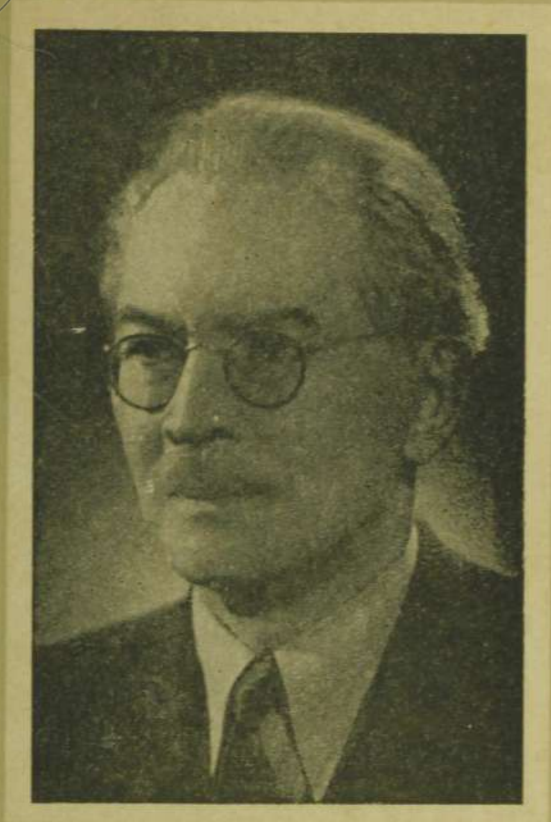

Friedebert Tuglas

TEOSED

Friedebert Tuglas

TEOSED

11 11. 1154. 11 65 100.000.

FRIEDEBERT TUGLAS

FELIX ORMUSSON
VALIK NOVELLE

*

FRIEDEBERT TUGLAS

TEOSED

TEINE KÖIDE

EESTI
RIIKLIK
KIRJASTUS
1957

FRIEDEBERT TUGLAS

FELIX ORMUSSON
VALIK NOVELLE

EESTI
RIIKLIK
KIRJASTUS
1957

KUNSTILISELT KUJUNDANUD
M. Laarman

Friedebert Tuglas

FELIX ORMUSSON

KIRI FELIX ORMUSSONILE PARIISI

Lõpetades neid kergemeelseid lehekülgi tundsin kohustust Sinu ees vabandust paluda. Olen ilma loata Su nime tarvitanud ja kahtlemata kurjasti tarvitanud. Olen sidunud Su nime inimeste ja juhtumustega, millega Sul võib-olla pole midagi ühist, või mis paremal juhul puutuvad ainult mõnesse teise Sinu-nimelisse isikusse.

See kõik oleks andestamatu, kui see poleks heatahtlik. Sest ma loodan, et Sa suudad võtta õige seisukoha käesoleva teose suhtes: vaadelda seda kui tuju, kui ajaviidet, mis ei aseta enesele tõsiseid nõudeid ja millele tõsiseid nõudeid ei pea asetama.

Pisut lõbus, pisut kurb, osalt töö, osalt ajaviide, — nii soovisin selle raamatu olevat. Ühendada tõtt ebatõega, magusat valet halli elu kibedusega, kuid seda kõike kerge käe ning vallatu sulega, — selline oli mu ülesanne. Ma võisin eksida, sest enesearvustajatena oleme kõik võrdlemisi nõrgad. Kuid kahtlemata kõiku-

sin vähemalt ise seda teost kirjutades kogu aja selle lõbusa ning kurva meeleolu vahel.

Meie aeg kannatab üldse liiga tõsiste vaadete ja meeleolude all. Mitte ainult valu ja kurbust ei võeta tõsiselt, vaid isegi nalja. Sellestki otsitakse midagi eeskavalist, midagi juhtivat, paremal puhul peab see olema ühiskondlik või poliitiline. Sellepärast on ka nii palju poliitilisi ja ühiskondlikke tuulikukangelasi, kuid puuduvad isikud, kes võiksid meid nagu Cervantese liigutav rüütel inimestena huvitada.

Sellest väärast elukäsitusest tuleb ka väär kunstikäsitus. Puudub õige luule ja õige fantaasia. Keegi ei oska enam romaani kirjutada, mida võiks kergelt ja lõbusalt lugeda. Rütmi all elus ja kunstis mõeldakse midagi rasket ja kohmakat, otse maani maha muljuvat. Kui oled mõne moodsa romaani läbi lugenud, siis tunned, nagu oleks sinust teehöövel üle läinud. See aga pole sugugi mõnus tunne.

Avaldades need katked Su päevikust ei mõelnud ma igatahes midagi tõsist. Sest Sina oled ju õigupoolest ainult nimi. Tunnen paljusid, kes on juba ammu oma olemasolu lootuse kaotanud ja kes ainult veel nime pärast elavate kirjas püsivad. Võiks öelda, suur osa neist, keda eneste ümber näeme, on ammu surnud. See on paljas eelarvamus, et neid elavaiks peame.

Kuid see võigas asjaolu ei peaks vähemalt meid kohutama, kes oleme tõelisest elust alati vähe hoolinud ja kellest elu on veelgi vähem hoolinud. Oleme käsitanud raamatusõnu kui midagi reaalsemat ning usaldatavamat kui elu ise. Ja seda juba sellepärast, et elu hullus ning mõttetus nende kaudu palju selgema häälega kõneleb.

Tehes küsitavaks isegi Su olemise arvan Sulle suure heateo tegevat. Sest kui Sind teataks olemas olevat,

siis peetaks Sind kahtlemata ebamoraalseks. Sind toodaks näiteks, kurtes meie noorsoo kõlbelise languse üle. Su nimi saaks halvema kõla, kui Sa sellele isegi oma tegudega oled muretsenud. Ja ma ei võiks selle vastu midagi. Sest meie arvustusel on kombeks üldse kõike liiga tõsiselt näha, otsekui oleks ta ise mingi tõsine nähtus.

Mäletan Goethe kord öelnud olevat: Kõik, mis ses romaanis jutustatud, on läbi elatud, kuigi see küll teisiti on läbi elatud, kui ses romaanis jutustatud. Selle ütluse võtaksin meelsasti käesoleva teose motoks. Niisama põhineb kõik see, mis siin esitatud, tõsiasjul, kuigi need tõsiasjad on teistsugused olnud, kui siin esitatud.

Siin on tegemist õigupoolest ainult allegooriatega, mida võib muuta ja vahetada, kuna ideeline proportsioon jääb ometi endiseks. Väga võimalik, et Sul nende inimestega, kellest siin on kõne, pole elus tulnud kunagi tegemist teha. Kuid see pole tähtiski. Kui Sa aga kord oleksid neid kohanud, oleksid vahekorrad sellisteks kujunenud, nagu siin on jutustatud. Ja see on tähtis.

Mõnd detaili olen ma aga meelega muutnud. Olen võinud mõnd Su mõtet koguni koomilisemaks teha, olgugi et olid omalt poolt ses suhtes juba igati hoolitsenud. Kuid kunst nõudis oma osa. Ta on isemeelne ning tujukas, ja nii tihti olen pidanud temaga võitlema, et päästa nii reaalset maailma kui ka neid ilusaid maailmu, mis mul enne teose kirjutamist meeleoludena ning unistustena peas huljusid.

Üldse on elu ja kirjanduse loogika vahel suur vahe. Ma arvan, elus tuleb esimesele, kirjanduses aga teisele järele anda. Igatahes eksivad need, kes samastavad determinismi kirjanduses ja elus. See tuleb sest kahjulikust arvamusest, nagu peaksid kirjandus ja elu

täitsa adekvaatsed olema. Kõik kunst on aga tõepoolest liialdus. Isegi kunsti püüd liialdamatu olla on liialdus.

Lõpuks, õiglane olles peaksid Sa isegi selle teose puudusi jaolt enese süüks pidama. Sest need võrsuvad ikkagi ainest, s. o. Sinust. Luba enesele öelda: Su tüübivoorused pole küllalt selged. Su naeruväärsus, mida olen Su kõige südamlikumaks omaduseks pidanud, pole kõigest pingutusest hoolimata teadlikuks saanud, enesest Su elufilosoofiat kristalliseerinud ja Su elule tarvilikku stiili ning rütmi andnud. Lootkem, et see peatselt sünnib.

Sest ma pean teadlikku naeruväärsust suureks vooruseks keset seda tahtmata naeruväärt ajajärku. Geeniuse ülesandeks on aja kalduvuse arendamine selle kõige täiuslikuma ja teadlikuma võimaluseni. Sul oleks eeldusi meie ajajärgu tendentsi kultiveerimiseks. Sul oleks selleks oskust ja kogemust enam kui kellelgi muul. Sest Sinu geniaalsuses pole ma isegi neil hetkil kahelnud, mil olen kahelnud Su olemasolus.

Me jõuame aga jälle reaalse ja irreaalse, olemise ja mitte-olemise suurte ning tõsiste küsimuste juurde. Kuid hoidugem tõsiste küsimuste eest!

F. T.

1

Vaatlen akna ees avanevat maastikku:

Kummub helesinine taevavõlv, mõne kerge suvipilve elustatud. Kui koonlaid kannab neid õrn tuuleke üle maa.

Päikese kiired langevad lüngi sinendavale järvele. Nagu emailitud liud lamab see haljaste küngaste vahel. Ta keskel liigub aeglaselt ümara pilve pilt ja muudab tähelepanemata kuju.

See on nagu muistne klaasmaal, heledate ja puhaste värvidega, kauniste ning karskete joontega. See on kui sügav ja käsitamatu sümbol, mille taga elu suured tõed peituvad.

Ons see kodumaa — ega mitte Vahemere kallas? Need ultramariinsed metsad, punaõhetavad künkad ja violetsed veed —? Ning need õrnad puhtad jooned, mis otsekui kunstnik kuldse pintsliga on tõmmanud taevale, veele ja maale —?

Ma ei oodanud siit nii palju ilu. See näib mulle ikka veel olevat unenägu, nii et ma silmad sulen, et seda viirastust täielikumalt maitseda.

Siis segunevad need kaunid pildid mu mõttekujudesse. Ma ei suuda neid enam üksteisest eraldada. Ma jään ainult imestlema seda ilu, ilma ühegi mõtteta ja soovita.

Veel ööselgi viirastub mulle see järv ja pilv ning kuldne päike üle sinise järve ja pilve.

2

See on siis mu unistuste saar, mu Patmos, kuhu sõber Johannes mu meelitas. Olen juba nädalapäevad siin elanud, ja olen talle veelgi tänulik. Ning see on juba ükskord palju.

Võib-olla, kui ta ise siin oleks, oleksin talle vähem tänulik. Kuid ma olen üksi, hoolimata seltskonnast. Ma olen nagu maha maetud, hoolimata kõigest elust, mis ümber keeb.

Siin ses väikeses ärklitoas, vaatega üle aia, üle järve ja lainetava nurme, tunnen enese olevat kui kõrbe üksinduses. Ja kaks-kolm intiimset raamatut ning mõni lill laual, — mulle piisab sest lõhnavast oaasist.

Ma vaatlen ümbritsevat elu kui seda pilve vastupilti järves, kui kõrbe fatamorgaanat. Mis puutuvad minusse need inimesed, kes seal askeldavad. Külmana lähen ma mööda ja vaatan neist läbi kui silmapettest.

Ma pean neid taluma, nagu talub neid ka see ilus maastik enese keskel. Ja ise osana maastikust polegi nad nii pahad. Ei ole seda inetust, mida kaugus ei ilustaks. Kõik kunst on distantsi leidmises.

Milline vaikus! Ma kuulen palju hääli, kuid vaikus kestab sellest hoolimata. Need hääled ei sega vaikust. Nad rõhutavad seda omalt poolt. Nad osutavad alles, kui vaikne tõepoolest on.

Keegi lükkab rõdu klaasukse mu akna all lahti ja astub aeda. Kruus rudiseb ta jalge all. Talu õuest kostavad kirvehoobid. Keegi hüüab all rannas puude peidus. Kuid vaikus kestab endiselt.

Olen tähele pannud, et iga päev samad hääled peaaegu samal ajal korduvad, sest inimeste tööd korduvad alati samal ajal. Ma usun, et neil iga päev isegi samad mõtted samal ajal tagasi tulevad.

Hommikuti päikese tõusu ajal kuulen läbi lahtise akna järvelt mõlalööke. Keegi läheb õngele. Siis kuulen väravate avamist ning loendamatute jalgade kobin täidab mu une tumeda müdinaga. Kari läheb metsa.

Kui ma keskhommikul tõusen, kuulen, kuis mees hobust vaole hõikab. Sulane muldab kartuleid. Alt järve rannalt kostab rütmiline mürtse nagu koodi löömine. Seal käivad kurikad üles ja alla ning pesupaja alt tõuseb valge suits õhku.

Ja iga õhtu kuulen ma sulase kandlemängu, mis esiti õuest kostab ja siis ikka kaugemale ja kaugemale läheb, otsekui meelitaks mäng poisi külale. Ning öösiti kuulen ma läbi une, kuis kuskil lähedal hobune aeglaselt hammastega rohtu krompsutab.

Tahtmata tõmbab mindki see elu ringjooks kaasa. Ma lohutan end ainult sellega, et mu mõtted vähemalt vastupidises suunas jooksevad. Ja ma meelitan end sellega, et kui kõik, kes hommikul väravast väljuvad, õhtuks jälle samma paika tagasi jõuavad, siis minu mõtted ometi iial enam endisse kohta ei tule.

Kui kerge ja mõnus on elu! See on mulle ootamatu. See halvab mõtted, ja ma tahaksin ainult puhata — inimestest, kunstist ning närvipalavikust.

Süüa määratud tundidel ja minna varakult magama, — see on väikekodanlaste viis. Vaimuaristokraat valvab ööd ja magab päevad ning ei söö tihti üldse mitte. Kuid pole paha olla vahel ka väikekodanlane. Vähemalt inimese organism on alati selle poolt.

Mõte kohviku mürgisest õhust ja puuderdatud naisi virvendavaist peegleist toob mulle palaviku. Ja mul tuleb alati äkiline aimus põrgust, kui metroo ragin mu kõrvu viirastub.

Väsinud hommikuti kohvi ootamisest, lähen ma nagisevaid treppe mööda alla.

Kogu suvilas on harilikult uksed ja aknad pärani. Tube täidavad kõik lillede, mulla ja vihma lõhnad, mis juhtuvad väljas päevakorral olema.

Saal, millel kahel pool avarad aknad, on täis heledat hommikuvalgust. Pikad kreemikad tüllid ripuvad liikumata avatud akende ees. Valguse lilleline ornament langeb nagu pärsia vaip üle põranda.

Akende vahel harva mööbli kohal ripuvad pildid valgetes kitsastes raamides: värviküllased, eksootilised maastikud pronksist kaljude, ultramariinse mere ja oranži taevaga. Nad lisavad omalt poolt seda kerget, karget ja õhulist meeleolu, mida hoovab see pleekinud tapeetide ning juhusliku mööbliga ruum.

Sõber Johannesel on maitset, kuid ta ei peaks oma modernismi-küünalt nii kõrgel hoidma. See on ikka märgiks, et asja sügavamast sisust ometi aru ei saada.

Me joome kohvi, neljakesi suure ümara laua ümber: mõlemad õed, väike Juhan ja mina.

Õed on mõlemad väga ilusad.

Mõned sõbralikud sõnad, mõni küsimus, väike nali Juhani arvel, — sellest piisab meie kõneluseks. Õieti kardan ma neid naisi: nad on nii teineteise sarnased, et võin nad ära vahetada.

Keskpäeval ei või tööd teha. On liiga valge ja soe. Ma jätan raamatud ja käsikirjad sinna paika, tõmban kaabu pähe ja lähen välja.

On mõnus võõras kohas: iga päeva jaoks jätkub veel uusi sihte, ja kõik teerajad pole veel tuttavad. Õnnelikul päeval võib veel eksidagi.

Mida rutem ma talu õuest läbi pääsen, seda parem. Ma pole nende inimestega veel sõnagi rääkinud, ei tunne neist ühtki ega tahagi tunda.

Mulle on loodus, mis ei räägi, palju huvitavam. See pole rumal, toores ja ahne. Nurmed, niidud ja karjamaad on sõbralikud ning vastuvõtlikud.

See on väheldane talu. See on neid küngaste keskel kaduvaid vanamoelisi talusid, lühikeste, ruskeks põlenud inimeste ja madalate õlgkatuseliste hoonetega.

Kuid nagu kuningriigil, nii ulatuvad ta piirid üle mägede, orgude ja metsade, — nagu kõigil taludel siin väikeses mäestikus, kus rebaseliivaga kaetud teedel sõitja vanker öeldakse ühel ja hiirekarva hobune teisel pool mäge olevat.

Need on põllud, mis sellepärast ei kasvata rukist ega kartulit, ei suvi- ega talivilja, et nad ühes kohas on liivased, teises savised, siin tolmkuivad, seal aga uputav-mädad.

Isegi palusibul ja tolmseen ei kasva neil tulipunastel, lõhkevate paisepeade taolistel harjadel.

Nende äkilistel külgedel, kus ader ähvardab hobusele kündes kaela kukkuda, leemetavad allikate leeted külma vett savikihtide vahelt.

All nurme ääres on põld purpurpunase madala samblaga kaetud, nagu oleks keegi verd maha valanud.

Ja orgude põhjas heinamaadel kasvavad roosad tõrvalilled, puuvillased ilvesed ning roostevärvilised tarnad, mis isegi koertel käpad veriseks lõikavad.

Kuid ometi elab talu. Perenaine lõkendab kui jaanituli. Õhtuti laulab tüdruk õues. Öösiti mängib sulane kannelt.

Inimesed askeldavad, tõstavad käsi päikese varjuks silme ette ja õhkavad jumala poole. Ning jumal on nende poolt.

Kuid eemale matsist ning tema jumalast! Kui ilus on rohi, kui magus on suvetuul, kui kaunis on kaugus!

Ja ma lähen, esiti aeglaselt, siis aga kiiremini ja kiiremini. Ah, ma tahaksin linnutiivul rutata, joobudes loodusest ning oma meeleoludest.

Rohu- ja mullalõhn tõuseb pähe. Mõne jändra oksa joonistus meeldib mulle äraräägimata. Ja siis äkki näen ma mäe kohal suuri lumivalgeid pilvi. Mingi magus aimus valdab mind.

Koju jõudes ei tunne ma enam oma tuba. Kõik on uus, mina ja mu tuba, sest ma olen mõttes hulga elu läbi elanud, me oleme teisteks saanud. Ma istun ja imestlen ning olen õnnelik.

Õrn, kinnipüüdmatu, sõnul seletamatu nägemus avatleb mind õhtupooliku ruugeis varjudes. Nagu suitsuvina sinendab ta vaevalt õhus, heljub siia ja sinna, võtab uusi kujusid — petlikum ja ebamäärasem kui uni.

Otsekui nähtavaks saanud tuulelained ümbritsevad mind selle nägemuse kontuurid. Ma tunnen teda kõigi meeltega, otsekui mere lainesse süüvides vee õrnu paitusi kõigi meeltega tuntakse.

Puhkevad pungadest meeleolu-lilled, lõhnavad suured unistus-buketid. Ma hingan nende südantpigistavat

aroomi, oma näo surun ma neisse nagu naise pehmeisse juukseisse.

Milline unistuste ookeani tõus ja mõõn, milline piltide kosk!

Ah, see on mürk, see on oopium! Ma ei talu seda, ei talu enam!

Ääretu valu pigistab mu rinda. Ma pean liikuma, et võidelda selle valusmagusa kire vastu.

Kuid mida kiiremini ma käin, seda ägedamalt lendavad mu mõtted. Nad lükkavad mind kui tuuled, ma kuulen otsekui inspiratsiooni tormi kohinat ja eksin sümbolite rabisevasse metsa.

Milline oleks see keel, millega neid meeleolusid tõlgitseda! Millised sõnad, mis ei murduks nende vahelduvate piltide tulva ees!

Oh ei, oh ei! Iga abinõu on liiga inimlik. Olen unistanud millestki üleinimlikust, millestki väljaspool inimlikku, kuid mul on ometi ainult lapse keel.

Mingi hoog on must üle läinud nagu saamum. Ja ma tunnen roidumust nagu pika teekonna järel kuumal suvepäeval.

On õhtu, ja me istume jälle all saalis.

Akende ümber helendab midagi oranživärvilist, otsekui oleks loiult rippuvaile eesriideile pronksipuru riputatud. Saalis sünnivad violetsed varjud, ja inimestel on nagu portselanist näokatted.

Kuid ma ei näe neid. Mis on mul tegemist inimestega, kelle mõtted homme vahest samma paika tagasi tulevad, kus nad eile olid! Kui elu sisu selle järgi kujuneb, kui palju on kellelgi fantaasiat, siis ei taha vähemalt mina nende asemel olla.

Võib-olla pole kogu elu muud kui ainult kujutlus. Kui palju peab siis neid olema, kel pole mingit elu,

kes peavad elu surrogaadi, võltsitud elu, elu kümnendate trükkidega läbi ajama! Kuid mina ei taha leppida tõlgitud maailmaga.

Aeg on meil selleks, et avarusi uute maailmadega täita. Päev, mil sa pole midagi leidnud, on igavesti kadunud. Suur hulk harib aga vanade maailmade kesamaid.

Ma laman natuke aega unetult voodis. Ma kuulen, kuis sulane õues kannelt mängib ja kuis teda ta oma kandle hääl ikka kaugemale ja kaugemale meelitab. Kuid minu unustuse saar, mu Patmos magab.

3

Liblik lendas mu tuppa, ilus liblik: väike, ümmarguste siniste tiibadega, mida katab mõni valge täht. Ta istub mu raamatu lehel ja väristab tiibu.

Ilus liblik, sa meenutad mulle jälle maailma seal väljas: rohelisi põõsaid, linde puis ja sinerdavat järve. Sa äratad mu peas uusi mõtteid:

Olla püsimatu kui sina, olla vaba kui sina. Ei millessegi kiinduda. Loota oma mõttele nagu sina oma tiibadele, uuesti õhku tõustes.

Ilus liblik, vii tervitusi neile, kes seal all naeravad. Nad on kaunid, kuid kas nad teavad, et on palju ilusamaid olevusi kui nemad: nimelt mõtted?

4

Olen olnud kogu päev imekerges meeleolus. Ikka enam ja enam jahtub mu närvipalavik. Kõik tundub jälle nii kergena, isegi elu.

Ma lepin koguni inimestega, kui nad ses suvehel-

guses esinevad. Nad on head objektid irooniaks, nad äratavad mõttelendu ning kannustavad inimlikke instinkte.

Liiatigi, kui nad on nii meeldivad ja ilusad.

Lugesin hommikul oma toas, kui äkki nõrka koputust kuulsin. Avasin ukse.

Lävel seisis silmipimestavas valguses, mis voolas eeskoja aknast, väike laps kuldse peaga. Ta vaatas suuril silmil, mis toa hämaruses hästi ei näinud, mulle otsa.

See oli väike Juhan. Ta ootamatu tulek ses aupaistuses mõjus minusse kui ilmutus.

«Mamma ja tädi Mary paluvad teid jalutama tulla,» teatas ta täisealise toonis, oma läikivaid silmi minust pöörmata. Siis aga tuli tal nähtavasti meelde, et tal teises järjekorras oli kästud öelda, ja ta kordas: «Tädi Mary ja mamma paluvad teid jalutama tulla.»

Veel enam meeldis ta mulle oma kahekordse ettepanekuga.

Jalutama —? mõtlesin ma. Kuid töö, mille kallale tahtsin selle vaikse hommiku ja kauni maastiku mõjul asuda —? Ei, ma oleksin meelsasti koju jäänud.

Kuid seal kuulsin ma trepil kergeid samme ja seelikute kahinat. Proua Helene helemetalne hääl hüüdis:

«Kas meie saadikul õnne ei olegi?»

Ta naeris heledalt ja kergelt. Siis hüüdis ta jälle:

«Mary, härra Ormusson ei hooli sinust sugugi!»

Ei, seda ei tahtnud ma enesest öelda lasta. Mulle meeldisid nad mõlemad. Ma tõmbasin kaabu pähe ja tulin Juhaniga, kellele trepiastmed olid liiga kõrged, käsikäes alla.

Trepil seisid mõlemad õed kõrvu.

«Häbi, häbi, häbi teile!» rääkis proua Helene naerev-

tõsisel häälel ja tegi mu poole ulatatud väikese käega õhus ringe, mis pidi eriti häbistavalt mõjuma. «Kümne päeva jooksul pole te isegi kümmet tundi raatsinud meile ohverdada. Ja meie, s. o. Marion, lootis teist ometi nii palju.»

Kuid nüüd olin ma enese leidnud.

«Ons see tõsi?» pöördusin ma tõsisena noorema õe poole.

See kohmetas ja punastas.

«Oh ei,» naeratas ta. «Helene mõtleb ainult omast peast välja.»

«Siis ei lootnud te minust tõepoolest mitte midagi?» tingisin ma jälle. «Sellest on kahju.»

«Ei, see polnud nüüd jälle niiviisi mõeldud,» püüdis Marion seletada, kuid õhetas veel enam.

«Näete nüüd,» lausus Helene majesteetliku käeviipega. «Ta paljastab enese ise. Ja teie, härra Ormusson, te võite nii hoolimatu ja tänamatu olla: ei pane teile asetatud lootusi millekski! Ainult suure kavalusega läheb korda teid kirjutuslaua juurest meelitada. Ja mis te seal kirjutate? Mõnd armunovelli? Ja selle igava teooriaga tegelete teie, selle asemel et —»

«Et praktikaga tegelda?»

«Nii, või vähemalt ühes meiega maaelu mõnu maitseda. Kuid milleks nii palju sõnu? Meil on ettepanek: teeme jalutuse ümber järve. Tulete kaasa?»

Ma kuulasin ta kõnet nagu mõne võõramaa linnu laulu. Kui allikas voolas see, kaunilt ja kergelt. Ta muutis häält, näoilmet ja asendit imenobedalt, ning kogu episood kestis ainult hetke.

Lõpuks, mul polnud midagi jalutuse vastu. Hommikupool läks kaotsi, ma teadsin seda, kuid olgu. Liiatigi oskas ta mu vastupanu nii gratsioosselt murda.

Ma juhtusin esiti Helene kõrvale kõndima, kuid ta

taganes tähelepanemata, nii et preili Marion jäi meie vahele. Juhan astus meie taga — paks, lühike ja tõsine.

Jutt keerles vähetähtsate ainete ümber, lakkamatult liikudes ja jälle tagasi tulles. Marion vaikis ja kuulas meie kerget kõnelust, mis ta palgest mööda vestsime. Ta võttis sest ainult naeratuse ning alatise näoilme muutmisega osa.

Ma vaatlesin õdesid, kes kergelt ja sirgelt mu kõrval kõndisid. Nende mõlema näol värises ebamäärane naeratus, — niisama kerge ja pehme kui nende riided ja kõnnak, kui soe õhk ning suvine maastik.

Nende pead paistsid kõrvalt vaadates nagu kaks profiilkuju medaljonil. Nad on teineteisega sarnased, kuid ometi ei lange ükski punkt neis ühte. Nüüd oskasin neid juba eraldada.

Ma maitsesin nende välimust niisama nagu ilusat maastikku meie ümber. Nad olid tarvilikud sel kaunil näitelaval. Nende paljas olemasolu mõjus minusse kergendavalt.

Ja tõesti, milline oli veel ilm! Õrn lõunatuul puhus vaevalt. Vili meie kõrval paindus hääletult. Haavalehed värisesid nagu hõberahad. Üle puude rändasid lumivalged suvipilved.

All meie ees roheliste randade vahel sinas järv. Ta oli keset päikese valgusevalangut peegelsile, vaevalt aimatava piimsinava uduloori all.

Me lähenesime väikesele varjatud lahele, kus puud järveni tulid, oma oksi üle vee ulatasid ja korbaseid juuri nagu musti sõrmi mudasse pistsid.

Me istusime lopsakale rohule kõrgete sangleppade salgus. Me olime nii vee lähedal, et selle jahedust ja lõhna tundsime. Läbi tihedate latvade tungis kitsas lint kuldkollast valgust üle me peade ja langes rohelisse vette.

Ümmargune järv näis nagu kitsas ovaal rohelist, halli ja sinist emaili kahele poole alanevate haljaste kallaste vahel. Järve taga, puude sinise seina kohal tõusis hele suvitaevas pika valge pilve nagu päikese käes sätendava tiivaga.

Meie ees rohetas noor kalmuste mets, ja selle kohal tantsis kaks sinist kiili armastustantsu.

Nad lähenesid ja kaugenesid, tõusid ja langesid — klaastiivulised ja mosaiiksilmalised. Mõne aja jätkus see õhuline menuett kalmuste ja vee kohal, siis said nad teineteise, haarasid kinni ja kadusid äkki — vette, taevasse või kaugusse.

Me vaikisime ja vaatlesime hääletult kiile.

«Ja teie tahtsite töö juures istuda!» ütles siis Helene. «Nüüd, kus kogu maailm näib tantsivat!»

«Peab siis sest pilgarist ühiselt osa võtma?» vastasin naerdes. «Kas ei saa sellest, kui seda avaruste balletti oma pealtvaatamisega austame?»

«Pealt vaadata? Oh, mis tähendab pealt vaadata, selle asemel, et ise keerelda!» Ta naeris avatlevalt ja lisas siis salakavalalt: «Pärige Marylt järele.»

«Mida?» imestasin ma.

«Oh ei, oh ei!» protestis nüüd Marion hädaldades.

«Aga seda, mis tähendab tantsu-vaimustus,» naeris Helene.

Pöördusin kaheldes Marioni poole. See näis kohmetusega võitlevat.

«Vaadake, härra Ormusson,» rääkis ta siis, nähes, et temalt tõesti seletust oodati, lapseliku süütusega. «Mulle heidetakse ikka ette, et kord tantsu armastasin. Aga see oli siis, kui alles väike laps olin. Nägin kord rändavas ooperis balletti, ja see ei läinud mul kaua meelest.»

«Ja tantsisid õhtuti meie väikeses toas, kui papa ja

mamma magasid,» tähendas Helene, kui Marion kaheldes vait jäi. «Mina istusin voodil ja naersin tasakesi, sina aga tantsisid — vahel küünla, vahel kuu valgel, vahel aga täiesti pimedas. Kõik paad tegid sa järele, kõik kummardused kordasid sa. — Pidi väga tasa olema, et vanemad ei kuuleks, ja sellepärast tantsis ta ikka palja jalu või sukis,» seletas Helene mulle.

Nüüd oli ka Marion enam julgust saanud.

«Aga põrand oli külm,» jätkas ta. «Talvel külmetusin ma nii, et mitmeks nädalaks haigeks jäin. Olin palavikus, ja kui terveks sain, olin tantsu unustanud.»

«Kui kahju!» ironiseerisin mina. «Te oleksite pidanud edasi tantsima, kuni tänapäevani tantsima. See on kõrgeim kunst: ise see olla, mida kujutletakse. Kuid mil kombel saaks romanist romaaniks või luuletaja luuletuseks! Ideaalne naine on just sellepärast ideaalne, et ta on tantsijanna.»

«Kus on ideaalne naine?» naeratas Helene. «Te õpetate naisi ainult iseennast vihkama. Järelejätmata jutlustate neile enesepõlgust. Mary sureb vihast enese vastu, mis teie teosed on talle sisendanud.»

«Teda peaks vihkama? Selleks pole mingit põhjust. Sest preili Mary on ideaal.»

Ma vaikisin pisut.

«Te olete ideaal,» kordasin ma siis, kuid ometi nii, et enam mõista ei võinud, kumma õe kohta see käis. «Kõik teis on ideaalne. Teid peaks balsameerima sellisena nagu olete ja kõigile näitama. Kui teis on mingi viga, siis ainult see, et olete liiga ideaalne. Sest ideaal sellisena on midagi abnormset ja seepärast midagi ideaalivastast.»

«Nii, uskuge mind,» ütlesin ma Helenele ja kummardusin samal ajal Marioni poole. «Te olete kahtlematult ideaal.»

Marion vaatles põlvedel lamavat punast päevavarju. Ta pale õhetas selle vastukumast ja põskedele valguvast verest. Ta näis saamatu ja abitu nende irooniliste ning lõbusate meelituste ees.

Helene suunurgad värisesid naeratusest. Kogu ta õrn nägu näis olevat üksainus peen koketerii.

Korraga hüüdis Juhan:

«Lendavad!»

«Kes?» ehmusime meie.

«Need seal,» osutas Juhan kahe kiili poole, kes jälle kalmuste kohal välkusid.

Me olime unustanud järve ja kiilid. Nüüd meenusid nad uuesti. Me vaatlesime kiilide tantsu ja järve opaalset pehmust tuksuvail silmil.

Ja kogu tee koju mõtlesin ma kiilidele, tantsijannale ning balletile kuuvalgel.

Mis kõik võib toimuda ühe väikelinna köstri saksikus perekonnas! mõtlesin ma. Linn puhkab kristlikus rahus, köster naisega magab õiglase und, kuid köstri väike tütar tantsib väikeste voodite vahel balletti.

Võib-olla, mõtlesin ma, tantsis ta oma väikeses valges särgikeses, ja korstnast kostis sügistuule kaeblik muusika. Ning ta külmetas oma väikesed jalad, jäi haigeks, — aga ta ei surnud mitte.

Ei, ta kõndis mu kõrval, pisut puine ja poisilikult kohmetu. Ning ta jalad olid selleks natuke suured, et väikesed olla.

Ma olen jälle kodus ja istun akna ees. Taevas on pilvelage. Järv hõõgub endiselt piimsinavalt.

Kus on nüüd kiilipaar? Lendlevad nad veel kalmuste ja vee kohal? Või on nende armutantsud ammu lõppenud ja nad on kadunud — vette, taevasse või kaugusse?

5

Ma ei tunne siin õieti veel kedagi. Päevas kolm-neli korda mõnekümneks minutiks ühise laua taha koguneda ja mõnikümmend tühist lauset vahetada, — seda on vähe tutvuseks.

Ma olen mõlema õe üle järele mõtelnud. Kuid nad on mulle nagu ilusad pildid. Ma näen ainult nende olevusi ja mitte olemust.

Ah, nad on nii ilusad, kui vahel läbi aia lähevad, teineteise piha ümbert hoides, suviriideis, noorte kaunijooneliste nägudega!

Ainus, keda pisut tunnen, on väike Juhan. Mulle meeldib ta oma näo ja nime pärast.

Tal on isa terashallid silmad ja vahakad juuksed, kuid ta suus, ta õhukesis huulis on midagi pärit ta ema palgelt.

Ta hing on mõistatus ja tema mõttelend üllatab mind. Ma pole iial lapsi tundnud. Kas on nad kõik säärased?

Täna koputas Juhan uuesti mu uksele. Ma rõõmutsesin, et mind jälle jalutama palutakse. Kuid ma eksisin, Juhan tuli omapead. Ta astus sisse, vaatas ümber ja ütles siis kaebavalt:

«Onu, mul on igav.»

«Igav?» imestasin ma. «Miks sul siis täna igav on? Mida teeb mamma?»

«Loeb raamatut.»

«Ja tädi Mary?»

«Loeb ka raamatut.»

«Ja sa ei taha seda?»

«Ei. Kui raamatuid loetakse, siis ei räägita. Raamatud on igavad.»

Me vaikisime mõne hetke. Siis tuli mul meelde küsida:

«Kas sa šokolaadi tahad?»

«Tahan küll.»

Ma võtsin riiulilt pool tahvlit šokolaadi ja ulatasin lapsele. Ta võttis selle aeglaselt ja mõlema käega ühel ajal vastu ning sõi mõne silmapilgu jooksul viimse raasuni. Siis ütles ta ruske suuga ja poolsosinal:

«Mamma ei luba mul palju šokolaadi süüa.»

«Miks?»

«Ta ütleb, ma polevat siis enam täis-mees. Mind pidavat siis Jukuks ja mitte Juhaniks kutsuma.»

«Ja sa ei taha seda?»

«Ei.»

Me vaikisime jälle. Siis ütles ta äkki:

«Onu, jutusta mulle juttu.»

«Juttu?» imestasin ma.

«Jah, rebasest, maa-alusest mehest või Koljatist.»

«Koljatist?»

«Jah, sellest, kellele kiviga pähe löödi.»

«Aga sa tead seda siis isegi?»

«Jah, papa kõneles sellest. Aga sina kõnele mõnest teisest Koljatist.»

Ma ei teadnud ühtki juttu, peale nende, mis leiduvad testamendis ja ajaloos. Siis hakkasin Trooja sõjast ja puuhobusest kõnelema. Ma lootsin, et need maa-aluse mehe ja rebase väärilised on. Kuid polnud kerge Juhanile jutustada.

«Mis oli selle naise nimi?» küsis ta äkki.

«Helene,» vastasin ma.

«Mamma nimi on ka Helene,» ütles ta.

See kõrvalmärkus segas mind. Harilikult ei tea vist lapsed ema nime. Ma jätkasin, kuid ta peatas mind varsti:

«Kui pikk oli see puuhobune?»

«No,» arvasin ma, «nii umbes kümme sülda.»

«Ja kui kõrge?»

«Viis sülda.»

«Mis tegid mehed puuhobuses?»

«Ma arvan, nad istusid maas ja andsid üksteisele mõistatusi.»

«Missuguseid?»

Nüüd olin ma kimbatuses. Kuid siis meenus mulle:

«Igatahes oli üks mõistatus see: Kes käib hommikul nelja, keskpäeval kahe ja õhtul kolme jala peal?»

«Ja kes see on?»

«Inimene.»

Ta jäi mõtlikuks, tõusis ja läks ära, ilma et oleks jutu jätku kuulanudki. Ma avasin natukese aja pärast ukse ja vaatasin välja: Juhan istus liikumata trepi alumisel astmel päikese valguses. Mis ta mõtles?

Ma istusin trepi ülemisele astmele hämarasse, vaatasin alla kuldsele peale ja mõtlesin omakorda:

Kuis võib see seal all säärasest asjast mõtiskleda, mida ta üldse ei mõista? Kas suudab ta isegi puuhobu nagu midagi üleloomulikku kujutleda? Kas on tal sedavõrd fantaasiat? Kuid kahtlemata jätkub tal seda pooleteistkümne aasta pärast niipalju, et Ilusat Helenetki loomulikuna kujutleda.

Ja mul oli kahju sest lapsest ja enesest. Me mõtleme liiga vara. Oleksin tahtnud, et tema siin ülal ja mina seal all oleksin istunud. Oleksin tahtnud, et tema need ajad oleks juba elanud ja mina neid oma pisut suurema elutarkusega oleksin võinud uuesti elada.

Siis kuulsin äkki, kuis Juhan möödaminevale Marionile mõistatuse andis:

«Mary, mis see on: Puuhobu jookseb hommikul nelja, keskpäeval kahe ja õhtul kolme jala peal?»

6

Veel üks kaunis päev! Ja veelgi kaunim jalutuskäik! Tõesti, ma hakkan inimesi armastama, selle asemel et neid vihata.

Täna pärast lõunat ütles mulle Helene piduliku kummardusega:

«Härra Ormusson, meie läheme alevikku posti järele. Meid, s. o. Maryt, rõõmustaks see väga, kui teie kaasa tuleksite.»

Hüva, mind rõõmustab niisama, et nemad, s. o. Helene, kaasas on. Ja me läksime.

Me lobisesime jälle kõigist tõsiseist ja mittetõsiseist asjust, naersime ja ironiseerisime keset niitu, metsa ning ristikunurme, kuni kirikutorn taeva põuasel põhjal paistma hakkas.

Milline jumalarahu ja vaikus ses alevikus! Misuke igavus ja kuivus neil konarlikel tänavail, kus kummeliõied, kasteheinad ning köömned kasvavad!

Päike paistis veel kõrges taevas ja kallas kiirte külla majarühmadele ning tolmustele tänavatele.

Kolmenurgelisel turul magas kolm koera. Majafassaadid turu ääres olid lilla- ja roosavärvilised. Üks väike püksatu poiss läks kõvasti tänitades üle kangesti valgustatud turu. Ja siis polnud enam kedagi näha.

Helene ja mina astusime postkontorisse.

Ametnik magas, pea tindist täpilisel laual. Kui ta ärkas, ei saanud ta alguses aru, mis temast taheti.

Ma vaatasin aknast välja.

Turul, näritud hobuseleeni juures seisid Marion ja Juhan. Marion veeretas õlal päevavarju vart, ja päevavari veretas ta pea taga kui tuline kilp.

Me saime oma posti: paar kirja ning paki ajalehti.

«Mul on jälle ettepanek,» ütles Helene turule tagasi tulles. «Lähme kiriku juurde, istume seal ja loeme.»

Kirik oli alevikust väljas rohelisel keeglikujulisel künkal, lumivalge ja vaikne kui päikesepaistel soojenduv vanamees.

Maantee oli tühi. Ainult kaugel künkal paistis jalamees, aga seegi sihtis edasi ja jäi jalust ikka lühemaks ja lühemaks.

Kõrtsi aknad all orus olid pärani, kuid sealt ei kostnud ainustki häält. Ainult punane kukk kõndis kui tunnimees kõrtsi ees edasi ja tagasi.

Me tõusime aeglaselt kirikumäele. See oli kummelirohust kollane. Kirikuesine oli suurte paetahvlitega kaetud. Nende vahelt tõusis orashein.

Kui vaikne ja üksik oli siin! Meie ees avanes lai maastik, ja meie kõrval hoovas argipäevane kirik oma külma võõrdumust.

Me istusime kivitrepile, millele siia ja sinna oli seintelt lubjakõõmet varisenud. Ja ma avasin oma kirja.

See oli kirjutatud mitmesuguseile paberilipakaile mitmesuguste käekirjadega ja lõhnas mitmesuguseist veinidest. Mu tuttavail oli rõõmsaid hetki olnud.

Ja tõesti, nad olid, nagu kirja lugemisel selgus, seda otsekui kõrtsipäevikut kirjutanud. St. Michelil olid nad ta alanud, Suurtel Bulvaritel keskkoha kirjutanud ja Montmartre'il lõpetanud.

Algul pajatasid nad veel päevamuredest, kuid lõpus olid nad õnnelikud nagu jumalad. Mida enam kiri lõpule lähenes, seda ebakindlamaks muutusid käekirjad, kuid seda kindlamaks nende armastus minu vastu. Ja lõpuks oleksid nad oma elu mu eest andnud.

Nad kirjutasid kõigist neist ilusaist aineist: kunstist ja kannatusist, suurist kavatsusist ning väikesist saavutusist.

Neid mehi mõistan ma hästi. Ja armastustki ei puudu mul nende vastu. Eriti palju on mul seda siis, kui neist eemal olen.

Oh, teie armsad, teie südamlikud, teie naeruväärsed!

See pöörane kiri, mille teksti paiguti joonistused seletasid, mõjus minusse keset seda korraliku kodaniku elu nagu hääl teisest maailmast. Ma pistsin paberid, millel paistis kollaseid klaasipõhja jälgi, naerdes ümbrikku tagasi.

Helene luges oma posti. Seal oli kiri mehelt ja kakskolm kaarti tuttavailt.

«Johannes ei tule homme koju,» ütles ta ja ulatas kirja mulle.

«Võin ma seda lugeda?» kahtlesin ma.

«Olge nii hea.»

Johannes kirjutas, nagu Johannes pidigi kirjutama.

«Armas Helene,» algas ta ja jutustas siis, et peaarst olevat ära sõitnud ja tema ka pühapäevaks peab linna jääma, et kliiniku järele valvata. Tal olevat väga kahju, kuid miski ei aitavat.

Linnas olevat kuum ja igav. Tööd olevat äraarvamata palju. Nad olevat uue vabameelse lehe asutamise luba palunud. Ta kõneles ka riiust olupoliitikameestega.

Ta saatis Helenele ja Juhanile suudlusi ning Marionile ja mulle tervitusi. Ta soovis meile võimalikult lõbusat ajaviidet.

Ma pidin naerma, võrreldes seda korraliku perekonnaisa kirja oma Pariisi tuttavate pöörase epistliga. Kuid minu asemel naeratas Helene kirja vastu võttes vaevalt märgatavalt suunurgaga.

«Aga teie kiri?» küsis ta siis. «Oli see jälle Pariisist, teie südamesõpradelt?»

«Jah, kuid mis tähtsus võib sel olla, võrreldes teie kirjaga!»

Nüüd naersime juba mõlemad, teineteisele otsa vaadates. Võib-olla vilksatas temagi mõttes mingi võrdlus nende kahe kirja vahel, millest teise tooni ta ainult aimata võis.

Siis vaatasime sõnatult alla õhtupäikese paistel helendavale maastikule.

Põldude lindid tõusid künkaid mööda otsekui mitmevärvilised kangad. Läbi luha läikis hõbedane oja. Tolmust valge tee ääres seisid pihlapuud salgus.

Päike puudutas metsa kõrgeid latvu, ja nende sinerdavad varjud matsid oru ning aleviku eneste alla. See jäi imeväikeseks ja halliks. Turu hele kolmnurk kustus peaaegu silmapilgu jooksul, nagu oleks selle üle hall lina visatud.

Üksnes kirikumägi oli veel õhtupäikese kullaga kaetud. Üle metsa ladva hõbetas vaevalt järve peegelpind. Läbi vaikuse kuuldus ainult kauge talva mürtsumine pesulaual.

Kõigi üle võttis võimust isesugune raugusetunne. Koormas magus väsimus, otsekui oleks luis ja lihas õnne laine veerenud. Marion toetas pea vastu Helene õlga ja Helene pidas käega ta piha ümbert kinni.

Helene naeratas enese-ette. Siis tõstis ta aeglaselt näo ja vaatas sinivalgete tuvikeste poole, kes tornluukidel kudrutasid. Ta suured silmamunad läikisid mu silmade lähedal.

Salk tuvisid tõusis lendu ja keerles torni ümber plagisevail tiivalöögel. Nende tiivad käisid otsekui lehvikud safranilise taeva all. Helene silmad liikusid lindude järel.

Ma vaatlesin seda pilti nagu nägemust. Ma nägin kolme õhtupäikesest punavat profiili, mida tähele-

panu-pingutus teritas. Ja ma nägin kolme paari lindude tiivalöökide järgi pilgutavaid ilusaid silmi.

Taevas muutus ikka kollasemaks ja kollasemaks. Ta säras otsekui siidkangas.

Mulle näis, nagu oleks aeg peatunud. Ja mulle näis, nagu oleks kollases eetrimeres ujunud väike roheline saar lumivalge templi, tuvikeste ning jumalike naistega.

See oli tumm dialoog õhus, millest olin unistanud. See oli avaruste-härdus, kõiksuse aimus — kuldtoimse aja kohina saatel.

Korraga kostis kinnisest ja külmast kirikust me selja taga tume, vastukajasid äratav hääl, otsekui oleks kivikild laest langenud või oreli toru lõhkenud. Kõik jahmatasime.

«Aeg on minna,» ütles Helene ja võttis Juhani käest kinni. «Vaimud liiguvad kirikus ning manitsevad meid koju.»

Ta naeratas, kuid mulle näis, nagu oleks ta natuke kartnud.

Me tulime vaikides kirikumäelt alla sinerdavaisse varjesse ja piimakarva ududesse, mis kerkisid kõigist nõgudest.

Kaks toonekurge lendas üle uduse maastiku, punased koivad välja sirutatud.

7

Kõik elu on mulle surnud. Ma panen seda ainult niipalju tähele, kui vahest surnuidki armastan. Sellepärast loen ma vahel veel ajalehti. Neis on lõbusaid asju. Kõik hull veetleb mind ses päikeseleilis.

Ma ootan kirju «Homunculuselt», mis pajatavad veel bulvareist, kohvikuist ja kunstinäitusist. Need pöörased, viinust lõhnavad epistlid mõjuvad minusse värskendavalt nagu soe vihm. Ma naudin nii nende fantastilist sisu kui ka vormi.

Oh, kui lähedal ja ometi kui kaugel on see kõik mulle! Need on reisikirjad olematust maast, nagu romaanid, mida ei tarvitse uskuda. Ja need tuttavad seal ning kõik nende ettevõtted on mulle niisama viirastuslikud nagu romaanis.

Kas on neid olemaski? Või on keegi nad ajaviiteks välja mõelnud? Võib-olla lõi nad postipoiss, sõites neid liivaseid teid mööda suve rauges hääletuses?

See unine mees on jälle uue romaaniga hakkama saanud. Ma loen ikka uuesti ja uuesti «Homunculuse» eilset kirja. See on kohane lektüür mu idamaiselt laisas meeleolus. Mul pole oopiumipiipu, — loen siis su kirja, sõber «Homunculus».

Kõigi vanade hulluste kõrval on tal nüüd ühest uuest teatada. Nad on selle mõtte alles Montmartre'il leidnud.

Nad tahavad nimelt jala Hispaaniasse minna.

See idee, mis oli äkki kui jumala äike sisse löönud, valdas nad niisuguse jõuga, et tundub, nagu tahaksid nad otse kõrtsist väljudes ühes summas Püreneede poole sammuda.

Jah, nad olid sellele mõttele seepärast tulnud, et olid ühes kohvikus andaluusia tantsijannat näinud. «Homunculus» oli sellele lilli annetanud, ja nad olid «kollase Hispaania, toreadooride, Goya ning Velásquezi» terviseks joonud!

Ah, et minagi teiega pole, et ka mina teiega ei või istuda ja sellest teekonnast fantaseerida. Sest ilusam kui kõik kordasaatmised on fantaseerimine.

See on ainus elav punkt ses surnud maailmas, kus inimestel on kaks verivaenlast: aeg ja kaugus.

8

Päikeserauged, valgusküllased päevad mööduvad nagu unes. Hele ühesooduline päikesepaiste mõjub niisama nagu järelejätmatu sadu. Mõte jääb õhku rippu ega pääse enam paigast.

Mu silmad on jälle haiged. Mu nägemine väheneb ajuti hirmuäratavalt. Ma peaksin väljas olema ja kaugusse vaatama. Kuid ma näen maastiku teravate joonte asemel ainult uduseid värvilaike.

Ma katsun kirjutada, kuid mu peas valitseb udu ja mu meel on uimane. Siis püüan vähemalt lugeda, kuid ma tunnen, kuis veri meelekohis pakitseb, ning sõnad on kerged kui udusuled.

Ma pean nagu Byroni Don Juan kõiges ainult päikest süüdistama.

Isegi jalutusist ei saa enam asja. Daamid ei tule säärase kuuma ilmaga kaasa, ja üksi on mul igav.

Maast tõuseb rauge aur ja taevarand on piimakarva udus. Metsas on hääletu nagu hauas. Isegi linnud ei laula ses kuumuses.

Üks päev on peaaegu teise sarnane ja ometi on neil igaühel hoopis ise sisu. Ma katsun meenutada mõnd episoodi.

Ma istun kodus pool-pimedas toas allalastud rullkardina taga ja katsun mõtelda. Eesriide alt langeb valgusjoon nagu tuline mõõk üle mu käte ja põranda.

Alt hakkavad ühetoonilised klaverihääled kostma. Nad tungivad mu mõtete loidu lainesse, täites need sumbunud ja mahasurutud kuminaga.

Ei, nüüd tundub veelgi üksindasemalt ja raskemalt. Ma tõusen, tõmban eesriide üles ja istun aknalauale. Kõik värvid ja jooned paistavad äkki silmipimestavteravalt otsekui mosaiikpildil.

Aed näib miniatuurne ja perspektiivitu siit vaadates. Soojusest närbuvad vahtralehed ripuvad nagu punased vaskplaadid. Keskpäevane päike liugleb nende üle vereva kumana.

Kollase liivasõõri keskel sätendab samba otsas peegliklaasine muna. Sõõri ümber õitseb lill-uba.

Eemal õunapuude all on hein niidetud. Kuivanud kaared valendavad nagu hallid lained.

Ja veelgi kaugemal läigib endiselt tumesinine järv tumeroheliste randade vahel, siniste ja violetsete puusalkudega keskpäevases hääletuses.

Ning üle kõige põudne taevas, mille opaalses rauguses hõõgub juba mingeid roostesi toone.

Suvemaja alumise korra aknad on pärani. Ruudud läigivad ülalt vaadates sinihallilt kui vesi.

Marion läheb Juhani käest kinni hoides läbi aia. Neil näib midagi huvitavat kõneluseks olevat. See paistab Marioni naeratavast profiilist. Nad kaovad õunapuude vahele.

Ma ei taha enam muud kuulda kui ainult neid madalaid hääli, mida nähtamatud sõrmed löövad nähtamatuist keelist. Ja ma katsun nende järgi kujutleda mängijat ennastki, ta asendit ning liigutusi.

Äkki näen ma, kuis saunamees Aadam rõdule tuleb. Ta peatub, kuulatab tüki aega, näol imelik kõhklev ilme, ja astub siis lahtisele uksele.

Kohe vaikib mäng. Vanamees kõneleb midagi, pikkamööda ja ümisevalt nagu karu. Mees on nähtavasti sandi kuulmisega, sest Helene vastab liiga kõvasti ning selgelt:

«Ei, täna ei tarvitse vaksalisse sõita. Tohter kirjutas, et ta täna ei tule.»

Kuid vanamees ei näi veelgi kuulvat, ja Helene peab sama asja uuesti kordama.

«Jah-hah, jah-hah,» mõmiseb vanamees vastuseks ja kobab trepist alla. «Või ei tule, või ei tule.»

Helene aga mängib edasi.

Marioni riided helendavad jälle läbi õunapuude haljuse. Paistab Juhani kuldne pea pikkade juustega. Ma näen Marioni minu poole tõstetud ovaalset palet. Siis kaovad nad uuesti lehestikku.

Õhk virvendab soojusest nagu suits.

Äkki vaikib mäng. Majas on mõni hetk täielikku vaikust. Ma kummardan pea kätele ja katsun mõtelda.

Kus on Helene? Mis ta teeb? Võib-olla ei ole ta enam klaveri juures? Võib-olla on ta juba teises toas? Võib-olla ei ole teda kogu majaski enam?

Ma tõusen ja teen paar ringi toas.

Ma möödun aknast, ja näen õhtu eel tumenevat järve. Ma möödun peeglist, ja näen ses kahvatut kaugust küngaste kohal üle järve. Õieti näitab peegel ainult taeva ääretut tühjust, milles isegi põuapilve kontuurid ei paista.

Siis lähen ma alla. Poolel trepil kuulen jälle klaverihääli.

Tube täidab kuivava heina diskreetne lõhn.

Ma ületan valgusvöödi, mis langeb läbi tüllide otsekui sõelast põrandale. Ma lähen kesksaalini, ilma et Helene mind märkaks, ja jään ootama.

Ta mängib edasi. Ma ei tea, mida ta mängib. Igatahes ei mängi ta hästi. Ta näib ka väsinud olevat.

Päikesevalgus ulatub tal jalust põlvini. Ja selle heleda valgustuse pärast näivad ta pihad ja pea olevat

seda suuremas hämaruses. Vastu klaveri musta poleeritud tiiba näib ta kokkusurutud ning väike.

Ma vaatlen silmi pööramata ta õlgu ja kukalt, mis on niisama valge kui klahvide luu. Kord ometi näen loomulikuna seda naist, kes on otsekui koketeriist ja kunstlikkusest koostatud!

See on nagu uus inimene. Võiks arvata, et ta on kurb. Neid kärsituid õlaliigutusi pole ma iial näinud ja seda elevandiluuse kaela paindumist kunagi tähele pannud. Ta äratab minus koguni mingit kaastunnet ja haledust.

Kuid äkki näen ma Helenet suuril silmil enesele otsa vahtivat. Ma olen kogu aja teda teraselt silmitsenud, kuid ei näinud, millal ta tõusis ja pöördus. See toimus silmapilgu jooksul, nagu järgneb unenäos üks pilt äkki teisele.

Ta seisab saledana, mõlemad käed selja taga klahvele surutud, ehmunud ja imestav. Kui noor ja neitsilik näib ta nii, — kahele poole kammitud suurte juuste ja valendava joonega keset pealage ning painduva, hapra kehaga!

«Härra Ormusson, teie siin!» hüüab ta.

Ma palun vabandust, ja me räägime mõne sõna. Ma näen, kuis ta jälle naerusuiseks ning koketeerivaks muutub. Miski seob mu mõtteid ja ma komistan lauseis.

Korraga kostavad rõdult Marioni ja Juhani hääled. Nende jalgade müdin täidab toa, ja nad murravad selle ebamäärase meeleolu, mis mind selle naise seltsis ümbritseb.

«Mamma,» ütleb Juhan, «ma võtsin konna kinni.»

See on õrn-närvlik loomake. Ta pruunid ümmargused silmaterad vaatavad Juhani lapsesõrmede vahelt traagiliselt.

«Viska ta minema! Viska ta minema!» hüüab Helene hirmunult.

«Ma kasvatan ta üles,» arvab Juhan.

«Lase ta silmapilk lahti!»

Konn kukub ülepeakaela läbi akna aeda.

Ma tunnen külma seljas — mitte konna, vaid lapse pärast. Sel poisil on hoopis tundmatu loogika, mis äratab hirmu. Ning konn keset idülli!

«Ja kus sina nii kaua olid?» pöördub Helene äkki Marioni poole. «Härra Ormusson ootas sind ega jõudnud küllalt oodata.»

«Mind?»

Marion kahvatub, punastab ja naeratab kohe selle järel.

Ma vaatan imestades kavalalt naeratavale Helenele. Mis peavad ta sagedased märkused Marionist ja minust tähendama?

Mulle näib, nagu oleksin ma ääretu aja siin saalis seisnud. Ja mulle näib, nagu oleks isegi päikesevalgus täis ootamatusi ja saladusi nagu salamandreid.

9

Täna olen peaaegu kogu päeva mõtelnud Johannesele. Kõik on mulle teda meenutanud. Mulle on viirastunud ta sammud all saalis. Ma näen jälle Juhani näol loendamatuid meeldetuletusi temast. Kui ta ise siin oleks, ei äratakse ta minus vist ühtki mõtet. Kuid ta on seda lähemal, mida kaugemal ta on.

Ma näen teda istumas all saalis, oma arstiteaduslike ja poliitiliste ajakirjade keskel, tüse ning sõbralik nagu ikka.

Kui muutumata on ta õieti püsinud! Mulle meenub see heledajuukseline ja heasüdamlik realist, kelle üla-

huult varjas juba udune habe, ja kes meist kõigist teistest, kes kuulusime kord samasse rahvuslikku salaseltsi, näis kaks korda vanem olevat. Ta esindas juba siis mingit vanemat põlve.

Kuid tal läks halvasti, temal ja ta seltsil! Need poisid, kes olid temast aastat viis nooremad ja istusid alles keskmistes klassides, kuna tema valmistus juba lõppeksamite vastu, need noored barbarid ei tundnud halastust ega armu.

Puruks rebisime ta seltsi, ja tema maailmavaadet ei kohelnud me paremini. Rusikatega lõime me vastu laudu ning kuulutasime kõigele sellele kadu. Meie — noored anarhistid, halastamatud traditsioonide õgijad!

Ma mäletan üht ajaloolist päeva noilt ajult: Johannes pidas ülistava kõne *Kalevipojast*, mida ta, nagu pärast selgus, polnud lõpuni lugenud; ja mina tegin sellesama *Kalevipoja*, mida ma ka polnud lõpuni lugenud, mis aga pärast mitte ei selgunud, pihuks ning põrmuks. See oli palav päev.

Kuid kui kaugel on see aeg! Oleme juba ammu üle *Kalevipoja* rusude teineteisele käed ulatanud. Oleme teineteist käsipidi õhku tõmmanud, nagu teevad mõnes ringmängus sõõrisolijad, ja nii oma kohad vahetanud.

Ajavaimule põiki vastu pannes pole Johannes küll mitte juristiks ega ajakirjanikuks hakanud. Tal näis olevat rohkem kalduvusi üksiku isiku opereerimiseks kui kogu ühiskonna lõikuslauale viimiseks. Kuid kui ta ei taha just kirurgilisi abinõusid tarvitada, siis on ta valmis ühiskonnale vähemalt pille ja troppe andma ning teda homöopaatiliste tempudega õndsaks tegema.

Kui palju oleme aga tõepoolest muutunud? Maailmavaated on ju ainult pidukuued külaskäikudeks.

Kui aga üksi ollakse ja päike nii heledalt paistab nagu nüüd, siis ei tunta maailmavaate vajadust.

Maailmavaated on üldse lambi valgel sündinud.

Ma vaatan aknast välja ja näen väikest Juhanit askeldavat. See seal on ka kord materjal maailmavaateks, suutäis parteile. Mihukesse kooresse surub tema kord oma edumeelsuse ja uuendusiha? Läheb ta isa jälgi mööda, ja on sellega siis juba vanameelne? Või astub ta ühe sammu kaugemale, ning leiab, et ta isa oli vanameelne?

Mis on siis moes?

10

Imelikud õhtud, mil päevane päikeseleil ja maast tõusev uim muutub magusaks rauguseks meie veres. On, nagu oleksid käärimas kõik päevased mälestused, mõtted ning unistused, et selguda kurbuse helevalusaks viinaks.

Murduvad mõttenooled, kõige mürgisem meel saab leplikuks. Tahaks vaadelda ainult värvide sündi ja kustumist, seda olevate ja kujuteldavate piltide hääletut karnevali.

Me istume puude all ümmarguse laua ümber. Üle meie peade kummuvad mustad haralised oksad, poolitades sinirohelist klaasselget taevast.

Ümber käib rohutirtsude õhtukontsert. Kuivav hein puude all lõhnab peadpööritavalt. Eemalt kostavad koju tuleva karja kellad.

Jälle algab taevas oma ilutulestusi. Õunapuude taga löövad lõkkele ehataeva leegid. Puude tüved seisavad

sel lõõmaval põhjal nagu mustad käsivarred, mis kannavad lehestiku koormat.

Me vaikime isutult ja väsinult. Kõiki näib rusuvat see melanhoolia, mida hoovab õhtu, see kahetsus, mida äratab iga päikeseveereng:

Taas loojub päike, värvid ja rõõmud kaovad kui varjud, — ja elu on jälle ühe päeva võrra lühem, ühe päikese võrra vaesem! On kahju igast elupäevast, tunnist ning minutist, mis tagasipöördumata minevikku kaob!

«Sellist taevast nähes ei taha surra,» ütleb viimaks Helene, otsekui aimates kõigi tundmusi. «Ma kardan seda ilu. Ta teeb nii kurvaks. Ta meenutab surma. Aga just selle ilu pärast tahaks ilmlõpmata kaua elada.»

Ja me räägime ilust ning õnnest.

«Kuid ilude ja rõõmude vahel tuleb valida,» vastan mina. «Õnnede vahel peab valima. Ja juba see tähendab, et me iial ei või õnnelikud olla.»

Ning ma täiendan oma mõtet:

Me oleme egoistid ja tahaksime kõike enesele. Tahaksime näha, kuis üks ning sama päike metsa, järve ja lagedate väljade taha loojub. Sest igal päeval ja igal kohal on oma päikeseveereng, oma suur ilutulestus, mis teises kohas ning teisel päeval enam iial ei kordu. Kuid meie õnnetud võime ainult ühte näha! Ning see teadmine, et kõigest maailma ilust langeb meie rõõmuks äraarvamatu väike osa, mürgistab sellegi rõõmu.

«Peab valima,» arvab Helene. «Peab valima kõige suurema õnne.»

Kuid õnnevõimalusi on palju. Õnnetus on just selles, et õnnevõimalusi nii palju on. Ja kus on õnne kriteerium? Milline on ta täiuse mõõt? Siin võib kõige õnne-

tumalt petta saada. Kuid kuis võib siis õnnelik olla, kui kardad õnnega petta saada!

«Ei pea eritlema,» arvab jälle Helene. «Peab võtma arvustamata kõike head.»

Õnnis, kes seda suudab! See võib elada pähklikoores ja tunda end maailmade valitsejana, nagu ütleb Hamlet. Teine võib tõepoolest olla maailmade valitseja ja tunda oma rinnas siiski põletavat tuska:

Tuhat aastat enne mind oli maailm olemas oma rõõmudega ja tuhat aastat pärast mind on maailm olemas, — aga mina õnnetu võin neid rõõmusid ainult ühe lühikese silmapilgu maitsta!

Parem neid siis üldse mitte tunda. Siis ei vii me Manalasse kiusavaid mälestusi ega näe Toonela sünngeis kodades neist kurje unesid.

«Te olete paljunõudlik,» naeratab Helene. «Ja et teie nõuded täitmist ei leia, siis kuulutate põlgust elu vastu. Kas te ei tahaks kloostrit asutada, kõigi nende jaoks, kes õnne kiusatusest põgenevad?»

See mõte meeldib mulle.

«Tahate teie sinna kloostrisse tulla?» küsin ma.

«See on selle järgi, milliseid nõudeid asetab kloostri põhikiri,» naeratab ta, kuid jääb siis äkki tõsiseks ja vaatab maha.

Marion vaikib nagu ikka, põsk õe õla najal. Juhan seisab Marioni ees, pea ta rüppe pandud. Ta on püstijalu magama jäänud, kuid nad ei märka seda, ja ta magab edasi.

Aeda täidab sinine hämarus. Õunapuu lehed värisevad meie pea kohal vastu taeva klaasist põhja nagu nahkhiire sakilised tiivad. Kuu kitsas hõbedane sirp tuleb keset avarusi nähtavale.

On juba väga hilja. Me oleme kõik nii väsinud, et

võiksime samuti ümara laua ümber magama jääda. Me näeme vaevalt veel üksteist hämaruses.

Mu vastu hõõgub pehmelt Marioni ovaalne nägu, huuled pisut lahti, silmis magus läige. Ta kaela nõtkuses on midagi süütu-haledat nagu luigel.

Milline imelik meeleolu! Mulle tundub, nagu oleksin ma joobnud. Ja ma ei tea isegi, millest: eha helendusest, lõhnavaist heinust, kurb-ilusast kõnelusest või neist pehmelt naeratavaist naisist.

«Ei, ei,» ütleb äkki Helene, end tarretusest raputades. «Peab minema.»

Ta võtab Juhani käest kinni ja läheb maja poole. Laps magab kõndideski, kuid ema ei pane seda tähele.

Trepil lausun ma kõigile head ööd ja lähen üles. Ilma tuld süütamata rõivastun ma pimedas toas lahti ja heidan voodi. Kuid uni ei tule.

Mu mõtted rändavad rahutult sinna-tänna, riivates veelgi kaugelt endise kõneluse ainet. Imelik poolikusetunne rusub mu rinda. Oleksin nagu midagi unustanud, midagi tegemata jätnud, mingi õnnetus oleks nagu tulekul, kuid ma ei tea, mis.

11

Ma arvan, Marion armastab mind natuke. Ma näen seda ta silmist, ja see liigutab mind väga. Siis kuulen ma seda Helene kahemõttelisist märkusist, ning see vihastab mind veel enam.

Vaene tüdruk! Mis võin ma sinna parata!

Sest sa oled halva valiku teinud, väga halva! Halva esiteks sellepärast, et sa mind ei tunne, ja teiseks sellepärast, et mina sind tunnen. Ei, me ei sobi teineteisele.

Ma olen nõudlikum, kui sa usud. Ma näen sind läbi.

Sa ei suuda mind vangistada. Sa ei jõua üldse minus huvi äratada.

Sest pole midagi luulevaesemat kui noor tüdruk 10. kuni 15. eluaastani. Ta on luine ja puine, tölpide silmadega ning sööb palju.

Ta olevusel puudub meeldivus ja graatsia. Ta käed on kõhnad, külmad ja hallid. Neist kinni võttes puudutad nagu puud, mis ei tunne.

Ja sina näid veelgi ses eas olevat, hoolimata oma gümnaasiumi lõppeksamist. Kui visalt oled sa kasvanud! Kui vähe on sinus veel naist!

Sa oled veel nii süütu ja eluvõõras. Ma võiksin su südamele ainult haiget teha. Sest ma peaksin kord su õrna hinge haavama ning su unistused armutult hävitama.

Sa ei tunne mind. Sa oled mõne mu sentimentaalse loo lugenud, ja pead mind nüüd romantiliseks Don Juaniks, kes läbi lillede ratsutab ning noorte neitside südameid nopib. Kuid sa eksid.

Ma olen just sellepärast nii kirjutanud, et ma seda mitte pole. Kontrasti pärast olen ma kirjutanud.

Ma olen proosaline, ja sellepärast armastan ma romantikat. Ma ei tunne muusikat, ning sellepärast on mul stiil musikaalne.

Sind veetleb luule, kuid sa ei näe, mis on selle taga. Ah, kannatus on selle taga! Valutav süda, iroonia ja sarkasm on selle taga! Rääkides meelespea-lilledest allika kaldal olen ma ise ahastanud meeletuse ning surma mõtte käes.

Sa oled praegu mu meelevallas, ja kui ma su säästan, siis ainult sellepärast, et sa mulle meeldid ja minus kaastunnet äratad. See on su rukkilill-silmade ning su luigejalgade pärast.

Sul on praegu suur ülesanne lahendada: kas ülikooli

minna või meest ootama jääda. Kui tohin sulle nõu anda, siis soovitan mõlemaid ülesandeid ühtlasi täita. Sa oled veel nii noor.

12

Kui vähe vajatakse, et inimest tasakaalust viia!

Ma valvasin unetuna voodis. Mu silme ees seisis ikka veel päikese tuline kuul, mis päeval maastiku kohal leegitses. Siis suikusin ma selles kullameres, mis täitis kõiki mu mõtteid ja meeli.

Äkki jahmusin vaiksest häälitsusest ja jäin kuulama. Saunamees Aadam kutsus all hobust, kes oli õunaaeda pääsenud. Vanamehe hääl kostis noomivalt ja meelitavalt, otsekui oleks ta lapsega rääkinud. Nähtavasti ei tahtnud ta suurt kisa tõsta. Ta käis kaua maja ümber. Kord kuuldus ta hääl siit, kord sealt. «No — no — no, soku — soku — soku,» kostis see hääl. Ta otsekui sosistas hobusele.

Ja ma suikusin jälle ses sosinas. Kogu mu keha oli täis magusat väsimust ja heinte vürtsine lõhn rusus rinda.

Ma arvasin ainult silmapilgu tukkuvat, kui äkki uuesti virgusin.

Sosin ja häälitsus kostis edasi. Ma kuulatasin, ja mulle näis, nagu oleks vanamehe hääl muutunud. Ei, seal ei olnud enam saunamees ja seal ei sokutatud enam hobust. See oli madal mehehääl, mis kordas surutult-tasa käsitamatuid sõnu.

See ei andnud mulle enam rahu. Ma tõusin ja läksin alusriideis akna juurde. Ma ei näinud midagi. Siis sirutusin aknast välja, nii kaugele kui vähegi võisin. Ja ma nägin, kuis laia punapuu ümber kaks kogu keerles.

Seal oli suur mees ja väike naine heledais rõivais. Mees ei rääkinud enam midagi, ta ainult jooksis naise järel, kes näis hääletult naervat. Viimaks sai poiss tüdruku kätte, — ta kahmas mõlema käega selle piha ümbert. Ja nüüd nägin ma, kui nad paigal seisid, et seal oli vana Aadami noor tütar ja sulane Konrad.

Nad läksid kõvasti teineteise ümbert hoides eemale. Veel mõni hetk paistsid nende kogud suveöö hämarusest.

Kuid nüüd ei saanud mina enam und. Ma süütasin lambi ja istun voodis ning vaatlen ööliblikaid, kes tulevad mustavast aknaavast nagu teadmatuse sõnumitoojad. Ma ei või magada.

Ma tunnen südames pigistavat valu, nagu oleks keegi mind armutult petnud, petnud ja siia paika jätnud. Mu mõtted keerlevad rahutult nagu liblikad mu lambi kohal, — hallid küsimused mustavale teadmatusele.

Mis on õnn? Kuis võib olla õnnelik, kui õnne rajad on nii piiratud? Kuis võib olla see õnnelik, kes mõtleb, võrdleb ja arvustab?

Loendamatuid õnnevõimalusi eeldab mu mõistus ja loendamatuid õnnepilte loob mu fantaasia. Kuid kui ma ühe neist saavutaksin, jääksid tuhanded saavutamata. Iga võit oleks tuhandekordne kaotus. Ja ometi ei tahaks ma ühtki kaotust, kõnelemata tuhandest.

Ah, Veneetsias sõidab rõõmus seltskond gondlitega suvises öös hiina laternate valgusel merele. Mina aga ei ole kaasas!

Päike tõuseb troopikametsas, punased metskikkad kirevad, ahvikari jookseb läbilõikavalt kisendades üle suurte mahlaste õitega kroonitud latvade ning

raputab oksilt roosasid õisi nagu lund rannas magavatele krokodillidele alla. Mina aga ei näe seda!

Või, mis veel valusam: just sel hetkel ulatab üks printsess, üks kuninganna ühele paažile, ühele noorele rüütlile punase roosi, mille lõhnasse segub kõige magusamate ja intiimsemate lubaduste peadpööritav aroom. Mina aga laman siin hämaras üksikuna ja kõigist unustatuna!

13

Kuidas võib näha mustade silmadega?

Ei, ta silmad pole siiski mitte mustad. Ma olen neid mitmes valgustuses näinud. Ma olen neid pidanud mustiks ja ruskeiks. Kuid nüüd arvan ma, et nad on tinthallid, hallsinimustad, mingi sõnul kirjeldamatu varjund.

Nagu nad muutuvad välisest valgustusest, nii sisemisestki. Iga meeleolu annab neile ise värvi ja iga uus mõte muudab nende tooni. Õrn koketerii annab neile kalliskivi pehme hiilguse ja kirg lõikava läike nagu atropiin.

Nad määravad omalt poolt kogu näoilme. Ma usun, et nad isegi nahatooni muudavad, seda kord helendades, kord tuhmimaks moondades.

Neis silmis on kogu näoilme saladus. Kõik muu on ainult täienduseks: madal kaunis laup, suu alati naeratavate õhukeste huultega ning tumedad juuksed, millesse väikesed kõrvad kaovad.

Ma olen mõlgutanud ta minevikust, ta tõust, ta vanemaist ja lapsepõlvest. Ma olen küsinud:

Kuis on võinud meil tekkida säärane tüüp? See pealtnäha harilik kodanlik naine ainult vähehariliku iluga,

kuid kelle läheduses vahetevahel mingi võõras, pisut mürgine, ärritav aimus hinge riivab —? Midagi eksootilisemat, rafineeritumat, kui eeldab meie karm maapind —?

Mul on pisut teateid ta vanemaist. Need, nagu ikka teated vanemaist, ei mõju hästi.

Ma tean, ta isa on köster. Ma olen seda jesuiiti ja eduerakondlast koguni näinud. Pool eluiga oli ta sakslane, kuid seal tulid teistsugused ajad, — ja tema tütar on käremeelse eesti tohtri naine, ning vanamees ise on eesti haridusseltsi liige. Kuid väga võimalik, et ta tõepoolest ongi pool-sakslane.

Mis aga aitavad mind need katsed ta tõu iseärasustesse tungida, ta vanemate ja kasvatuse uurimine. Tema ise, ta ilus olevus ja peen hing jäävad mulle ometi saladuseks.

Ta pea on nagu mannekeenil juuksuri aknal, ilus meistritöö, ainult selle vahega, et ta huulil peen naeratus väriseb ja ta silmis mõistus välgub.

Ah, ma räägin jälle ta silmist! Ma unistan neist nagu armastaja. Puudub ainult, et neid uneski näeksin.

14

Oli esmaspäev, ja me olime niidul. Mehed olid juba vara kastega niitnud, kuid meie tulime neile alles pärast esimest söömavahet appi.

Mulle ei meeldinud see teekond. Ma kardan suurt inimeste hulka nende krobedate käte ja veelgi krobedamate häältega. Ma kardan säärases töös ka rumal näida. Kuid mul oli võimatu minemata jätta.

Ja asi polnudki nii hull. See oli ainult lõbus jalutuskäik, kus sai palju naerda, joosta, higistada, heinasaa-

dude otsas istuda ja hea isuga leiba purra ning suurest lähkrist piima juua.

Heinamaa on lai org, täis üksikuid vanu saarepuid. Ta küünib järveni, kus mehed olid vikatitega kuni üle pea ulatuvate kõrkjateni tee raiunud.

Niit oli nagu lillede surnuaed. Ta auras palava päikese all rohu mahlast ja maamulla niiskusest. Lehed ja lilled närbusid, kiskusid kopra, ja peagi olid ellerheinad kerged kui kuivad kõlkad, mis sõrmede vahel tolmuks purunesid. Pool tundi pärast kaarte laialiajamist muutus rohi tumerohelisest halliks, ja niidu kohale tõusis magus lõhn, otsekui looduse ohvrisuits nende tuhandete ning tuhandete lillede surnukambris.

Kogu talu oli väljas: perenaine Mai ja sulane Konrad, vana Aadam ning selle tütar Miili.

Helene kõndis mu kõrval, vasikanahast pastlad jalas ja laiade äärtega õlgkübar peas.

Ta näis mulle jälle uus olevat: oma heleda valguse pärast pilutatud silmadega ja ülestõstetud suunurkadega ning higise punase palgega. Ta kõneles perenaisega majapidamisasjust, õpetas mind ja naeris, nii et hele hääl üle niidu helises. Kuidas ta ka talutüdruku ossa kõlbas!

Kui olime lookäänamisega esimest korda lõpule jõudmas ja muist eemaldusime, ütlesin ma Helenele:

«Ma olen teid varem näinud.»

«Eile, üleeile?» naeris ta.

«Ei, juba ammu enne seda,» vastasin ma tõsiselt ja pisut kiusakalt. «Kuskil võõral maal, lapsepõlves või unes. Võib-olla unes.»

«Te näete mind unes?»

«Miks mitte? Kas me selles süüdi oleme, kui kedagi unes näeme? Seda ei saa ometi keegi takistada: ei

see, kes näeb, ega see, keda nähakse. Liiatigi arvan ma ainult, et olen teid unes näinud.»

«Ja seda võib vist veelgi vähem takistada?»

See kahekõne sumbus Helene naerusse ja perenaise hüüdesse, kes kutsus meid einele.

Me istusime kõik vana Aadami juurde saarepuu alla. Paks punapõseline ja tedretäheline perenaine võttis võileivad korvist.

Päike paistis läbi saarepuu lehestiku ja sünnitas selle koonusetaolises varjus siin-seal heledaid laike.

Õhk oli täis tuhandeid peeni lõhnu. Mulle tundus, otsekui oleksid isegi päikese kiired lõhnanud — imeliku kullase ja diskreetse lõhnaga.

Ma vaatlesin talurahvast. Mu vastu istus Aadami tütar Miili — noor, kitsa näo ja mustade silmadega tüdruk. Mulle meeldis ta: ta on nii täiuslik ja stiilne.

Siis meenus mulle, et nägin üleeile öösel just seda tüdrukut poisiga punapuu ümber jooksmas, ja ma pöörasin silmad Konradile.

See on suur mees, uhke ja punase näoga, noaarmiga otsmikul ning kuklasse löödud kaabuga. Näib, nagu oleks ta käed otse loodud naiste kahmamiseks: nii sitked ja tugevad on nad. Kui jõuetu olen mina temaga võrreldes!

Seljaga vastu puud toetudes ja silmi sulgedes kujutlesin end ühe naise järel jooksvana:

Päike mattis lillelise niidu oma valguse merre. Naine jooksis ja naeris hääletult. Ma sirutasin käsi ikka kaugemale ja kaugemale. Need otsekui kasvasid pikemaks. Nagu väätkasvud taotlesid nad naise pihta.

Viimaks puutusid mu sõrmeotsad läbi looride hõõguvaid käsivarsi. Ise jooksul, painutas naine oma paindlikku pihta ja vaatas mulle otsa suuril naervail ning magusail silmil.

Kes oli see naine? Kes oli see naine?

Ma avasin vägisi silmad, sest ma tundsin, kuis uni mind keset seda kuumust ja väsimust valdas. Helene ja Marion seisid mu ees, siit maast vaadates imekõrged ning saledad.

«Te jääte magama, härra Ormusson,» naeris Helene.

Ma hüppasin kohmetult üles, ja me läksime niidu teise serva.

«Te nägite minust jälle und?» küsis äkki Helene, kui olime kõigist eemal.

«Peaaegu,» vastasin ma kähku. «Või õigem, ma arvasin, et näen teist und.»

«Ja mis te arvasite nägevat?»

Ma ei vastanud, sest Marion lähenes meile eemalt. Ja mis oleksingi võinud vastata! Tõtt tunnistada, — see oleks pöörane olnud. Midagi välja mõelda ma aga ei suutnud. Pea oli raskusest nagu halvatud.

Helene kaugenes omakorda iga sammuga. Ta heitis rehavarrega heinu ning painutas selle juures pihta kahele poole.

Marion oli mu kõrval piinlikult vaikne. Ta nägu mööda valgus higi. Õhukesed pleekinud riided rippusid ta seljas lõdvalt. Ta näis nagu vaenelaps, kes kannab võõraid rõivaid.

Juhan kõndis ta järel, rohukändudes komistades, niisama higine kui kõik töölised.

Päike helendas kesktaevas. Niit oli aurudesse mässitud. Eemal paistsid Mai, Miili ja Konrad — kui tumedad liikuvad sambad ses helenduses.

Ma tundsin, et pean Marionile midagi ütlema, ja küsisin seepärast:

«Te olete väsinud?»

«Jah, natukene,» vastas ta vaikselt, tõstes oma õhetava palge mu poole. «On nii soe.»

Ka minul oli soe. Ma oleksin meelsasti oma ärklitoa hämaruses raamatute ja käsikirjadega kaetud laua ääres istunud. Nii kauge näis nüüd see laud ja nii ihaldusväärne see tuba!

15

Veel kord: ka ajalehed on tarvilikud, isegi juhtkirjad. Vähemalt kontrasti pärast. Nad juhivad inimesi igatsema ilu ja sunnivad janunema vaimukust.

Ma lamasin täna lõuna eel voodis ning lugesin hajameelsena üht maailmatu vesist juhtkirja «Rahvuslikust ja kõlblast kultuurist». Arusaamine ähvardas neis loogilisis labürindes nüriks minna ning mõte kaela murda. Siis äkki vilksatas mul ootamatu mõte keset perioodi tõusu läbi pea: Helene — see on ju Lucas Cranachi naistüüp, keda see ikka uutes ja uutes variatsioones on maalinud! Sellepärast näib ta mulle nii tuttav olevat! Sellepärast on mulle temas ikka midagi arhailist paistnud!

Ja ma nägin, et Helene ei sarnanegi õigupoolest niipalju näolt Cranachi naistega kui keha, kõigepealt puusade hoiakult.

See on see imelik seisang, mis omane kõigile Saksa ja Madalmaa renessansimeistrite naistele, olgu nad maalitud riietes või alasti: puusad ette, jalad ja kael taha painutatud, peened lapsekäed rinnal või kõhul risti.

See on asendi ideaal, millele praegune kaelkirjakupoos on otse vastandiks. Veel vanadel markiisidel enne krinoliinide aega oli selline seisak. Kui ilus oli endine, kui inetu praegune!

Mind hüüti lõunale. Ma läksin alla, mõttes segamini

fraasid kõlbla kultuuri juhtkirjast ja katked Cranachi piltidest.

Ma nägin Cranachi Noorusallikat granaatpuude keskel, täis miniatuurseid alasti mehi ja naisi. Karkudel komberdasid nad marmorkaldale, kuid juba vees olles suudlesid nad ja põimisid teisel rannal oma käed üksteise kaela ümber.

Tervis ja elujõud — nii oli ka juhtkirja autor öelnud. Meie maarahvas, meie rahva juur ja süda, on külm, karske ja moraalne, oli ta öelnud.

Jah, sel rahval on isegi nii palju tervist ja elujõudu, et ta ilma Siloa tiiki minemata suudab suudelda ning kaelustada. Kui palju külmust ja karskust peab tal ometi olema, et enne kõike maldab veel punapuu ümber joosta!

16

Teine päev niidul. Me tulime alles pärast lõunat. Taevast ja kaugust varjasid hõredad põuaudu loorid. Heinalõhn oli tihedaks ja raskeks muutunud. Hein ise aga kahises kohevalt ning kergelt jalge ees.

Helene jooksis Juhaniga kuiva heina lademes, peitis end saadude taha ja naeris. Ta nägu oli higine ja juuksed peent heinapuru täis.

Ka mina sattusin nende mängu. Ma viskusin sao najale pikali, peitsin jalad ja keha heintega ning hakkasin Juhanit ootama.

Mu kukla taga sahises hein pea raskusest järelejätmata. See oli kui tüvede murdumine miniatuurses metsas.

Juhan oli eemale eksinud ega tulnud. Kuskilt kaugelt kostis Helene naer.

Ma nägin enese ees rohukändude laia ja valendavat laant, selle taga põllu joont ning üle kõige põuapiimast taevast uduste pilvedega.

Korraga kuulsin enese taga heinakändude murdumist pastelde all ja kardlähkri tirinat. Keegi oli saarepuu alla jooma tulnud. Kostis ahnet ja häälekat neelamist. Kohe selle järel kostsid teised sammud, ja naise hääl ütles surutud vihaga:

«Juba jälle jooksed sa selle plika järel!»

«Pean ma siis sinu järel jooksma?» vastas mehe hääl pilkavalt.

Seal kõnelesid ju leskperenaine Mai ja sulane Konrad! Mulle näisid nende hääled nii imelikud olevat. Ja jälle kostis lähkri tirin.

«Ja öösiti magad sa kes teab kus,» kaebas uuesti Maie hääl.

«Pean ma siis sinu juures magama?» õrritas Konrad.

«Aga sa, pöörane, oled ju minu peigmees!» sihises naine.

Nende hääled läksid kaugemale ja kadusid. Ma istusin tüki aega nagu halvatud.

Mis puutus lugu õieti minusse, kuid see avastus üllatas mind: Elu on täis saladusi! Sa vaatad nagu sõge ega näe midagi, kuid hulk nähtamatuid niite, armastuse, viha ning kadeduse paelu piirab sind kõikjalt otsekui ämblikuvõrk. Ja ma sain imelikult kurvaks.

Ma unustasin, miks siin lamasin, ja tõstsin pea heintest, ning kuulsin äkki oma kõrva juures Juhani indiaanihüüdu, mis pani mind jahmatama:

«Haa, onu Felix on siin!»

Ta oli mind otsinud, luuranud ja salaja juurde hiilinud. Ma sain talle vihaseks, kuid surusin maha oma viha, võtsin lapse käest kinni ja läksin teiste juurde.

Ma vaatasin Maie, Miilit ja Konradit. Midagi ei võinud ma nende näost näha. Miili oli ilus ja neitsilik, ning mul hakkas tast hale.

Vaeseke! mõtlesin ma. Teadsid sa seda, kui punapuu ümber jooksid? Või teadsid sa — ja jooksid siiski? Või jooksid just sellepärast, et teadsid —?

Päike oli madalale vajunud. Puude, inimeste ja saadude varjud venisid pikaks. Peaaegu kogu hein oli saadudesse pandud.

Helene istus sao ääres ja sidus Juhani sukapaela.

Marion seisis eemal ja vaatas peaaegu pärani silmi madala päikese poole.

Aadam kummutas saarepuu all lähkrit suu kohal ning päike säras lähkri põhjal.

Ma vaatasin Helene õhtust õhetavat profiili. Mulle näis jälle, nagu oleksime ammused tuttavad, nagu oleksime lapsepõlves ühes elanud, siis lahkunud, teineteise unustanud ja nüüd kumbki ise maailmakaarest tulles ootamatult uuesti kohtunud.

Ma hakkasin hinge reinkarnatsioonist rääkima, sentimentaalse ja ühtlase iroonilise häälega:

«Mulle näib, nagu oleks see pilt juba varem kordunud, nagu oleksime juba Gangese või Niiluse kaldal niisama heina teinud. Kõik oli niisama kui nüüd: seesama päike läks looja, ja te istusite nagu nüüdki sao kõrval, pea alla kummardatud —»

«Ja sidusin oma poja sukapaela?» küsis Helene naerdes ning pead tõstes.

«Ei, seda ei olnud!» vastasin ma, ja tundsin, kuis ta sõnades miski mind salvas. «Aga muidu olite täiesti sama: niisama osav vastama ja niisama saladuslik mõtlema.»

Ma oleksin tahtnud kuulda Helene vastust, kuid selle asemel sirutas Juhan käed välja ja kisendas:

«Papa tuleb! Papa tuleb!»

Me pöörasime mõlemad ehmunud näod Juhani viipe järele ja nägime suurt meest hallis reisipalitus pikil sammel saadude vahel lähenevat. Helene lükkas Juhani talle vastu minema. Johannes haaras poja kätele, viskas õhku ja küsis:

«Kuidas suur mees elab?»

«Keskmist viisi,» vastas laps, kui isa ta jälle maha pani.

«Teie teete siin heina,» rääkis Johannes, «ja mina pean tolmuses linnas istuma! Veel kordagi pole siin ilma minuta heina tehtud. Kui sain Helene kirja heinaniidust, ei talunud ma enam: ma panin putku!»

Ta polnud suvemajas sees käinudki. Õue sõites oli ta meid niidul näinud ja pool-joostes siia tulnud. Kuid siin oli töö juba lõpul.

«Metsaniit on ju alles alustamata?» küsis ta perenaiselt.

«Jah, homme hommikul algab seal niitmine,» vastas Mai.

«Äratage mind kell viis! Koputage ruudule!»

Oli juba õhtu. Aadam kolistas lähkritega. Järvelt tõusis valge uduloor sinerdavasse hämarusse. Me läksime koju.

Ma astusin vaikiva Marioni kõrval. Meie ees läksid Helene ja Johannes, viimasel unine laps käsivarrel. Ja meie järel tuli talurahvas. Kuuldus kokkupõrkavate vikatite ja rehade plõgin ning lähkri tirin. Tee tõusis mäkke, ja loojenev päike värvis minejate seljad purpurseks.

See pilt kangastas mu meelde vanu häid, patriarhaalseid aegu.

Nii tulid juba meie esiisad pärast pikka päevatööd õhtu sinerdavais varjes koju, mõlgutasin ma. Ees sam-

musid perevanemad, mees ja naine imeva lapse — igavese elu sümboliga. Järel tulid neitsikud ja sulased. Ja kõiki taltsutas ning ühendas jumala ja looduse austus.

Oleme meie nende patriarhaalsete esivanemate järglased? Võib-olla on vaid vana Aadam rongi lõpus õige mälestus noilt rahulikelt ajult.

Me jõudsime talu väravasse. Aadami naine Eeva lüpsis koja ees lehma. Ta istus küürus punase looma varjus, — vana, kortsunud, mullakarva näoga ning raskejalgne. Kuuldus, kuis piim sorinal lüpsikusse jooksis.

17

Milline rahutu õhtu! Mu närvid olid nii pingul, et suutsin vaevalt end valitseda. Ma ei usaldanud enam oma häält ega liigutusi. Kõik näis mulle võõras. Otsekui võigas vaim viibis majas.

Johannes oli heas tujus ja lobises palju. Ta kõneles väikestest ajalehetülidest ja kirjanduslikest uudistest, mis tõusid põuase suve kõvast kultuuripinnast kiduralt ning põduralt.

Kõik see ärritas ja vihastas mind. Ma ei suutnud taluda tema häält ega liigutusi. Iga ta sõna lõikas banaalse tõena mu kõrva ning ta iseteadvus haavas mind nagu kõrvahoop.

Oh seda moodsa kunsti mõistjat ja uue kirjanduse kaitsjat! Oh seda metseeni künnimehe kätega!

Jah, künnimehe kätega! See on ta õige ala ega mitte kirjandus ning poliitika. Mis ta topib ennast sinna, kus ta midagi ei mõista ja kus ainult oma «edumeelsuse» pärast peab kõike mõistma!

Siin, oma endises isatalus, on ta poisikesena karjas käinud ja heina teinud. Veel üliõpilasena on ta siin külvanud ning niitnud. Ja tohtrina ei või ta üheltki heinateolt puududa, — see on ta peamure!

Miks ei tule ta siia tagasi ja hakka maameheks? Talu ootab teda ja vana Aadam niisama. Nad sobivad nii suurepäraselt ühte.

Ja ma katsusin enesele Johannest peremehena kujutleda.

Kas ta peaks teenijail lubama oma juhtkirju lugeda või mitte? küsisin ma. Muidugi ta lubab, sest ta tunnistab mõttevabadust ja on äärmiselt aus.

Kuid teenijad hakkavad ta enese juhtkirjade ässitusel tõrkuma ning nõuavad kaheksatunnist tööpäeva. Mis teeb ta siis? Kutsub ta strasnikud või laseb teenijad lahti?

Ei, ta annab neile kaheksatunnise tööpäeva. Kuid ta hakkab kahtlema oma õpetuses ja müüb talu maha.

Sest ta on äärmiselt aus ja äärmiselt pehmesüdameline, — see paistab juba sellestki, et ta on radikaalsotsialist. Ta ei või teiste ega enese pankrotti näha, — nii aus ja pehme on ta süda.

No nii, jäägu ta oma südame ja taluga sinna, kus ta on. Mulle piisab sellestki rõõmust, et vaatlen ta joviaalset asendit ning perekonnaisa muhelust roosal näol.

Ma tõusin. Ta sirutas käe laia liigutusega ja pigistas mu kätt. See on juba ta komme: üheks ööks lahkudes jätab ta jumalaga nagu reisile minnes.

Lävel juhtus mulle Marion vastu. Ma soovisin talle mööda minnes head ööd.

«Head ööd,» sosistas ta vaevalt kuuldavalt, silmi tõstmata, pehmelt ja sumbunult, otsekui oleks tal raske hingata olnud.

Trepile tõustes nägin, kuis ta pika pilguga mu järel vaatas, — ja äkki tuli kõik jälle mu meelde.

Vaeneke, mis võin ma sinna parata! Sa meeldid mulle, kuid mitte rohkem. Ka see meeldib mulle, et sa mind armastad. See oleks sinust palju pahem, kui sa näiteks oma õemeest armastaksid. See osutaks su halba maitset. Kuid ometi, mis võin mina parata!

18

Ma armastan seda naist! See selgus mulle öösel. Seda magusat, õrna ja avatlevat naist! Seda naist punaste naervate huulte ning valge luigekaelaga, mis joobnustab! Seda teist Salomet, uut Ilusat Helenet!

Nagu tuleleeki on keegi puhunud mu südamesse. See põletab, see põletab lakkamata!

Ma tahaksin suudelda su käsi, su juukseid, su silmi! Ma tahaksin suudelda õhku, millest sa oled läbi läinud!

Helene! Helene! Helene!

19

Milline öö! Ta on mu meeles kui uni, kui uni unes, kui viirastuste viirastus.

Mälestus mõnest episoodist on nii selge, nagu oleks ta mu ajju raiutud, ma mäletan igat vähimat kui mõtte varjundit ning tunde teisendit. Kuid sealsamas on ajas pimedaid kuristikke, mis pole mulle mingit mälestust jätnud ja millest ma midagi ei tea.

Ma mäletan, õhtul katsusin veel tööd teha, enese kiuste. Ma süütasin lambi, mitme aja takka, ja istusin

lauda. Ma kirjutasin mõned leheküljed neid märkmeid, veel küllaltki külmalt ning rahulikult.

Kuid samal ajal tundsin, nagu oleks mu peas kaks mõtteprotsessi arenenud, kumbki ise suunas ja eri otsuse poole.

Ma mõtlesin kõige lihtsamaid ja loomulikumaid asju. Ma katsusin meenutada möödunud päeva, kõigi ta väikeste sündmuste ja kõnelustega. Ta paistis mulle lõpmatu pikana. Hommik oli nii kaugel, et seda enam ei mäletanudki.

Ja samal ajal tundsin ma mingit teist, imelikku, kardetavat ning magusat mõtet. Mida enam aeg kulus, seda raskem oli mul seda taltsutada. Ta tõusis heledalt üle muude mõtete, nagu viiul, mis matab äkki kogu orkestri enese alla.

Siis hüppasin üles, kiskusin rõivad seljast, viskusin voodisse ja tõmbusin vaiba all kerra. Kõik mu liikmed olid täis magusat valu, mu süda pidi lõhkema sest pigistavast ja paitavast valust. Vaiba all oli pilkane pime. Õhk muutus hingamisest kuumaks ning raskeks.

Siis sosistasin äkki põlevail huulil:

«Helene! He—le—ne!»

Ma lükkasin vaiba pealt ja jäin kauaks ajaks liikumata lamama, pea padjal tahapoole painutatud, pärani silmad vastu mustavat vastasseina ning huuled hõõguvad otsekui suudlusejanus.

Ümber oli ainult pimedus ja vaikus. Ma tõusin küünarpeale ja kuulatasin. Ma ei teadnud isegi, mida kuulda tahtsin. Isegi lehed ei kahisenud all õunapuus. Ma langesin jälle voodisse.

Ma ei mõtelnud enam midagi. Ma tundsin kõigi meeltega, kogu oma kehaga ainult armastuse magusat leeki. Ja ma kuulsin keset üksindust ja hääletust oma igatsuse valusat ning põletavat sosinat:

«Helene, Helene, miks ei ole sa siin!»

Kaua, kaua aja pärast tõusin ma uuesti, tõmbasin tiku põlema ja vaatasin kella. Sellest, kui ma pikali heitsin, oli kulunud juba kaks tundi.

Ta on ju teise mehe naine! mõtlesin ma äkki. Ta on ju Johannese naine! See mõistuselt tõusik, hingelt kodanlane ja kehalt talupoeg on selle naise mees! Selle lastearsti ja sotsialisti päralt on see maailmadaam, kelle naer mu kõrvus heliseb, kelle riidekahinat ma kuulen, kelle sametisi naerusilmi ma näen!

Ma viskusin teisele küljele. Kibe valu pigistas mu rinda. Ma pöördusin uuesti. Ja viha tärkas mu südames. Siis tõmbasin veel kord tule üles. Jälle oli tund sest kulunud, kui kella vaatasin.

Taevas väljas lõi kahvatama. Tundus hommikueelset jahedust. Ma nägin akna kohal taeva hallil põhjal ööliblikat tiibadega viibutavat. Toas oli endiselt pime.

Ma sirutusin välja. Oli magus, valus ja kahju millestki. Oleksin tahtnud end selle käsitamatu õnne ja magusa unistuse järele sirutada, käed ta ümber lüüa, huuled temasse suruda, maitseda teda järelejätmata, kahetsemata ning luba palumata.

Ma ulatasin põlevad huuled pimeduses ja une raskuses vastu neile hõõguvaile huulile, mis lähenesid läbi kiirgava õhu. Õhu magusate, mürgiste ja kirglike huulte poole sirutasin ma oma huuli.

Õhk helendas kiirgavalt ja klaasiselt. Suured emailsed lilled painduisd läikivate varte otsas. Naerusuine peen naine jooksis lillede vahel — ilusam ja mürgisem kui kõik Lucas Cranachi naised. Ta teravad rinnad näisid läbipaistvad otsekui punaviina peekrid ja ta käsivarre jooned nagu teemantnoaga tõmmatud.

Ta laskus kõrgelt terrassilt mööda laia klaastreppi. Rohelisest smaragdist fontaanid valasid rubiinseid laineid. Ta kadus ja ilmus kristalse metsa tihnikus, mille ladva kroonlühtritesse lõid nähtamatu päikese kiired nagu punased nooled.

Ma käisin ta järel keset eksootilist puiestikku ennenähtamatute väätkasvude ja hiigelsõnajalgade all, — imelik kaotuse hirm ning õnnetuse aim südames. Ma vaatasin ta kaugel vilkuvat ruuget juust ja klaaspõrandal tantsivaid kitsaid jalgu.

Ja siis äkki nägin teda enese ees seisvat, silmad täis naeru, erepunased huuled lahti ning peened käed mulle vastu sirutatud. Mina aga kivinesin keset jooksu ega pääsenud enam paigast. Ma nägin enese vastuhelki peegelpõrandast: olin pisike paaž, mul olid sametrõivad ja punased suled kübaral.

Tule! hüüdis mulle kuninganna: Tule! Mina aga ei pääsenud paigast, ning vaatasin täis ahastust Helene tumenevaisse jaspissilmisse.

Korraga kuulsin ma kolmekordset koputust. Ma ulatasin käe ja leidsin laualt kobamisi taskukella. Uniseid silmalauge lahti kiskudes nägin, et kell oli viis. Madal kirsspunane hommikupäike paistis aknast sisse. Mu silmad vajusid uuesti kinni.

Johannest äratati üles, mõtlesin ma, ja uinusin hetk hiljem, väljasirutatud käes tiksuvat kella hoides. Mida sügavamale unne vajusin, seda kõvemini pigistasin ma kella.

Mulle tundus, nagu oleksin tuksuvat südant pihus hoidnud.

20

Kas tahan ma selle armastuse täiel leegil lõkendama löõtsuda ja kogu oma jõudu selleks tarvitada, et seda teiselgi pool äratada? Või tahan ta kohe alguses lämmatada, nagu miski meeletu ja õnnetu, mille vastu mu mõistus sõdib?

Mis pean ma tegema? Mida tahan, mida loodan ma siit? Millest unistan ma? Kuhu viib mind mu tee? Kas pole meeletus sääraseil tingimusil siin edasi elada? Kas ma ei peaks heitma kõik ja põgenema — kohe, silmapilk?

Ma ei tea.

Ah, ma tean ainult, kui hea on end visata mõtteta ja sihita tundmuste valda, kaotada isiklik väärtus, kaotada isiklik raskus ja keerelda suurema planeedina vähema ümber — kõigi moraali- ning füüsikaseaduste kiuste!

21

Johannes oli terveni kolm päeva kodus. Need olid mulle piinlikud päevad. Juba hommikuti ärkasin ma kella viie paiku, kui ta heinale läks. Ja veel siis, kui ma ise tõusin, nägin all rohus ta jälgi, kust ta nagu karu oli oma säärsaabastega üle kaste läinud. Juba sellest piisas, et kogu päevaks mu tuju rikkuda.

Ta tahtis mind vägisi niidule viia. Ta lubas mulle niitmist õpetada. See olevat tervisele kasulik ja tõstvat meeleolu. Kuid mu piht valutab veel praegugi esimesest loopäevast. Söögilauas pidin ma ta joviaalseid muhelusi imestlema ning õhtuti rõdul temaga estetismi üle vaidlema.

Kuid sest kolmest päevast oli ometi kasu. Vaieldes

Johannesega jahtusin ma natuke. Ma harjutasin end dialektikas. Mu mõistus selgus. Kõik üleliigne auras mu peast. Ma olen välja puhanud ja valmis kõigeks. Ma olen nagu relvastatud sõdur enne võitlust.

Ja viimaks ometi sõidab ta täna. Head teed!

22

Oh, kui ma saaksin tagasi tänase päeva! Ta ei andnud mulle midagi, kuid ta oli täis lubadusi ja tõotusi kõige magusamaid. Ma tahaksin veel uuesti elada kõiki neid meeleolusid, veel kord kahelda, küsida ja paluda ning veel kord päeva nii õndsalik-ebamääraseses meeleolus lõpetada.

Esimest korda elus kahetsen ma, et mul pole seda, keda võiksin sõbraks nimetada. Ma tahaksin talle kirjutada nüüd õhtu videvikus pika kirja, ma tahaksin vesta sest päevast, sest suurest ei midagi'st, mis sisaldab aga mulle kõige isiklikumaid elamusi.

Ma tunnen tarvet seletada nende nõelpeente tunnete sündi ja joonistada vähemalt enese jaoks nende teede skeemi, mis mind juhtisid ning eksitasid. Kuid kui puised on sõnad! Mis aitab olla stilist, kui ei suuda sedagi väljendada, mis nõuaks kõige vähem stiili: oma isiklikku tundmust!

Ma mäletan ainult üksikuid momente ja pilte. Esimene episood oli järgmine:

Me istusime hommikul kolmekesi kohvilauas: Helene, Juhan ja mina, kuna Marion oli linnas. Mul oli seljas lumipuhas suviülikond ja habe aetud. Ma vaatlesin rahuldusega peeglis oma puhast ning noordunud nägu. Ja ma tegin kavatsusi, süda täis armastust ning pea külma mõistust nagu ikka.

Polnud kahtlustki, meie vahekord oli hoopis teine kui alles nädala eest. Ja põhjuseks olime meie mõlemad, mitte ainult mina. Me vaatasime teineteisest mööda ja rääkisime madalal toonil, — kui üldse rääkisime. Nagu mingi nähtamatu ahel takistas meie sõnu ja liigutusi.

Me olime koos kogu päeva. Ta ei käskinud mind ega keelanud. Ma olin ta seltsis aias ja rõdul. Me ei teinud midagi ega rääkinud. Me vaikisime palju, ilma seda märkamata.

Ma mäletan teist episoodi:

Ta võttis roosi, nuusutas seda ja pani lauale meie vahel. Ma võtsin lille ja nuusutasin seda omakorda, pisut kauem, ning panin tagasi. Ta võttis väikese viivituse järel selle uuesti ja pidas kaua palge ees. Siis sirutasin ma käe ja võtsin roosi ning hingasin selle lõhna, kuid ainult suu kaudu ja väga kaua, kuni mu pea pööritus. Ma lasksin käe roosioksaga loiult alla ning jäin liikumata Helenele otsa vahtima, raskelt ettepoole kummardudes.

See oli nagu mingi kahekõne meie vahel, roosi salakeelel, mida pidi sisse hingama, et mõista kogu olevusega. See ei uimastanud üksnes mõistust, vaid kogu keha. Ma tundsin äkki, kuis armastus hakkas meis kasvama, peadpööritava kiirusega. See oli nagu mürk, mis oli segatud roosi aroomi ja mis tungis meie suhu, meie kurku ning rinda.

Siis tõusime, et jalutada vastu Marionile, kellele Aadam vaksalisse järele sõitnud. Ma ei mäleta hästi, milline oli ilm ja ümbrus. Kuid ma mäletan imeselgesti jälle üht episoodi:

Me läksime uuret mööda, mille kevadine vesi mäerinda kaevanud. See veretas savises pinnases nagu pikk noahaav. Me olime kahe kõrge seina vahel, mille äärte

üle kummardusid mingid lillad ja helekollased õied. Meie ees õhetas taevakolmnurk ja taga tuli järve sinine kiil küngaste keskel nähtavale.

Juhan väsis ja ma võtsin ta sülle. Ta oli imekerge, pehme ja soe. Ma kandsin seda last ta linnuluukestega nagu sulge ja vaatasin üle ta õla mu ees mineva Helene selga. See tõusis äkilist kallakut, ettepoole kummaras ning pisut lõõtsutades.

Ja äkki tundsin ma ta imelikku lähedust, nagu oleksid kõik seletused meie vahel ammu seletatud. Ma nägin ta kuklas ja õlgades seda häbelikku koketeriid, mis omane ainult armastusele. Ning ma olin valmis ta kaela suudlema.

Me langesime mäele jõudes väsinult murule. Me vaatasime tuksuvail silmil alla üle talu ja järve. Seal valendas ranna kõrkjate ja suve kollendavate väljade vahel tolmune maantee. Otsekui pael jooksis ta ümber järve otsa, ilmudes puude vahel ning kadudes jälle.

Meie ümber olid tõuvilja-, lina- ja tatranurmed nagu kirjud riideruudud üle küngaste heidetud. Mäe veerul rohetasid mõned räsitud tammed ja metsõunapuud ning meie taga ülenes tihe sarapik metsviinapuu-rägastikuga.

Juhan põimis lillesid. Iga lille juures kükitas ta eraldi. Ja nii kulus palju aega, kuni ta oma pisukese pihu täis sai. Ta lähenes ja kaugenes karikakarde nurme keskel.

Siis pöörasin ma silmad Helene poole ja ütlesin aeglaselt ning iga sõna rõhutades:

«On vahekordi, mil on palju kergem vaikides oma mõtteid väljendada kui rääkida. On tundmusi, millele ei leia kohaseid sõnu.»

Ma nägin, kuis ta kergelt kahvatas.

«Jah, ma tean,» ütles ta, «te räägite Maryst —»

«Ei, ma ei räägi preili Marionist!» hüüdsin ma hirmunult.

«Muidugi, te räägite temast,» naeratas Helene nüüd juba vabalt. «Juhan, too mulle lilli!» hüüdis ta siis.

Juhan poetas ta sülle hunniku valgeid ja kollaseid lilli, õied ning varred segamini. Helene võttis neid ükshaaval ja hakkas värisevail sõrmil pärjaks punuma. Juhan kaugenes jälle, siin-seal kummardudes.

«Te räägite Marionist,» kordas Helene. «Ma mõistan teid. Ah, noored inimesed, noored inimesed!»

«Kuid te eksite!»

«Kuis võiksin ma eksida!» naeratas ta. «Juhan, too mulle veel lilli!» hüüdis ta uuesti.

Juhan tuli jälle nagu õisi kandev amoriin, ja ma vaikisin.

Mida pidi see tähendama? Mõistis ta mind või mitte? Või oli see ainult kilp, mille varju ta puges? Oli see ainult nimi, mida oli kergem tarvitada kui sõna «mina»? Kas polnud mul eneselgi kergem selle kilbi tagant oma vaatlusi teha?

«Võib-olla on teil õigus,» sosistasin ma kuivil huulil, ta safiirsilmisse vaadates. «Kuid kas pole tundmus ometi sama? Kas pole armastuse leek ühteviisi põletav, hoolimata objektist?»

Ja me rääkisime kaua armastusest, iga mõistet teravalt defineerides. Me kõnelesime külmalt tundmustest, nagu ei puutuks nad meisse. Kuid meie pilgud olid otsesed ega jätnud midagi kahelda.

Niipea aga, kui püüdsin anda kõnele isiklikku tooni, tuletas Helene meelde Marioni. Ja kui lähenesin oma tunnustusis teatud piirile, kutsus ta Juhani enese juurde. Ning see kordus ikka uuesti ja uuesti, otsekui kokkurääkimise järgi, nagu gratsioosne mäng.

Ta pani kollastest ja valgetest õitest vaheldumisi

punutud pärja nagu roosikrantsi Juhani juustele ning tõusis. Me laskusime mäelt, ja ma tundsin enese olevat ebakindlama kui tulles.

Koju jõudes leidsime Marioni eest. Olime ta lasknud enesest mööda sõita, ilma tähele panemata.

Veel üht episoodi mäletan ma:

Me istusime lauas. Väljas oli jahedamaks läinud. Tuul oli tõusnud. Mõned pikad hallid pilved läksid üle taeva. Me kuulsime puude kohinat. Helene ja Juhan mängisid, pildudes pehmet tumepunast palli üle laua käest kätte, naerdes ning lobisedes.

Siis tõukas Helene äkki palli, selle asemel et Juhani kätte visata, laual veerema. See liikus hääletult ja peatus kaheldes nagu ruletikuul keset lauda. Marion ja mina seirasime palli silmadega, kuid äkki tõstsime kõik kolm pilgud üles ning vaatasime üksteisele otsa.

See polnud midagi ja see kestis ainult hetke. Kuid ma nägin, kuis Marion kahvatas ja Helene punastas ning mina ise — ma kahvatasin ja punastasin vist samal ajal.

Siis tõukas Helene palli äkilise käeliigutusega nagu pühkides üle laua serva ja tõusis üles.

On peaaegu pime, ja ma näen vaevalt kirjutada. Mõte sest pallist tegi mu imelikult kurvaks. Ma näen Helenet seda oma väikeses käes hoidvat, valmis viskama. Ja ma näen teda ennast hoopis uuena.

Ma pidasin teda enne dekoratiivseks olendiks, kes võidab ainult oma välimusega. Ma pidasin ta koketeriid ilusaks maneeriks, mida võib õppida aastate ja elueaga. Kuid ma olen eksinud. Ta on suurem ja sügavam, kui oletasin. Ta on täius omal alal.

Ja ma rõõmustan selle üle. See vabandab ja tõstab mu armastust. Ma armastasin enne ta ilusat pead. Nüüd

imestlen ajusid ta peas. Mulle meeldis enne ta kõnnak, ta jalad ja käed. Nüüd jumaldan ta sisemist olevust kui väärikat kunstiteost.

Ah, kas armastab, kas armastab ta mind?

23

Imelik, kui ma Helenest eemal olen ja ta isiklik mõju väheneb, siis suudan meie vahekorda õieti külmalt eritleda. Ma näen selle tõelist väärtust läbi kõigi romantiliste looride. Ma teen oma mõtteis kõige küünilisemaid analüüse. Ma olen kõike muud kui süütu nooruke, kes õhkab lootusetu armastuse paelus.

Mul on seevõrra mõistust, et kujutleda selle vahekorra äärmisi arenguastmeid. Ja teiselt poolt olen seevõrra vaba, et mind ükski kõrvalmõju ei seo. Minu mõte ei tunne peale taevavõlvi mingit katet enese üle.

Mis see on? küsin ma. Kahtlemata abielurike. Kuid ma ei tunne mingit moraalset ahastust ega patu iiveldust. Mulle pole neid olemas. Ma ei tunnista kõlblust ega kohustusi. Veel vähem kannatusi, mis nad ühes toovad. Las muretsevad muud perekonna pühaduse eest. Ma tunnen selleks kõige vähem kutsumust.

Milline armastus on vooruslik ja misuke paheline? Mis teeb meie armastuse paheliseks? Nähtavasti Johannese olemasolu. Kui ta oleks surnud, oleks mul lubatud ta leske armastada. Nii ei olene meie vahekorra eetiline pool meist enestest, vaid kellestki kolmandast. Tema on siis ebamoraalne ja mitte meie!

Ei ole midagi peale egoismi. Kui miski sunnib mind end taltsutama, siis on see egoism. Kui miski sunnib kinnisilmi tundmatule tulevikule vastu ruttama, siis

on see egoism. Ja see egoism ei tunne kahetsust ega südametunnistuse kaebust.

Olen kultiveerinud oma egoismi. Olen katsunud temast päästa, mis päästa võib. Sest niipalju on inimene õieti olemaski, kuipalju tal on egoismi. Ta vaimsete ja kehaliste nõuete piiri määrab ta egoism. Jutlustage vaid lammastele ja koguduseliikmetele altruismi!

Mulle on täiesti ükskõik Johannese osa käesolevas vahekorras. Tal on «jumala ja inimeste ees» õigus sellele naisele. Kuid mina võtan ta, kui saan. See on abielurike? Olgu. See on ebamoraalne? Olgu. Kuid mis puutub see minusse!

Ah, kui kindel, kui küüniliselt-julge olen ma üksi olles! Kuid kuidas muutub kõik Helene isikliku mõjuga! Mina pole enam mina ja tema pole tema. Kuis muudab ta äkki mu mõttekäigu ja kuis muutub ta enese väärtus mu silmis! Me saame kumbki uuteks.

Armastus on siiski miski kõrgemat laadi egoismi avaldus.

24

Ah, millised päevad! Üksainus uni, idüllide idüll, pastoraalide pastoraal. Olen unistanud Watteau ja Fragonard'i *fêtes galantes*'idest, teekonnist Kütera saarele, armastuse-linna, nooruse-allikale. Nüüd olen neid ise läbi elanud.

Armastus näib levivat mu soontes nagu kerge viin. Ta vallutab mind nagu õnnelik orjapõli magusate kannatustega. Lilledesse matab ta mu haavatud südame, siidiste ohjadega juhib ta mind kinnisilmi läbi kibuvitsade.

Me oleme päevade kaupa koos ja tundide kaupa

üksi. Juhani hääletu selts ainult kaunistab meie idülle nagu dekoratiivsed puti-olendid renessansiaegseid maale.

Me oleme kõigi intiimsete kohtade luulet kordamööda maitsenud: oleme istunud rõdul, kivise laua ääres aias, all aia servas rohul unustatud mesitarude lähedal, metshumuri ja sinikellade keskel.

Me oleme jalutanud väljadel lindude sillerduses ja kimalaste suminas keskpäeviti ning tulnud koju õhtuvidevikus, kuulates nurmel vuti häält. Ja kõikjal oleme leidnud toitu oma meeleoludele.

Me istume üleval mäel, et leida kaunist näitelava oma irooniale ja armastusele. Ma loen Doña Julia suurepärase monoloogi ja Don Juani merereisiloo, — siis langeb raamat mu käest.

Oh ei, ma ei taha enam lugeda. Mu süda on liiga täis neid õrnvalusaid tundmusi, mis võib äratada luule ja armastus. Ma ainult laman ning vaatlen.

Helene näib siit vaadates kui õhetav jumalanna. Ta lõug paistab natuke lihav. Ta alabasterkael valendab helesinisel taevapõhjal ja ta safiirsilmad ei pilguta.

Nii tahaksin olla ja armastada.

See on õrnem erootika kui miski muu. Ma maitsen seda. Ma lepin temaga täiesti. See joobnustab ja rahuldab mind. Ma ei taha enam midagi muud.

Ja neil hetkil meenub mulle ilus müüt kaunist Endymionist, kelle Diana igavesse unne suigutas, et teda siis igavesti vaadelda.

Ka mina tahaksin nagu Endymion ta jalge ees lamada, lilledes ja rohus, pool-unes, pool-ärkvel, ning ta koidulist näo-ovaali enese kohal näha.

Ma joobun nii, et tunnen, kuis veri mu südamesse valgub ja nägu kahvatab. See on armuminestus, mis

mind ähvardab. Siis kuulen teda heldivat ja sosinal küsivat:

«Te armastate Maryt väga?»

«Jah, väga, väga,» sosistan ma kirest värisevail huulil, vaadates pool-avatud silmil ta tumenevaisse silmisse.

«Te kannatate palju?» küsib ta uuesti.

«Jah, palju, palju,» vastan ma kui unes. «Südame lõhkemiseni, mõistuse tumenemiseni. Tunnen armastust huulis ja sõrmis. Tunnen, kuis ta veres jookseb kui leek —»

Ta kuulab mind avatud huulil, hingetult, uduseil silmil, otsekui imedes sõnu mu huulilt. Kuid siis ütleb ta äkki:

«Lugege edasi!»

Kuid ma ei jõua enam lugeda. Ma tean, mis juhtus Don Juaniga: ta müüdi Stambulis orjaks. Ja ma ei taha enam lugeda: Don Juan leidis Stambulis uue armsama. Mis ma siis tahan?

Ah, tõmmata ta sammalpatjadele tahaksin ma nagu lamburpoisike lamburneitsiku mäel lindude lauldes. Õrnade tallekeste keskel tahaksin teda suudelda, surudes ta põue palavate kätega.

Ah, kas armastab, kas armastab ta mind?

25

Ma sain «Homunculuselt» kirja. Ta jutustab põhjalikult teelevalmistusist. Nad lasknud kingadele kahekordsed tallad panna ja ostnud neli veiniplaskut kaelas kandmiseks. Teekonnast näib tõsi tulevat, kui nad sellest isegi selge peaga räägivad.

Kuid mis puutub see minusse! Oi, sõber «Homunculus», kui sa teaksid, sa vaikiksid. Sa ei kirjutaks kur-

tidele kõrvadele ja sõgedaile silmile. Kõik su kavatsused ja su ettevõtted on mu teadvuses praegu nagu paljas tolm. Isegi naerda ei suuda ma neile mitte.

Kui sa ka Marsile lendaksid — sedagi ei paneks ma nüüd tähele!

26

Ta kasutab mu vastu kõiki idülli ja eleegia lõikavaid relvi. Ta talutab mind nagu siidpaela otsas, lükkab mu eemale ja jookseb siis ise jälle mu järele. Oi, sina hea, sina halb, sina armas!

Sügavas orus seisavad kuused, oksil pikad peened samblakoonlad nagu hallid habemed. Need on magavad hiiglased, õudsete unedega, saladuslik-võikad oma liikumatuses.

Puude all niriseb karge allikas maast. Mõned meelespea-lilled sinavad ta kaldal. Okste haljas varjus näib ka vesi roheline.

Helene istub karusambla kohedale mättale nagu pruunrohelisele tikitud padjale. Ta vajub aeglaselt selle jahedasse sügavusse, kuna seelikud lamavad kõrges rõngas ta ümber.

On vaikne ja jahe. Valitseb sügava vanametsa kollakasroheline, päikesekehv valgustus. Lõhnab sammal ja hallitus.

«Kas teate selle allika nime?» küsib Helene vette vaadates. «See on Neitsiallik. Tunnete ta legendi? Ei?»

Ja ta jutustab mulle selle, tasase, väsinud häälega, vaadates voolavasse vette.

Legend on vana ja loogikatu. Tundub, nagu oleks ta algus ja lõpp juba ammu unustatud. On säilinud vaid väike riise, mis seletab allika nime.

Jah, see oli ammu, väga ammu! Noor neitsi oli samal ajal kahte meest armastanud, mõlemat ühevõrra, ja ta ei teadnud, kumba valida. Ning mõlemal mehel oli ta kohta samavõrra õigust.

Siis läksid kõik kolm kohtuniku juurde. Mehed vandusid, et nad kumbki neitsit armastavad; ja neitsi vandus, et ta mehi armastab, kuid ei tea, kumba enam. Kohtunik tegi Saalomoni otsuse: tõmmatagu tüdruk härgade vahel pooleks ja antagu kummalegi mehele pool.

Võib-olla juhtus see kauges, hirmsas minevikus, mil kahe-armastust surmaga nuheldi? Võib-olla tahtis kohtunik ainult meeste armastust katsuda? Muinasjutt ei seleta midagi.

Muinasjutt ütleb ainult, et neitsi selles orus tõesti pooleks tõmmati.

Kas ei armastanud mehed kumbki õnnetut naist? Või kas armastasid nad teda mõlemad liiga palju, et järele anda?

Kes oli see neitsi, kes olid need mehed ja kes oli see kohtunik?

Muinasjutt on vana, ta ei tea sest kõigest midagi. Kuid sellest ajast suliseb siin see allikas.

Võib-olla nutab siin petetud süda? Võib-olla on need armastuse pisarad, mis oli liiga suur ja sai sellepärast piinaks, kuritööks, igavesti kustumatuks valuks?

«Nii teete teie, mehed, armastusega!» õhkab Helene kurva naeratusega.

«Mis teeksid aga naised mehega, kes korraga kahte armastaks ega teaks, kumba valida?» küsin mina.

«Oh,» vastab Helene juba heledalt naerdes, «nad mõlemad jätaksid ta maha, kui ta nii rumal oleks, et valida ei oskaks!»

27

Vaene Marion! Nüüd mõistan ta käitumist viimaseil päevil: ta aimab, ta kahtlustab meid, ta teab.

Ta ei tule enam kunagi mulle vastu. Ta kaob kohe, kui mind aias näeb. Ta valmistab mulle ja Helenele otse kiuslikult võimalusi kahekesi olla. Ta ei saabu tihti enam söömagi.

Ta nägu on haiglane. Ta on veel kõhnemaks jäänud. Ta pale on pikerguseks muutunud, silmad sügavamaiks.

Helene naeratab ainult. Me oleme südametud ta vastu. Kuid mis võiksime meiegi teha? Valikut ei ole.

28

Johannes on kodus. Me käime ühes ujumas. See on mu tige lõbu. Me kõnnime järve rannal alasti edasi-tagasi ja vaidleme estetismist.

Mulle meenuvad antiiksed ajad, nagu ikka, kui näen mereliivikul või linna ühisujulas päikesevanne võtvaid meeste rühmi:

Lademete kaupa tervet liha, hunnikud põlenud käsivarsi ja sääri. Õhus aga naha, vee ning mädanevate vesiheinte lõhn.

Või liiguvad meesterühmad laisalt ja uhkelt edasi-tagasi. Lihased pingutavad naha all kõigile nähtavalt. Sääred on sirged ja rusked nagu malmist. Naha taimestik läigib päikese käes.

On midagi suursugust näidata end omaväärseile ja päikesele.

Üksnes alasti mees võib luua homeerilist luulet. Rühm alasti mehi — see on juba ise mingi poeem, mingi eepos, mitte pahem kui *Ilias* või *Odüsseia*.

Kuid ainus pilk Johannesele äratab mind neist unistusist.

Näen jälle ta punerdavaid põski, vahakaid vurre ja lokkis juukseid, näen vesihalle silmi, abituid suunurki ning joonetut profiili.

Kõik keskmine, kõik traditsioonikehv, kõik parasjagu ümmargune: inimene, ta armastus ning sotsialism!

Kui vähe iseloomulikku ja tüüpilist! Ei ühtki punkti näos, mis oleks peen ja läbimõeldud. Segamini kõik stiilid, nagu riietuses ning maailmavaateski.

Palju huvitavam juba keha kui nägu. Pea on koolitarkuse ja kultuuri rikutud, keha aga on puutumatu: tüse, terve ning talupoeglik.

Kuid seegi ainult tüse, terve ning talupoeglik! Lihased nagu atleedil, kotitaoline kõht, pakulised reied, tömbid sõrmed. Ei kuskil teravaid kontuure ega tõelise proportsiooni hingeõhku.

Ja seda meest võiks Helene armastada? Võimatu! Kui mitte miski muu, siis vähemalt see karu mu kõrval annab mulle lootusi. See lohutab mind.

Ja mu elutarkus kasvab vähemalt ühe tõe võrra:

Kui tahad õppida tundma naise hinge intiimset poolt, siis õpi tundma kõigepealt ta mehe keha intiimseid pooli. Sest neis peituvad kõik naise sümpaatiate ja antipaatiate juured. Tunne ta meest nagu iseennast, veel rohkemgi kui iseennast. Sest ta on su õnneks tähtsam kui sa ise.

29

Mina armastan teid, — kas te ei näe seda? Teie, kelle silmad arvaks kõigest läbi nägevat —. Teie ilusad silmad —.

Te istute oma mehe kõrval rõdul punutud tugitoolis ja koote. Mees loeb lehte, valges suvikuues, ilma kraeta, päevitunud. Ja te istute õieti ta lähedal, õlaga peaaegu teda puudutades, naeratate ning koote.

Mis ajast peale olete teie kuduma hakanud? Ma näen seda esimest korda. Te olete nöörkiiges maganud, olete romaane lugenud, olete lapsega mänginud, aga pole kunagi kudunud.

Ja millest tuleb teie ootamatu hellus mehe vastu? Te silitate ta kätt. Te kummardute ta poole ja silitate ta juukseid. Te küsite, mis ta loeb, ja lasete tal enesele Juanšikai kõnet refereerida.

Teete teie seda ainult minu kiuste? Te ei või ju teda ometi armastada! Öelge mulle ainult, et seda minu kiuste teete, ja ma ei nõua teilt enam muud. Ah, ütelge, et teie ta kätt ainult minu kiuste silitasite!

Tahate teie teda naeruväärsena näidata? Ta on seda. Ma tean seda juba ammugi. Ta on ikka naeruväärne olnud. Teil ei tarvitse ses suhtes vaeva näha.

Otse selle vastu, olge peenetundelisem. Ärge olge maitsevaene. Mulle ei meeldi selline valimatu nali. Liiatigi on ta minu sõber ja teie mees. Me peaksime ta vastu viisakamad olema.

See tähendab, te ei peaks mitte nii ta lähedal istuma, ta käsi ja juukseid silitama. See on naeruväärt. See on väikekodanlik teist. Liiatigi — mul on valus seda vaadata.

Kuid mis ma näen! Te kummardute ja suudlete teda! Ei, nüüd lähen ma ära. Kuid teadke, ma poleks teist seda iial uskunud. Ma lähen väljadele ja vilistan. Te kompromiteerite end, mu proua!

Me kõndisime jälle rannal, Johannes ja mina.

Äkki silmasin liivas inimeste jälgi, suuri ja väikesi. Ma nägin hommikul Helenet, Marioni ja Juhanit linadega järvele minevat. Need olid nende jäljed: pikad ja kitsad Helene, suuremad ja kärsitumad Marioni ning need pisikesed Juhani omad. Nad olid palja jalu jooksnud.

«Istume maha!» hüüdsin ma Johannesele. «Istume siia maha!»

Ma laskusin liivale, nii et Helene kaunid jäljed otse mu ette jäid. Johannes viskus mu kõrvale, nii pikk kui oli, pani käsivarred vaheldumisi kukla alla ja vaatas silmi pööramata helendavasse kõrgusse.

Möödus mõni minut. Siis sulges ta virvendavad silmad ja naeratas. Ma valvasin ta järele üle õla, ta kõrval istudes. Ta naeratas veel kord ja liigutas huuli, nagu kavatsedes midagi öelda. Nähtavasti vaevas teda mingi mõte.

«Kas sa ei muutu siin naiste seltsis naiseks?» küsis ta siis kaudselt. «Psühholoogia on külgehakkav», naeratas ta. «Oled sa kaitstud?»

Ma ei teadnud, kuhu ta tüüris, ja vaikisin. Ta ootas hetke, tõusis siis äkki istuli ja vaatas omakorda üle õla mulle otsa.

«Mu naine teatas mulle pisikese saladuse,» ütles ta siis.

«Saladuse?» Mu pea nõksatas ja mul tundus kuum. «Mis ta rääkis?»

«Sa vaatad sellele liiga traagiliselt, nagu ma näen,» lohutas mind kohe Johannes. «Iseenesest on see ju loomulik.»

«Loomulik?»

«Miks siis mitte? Ma ei leia selles midagi erilist. Koguni selle vastu: tunnen sulle igapidi kaasa.»

Mu silmad suurenesid hirmu pärast ikka enam ja enam.

«Õigupoolest, ma oleksin sulle peaaegu omalt poolt ettepaneku teinud,» jätkas Johannes sõbralikult. «Kõik on enam kui kohane. Ja sinuga sugulaseks saada — selle vastu pole mul tõesti mitte midagi,» naeratas ta.

See mees on hull! mõtlesin ma, ja külm higi tuli mu laubale. Oleks tal operatsiooniväits käes olnud, — ma oleksin oma elu eest kartnud.

Ma ei võinud mingit eksimõistmist oletada, kuid pomisesin siiski oma häält taltsutades:

«Ma ei saa ikkagi veel täiesti, — või õigem, — mitte sugugi aru, millest sa kõneled.»

Ma oleksin «sina» asemel peaaegu «teie» öelnud. Ma tundsin tegemist olevat verivaenlasega, kellega lugu hästi ei lõpe. Kuid ta naeratas heasüdamlikult ja osavõtlikult ning lausus:

«No-no, on see siis seltsimehe komme: nii ametlik olla! Et Marion sulle meeldib, — ma ei näe selles midagi erilist.»

Mu suu jäi ehmatusest tummaks.

«Ütles seda sulle Helene?» küsisin ma siis uimaselt ja vajusin liivale.

Johannes liigutas vastuseks peaga ja vajus samuti tagasi.

Me lamasime tüki aega sõnalausumata. Päike leegitses vahetpidamata põudses taevas ja põletas meie väljasirutatud liikmeid. Järv oli peadpööritavalt hele.

«Sa ei ütle selle kohta midagi?» lausus mõne aja pärast Johannes ja liigutas end liival.

Mis pidin ma ütlemagi? Oli õnn, et ta mu nägu ei näinud. Kuis olin ometi Marioni unustanud! Nii rippu-

sin ma Helenes, et ükski teine naine meeldegi ei tulnud! See oli uni, pöörane uni!

«Ma arvan, Helene on eksinud,» pomisesin siis kaheldes.

«Oh ei!» naeris Johannes. «Naised ei eksi sääraseis asjus. Äärmisel juhul võivad nad ainult liialdada. Nad on paremad psühholoogid kui meie. Neil on ühe meele võrra rohkem kui meil, ja sellega näevad nad läbi üdi ning neerude.»

Me vaikisime jälle tüki aega. Kuid nähtavasti jätkus Johannese peas sama mõtteprotsess, sest äkki tõusis ta istuli ja jätkas, kuid hoopis ise toonis ning teisest lähtekohast:

«Sa ei tunne naisi, kuigi oled neist nii palju kirjutanud. Naine võib väga rumal olla, kuid kui ta kord juhtub tark olema, siis olgu jumal ise mehele armulik! Omaealise targa naise ees tunned enese ikka otsekui oma ema ees seisvat. Nad katsetavad meiega igapäev, ilma et seda aimaksimegi. Nii tarkus kui rumalus on naisele mehe silmis kaunistuseks. Nad lisavad mõlemad ta meeldivust. Kuid meest hindab naine ainult ta mõistuse järgi. Ja see pole meile igatahes mitte rõõmuvääriline asi: kes jõuab alati tark olla!»

Ma vaatasin Johannese laia selga, mis oli liivast hall nagu krohvitud sein. Ma ei lausunud midagi. Ma rõõmutsesin ainult, et kõne oli säärasele põhimõttelisele küsimusele nihkunud.

«Ühed naised,» jätkas Johannes ikka õhus ringe tehes, «jäävad laulatuslaua eest tulles otsekui magama. Teised aga ärkavad alles siis. Ja need valvavad kuni surmani. Ning mees peab ühes nendega valvama! Kuid see on ju kole asi. Inimene peab vahel ka magada võima. Igal inimesel peab õigus olema väsimuse, une ja rumaluse peale. Sest» — Johannes püüdis oma tooni

jälle lõbusamaks muuta — «eks ole lõpuks rumalus kõige õnne alus.»

Ma kuulasin imestledes erilist vaidlevat tooni Johannese kõnes. Oli, nagu oleks ta miski üle kaevanud. Ta kõneleb ju enesest! vilksatas siis mõte läbi mu pea. See on ju Helene, keda ta kirjeldab!

Ja mul oli heameel, et Johannes enese ise rumalaks tunnistas. Nii pidi see olemagi. Sellisena võisin ma teda edasi armastada. Mul oli hale sest mehest, kelle une ja rumaluse volikiri ei leidnud kinnitust. Ja ma kujutlesin, et olen siiski palju paremini õnnestunud kui Johannes.

Siis aga meenus mulle Helene. Ja meenus, mis oli ta minu ning Marioni vahekorrast öelnud. Mis pidi see tähendama? Kas polnud see lausa hullus? Kas oli Helene mu tunnistusi ometi sel kombel mõistnud? Kas tahetakse mind ikka veel selle plika kõrvale panna?

Ja just Helene oli seda öelnud? Johannes ei valeta. Johannes ei oska valetada. Tal puudub seks kohane organ peas, — ja selles ongi ta õnnetus! Jah, Helene on seda öelnud. Kuid mis kavatsus on tal? Mis tahab ta sellega saavutada?

Ons siis viimased päevad olnud üksainus suur kometimäng, ja Helene on mind oma suurimaks kojanarriks pidanud? Kas ei piisa talle veel õuedaamist ja paažist? Taevas halasta, sel mehel siin mu kõrval on küllalt põhjust kurta! Naise kurjusel pole piire.

Ma käänasin teise külje. Mu pea hõõgus päikese lõõmas. Veri lõi mu meelekohis.

Johannes aga lamas seliti liival, jalad laiali, ja hakkas uuesti rääkima:

«Islami mail on lugu siiski parem. Printsiip on parem. Seisukoht naise psühholoogia vastu on parem. Seal ei arvestata seda üldse. Ja kumbki ei kannata selle all,

ei mees ega naine. Kujutle ainult, et oleksime araablased, rändavad karjased, hulga telkide, lammaste ja naistega. Tõepoolest, me ei tarvitseks naiste ees häbi tunda, nagu vahest nüüd!»

Me naersime mõlemad. See oli alles radikaal, kes unistas naise orjapõlvest! Ta näis olevat paradokside tujul.

Ma nägin peaaegu telke liival. Telgi eesriie tõuseb ja naise silmad tulevad nähtavale. Kaunid mustad silmad varjatud naeratusega.

Kuid kelle silmad need on? Kes naeratab nõnda?

Ah, see on ju Helene! Helene on ka telgis! Helene eest ei pääse kuhugi!

Vaene Johannes, sa arvad, et Helene seal ei ole? Ta on seal, ja ta on seal niisama nõudlik nagu su suvemajaski. Ka telgis peaksid sa valvama. Sest mitte naisest ei olene su valvamisvajadus, vaid sust enesest.

Mis rõõm oleks sul temast kõrbeski, kui sa ei suudaks teda valitseda oma isikliku mõjuga, vaid ainult jõu, kombe ning seadusega. Araablane võiks sellega leppida, kuid meie nõuded on suuremad. Naised on ikka samad, kuid meie oleme muutunud.

Ah, lase alla telgi eesvaip, lase alla! Peida oma ilusad silmad! Sa oled paljunõudlik, meil on hirm sinu ees. Hirm on üldse igaühe ees, kellega peab olema nii lähedas suhtlemises, nagu ollakse naisega. Hirm on näidata oma hinge. Mis on kasu meie hinge suurusest, kui teie väiksem hing on ometi nõtkem!

Ma kaevusin poolenisti liivasse. Kuid ma ei pääsenud piinavaist mõtteist. Ma nägin enese ees Helene jälgi. Need virvendasid päikeselõõmas nagu violetset uima. Tuline hingus tõusis neist, mingi fluiid, mis pead pööritas.

Mis mõte oli Helenel teda petta? Kuhu viib see pet-

tus? Mis ta tõotab? Kõik on kahtlemata ainult salakaval narrimine. Poleks ta vähemalt oma igavest juttu Marionist ja minust üles võtnud! See on meelega alandamine!

Mul oli enesest hale. Mind oli nagu poisikest koheldud. Mul oli kurgus kibe ja silmis tundus, nagu oleksin nutta võinud. Ma tundsin enese jälle palju vähem õnnestunud olevat kui Johannes, kellel oli selle naise kohta ometi mingi õigus.

«Kuid naised on meile igatahes heaks kooliks,» kuulsin teda jälle kõnelevat. «Nad on meile tarvilikuks vastukaaluks. Nad pole palju kultuuri heaks teinud, kuid nad on meid ässitanud kultuuri looma. Nad harjutavad meie hinge. Nende kavalus sunnib valvele meie ettevaatust.»

Mu mõte haaras siit jälle kinni.

Kavalus, ütles Johannes? Mis oli aga Helene käesoleval korral taotlenud? Kas polnud seegi kavalus — äraarvamata suur kavalus?

Ma hüppasin jalule, otsekui oleks minust elektrivool läbi jooksnud.

Jah, muidugi, see oli ainult kavalus! Helene on kõige targema tee valinud, mida võib üldse valida: ta on ise hädaohule vastu läinud. Ta on sellega kõik kardetavad võimalused kõrvaldanud. Ta on Johannese tähelepanu hoopis vale sihile juhtinud. Ja sellest vale sihist ei vabane see õnnetu mees enam iialgi!

Kuid miks on Helene Johannest nõnda petnud? Muidugi sellepärast, et tal minuga on head mõtted!

Otsekui nägemus tuli mu peale.

Oh seda vaest abielumeest, kes siin maas lamab! Ta kõneles naise kuuendast meelest. Kui ta teaks, milline see on, ei ta siis enam nii rahulikult lamaks!

Ma jooksin oma õhetavate jäsemetega kohinal lainetesse. Ma ujusin keset järve, pöördusin seliti, levitasin käed ja jäin liikumata lamama, vaid lapp nägu veest väljas.

Mu silmade ees oli ainult ääretu sinine taevas. Ja selle sina keskel ainult hõre lumivalge pilveriba nagu linnu tiib. Mu südametukse pani veepinna virvendama, hingamine tõstis ja langetas vett mu näol nagu tõus ning mõõn.

Siis sulgesin ma silmad.

Äkki oli kõik surnud. Ainult vaevalt veel tundsin ihu ümber jahedat õõtsumist ja taevas rändava tulekera kollast eha läbi silmalaugude.

Ma õõtsusin nagu pilvil.

Siis hakkasin ma tasakesi vajuma — tähelepanemata — ikka kiiremini ja kiiremini — kuni nagu kivi põhja langesin — oma õnnest raske südamega.

31

Otsekui maailma arvan ma käte vahel hoidvat, ja tõelisuses pole ometi midagi. Loendamatuid lubadusi ja tõotusi näen ma, kuid niisama palju põiklevaid naeratusi ning külma koketeriid. Iga päeva algan ma uute lootustega ja lõpetan ta vanade pettumustega.

Ah, kui ma teaksin: naudib ta või kannatab, on see mäng või võitlus?

On hallid ja igavad päevad.

Johannes on kodus ja kirjutab artiklit laste kõhuhaigusest, mis, nagu kuulen teda kaebavat, laialt maad laastavat. Lõunalauas räägib ta ainult Hiina revolutsioonist. Helene istub köögis Miiliga mingisuguste purkide kallal. Marioni näen ma harva.

Kuid mina ei või tööd teha. Miski hall saamatus valitseb mu olevust. Tinane jõuetus lamab üle mu ajude. Kõik see, mis näis kord nii kerge ja kättesaadav, on nüüd udune, kauge ning võõras.

Kuhu on jäänud need õhulised nägemused, mis ümbritsesid mind heledail hommikuil? Kuhu tumedad, traagilised, joobnustavad pildid, mida nägin üksindasil jalutuskäigel piki järve randu — uduseil õhtuil ning kuutuil öil?

Ma pean uuesti rändama neidsamu kitsaid loomisradu, uuesti otsima, koputama ja küsima. Ma pean mõtlema, otsekui kaljurahne ajudega mäele veeretades.

Kuid kui külm ja kui raske on see vorm, mis leian oma hingeunistusile! Lause lause järele voolin ma välja. Ma sõelun keelt kui kullaliiva. Kuid kuhu põgeneb luule, see õrn, nimetu, kinnipüüdmatu!

Ma pean töötama nagu ori. Ma ei või enam anduda unistusile ja meeleoludele. Sest need on vormitud ja alasti. Ma pean neile ülikondi õmblema, et neid suurde maailma saata. Kollaseid krinoliine pean ma neile õmblema!

Ah, kui igav on olla õuerätsep, selle asemel et olla kuningas oma mõtete ilusas riigis!

Siis viskan ma töö ja põgenen välja. Ma hulgun sihitult nurmedel ja metsis, kuni jõuan jälle vana Aadami juurde, kes parandab kopli aeda.

Ma katsun vanamehega kõnelda, kuid sellest ei tule midagi. Ta on kehva kuulmisega. Peale selle viib tuul pooled sõnad metsa. Liiatigi võib temaga ainult vasikaist ning sõnnikuveost kõnelda.

Me seisame teineteise ees, mõlemad piinlikult naeratades. Ta võtab mütsi peast ja pühib üle sileda kolba. Siis teeb ta käega liigutuse, tähendab tuulele ning lausub naeratades:

«Ei kuule.»

Ma lahkun temast. Kuid ta meeldib mulle.

Poolsada aastat on ta siin talus aedu parandanud ja vasikate saatuse eest hoolitsenud. Teda ei vaeva mingid igatsused ja veel kordagi pole ta oma olemise üle järele mõtelnud. See on omast kohast mingi tüübi ideaal: äärmiselt rumal ja äärmiselt elurikas. Ikka veel sünnitab ta lapsi.

Kuid minu süda valutab endiselt.

Ma hakkan jooksma. Ma hüplen üle aedade ja kraavide. Vastu tuult, vastu tuult, — see lahutab pisut mu meeleolu.

32

Oh need ööd, need ööd —. Lamada üksi higiseis padjus ja palakais, üksi isuneda, januneda, himutseda, näha pilte, kirglikke kui lõvi armastus, hirmsaid kui Meduusa kaisutus — ja olla üksi — olla üksi —.

Helene, Helene, kas sa ei kuule, kui ma kesköö hääletuses su nime sosistan?

33

Ei miski fantaasia, ei miski ülev idee, kui selline leidukski, suudaks täita neid tühje ja halle tunde. Isegi armastus ei suuda neid täita! Ah, midagi peaks väljaspool toimuma, mis mind põrutaks!

Juhtumused on huvitavad, kuid vahed juhtumuste vahel, need elu muusikata antraktid on hirmsad. Päevad lähevad, nädalad kuluvad, — ja ei juhtu midagi. Siis tuleb mõni väike nõksak, elu kallak teise külge, — ja uuesti vältab muutumatus. Ning mõnega ei juhtu kogu elu jooksul midagi!

Äraarvamata väikestest mõjudest ja põhjustest ole-

neb elu. Kuid et need põhjused ühtesoodu ja järelejätmata kehtivad, siis mõjuvad nad aastate vältel niisama nagu suured vastuolud kurbmängus ühe tunni jooksul.

Suur tragöödia toimub meie ümber ja meis enestes, kuid ta toimub liiga aeglaselt. Meie iga ei ulatu üheksainsakski aktiks. Me kuuleme ainult üksikuid sõnu, näeme üksikuid liigutusi, ilma et suudaksime enne oma surma mõista selle kurbmängu mõtet.

Mis sisu on looduse suuril sümfooniail: metsa kohinal või ookeani matval mühinal? Liiga aeglaselt mängib see Suur Pillimees oma pilli! Liiga uniselt keerutab ta oma leierkasti vänta! Kiiremini, kiiremini peaks kõik liikuma! Sest inimene sureb nii ruttu. Ta ei saa veel midagi kuulda ega näha, enne kui juba sureb!

Maavärinaid, tulepurskeid, kõiki astronoomilisi, geoloogilisi ja bioloogilisi protsesse, mis toimunud miljoni aasta jooksul, tahaks näha tänapäev, poole tunni kestel. Tahaks läbi käia Darwini evolutsiooniteooria tegelikult, areneda amööbist üliinimeseni oma elu jooksul.

Sest mis on kasu suurist tõdedest ja maailmaimedest, kui nad meid ei huvita ega keset elu ilmlõpmatut igavust ei lohuta! Üks langetõbine tänaval või tulekahi põrutab enam meeli ning tõmbab rohkem publikut kokku kui jumala armastus või avaruste lõpmatus.

Isegi meid hukates on loodus liiga aeglane. Kus on see Moira, see Saatus, kes meie elu juhib? Ta on olemas, kuid me ei näe teda, ei tunne ega tea ta nime. Ta koosneb tuhandest nähtamatust pisarast nagu ookeani otsatus, tuhandest sõmerast otsekui mägede ulatamatus.

Need meeltega mõõtmatud mõjud, põhjused ja tingimused kasvavad päev-päevalt, kuni saavad nii suureks, et meid eneste alla matavad. Siis näeme neid,

haarame viimase neist kinni ja küsime: kas säärane pügmeus peab meid tapma! Aga ta tapab meid, sest tema taga seisab musttuhat ta venda. Otsekui batsillid ümbritsevad nad inimest.

Kuis olen minagi nende pisikutega heidelnud! Kuis puurivad nad läbi iga mu tundmuse, iga mu rõõmu ja valu — need saatuse tigedad putukad! Nemad need on, kes isegi mu kire lihased läbi uuristavad ja mu viha juured söövad. Nemad need on, kes võtavad mult jõu: olla romaan.

Ja nii on kõigiga. Ei ole ühtki romaani. Iga romaan on sisemiselt võlts, võttes inimese elu romaanina. Mitte kirgede probleem, vaid inimese igavuse probleem, — see peaks olema romaani aine. Sest kui väikese osa inimese elust täidavad kired! Heal juhtumil sajandiku, harilikult veelgi vähema.

Enam mõtteid kui tundmusi, enam tundmusi kui tegusid, — nii elab harilik inimene. Isegi suur osa meie tundmusist on mõtete järeldus, — ja mitte vastuoksa. Kirg aga on alati midagi aktiivset, see on rohkem tegu kui tundmus. Kuid sellega ei saa hakkama harilik inimene, keda vaevavad need saatuslikud parasiidid.

Kui igav, kui igav! Kui loiult liigub tunniosuti, kui uniselt veereb aeg! Kes jõuab seda taluda! Kui jumal on igavene, siis on ta juba ammugi vähemalt igavusse surnud. Keegi ei või taluda aega, isegi jumal mitte.

34

Johannes ütles täna:

«Iga naine on selline, millisena tahame teda näha, — peale nende muidugi, kes pole sellised, nagu tahaksime neid näha.»

Hiljem ütles ta:

«Me loome ise naise nagu mänguasja, nagu sõjariista. Kui tihti aga lõikab meid endid see relv jalust nagu mõõk Kääpa jões!»

35

Ei ole palju vaja, et äratada vanu mälestusi ja panna mineviku tundmusi uuesti liikvele nagu ammu möödakohanud laineid. Nad murravad äkki selle jääkirme, mida olevikuks nimetame, ja osutavad musta rahutut sügavust selle all.

Oli jälle igav ja kurb päev. Ma läksin läbi võseriku, üks käsi okste eest kaitseks tõstetud ja teine kaabu serva küljes.

Kange tuul kohises metsas. See oli vinge vihin, rabin ja mühin, otsekui oleksid tuhanded madalad hääled tihnikus hüüdnud.

Mets oli täis kitsaid teekesi, mis suure maanteega kõrvu jooksid. Nad hargusid kümneks jalgrajaks nagu veenired madalas joas, ühinesid siis jälle või jooksid üksteisest üle.

Ma läksin pärituult. See lükkas mind selga nagu saja lõõtsaga. Ta võttis endaga osa mu muredest, viis ära poole mu valudest.

Ah, Helene, mõtlesin ma, seesama tuul, mida kõikjal tunnen, mis tungib mu põue ja südamesse, ning mille järele kahmates ometi ainult tühja leian! Lükka siis mind, lükka! Ma annan enese su hoolde. Tee minuga, mis sa tahad.

Äkki kuulsin ma kahinat enese ees ja nägin sinihalli seelikut, mis oli okste vahelt ainult altpoolt põlvi näha. Punased lakeeritud kingad välkusid murdunud lehis.

Seal tuli Marion.

Tal oli sinine loor pea ümber. Ta käed olid selja taga risti. Ta tuli pool-joostes vastu tuult. See surus ta loor-õhukese seeliku põlvede vahele.

Ma kergitasin kaabut, ja tuul heitis mu juuksed sassi Marion jahmus ja jäi seisma.

«Üksi?» imestasin ma.

Jah, ta oli alevikus käinud, et kirju posti panna.

Me läksime ühes. Tuul mängis Marioni loorides. Ta kõndis, põlved koos, et seelikud jalge vahele ei jääks. Mets huugas tuule-iilides.

Mulle meeldis täna see tüdruk. Mulle meeldisid ta välimuse külmad ja lõikavad kontrastid: punased kingad ja samasugune kitsas vöö, hallsinised riided, tuules lehvivad ruuged juuksed ning hallid silmad veretus näos.

Temas oli täna midagi, mida ma varem polnud tähele pannud. Või kunas oleksin ma teda näinud! Ta oli mulle ikka võõras olnud, väike, vaikiv, suurte, küsivate silmadega. Kuis olin ma ta nõnda unustanud!

Esimest korda märkasin ta imelikku profiili: marmorvalge kõrge otsaesine, mille juuksepiir algab keskel pisut madalamalt ja mis kahel pool silme kohal kõrgub kumerate mõhnadena. Ma pole ühelgi teisel naisel sellist laupa näinud.

Ma tundsin ta vastu erilist õrnust. Ah, ma teadsin, ka tema oli õnnetu! Selliseid toverlikke tundmusi pole mul kaua olnud ühegi mehe vastu, kõnelemata juba naistest.

Me vaikisime. Siis hakkasin ma rääkima: mu süda oli nii tulvil sel tunnil! Ma kergendasin seda neist valusnaljakaist mõtteist, mis olid mul viimasel ajal korjunud ja mida ei võinud kellegagi jagada. Tema aga paistis nii vastuvõtliku kuulajana.

Marion vaikis ja näppis lillevart. Siis hakkas ta küsima, mingi külma ja hingetu häälega:

«Või nii? Arvate?»

Siis puri ta huulde, ja ta palgel põlesid plekid. Ta peaaegu nuttis viha pärast. Kuid mina olin halastamatu.

«Olla ise, see on kõik,» juhtusin ma kordama.

«Ise?» küsis äkki Marion teravalt. «Kas mitte teine? Keegi teine? Võib-olla oleksime siis õnnelikumad ja targemad?»

«Kas maksab teine olla?» ironiseerisin mina. «Ja mis on tarkusel tegemist õnnega?»

Me jäime äkki keset jalgrada, vihaselt teineteisele vaadates, seisma. Ma ei tundnud enam seda tüdrukut. Nüüd märkasin, et olime otsekui võõrail keelil kõnelnud.

Marion vaikis. Siis ulatas ta äkilise liigutusega mulle kaks kortsunud ja määrdunud postkaarti. Need olid ametlikud kaardid, täis kiirelt ning korratult kirjutatud venekeelset kirja.

Ma võtsin need kaheldes kätte. Ma lugesin ega saanud esimesel lugemisel aru. Kes kõneleb Narõmist? mõtlesin ma. Mis on Turuhhanskil tegemist meiega? Siis aga mõistsin, kui nägin kaartide alaserval nime «Liisa Savioja».

Liisa Savioja — seda tüdrukut tundsin ma kord ja tundsin koguni hästi. Me lugesime siis koos Nadsonit ja rääkisime enesetapu ratsionaalsusest. Me elasime Narvas kogu nädala samas toas. Me magasime teine teise seina ääres põrandal. Me jagasime raha, revolvripadrunid ja leiva pooleks. Milline heroiline aeg!

Kuid sellest on kahtlemata mõnigi aasta kulunud, kui viimast korda Nadsonit lugesin. Ma nägin aga Savioja hiljemgi. Aeg ja meeleolu oli enesetapu ratsionaalsusest kõnelemiseks palju kohasem. Kuid me ei kõnelnud

enam sellest. Me tuletasime ainult vanu mälestusi meelde. Alles nüüd märkasin ma, et Saviojal oli lai nägu ja valged juuksed ning et ta vigast eesti keelt kõneles. Ta mõjus igapidi segavalt. Ja nii me lahkusimegi.

Marion võttis kaardid tagasi.

«See on teie tuttav?» küsis ta eemale vaadates.

«Jah,» kugistasin ma kohmetult.

«Olla ise, see on kõik,» kordas Marion imeliku metalse kõlaga. «Meis enestes on tõde ja õnn —»

Ta katkestas äkki kõne ja hakkas naerma, ühtesoodu eemale vaadates.

Mul oli ebamugav olla. Ta naerus oli midagi halba ja torkavat. Teadis ta midagi, ja mida? Ma tundsin äkki külma. Tuul surus vastu mu nägu. Ma jäin Marionist paar sammu taha.

Mis on tal tegemist Liisa Saviojaga? mõtlesin. Sel vaiksel plikal kodanlikust perekonnast tolle karmi revolutsiooni-naisega, kes tast kümme aastat vanem ja kes lisaks selle kümne aasta jooksul kolm korda Siberi saadetud ja kolm korda Siberist põgenenud? Seda tahtsin ma teada.

«Tunnete t e i e Liisa Savioja?» küsisin ma paari pika sammuga Marionile järele rutates.

«Jah,» vastas ta üle õla.

«Hästi?»

«Jah.»

Ma pidin huulde purema.

«Me olime samas kostikohas,» jätkas Marion äkki seisatudes, sama kaheldava naeratusega. «Tema lõpetas gümnaasiumi, mina algasin. Ja pärast on ta mulle vahetevahel kirjutanud.»

Ta vaikis ja hakkas edasi minema. Ma jäin jälle natuke maha. Kuid ta ei vaadanud enam kordagi mu

poole, vaid ruttas ühtesoodu edasi, vastu kanget tuult ettepoole kummaras, käed loorides.

Kui imelik, mõtlesin ma rahutusega, sa vaatad inimest ja hakkad peaaegu ta eluski kahtlema. Kuid ühel tuulisel päeval tuleb ta sulle vastu ja osutab sulle mitte üksnes seda, et ta ise elab, vaid äratab su enda elu kõige võõramaid ning kaugemaid episoode mälestuste hauast. Kui imelik, kui imelik!

Vaikides jõudsime koju.

Helene naer võttis meid vastu. Ta mängis trepil Juhani ja kassipojaga. Marion istus trepi teisele äärele. Kassipoeg ja Juhan jooksid võidu ühe õe juurest teise juurde. Kumbki õde ei vaadanud kordagi minule. Ja ma tundsin enese olevat üleliigse ning seisin piinlikult keset õue.

Vana Aadam tuli üle muru, kirves kaenlas. Pisike hall pilvetort ruttas päikesest mööda. Kaks-kolm piiska langes maha, ja Helene haaras kassipoja ja Marion Juhani sülle ning nad jooksid tuppa.

Ma tõstsin näo taeva poole ja küsisin Aadamilt:

«Kas hakkab sadama?»

Ka Aadam tõstis pead. Ta vaatas kaua, silmad pilukil ja näol uuriv ilme, vaatas õhtu ja hommiku poole ja ütles siis kaalukalt ning tõsiselt:

«Küll vist või ei.»

Aadamil oli õigus: vihma ei tulnud.

36

See plika on mu rahu rikkunud. Ma olen jälle mõneks päevaks kõik muu unustanud ja enese kallal juurelnud. Ta ehmatas mind oma irooniaga. Kõike muud, kuid mitte seda polnud ma temalt oodanud.

Mis võib ta teada, mis teada ja mulle ette heita: mu minevikku, millele ma truu polnud, või mu vahekorda Liisa Saviojaga? Kumb on Marioni meelest hukkamõistetav? Mida ei või ta mulle andestada?

Kuid kas olen ma ise süüdi oma truudusemurdes? Ja üldse, olen ma siis mingi vande murdnud? Minu temperament, mu meeleolu, mu hing on muutunud — olude, ümbruse ja võib-olla ka minus eneses peituvate idude sunnil.

See kõik oli paratamatu. See oli vajalik. Ma ei võinud ju ometi peatuda sel kohal, kus olin paarikümneaastase noorukina: romantiline hing täis paatost ja kirge.

Paarist aastast, paarist üksindasest aastast, täis eneseuurimist ja -eritlusi, oli küllalt, et panna põhjani lainetama mu hinge ja külmutada siis selle pinnale jääkirme, mis murdub nüüd ainult veel harukordseil vapustusil.

Selles pole mina süüdi, vaid elu. Mõistke kohut elu ja mitte minu üle. Tooge ellu jälle romantikat, — ja mina olen esimene romantik.

Need inimesed, kes mind siin ümbritsevad, ei või mind mõista. Peab tundma, et arvustada.

Johannes pole kellegi revolutsionäär. Oh, ma tahaksin teda barrikaadil näha! Ma tahaksin ta demagoogilisi kõnesid kuulda!

Ja Helene on kodanlik proua, eemal poliitikast ning päevaküsimusist. Punaseil aastail elas ta pealegi kinnises saksa pansionis.

Ning Marion oli siis veel liiga noor. Ta esindab uut põlve, kellele revolutsioon on peaaegu lapseea mälestuseks. Ta kulutas siis alles gümnaasiumi alumiste klasside pinke ja kurtis Heine ning Lermontovi kohal!

Ei, Marion ei või mind mõista. Ja kui ta mind arvustab, siis võib ta kergesti ülekohtune olla.

Ning vahekord Saviojaga, — see'p see on, et polnud nimelt mingit «vahekorda». Mitte midagi ei olnud. Võib-olla ainult pisar sentimentaalsust keset ajajärgu inspireeritud romantikat.

Ja ometi: ta süüdistab mind just selle vahekorra pärast. Temasse ei puutu mu poliitiline minevik. Sest naine hindab meest mitte poliitikas, vaid erootikas. Sellele tähendas ta, mulle kaarte ulatades!

Või on ta nii suur esteetiline moralist, et ei või midagi andestada, isegi mitte seda, mida pole olnudki? Sest esteetiliselt oleme tihti ka selles süüdi, mida olemaski pole.

37

Mul on tulnud imelik mõte:

Võib-olla olen ma seda tüdrukut juba ammu, juba kümne aasta eest näinud.

Võib-olla olen teda näinud kuskil neis viletsais kostikohtades, kus Savioja harilikult oli, ja kus, nagu näha, siis ka Marioni peeti, kuna Helene elas peenes saksa pansionis.

Võib-olla on ta mulle, Savioja juurde kõlistades, ukse avanud, — väike ja kõhn, lühikesis seelikuis, katkiste küünarpeadega ning hoolitsematu nagu ematu tütar kunagi.

Ja võib-olla mäletabki ta mind veel noilt ajult, ammu enne, kui Johannesel või minul oli Helenegi olemasolust aimu, kõnelemata juba temast enesest!

38

Seitsmeteistkümnes juulikuu päev ja Helene kahekümne seitsmes sünnipäev. Juba hommikust peale pisut pidulik meeleolu, õnnesoovide, Johannese väikeste kingituste ja minu komplimentidega.

Kõik see on ainult suurendanud mu hingelist hämmeldust, mu mõtete rabelust siia ja sinna. Ah, ma ei tahaks neid kohustusi, mis asetab selline väikegi pidulikkus! Mu närvid on nii pingul, et võin igal hetkel plahvatada nagu rakett.

Millise nädala olen ma üle elanud! Ööd unetud ja ahastavad, täis avatlevaid nägemusi ning aistlikke sonimisi. Päevad tühjad ja kõledad, mil mind isegi mu armastus pole enam lohutanud, mil kõik, kõik on näinud väärtuse kaotavat!

Ah, ükski inimene pole iseenesest nii huvitav, et võiks teise elu täielikult täita, saati siis veel naine! Peab tundma vahemaa veetlust. Peab armastama distantsi.

Kas ma ei armasta siis enam Helenet? Kuis võiksin seda küsidagi! Kuid ma armastan teda vahest liiga palju, liiga lähedana, nagu ennast. Ja mu hing näeb jälle läbi idülli mingeid virilaid ning käristatud pilte.

Ei ole midagi, mille üle ei jookseks iroonia väledad riivused, nagu pilvevarjud üle lilleklumbi. Kuula aga, kuis see külm ja hall hämmelgas oma võrku koob:

Nii siis, Helene on minust kaks aastat vanem. Kuid millised aastad? Tänavuse ja möödunud aasta? Ei, need oleme ühel ajal elanud, kuid tema elu kaks esimest aastat.

See oli siis, kui mind veel polnudki, tema aga juba mähkmeis siples ja karjus. Siples ja karjus —? Ei,

arvatavasti oli ta vait, pitsidega tanu peas, nägu ümarik, ning piimapudel kõrval.

Ah, armastaja ei tohi mõtelda oma armsama algusele ja lõpule! Kätki lõhnab vahest veel halvemini kui kirst. Ajalugu on ikka illusioonide hävitaja, kas või ka ainult ühe inimese ajalugu.

Nõnda koob see hämmelgas. Ma ajan ta minema, kuid ta läheb teise nurka ja algab jälle. Keda tahab ta selle võrguga püüda?

Mitte Helenet, vaid mind ennast. Helene jääb puutumata, Helene on ideaal. Kuid minu unistusi, mu romantilisi igatsusi luurab see hall verejooja.

Mine ära! Ma tahaksin täna õnnelik ja rõõmus olla. Näe, kuis päike paistab üle mitme aja. Päikese punasse tahaksin ma uputada sinu võrgu ja su enese.

39

Ei mingit kahtlust: ta armastab mind! Kui ma kõik uuesti meelde tuletan, siis mõistan seda nii selgelt, et mu süda hirmust väriseb. Selle õhtu ja öö mälestuste valgusel tunnen seda pääsematult.

Ei ole mingit muud teed: igal pool näen ta suuri kirglikke silmi. Iga mu sosistatud sõnale vastavad mu palge lähedal ta erepunased huuled, — kuid mida? Kirglikke tunnistusi.

Ta ütles mulle ise, et mind armastab.

Helene sünnipäeva auks oli laud all aias kaetud. Päike loojus ja eha kustus. Ilm oli jälle üle mõne aja soe ja vaikne. Kuus küünalt kahel marmorjalal põlesid vaevalt vabisedes. Ööliblikaid ja sääski tuli pimedast hookaupa.

Me istusime poolikute klaaside ääres: Helene, Johan-

nes ja mina. Aeg-ajalt tuli Miili kaunis nägu pimedast nähtavale, kui ta meile hääletult lähenes, teenõusid, klaase ning aedvilja-vaagnaid kandes.

Mida pimedamaks läks, seda tihedamaks näis muutuvat lehestik meie kohal, kuni ta meid varjas nagu tumeroheline telk. Lähemad tüved mustasid kui templi sambad, mis kannavad raskeid kaari.

Ja mida enam õhtu kulus, seda närvilikumaks muutusin mina. Mind üllatas jälle palavik, nagu hädaohus või kõige intensiivsema töö hoogudel, mil mu mõttelennuga ainult mu pea pööritus ning hinge ahastus suudab võistelda.

Siis sain ma hoogu. Mu mõte lendas suurtes ringides, äkilisi hüppeid tehes, Johannese väiteid siin ja seal kummutades, hoolimatu ning fantastiline. Ma joobusin ise oma sõnadest, ma raiusin huupi, end ja teisi eksitades, kuni me äkki kõik imestades vaikisime, suutmata enam mõttelõnga leida.

Ma mäletan ühte neist pausidest:

Ma peatusin äkki ja vaatasin kaasasolijaile. Mu vastas istusid Helene ja Johannes, õieti teineteise lähedal. Mu paremal pool kõrval Marion, lauast eemal, mingi vari üle näo, põsil kahvatus ja suu sõnatu kui surnul. Vasakul lõppes puude ring ning valendas maja poole minev rada.

Mu mõttekäik oli katkenud. Mu pea õhetas. Ma surusin käed põlevaile meelekohile ja vaatlesin seda paari mu vastas.

Seal istus Helene, Ilus Helene. Ta silmad näisid küünlavalgel süsimustad. Ta huuled olid pool-lahti, õhetav-punased ja naerul. Ta huulte vahelt paistis kaks rida lumivalgeid hambaid. Ja kes oli ta kõrval? Ah, see oli ta mees, see Sparta kuningas, see õnnetu ning rumal Menelaos!

Kümme aastat piirati Troojat, ei, kümme aastat avatles ning piiras Paris Helenet. Ja kui see viimaks oleks andunud, — just sel hetkel andis Trooja enese kreeklaste saagiks! Just sel hetkel toodi puuhobu Troojasse! Ta oli hiljaks jäänud!

Kuid kas ei räägitud sellest ka teisiti? Helene ei jõudnud iial Troojasse, vaid jäi teel Egiptusse. Kreeka sangarid sõdisid ainult mingi kujutluse, pettepildi, viirastuse pärast. Selle eest langesid Patroklos, Achilleus ja Paris ning loendamatud teised kangelased. Selle viirastuse eest võitlevad nad veel nüüdki ja surevad ta nime sosistades. Ons see mu vastas see õige ja ainus Helene, see unistuste naine, ega mitte kujutlus, pettepilt ning viirastus?

Näis korraga, nagu oleks päevane realiteet kuhugi kaugele kadunud, nagu oleks inimestes äkki nende algolemus paljastunud. Naerdes olid kõigil hambad näha. Näolihased olid telliskivikarva ja silmad kiirgavad kui kalliskivid.

Ma tundsin enese joobuvat.

Siis mäletan teist episoodi:

Me seisime puude all pool-hämaras, Johannes ja mina. Eemal paistsid läbi lehestiku vabisevad küünlaleegid ning kuuldus astjate kõlinat.

«Kuidas sul läheb?» küsis Johannes poolsosinal ja osutas peaga paljutähendavalt Marioni poole.

«Hästi, hästi,» pomisesin ma.

«Sa tead ju isegi, mis ma mõtlen,» jätkas Johannes.

«Muidugi mõista.»

«Mulle näib, nagu poleks sa küllalt hoolas.»

Mu suu tõmbus viltu.

«Oo, küll juba mina hoolas olen!»

«Sul puudub energia,» kõneles Johannes osavõtlikult.

«Ma olen kurb, sind säärases seisundis nähes. Ma aitaksin sind kõigest südamest.»

Ma ulatasin oma käe talle pigistamiseks.

«Ma tänan sind,» ütlesin ma.

Me surusime veel kord teineteise kätt. Meie mõlemate silmad olid liigutusest niisked. Ma pidin surema naeru ja kannatuse pärast.

«Ja Helene tunneb sulle niisama kaasa,» jätkas Johannes. «Hélène!» hüüdis ta.

Helene lähenes meile.

«Me rääkisime siin sellest asjast, — sa tead ju?» ütles Johannes.

Helene naeratas mulle emalikult. Ta vaatas hetkeks mu silmi. Ma tundsin, et see oli pöörasuse tipp. Mu pilgud liuglesid abiotsivalt ühest teise, kuid ma nägin ainult Helene huuli, mis paistsid hämaruses tumepunased ning janused.

Veel hetk, — ja ma oleksin kartnud oma käitumise pärast.

Ning veel kolmandat episoodi mäletan ma:

Me istusime jälle laua ümber. Oli kesköö. Meie ees seisid klaasid punase veiniga. Küünlad olid alla põlenud. Leegid vabisesid. Tulelaigud värisesid klaasidel ja nägudel. Lehestik meie kohal oli süsimust.

Siis äkki tõstsin ma pea ja n ä g i n, — nägin seda, mida olin nii kaua oodanud ja mida polnud ometi iial oodanud:

Helene istus ettepoole kummaras, põsk Johannese õlga vastu ja käsi ta piha ümber, kuid pale minu poole pööratud. Ta naeris lahtise suu ja kiirgavate silmadega mu näkku. Ta oli nagu lõhkemas elujõududest. Ta näis enesest otsekui himude mürki pakatavat.

Kas ma eksisin? Ei, ma ei eksinud. Ta naer ja vaated olid avalikud ning häbematud. Näis, nagu oleks ta või-

nud samal hetkel mu kaela langeda, mu nägu ning huuli himuste suudlustega katta. Ja äkiline hirm valdas mu.

Kuid meist eemal varjus istus Marion hääletult ja vaatas liikumata oma vesta-silmil, mis hõõgusid ähmaselt nagu mingid rohekashallid metall-ovaalid.

Kõik kõneained lõppesid, ja me tõusime, et koju minna. Mina ja Helene läksime ees, Marion ja Johannes meie järel ning viimsena tuli Miili, pikergune karrast kandmik käsivarsil.

Helene hoidis küünlajalga kõrgel enese ees ja valgustas teed. See oli kolmeharuline kreeka stiilis pronksist jalg, kollasest marmorist käepidemega.

Kolm tulukest rabeles, tahapoole lookas, mustade tahtidega. Meie varjud langesid pikkadena üle rohekasmustade põõsaste. Nahkhiir libises hääletult üle meie peade.

Siis äkki vankusid küünlad jalal, kukkusid kui raketid läbi õhu ning kustusid. Silmapilgul tuli tintmust pimedus üle meie ja põõsaste. Pimedas tundus selgemalt levkoide lõhna.

Ma kummardusin, korjasin küünlad ja süütasin põlema. Helene naeris! Mõne sammu järel langesid uuesti küünlad ja kustusid ning mina süütasin nad jälle. Helene luksus naerda!

Kuid veel kord kustusid tuled! Kui ma siis värisevate kätega kastesest rohust küünlaid kobasin, kummardus Helene mu poole ja sosistas mulle midagi. Kuid mida?

Ma tundsin ta hingeõhku, ma kuulsin ta südametukset. Nagu kauge tuul kandis mu kõrvu ta sõnu:

«Teie rumal — ma olen ju teile hea!»

40

Päike on kuskil pilvede sombus, nähtamatu ja siiski lähedane. Nagu tuld hingavad kopsud õhku. Ma tunnen meelekohis ja sõrmis teravat tuiget, nagu voolaks elektrilaine must läbi. Iga soon ja soonekene minus tuksub leekide taktis.

Ah, kas ma ei igatsenud seda kogu aeg? Seda salatud sosinat —? Kas ma ei väherdanud oma üksindasel asemel ja õhanud põlevail huulil ta poole? Kas ma poleks andnud rohkem kui ühe maailma selle eest, et ta oleks olnud mu kõrval, kehalikuna, lihalikuna, et ma oleksin võinud ta kaela ümber hakata, ta oma hõõguvaid huuli vastu tõmmata?

Oi, milline keskpäevane lõõsk! Milline läikide, helkide, kumade ja lõkete söõst, nii et taevatelk õhetab nagu miilihaud!

Puud on sirged ja violetsed, tintmustade varjudega üle sinise rohu. Lehed närbuvad, laululinnud lõõtsutavad lehtede all. Üks aniliinne lind tõuseb õhku — ah!

41

Ei, sel ööl ei saanud ma und. Ma tõusin, rõivastusin ja astusin õue. Ma kummardusin ja tõmbasin käega üle muru. Rohi oli juba kastene. Läbi kingade tungis jahe niiskus. Mu pea ei hõõgunud enam.

Kahel pool mu kõrval seisis viljasein. Tuhanded õrnad lõhnad tõusid maast nagu kinnipüüdmatud meeleolud. Hääletult liigutas end kõrs, otsekui unenäos.

Taevarand küürus nurme kohal oli täis rohelist valgust, nagu oleksid seal taga põlenud tohutud õitsituled. Neist voolas kuma üles mustale taevale.

Pälgud sähvisid üle avaruste, ootamatult, hääletult ja nobedalt, nagu oleks aeg-ajalt keegi õhetavaid peopesi liikumatuist pilvist välja pistnud.

Ma tõusin ikka kõrgemaile ja kõrgemaile küngastele. Kuskilt kaugelt, metsade tagant, kostis aeg-ajalt pilli hääl, katkeliselt ja tumedalt. Läbi sumeda ja rauge öö tundus ta saladuslik ning kirglik nagu öö enese hääl.

Ma eksisin mägedel pähklipuu-metsa. Sirged sarapuukepid seisid mu ümber, linnupaar häälitses kuskil lähedal läbi une, siil kahistas koltunud lehis. Ma istusin maha ja kuulasin.

Oli pilkane pime. Aeg-ajalt valgustasid rohekad pälgud taevast pea kohal. Pälkude paistel tulid hetkeks nähtavale latvade ja okste viirastuslikud kontuurid, et vajuda selle järel veel sügavamasse pimedusse. See tegi hinge nii imelikult vaanelikuks.

Ma võtsin kahest pähklipuu-tüvest kinni ja kummardasin õlad nende vastu. Puud paindusid üles-alla, ma hällitasin end nendel nagu laps. Linnupaar häälitses —!

Oi, maa, suur fetiš, kuis oled sa meile armas! Kuis oled sa meile lähedal, su tasa lainetav rind, kõik su kaunid saladused!

Jah, jääda siia, siia end matta, lindude ja siili seltsi. Laskuda kummuli maha, suudelda põrmu, janusena nagu laps ema rinda!

Oh, jõuaks kuidagi kinni pidada selle öö, oma elu seisma panna, anduda kõige oma hingega ühele silmapilgule, sügavamale kui kogu elu!

Ma tardusin pimeda lehestiku all, kuulatades lindude vidinat. Aeg kulus. Võis olla üle kesköö. Siis tõusin ja vankusin minema.

Jälle metsad ja puhmad äkilistel mäeveerudel. Sõnajalad ulatusid mul rinnuni. Ma komistasin neis, ma harutasin neid kätega nagu suurte lehvikute pitse.

Ja jälle ümmargused langendikud metsas hallide udusõõride all, mustad metsatukad põldudel ning oja sulin lepases orus. Üle musta maastiku põuarauge pilvine taevas.

Maa muutus mätlikuks ja kooplikuks. Üksteisele järgnesid lainetavad künkad nagu muistsed sõjavallid loidapuu-, sarapuu- ja kadakapuhmastiku all.

Ma hüppasin üle kraavi, ja leidsin enese äkki kõval ning tolmaval maanteel. Tuhmilt valendas see, mu ees ja taga pimedusse kadudes. Ilm jahenes.

Ma astusin küngastele üles ja neilt alla orgudesse. Tee keerles põldude, metsade ja niitude vahel. Lompide ja soode kohal valendasid suured udukoonlad, ovaalsed ning sõõrilised.

Kaasiku ääres seisis maja. Kõigist akendest loitis ähmakaspunast valgust. Kuuldus häälte suminat nagu mesilaste tarust. Peeti pulmi või ristseid.

Väljas akna õhetuses nägin ma poissi ja tüdrukut seisvat. Ühe käe otsas rippus poisil lõõtspill, teisega pidas ta tüdruku piha ümbert kinni. Nende näod, rinnad ja põlved olid ühte surutud. Nad vaikisid. Kuuldus ainult sumin majast.

Siis paukus uks. Keegi väljus klaasitu plekklambiga ja läks üle õue. Oli vaikne, ning tuli põles sirgelt.

Kui ma jälle paari poole vaatasin, siis nägin, et see oli end liigutanud, ja tundsin nüüd hallist kuuest ning püsti juustest sulase Konradi. Nad seisid jälle liikumata ja sõnata, näod, rinnad ning põlved ühte surutud.

Ma vaatasin neid hulga aega pimedast, ja kui nad ikkagi veel ei liigatanud, hakkasin tasakesi edasi minema.

See pilt, mis ei tahtnud ununeda, äratas minus halbu mõtteid. Kuid öö oli endine. Mida kaugemale jõudsin,

seda hõredamaks läks pimedus, kuni ma tolmaval maanteel kahvatava taeva all sammusin, hing jälle karske ning meel härras.

Korraga seisatusin, täis imestust ja ehmatust.

Minu ees lõppes maailm. Paari pika ja sirge pedaja taga kadus äkki maa ja avanes otsatu sügavus, milles paistsid otsekui peeglis pisut valendavate äärjoontega liikumatud pilved. Kollane hämarus, mis täitis koidueelset taevast, oli järves peaaegu heledam ja selgem, ning järv näis sügavam ja unelikum olevat kui taevas.

Ikka kollasemaks ja kollasemaks muutus järv. Sinna lisandus rohelisi toone. Pilvede kontuurid muutusid märkamata, kuid niisama kindlalt, nagu muudab osuti kellatahvlil oma kohta. See kahekordne taevas kahekordsete pilvedega näis otsekui kahekordne unenägu kahekordsete viirastustega.

Kaua vaatlesin ma seda pilti ega suutnud küllalt vaadelda. Kaua pole ma nii palju ilu näinud kui sel ööl, mil mu mõtted ja tundmused otsekui tuhande sihi vahel käristusid.

Kui ma koju jõudsin, oli juba hommik. Koer tuli mulle väravas vastu, haigutas ja liputas hända.

Üks naine istus koja lävel ja nuttis põllesse. Kui ta samme kuulis, tõstis ta ruttu näo, kuid laskis selle mind nähes jälle alla ja nuttis edasi.

See oli Miili. Ma nägin läbi piimakarvalise aovalguse ta ette kummardatud musta pead valkja joonega.

Suvemaja oli hääletu. Välisuks oli pärani unustatud. Tundus, nagu oleks sealt koidu jahedusse soojuse laine voolanud.

Ma ei tahtnud veelgi magada. Ma tegin ringi ümber maja. Ma tulin Helene akendest mööda. Nende ette olid lastud rasked punased eesriided, mis nüüd aga rusked näisid.

Ma seisin tüki aega akna taga ja vaatasin üles. Kõik oli vait.

Kui lähedal on õnn, mõtlesin ma, kui lähedal on joovastus, — ja ta jääb ometi saavutamata. Ta on nagu kuningatütar klaaskirstus.

Sest teda peab tabama vaid sel hetkel, mil tingimused sus eneses on talle kõige kohasemad. Üks silmapilk hiljem, — ja kõik uim on kadunud paratamatult.

Nõnda hukkuvad loendamatud ekstaasivõimalused, pillatakse ära armatsemisenergia. Nii jäävad andmata vahest kõige kirglikumad suudlused ning vastu võtmata kõige palavamad kaisutused.

Kuid siis tuli mul teisi mõtteid:

Magab ta oma mehe kõrval, ja millises asendis? Tal on täidlased puusad, ja sellepärast magab ta vahest pool-kummuli, pisut kõveras, nagu lumivalge, pehme vagel —?

Mis näeb ta unes? Mihuke tundeviirg täidab ta ajusid? Näeb ta vahest minust und, ja mina teotsen enesele teadmata selle keskeale läheneva naise troopilisis kujutlusis —?

Ei, ei, ma ei tahtnud täna sellele mõelda! Ma pöördusin põgenedes ümber nurga ja jõudsin Marioni akende alla.

Eesriided nende taga seisid õrnades voltides ja näisid taeva valgusel hõbedased. Midagi neitsilikku ja süütut voolas neist pimedaist ruutudest mu peale. Ja nad mõjusid minusse imekargelt ning rahustavalt.

Seal ta puhkab, mõtlesin ma, jahedate palakate vahel. Mis näeb tema unes? Millised nägemused riivavad ta magavat aju, mille elu võib praegu võrrelda ainult taime eluga? Milline ilus, saladuslik maailm!

Mu jalad olid väsinud, ja ma istusin enne ülesminekut veel telliskivist trepiastmele ning toetasin pea käsivartele.

Oi elu, mõtlesin ma, sina suur enesepett, kuis oled sa ometi meile armas! Kuis oled sa meile lähedal, kuigi sinust põgeneme! Kuis liiguvad meie mõtted alati sinus ja su kaunistes saladustes!

Sest kas polnud ma mõtelnud kogu öö sinust, sinule mõtlematagi? Kas ei täitnud sa iga mu närvivärina ja iga mu südametukse?

Aeg-ajalt vaatasin ma üles taeva poole, mis lõi ikka valgemaks ja valgemaks. Kollased, rohelised ja roosad toonid segunesid.

«Oi elu — sina armas, ilus ja hea —» sosistasin ma peaaegu juba läbi une, toetades otsaesist vastu trepi käsipuud ning hoides kätega põlvede ümbert.

Heleroheliste küngaste tagant voolasid valguslained üles.

42

Kas võiks Helene mulle üldse rohkem andagi, kui on juba andnud? Milliseid saladusi varjab ta veel, mida ma ei tunne, ei tea ega aimatagi oska? Kas pole ta mulle andunud juba täielikult, rahuldanud mind rohkem, kui suudaks teha kõige reaalsemate andumistega?

Kas pole jäänud üle ainult üks väike samm — samm üle ta magamistoa läve? Üksainus pisike pettus lisaks meie valede koormale —? Üksainus kahvatu patt meie üleastumiste veripunasele merele —?

Ah, see oli ometi hoopis teine, kellest mina olen unistanud! Ta on olnud selle teise jumala vääriline, kellega on mu südant jaganud: Ilu sarnane ja Ilu vääriline on ta olnud.

Juba varases nooruses ärkasid need unistused mu südame häbelikus vaikuses. Nii on nad mind saatnud mu poisikesepõlvest peale. Ja ma ei mäleta aegu, mil ma poleks neid tundnud.

See oli isesugune häbelik, valus ja neitsilik armastus ühe tundmatu ja vahest veel olematugi naise vastu. Nagu noored tüdrukud, nii olen ka mina armastust armastanud. See on mu aatelisim, mu täiuslikem armastus olnud.

Kuskil maailmaruumi ääretuses, kõikjale laiuva elu igihalja puu all nägin ma teda ootavat — seda Üht ja Ainust.

Oli aastaid, mil mu mõtteis ainult naise kuju hõõgus. Ta keha jooned omasid salapärase, ideaalse ilu. Ja ta hing hoovas õudseid inspiratsioone, sügavaid ning kohutavaid.

Ma sünnitasin selle naise nagu Zeus Athena oma peaajus, nagu Aphrodite tõusis ta mu mõttelainete roosakast vahust. Olemasolematu ja siiski kui valitsejanna tuli ta mu mõtete valda.

Otsekui uus Pygmalion lõin ma oma Galatea, voolisin teda tuhat korda uuesti, armusin temasse, — ja olnuks mul veel usku antiikjumalaisse, — ma oleksin Aphroditet palunud seda kimääri elavaks muuta. Ma armastasin teda selle ootava armastusega, millega armastas Ilmarinen oma kuldset naist.

Mu enese kasvamisega kasvas ka mu ideaalne mõrsja, elas läbi kõik mu kannatused ja pettumused,

olles lüüriline, traagiline ning irooniline, peegeldades kõiki mu hinge seisundeid.

Neil ajul, mil mu veri kõige valjemini rääkis, olid ka mu unistused kõige ägedamad. Ühes himura kehaga omasin ometi askeedi hinge. Mu elumaitsja huultega kõneles moraalihullustaja.

Oi nooruslikku tragöödiat ihu ja hinge, himu ning häbelikkuse vahel! Sulle tõin ma ohvriks aastate kaupa oma elu. Ja kui mind miski veel päästis, siis oli see Tema, olemasolematu ja siiski kui valitsejanna.

Aeg on kulunud, ja ma pole enam endine. Mõndagi olen ma ümber hinnanud. Kiusatused pole enam nii rasked võita kui kord. Voorus aga ei tähenda mulle enam keeldumust. Sest paljas mõte võib olla suurem langus kui kõik reaalsed langemused ühtekokku.

Me vaatame teineteisele otsa, mina ja mu unistus, ning me naeratame. Kord olime tõsised ja kurvad, nüüd oskame juba naerda, maailma ning enesegi üle. Iroonia on meid noorendanud.

Me naeratame, sina ja mina. Ütle, olen ma su leidnud, viimaks ometi? Ei? Sa raputad pead? Ei, sa nokutad pead? Ons ta siin? Kes? Kus?

44

Millal kustub üks armastus ja algab teine?

Kivi visatakse õhku, ta lendab, lendab nõrkeva hooga, peatub siis ainsaks hetkeks ja hakkab kasvava hooga allapoole langema, — kes määrab täpselt ta seismise koha?

Kes määrab armastuse traagilise stagnatsiooni punkti?

Leek lööb üles, kirju ja kuum, kuid siis kustub ta

äkki, — kas lõppes põletusaine, oli õhku vähe või tuul liiga kange?

Kes mõistab armastuse põuailma, õhuvaest ning kuuma?

45

Viimaks, viimaks ometi on puhkenud see äikeseilm, mis nädalate kaupa maastiku kohal lasus. Ja on, nagu oleks mu enesegi südames lõhkenud piksepilv ning alganud soe valang.

Kõik idaneb jälle, noori võsusid ajab üles, nupud löövad lahti, — ah, ma olen liiga õnnelik, et veel rääkida, veel kirjutada! Ma tahaksin veelgi seista aias kruusatud teel, kuulda vihma kohinat enese ümber ja tunda, kuis vesi juukseid kastab ning süda õnnest väriseb.

Oli lämmatavam päev kui kunagi varem. Taevas õhetas nagu lees, ilma päikeseta ja ilma pilvitagi. Mingi tohutu sõõrutuli põles kauguses. Mingeid puna-valgeid aurukeri ajas üles kogu päeva, kuni need pärast lõunat muutusid siniseiks ning mustiks. Kõrvetavat leili heideti taevaranna taga õhkuvaile keriseile.

Ikka pimedamaks muutus ilm. Läänes tõusis kohutav pilvesein püsti. Õhku raputasid hääletud müristused ja mõni üksik tuulispea segas äkki puude närbuvat liikumatust.

Oli nii raske, et ma ei suutnud enam hingata. Ma avasin ukse eeskotta. Helekollane valgus langes idakaarest ja täitis ruumi rahutu valvaka helgiga.

Ma astusin eeskoja akna ette. Talu väravast kihutas kari sisse, hirmsa hooga, tolmupilves läkastades. Kar-

jane ja tüdruk Miili lendasid loomade järel, käed püsti, kisendades.

Siis äkki raksatas, ja tuba mu selja taga läks läänes sähvavast välgust valgeks. Ma ruttasin tagasi tuppa ning tõmbasin ukse kinni.

Kõik oli vaheajal muutunud. Pilv kattis kogu taeva nagu must müür. Maastik oli pime kui kuuvalgel. Aknaruudud põrisesid. Üle aia lendav vihur keerutas musti puid sinna-tänna nagu kõrsi.

Siis hakkas äkki sadama. Suured piisad trummeldasid mu pea kohal katusel. Välgu tuli sähvatas, tuba läks valgeks, pikne raksatas, ja siis kostis katuselt ainult vee kohin.

Alt rõdult kuuldus jooksu, kilget ja naeru. Ma surusin näo vastu ruutusid, mida vihm peksis, ja nägin, kuis Marion palja päi sisse ja välja jooksis, lillepotte vihma kätte kandes. Juhan seisis üleval, pistis aeg-ajalt palja pea vihma alla, tõmbas siis ruttu tagasi ning kisendas rõõmu pärast.

Ma vaatasin silmapilgu. Siis äkki tuli mul tahtmine niisama vihma all joosta, palja päi ja rõõmsalt. Ma ruttasin trepist alla.

Ma tabasin saali lävel Marioni rasket palmi kandmas. Me viisime ta üheskoos aeda. Siis veel mõned pisukesed potid oleandrite, hiina rooside ja kaktuskeradega, — ning kogu toa taimestik oli aias vihma all.

Meie pead ja jalad olid märjad. Me istusime rõdul oleval pikal pingil, Marion ja mina, Juhan meie vahel. Marion lõõtsutas ja kuivatas rõõmsalt naeratades põllega palet.

Sadu sai ikka enam ja enam hoogu. Me kuulasime peaaegu pimedas ruumis sooja vihma kohinat, mis vastu seinu peksis, katusel mühises ning torudes suli-

ses. Aeg-ajalt läksid veranda klaasseinad välkudest valgeks, ja me nägime teineteise kahvatuid nägusid.

Juhan võpatas igal välguheitel, hirmunult ja rõõmsalt Marioni põllest kinni haarates. Siis vaatas ta tuulispäis keerlevaid ning vihma all painduvaid puid läbi saju. Jälle välk ja hirmus mürin, nagu oleks laotus puruks kärisenud, — ning Juhan peitis pea Marioni põlle.

«Kas puud ei karda?» küsis ta tasa.

«Ei, puud magavad,» vastas Marion tõsiselt.

«Kas nad ei ärka üles?»

«Ei, nad magavad liiga raskelt.»

«Kas nad näevad und?»

«Näevad küll.»

«Mis nad näevad unes?» päris laps pead tõstes ja kõike hirmu unustades. «Tädi, mis näevad nad unes?»

«Nad näevad, et suvi on, et taevas on sinine ja soe tuul puhub. Ja nad näevad, et sa hea laps oled ning ei karda.»

Marion naeratas vaevalt. Juhan pani jälle pea ta põlvedele ja kuulas kinnisilmi vihma.

Vihm aga kohises ja kohises. Siin-seal hakkas läbi rõdulae tilkuma. Põrandale tekkisid loigud ning märja maa lõhn tungis sisse.

Siis vajus pilv üle. Hakkas ruttu valgeks lööma, olgugi et õhku täitis veel helekollane vihmaudu ja lombid tihedaist piiskadest kihisesid. Rõdu klaasseinte vahel valitses hõbedane hämarus, aia loikude ja märgade puude vastuhelgist elav ning liikuv.

Ma vaatasin Marioni enese kõrval. Ta kahvatu nägu oli aia poole pööratud ja käed põlvedel Juhani pea ümber. Ta lumivalge kael oli lahtine ja näis imepikk ning sale. Ta silmis välkusid viimsete väljas langevate piiskade vastuhelgid.

Ah kui ilus, kui südamlik ja õrn oli ta! Kus olen ma olnud, et pole seda varem näinud! Siin oli see, keda ma olin igatsenud, kellest olin unistanud ja kelle kõrval olen elanud nädalate kaupa, teda ometi nägemata!

Ta tõusis, läks rõdu ukse juurde ja avas selle, teine käsi kogu aja Juhani pea peal, kes kõndis ta kõrval. Nad jäid ukse heledale nelinurgale, näod märja aia poole pööratud.

Vihm oli lõppenud. Õhk oli puhas ja kerge, märg maa sätendas. Päike tuli madalal nähtavale, sest vaheajal oli õhtu jõudnud. Taevas oli äkki saanud jälle sügava tumesinise värvi, mida pole enam kaua aega näinud.

Siis läksid Marion ja Juhan lillepottide juurde. Ma nägin läbi märgade ruutude nende riiete värve virvendavat. Juhan kükitas kaktuste ette, pistis oma pisukesed sõrmed okastesse ja kilkas. Marion raputas palmi, mille lehvikulised lehed vihmast läikisid.

Ma nägin kõike seda nagu läbi une. Kui ilus ta oli, kui lillede juurde kummardus! Millal oli ta nii suureks ja saledaks kasvanud? Millal oli ta kõnnak nii pehmeks, ta hääl nii painduvaks ja kogu ta olevus täisealiseks muutunud?

Nagu unes aitasin ma tal lilled jälle sisse kanda ja istusin õhtulauda. Helene tuli magamistoast, migreenist muutunud näojoonte ja sallisse mässitud peaga. Selline oli äikese mõju temale.

Ma ärkasin õieti alles siis, kui leidsin enese Helene ja Marioni ees istumas. Need olid kaks uut inimest. Ma polnud neid vist iial varem näinud.

Ja mu meelde tuli esimene õhtu ses majas, mil Johannes mulle neid õdesid esitles, ja mil ma niisama nende vastas istusin, nende ilu imestledes ning kartes neid vahetada!

Ma olen ülal oma toas. On videvik, ja kuu tõuseb. Hele kuu! Ma pole teda enam kaua näinud. Ma avan akna. Aed on veel märg, ja värske lehtede lõhn voolab mu tuppa.

Ah, hinga seda värskust, mu rind, hinga seda kuu hõbedust! Ma olen liiga õnnelik, et veel mõtelda. Liiga õnnelik, et isegi tunda veel.

46

Ma läksin õhtul vara magama ja ärkasin hommikul vara. Mu öö oli imerahulik, ja ma ei näinud ühtki und. Ainult suur õnnetundmus täitis ühes vihmajärgse kergusega kogu mu olevuse.

Kui ma vahest unes midagi üle elasingi, siis mitte juhtumusi, vaid ainult tundmusi. Sest ma olin õnnelik kogu öö. Ma olin nagu varanduse omanik, mille olin luku taha pannud ja mida ei võinud keegi minult võtta.

Ärgates oli mul tundmus nagu lapsel jõululaupäeva hommikul. Voodist nägin ainult valget taevast. Ükski puulatv ei ulatunud mu silmi. Ja ma kujutlesin, et lumi on juba maas.

Alles tõustes ja põhjalikult järele mõeldes mõistsin, et ma ainult oma armastusest õnnelik olin ega mitte ta omandamisest. Kuid kas ei jätku mulle sellestki alguses? Kas suudaksingi ma praegu suuremat õnne taluda?

Ma nägin teda hommikulauas. Ma nägin teda uute silmadega, kuid ometi oli temas midagi endist: ta tõsidus ja tagasihoidlus. Ja kas polnud ma talle selleks küllalt põhjust andnud! Kas polnud ma nädalate jooksul iga ta õrnema tundmuse tapnud!

Kuid mul pole ruttu. Mul on aega oodata ja õnnelik olla. Ma tahan kõik suikuvad lõkked uuteks leekideks

lõõtsuda. Ma tahan oma õnne maitsta, täielikult ja ahnitsemata. Taeva väravad on mulle lahti, kuid ma ei rutta sisseminekuga. Õis ootab mind ammu, kuid ma ei murra teda veel täna.

Ma tahaksin tõestada kõik Johannese sõbralikud lootused. Ma tahaksin olla nagu kodanlik inimene armastuses. Ma tunnen selle tarvidust. Täna avastasin ma eneses inimese.

Ah, mina armastan teda nõnda! Ja kõik muu on mulle ükskõik. Ei ole midagi peale armastuse. Olen joobunud õnnest.

Nagu kauge kaja elust tuli mulle täna «Homunculuse» teade nende reisi algusest. See on hea enne: õnnelikku reisi tahan minagi alustada.

Ah, minulgi on oma püha Alhambra — see väike olend seal all nöörkiiges!

47

Kui meenutan möödunud nädalaid, siis näen, kuis see armastus on minus tasakesi kasvanud. Tähelepanematа nagu seeme mullas idanes ta. Kõik juhtis mind tema poole. Võib-olla tegi seda isegi mu ajutine kirg Helene vastu. Vähemalt mõjus see kontrastina, mis mind äkki äratas.

Marioni olevuse unustasin ma tihti, kuid ta olemus püsis ikka mu meeles. Sest tema oli see ideaal, mida ma Helenes asjata otsisin. Kui ma Helenet mõtlesin, siis tundsin ma Marioni. Helene oli ainult üks osa, üks avalduskuju Marionist. Ja kui ta möönduS, nägin ma kohe, et ta polnud see, kelleks olin teda pidanud.

Loendamatud mõtteniidid on mind ühendanud Marioniga, alates sest ilusast jalutuskäigust, mil ta oma tant-

sust rääkis. Ma mäletan ta vaeslapsekuju heinaniidul ja ta äärmuseni kibedat ärritust tuulisel metsateel. Kui mind miski on temast võõrutanud, siis just ta armastus minu vastu. Sest armastus ei ärata iial heatahtlust, vaid armastust või — võõrdumust.

Ah, milliseid sõgedusaegu olen ma läbi elanud! Milliseid pimeduspäevi on sisaldanud mulle see päikeserauge suvi!

48

Ma tunnen heameelt oma välimusest. See pole kaugeltki halb. Koguni selle vastu: palju inetumad mehed on armastust leidnud. Kuid ilu ei olegi Don Juani esimesi voorusi. Ei ilu ega anded ole siin vaekausis. Lemminkäinen oli lõpuks sant laulumees. Kuid laulu temalt ju ei nõutudki!

Siin tuleb arvestada erilist väärtust, mingit vastavat eluenergia sisaldavust, mida iga naine mehelt ise määral ootab.

Ja ma leian siit paralleeli oma hilisema kirjandusliku maitsega. Mitte enam vormi, tehnikat, stiili ei austa ma, vaid midagi muud, mille jaoks mul nimigi puudub.

Mulle hakkavad meeldima koguni puudulikud stiilimeistrid, kes poolikult oma mõtteid paberile panevad ja lapse kombel oma suurile unistusile vormi otsivad. Ma hakkan kirjandusvoolude progoone, väikesi eelkäijaid enam armastama kui suuri järeltulijaid, kelle pärast need ristijad johannesed unustatakse.

Ma loen jälle vene kirjandust. Dostojevski pakub oma mürki lihvimatus karikas, sageli lihtsalt savipotis.

See on mingi sisemine põlemisprotsess, mis hakkab mulle kunstis meeldima ja mis arvatavasti naisele mehes meeldib.

Kuid kas pole see vastupidigi õige? Kas ei peitu kogu armastuse saladus selles?

Kord, kui ma veel õieti ei naist ega armastust ei tundnud, targutasin ma:

Pole olemas meest, kelle jaoks ei leiduks vähemalt ühtki naist, kes võiks teda armastada. Ta inetus, vaesus ja õnnetu saatus võivad olla just need kapitalid, mis talle intressi kannavad; need seemned, mis ta naise südames idanema paneb. See on talle ükskõik, kas äratab ta imestlust või kaastunnet. Tulemus on ometi üks ning sama: naise hinge andumine temale. Õieti armastabki naine mehes kõike ebaõnnestunut, nagu ema, kes hellitab oma last just ta kõige abitumais asendeis.

Kuid kui palju on naisi, olin ma targutanud, keda kogu maakeral ei või ükski mees armastada! Sest naisel on ainult üks hüve, ja kui see ei õnnestu, siis ei õnnestu ka naise saatus mitte: ta ilu.

Kuid nüüd tunnen ma, kuis pind mu alt libiseb, kuis kõik jääb õhku rippuma. Ons see tõesti nii, nagu unistasin kord noorukist esteedina? Kas olen ma iial hingelist poolt armastuses arvestanud? Kas pole ma olnud armumaterialist kõige halvemas mõttes?

Ah, olen unistanud naisest, kes läheneks mulle nagu nägemus keset pidu kauget muusikat, melanhoolse naeratusega, või kes tõuseks keset ehataeva eleegilist helendust äkki mu ees, käed nagu ohvrineitsil üles tõstetud!

Ja armastus oli mulle nagu lõke, mis lööb äkki ja suurelt leegitsema ning otsekui tungal pimedusse suurt

valgust kallates kiiresti alla põleb ja niisama äkki ning traagiliselt kustub. See oli vaid deklamatsioon ja pateetika.

Seal polnud üldse psühholoogilisi inimesi. Olid ainult kuutõbiste veretud näod ja väljasirutatud vahased käed.

Nüüd aga mõistan ma Goethe ja Stendhali elutarkust, mis paistis kord vaid vanamoodsusena. Nüüd taipan nende matemaatilist lahendusmeetodit. Ja mulle meenub, et nad oma armastuse-analüüses isegi keemilist terminoloogiat tarvitavad.

Kuid teiselt poolt tajun niisama Kierkegaard'i ühes ta *Avatleja päevikuga*. See teoloog teadis, mis on armastus! Ei kirg, ei himu, ei avatlus, — vaid ainult unistus, ainult igatsus, ainult äratatud aimus — aistlikum kui kirg, himu ning avatlus!

Mulle meenub ses romaanis leiduv tuulte ja tuulispeade kirjeldus. Kuis õhetasid kord mu kõrvad, tundes enese ümber nende tuulte tõmbust! Mitte vihane, kõikemurdev maru, vaid vaikne, vaevalt tunduv tuuluke, mis puhub ja vaikib, jälle puhub ning vaikib, imelik erootiline ja magus tuuluke . . .

Maa, vee, tule ja õhu kõrval unustasid kreeklased tähtsaima: armastuse. Armastuski on algaine, mis teiste elementidega segatuna tuhandeid eluvorme esitab. See on nagu õrn gaas, magus fluiid, mis maailma täidab. Teda võib meeltega mõista, teda võib sisse hingata nagu roosilõhna suveööl kuupaisteses aias.

Ah, küsige noorilt tüdrukuilt!

49

Paar päeva on kulunud, ja — imelik küll — mitte midagi pole juhtunud. Kõik on nagu enne, peale Helene

rahutute, kahtlevate pilkude. Ja kui nii jätkub, siis võib enne viimnepäev tulla, ilma et midagi juhtuks.

Ma ei tea, kuis olen need päevad veetnud. Ma ei tea isegi, millised ilmad on olnud. On vist tuuli olnud ja pisut sadanud. Ma pole midagi teinud. Ma pole ridagi lugenud, kõnelemata kirjutamisest. Ma pole isegi mitte mõtelnud. Ma olen ainult armastanud ja oodanud.

Hommikuti olen korrapäraselt rõivastunud ja igati oma tualeti eest hoolitsenud. Peaaegu kogu päeva olen siis all saalis veetnud, sest mujal ei võiks ma Marioni kohata. Kuid sealgi näen teda harva.

Esiti arvas Helene, et ma tema pärast olen oma üksindusest loobunud. Kuid siis muutus meie vahekord kohe imelikult ebakindlaks, närvlikuks ja rahutuks. Ning mul on piinlik all saalis, kus mul peale Juhani pole kedagi seltsi. Johannes on linnas.

Marion on tagasihoidlik ja jahe. Kui imelikult ta käib: pea püsti, kergelt, inimestest mööda vaadates ja heleda ning selge häälega kõneldes. Kas on see veel endine Marion, vaikne ja kohmetu?

Ei, ei, ma ei või oma rahutust salata! Ma tegin praegu katse jälle oma üksindasi jalutuskäike alustada. Ma kõndisin veerand tundi niiskel maanteel ja mõtlesin ühtesoodu Marionile. Kuid siis ei võinud ma kauem tast eemal olla, ja tulin koju.

Ma otsisin teda saalist, kus hakkas juba hämarduma, ja rõdult, kuid ei leidnud kuskilt. Ei aidanud miski, ma pidin teda nägemata üles tulema. Kuid kui ma poolel trepil olin, avanes uks, ja Marion läks läbi eeskoja.

Ta silmas mind, nokutas pead ja lausus kõvasti, imeliku naerva ilmega:

«Head ööd, härra Ormusson!»

Ta avas teise ukse ja väljus. Kuid mina jäin liikumata trepile. Ah, see juhtumus meenutas mulle mitut

endist, mil ta niisama oli all kojas seisnud, õhetava näoovaali mu poole tõstnud ning lämbuval sosinal mulle head ööd soovinud!

Ma jooksin ülejäänud trepiastmed paari pika sammuga üles. Neid oli ainult neli-viis, kuid mu süda klopib veel praegugi. Kas tõesti, kas tõesti olen ma eksinud? Kas on mu lootused asjata olnud?

Ah, kord armastas ta mind, võib-olla noore tüdruku esimese lapseliku armastusega. Kas olen ma juurteni iga ta hellema tundmuse hävitanud? Kas olen eneselt ise kõik õnnevõimalused riisunud?

Kui palju oleks tal tõesti mulle ette heita! Kui palju südametust olen ma avaldanud! Kui palju kibedaid pisaraid on ta võib-olla minu pärast nutnud! Kas olime iial ta vastu kaastundlikud!

Ta oli meile peaaegu sedasama, mis Juhangi: sõnatu tunnistaja ja mõistmatu kaasteadja. Millist valu võisid talle teha Helene ja Johannese riivavad märkused! Kas ei kannata ta veel nüüdki neist armatsevaist pilkudest, mis Helene mulle üle laua heidab?

Kas võib ta mulle iial andeks anda?

50

Oi, nüüd alles süttis armastus mu südames, kui mulle selgus mu lootuste vankuvus! Tema kaotuse kartus tõstis äkki pinnale kõik mu inimlikud tundmused ning valud. Täna alles vaatan ma esimest korda inimlikel silmil maailma ja end.

Marion pole minu unistus, kaugeltki mitte. Kuid ta on rohkem, kui olen unistada osanud. Olen unistanud traagilisest armastusest, kuid armastus tuli lihtsana ja

inimlikuna. Ta täitis äärteni mu südame. Mu elu sai äkki rikkaks. Ah, kui ääretult vaene on ta seni olnudki!

Ja kas oleksin ma sellele tõeteadmisele ainult selleks ärganud, et oma lootuste luhtumist näha? Kas ei saa ma seda tagasi, mis olen kord kergemeelselt pillanud?

51

Päevad kuluvad. —

Marioni hing näib puhkevat otsekui õis, silmanähtavalt. Tihti on tarvis ainult mõnetunnilist lahusolu, et ma tagasi tulles teda enam ei tunne: jälle on midagi uut tas juurde tulnud, midagi võõrast, mingi protsess on toimunud, mille salajasi põhjusi ma ei tunne.

Mul on juba hirm selle naise ees, kes näib järelejätmata kasvavat — oma puusades, rindades ja juustes, aga veel enam silmade ning hinge elastsuses.

Ta nägu muutub veelgi kitsamaks. Sinna lisandub hulk peeni varjundeid, mille võimalustki ei võinud varem aimata. Ta on äkki täisealiseks saanud.

Ta oli varem ikka kehvalt riides. Ja oli näha, et ta selle all kannatas. Ta tundis kõike kibedust, mis toob kehvus noorele naisele. Ta kannatas kulunud käiste ja katkiste kingade ning bonni seisukoha pärast oma õe majas.

Kuid nüüd näib ta äkki enesest, oma seisukohast ja kulunud küünarpeadega plika-ülikonnast üle kasvavat. Ma näen teda läbi saali minevat, pea püsti ning huulil peen naeratus!

Ons ta veel see poisilik, puiste liigutustega plika, kes alles hiljuti ei osanud kõrgekannaliste kingadega käia ja jalgadega kolistas! Või on ta veel see sentimentaalne tütarlaps, kes kord oma elutarga vanema õe õlga vastu toetudes mind kuulas, silmad niisked!

Ma panen teda õhtuti teelauas tähele, kui ta päevaseist liikumisist ja töist näib väsinud ning unine. Ta istub ettepoole kummaras, koonusetaolised rinnad õhukese riide all püsti, huulil ebamäärane, unine naeratus. Ma näen ta keha õrnu jooni, ja mulle meenuvad ikka Botticelli õhulised naised.

Nii istudes jälgin teda vargsi. Ma annan talle uusi nimesid, mille stiil kujuneb selle järgi, millises meeleolus juhtun olema. Ma nimetan teda arhailiste ja eksootiliste nimedega, kuni jõuan jälle ta õige nime juurde, mis näib kõigist muist siiski kõige ülevam ning kaunim.

«Marion,» sosistan ma pikkamisi ja magusast õnnest värisedes: «Marion.» Ma nimetan teda oma mõtteis meelitavalt ning paitavalt: «Mary, hea, vaikne Mary.» Selle nime häälikud kõditavad mu huuli.

Oi, armas, armas —.

52

Kahtlemata, Helene n ä i b ilusam, kuid Marion o n ilusam. Millest oleneb see vahe?

Armastus — seda mõistet olen ma käsitlenud nagu midagi kauget, dekoratiivset ja esteetilist, või jälle nagu midagi vanamoelist, lüürilist ning sentimentaalset. Selles puudus olevik, elu ja inimene.

Kuid Marion pole abstraktne ja mu armastus tema vastu ei hõõgu mitte novellis. Kõiges selles on ääretu palju inimlikku ja tõelist. Kuid kes võib mõista inimlikku ning tõelist!

Oh, ma oleksin kindlam, kui võiksin sõna «armastus» tõlkida sõnaga «loomusund», nagu kord, kui mind vangistas veel puht-materialistlik elukäsitus! Kuid säärane oletuski on mulle nüüd vastik.

Sest kahtlemata o n olemas hingelik, mittekehalik armastus. Kui armastus oleks ainult kultiveeritud iha sugulise rahulduse järele, siis ei ärkaks abielus olevais, kelle ihad rahuldatud, enam iial traagilist armastust võõra mehe või võõra naise vastu.

Koguni seda tugevam, joovastavam ja tulemusrikkam on armastus, mida vähem selles keha kaasa räägib. Kui Dante oleks Beatricega abiellunud, poleks tulemuseks olnud *Jumalik komöödia*, vaid ainult pool tosinat väikesi gibelliine.

Ma hakkan mõistma mingit sisemist ilu ja moraalset meeldimust. Hingeliku sümpaatia mõned saladused avanevad mulle. Mulle selgub koguni, kui lähedalt tihti esteetiliste ja kõlbeliste põhimõtete juured teineteist puudutavad.

Mulle on nüüd armastus moraalne nähtus ega mitte esteetiline. Kõrgema esteetika seisukohalt vaadates on tas koguni võib-olla midagi ebaesteetilist. Ah, minagi saan moralistiks!

Kuid veelgi kaugemale ulatuvad mu eritlused. Ja korraga näivad mulle mõned väärtused hoopis uues valguses, nii et ma isegi ehmun: olen see mina, kes nõnda arutleb?

Kui imelik: ma hakkan mõistma abielu! Mulle hakkab meeldima see instituut! Jah, ma unistan koguni ideaalsest abielust, armastusest abielus, hingelisest abielust!

Armastust on idealiseeritud, abielu aga ikka labasena, igapäevasena, ebaesteetilisena kujutatud. Ikka on tuntud vastuolu armastuse ja suguelu vahel. Armastust on peetud luuleks ja kunstiks, abielu aga proosaks ning käsitööks.

Kuid just selle vastu! Ei või olla midagi maisemat, kehalikumat ja lihalikumat kui armastaja noormehe

ja tüdruku iha teineteise vastu, — mõistku nad seda ise või mitte. See on täis toorest «egoismi kahekesi», täis lihalikku tendentsi teatud sihi poole, — ja see siht on: kehalik randevuu.

Kuid kui kaunis on armastus, mida ühesolu vaigistanud, mis ei jälgi enam oma toorest sihti, mis on rahulik ja naeratav nagu kesksuve taevas!

Armastuseks vajatakse naist, abieluks aga hinge. Kui kehalik uim raugeb, kui ta on tempereeritud, siis on tarvis õrna, arusaavat inimest.

Tõsi, selliseid abielusid on vähe. See on sellepärast, et nii vähe on naiste hulgas inimesi. Armastuseks kõlbavad nad kõik, abieluks kaugeltki mitte!

Kuid üks tunnus ei peta iial: kui ilus ja ilutu naine äratavad ühesugust meeldimust, siis on ilutu alati väärtuslikum. Ta veetlus on püsiv. Ta väärtus kannab ta üle armatsemispiiri elu piirisse.

Kuid kas ma nimetaksin Marioni ilutuks! Teda, kes praegu puhkeb nagu õis, kelle kehalik olevus on niisama noor ja õrn kui ta hingelikki ning kelle eetilisele meeldivusele vastavad kõik ta esteetilised väärtused!

53

Kõik mu katsed on asjatud. Ma olen pingutanud kogu oma olemuse. Mu hing on nagu vibu. Ma olen läinud äärmusteni, kartes saada sentimentaalseks ja naeruväärseks. Kuid kõik on asjata. Ma ei leia teed ta hingeni. Ta on mulle võõras.

Nüüd mõistan ma: Marioni peab võitma eetiliste vahenditega. Mina aga tunnen ainult esteetilisi.

Sellega on kõik toed minult võetud. Mul pole mingit teenet ta silmis. Ma võin ainult oma pahesid paljas-

tada: oma kaugema ja lähema mineviku. Kõik on temal teada: Savioja ja Helene ning kõik see, mis on olnud nende nimede vahel.

Ma ei taha end vabandada. Ma annan enese täiesti ta hoolde. Tehku ta minuga, mis ise tahab. Mul pole mingit abinõu, ja kui olekski, ma ei suudaks seda tarvitada.

Kui ma ise alles mängisin, kui kerge oli mul siis võita! Kuid niipea, kui mu tundmused said tõsiseiks ja sügavaiks, olen jõu mänguks ning ühes sellega võidukski kaotanud.

Ma ei tea midagi, ja ometi tean nii palju. Me ei vaheta ühtki sõna päevade jooksul, ja ometi mõjub ta minusse rohkem kui võiksin mina kellessegi tervete romaanidega mõjuda.

Ma ei taha enam rääkida ja teisi ning ennast petta. Kuhu on jäänud mu eksootilised uned ja rafineeritud nägemused? Kuhu mu aforismid ning lööksõnad? Olen need unustanud ega tahagi neid meelde tuletada.

Kõik üliinimese romantika ja maailmamure traagika aurab õhku. Ma avastan jälle inimlikke tundmusi ja leian neile niisama inimliku vormi.

Teda vaadeldes hakkan ma jälle realismi armastama. Milleks unistada, kui ilmnegi rahuldab? Milleks fantaseerida, kui realiteetki täiust sisaldab?

Kui palju ilu, õnne ja tervist on looduses! Kui palju peab ta väärt olema tervikuna, kui juba üksainus piisk temast on hindamatu: Mary!

Milleks peaksin talle oma kannatusi pihtima ja ta kaastunnet kerjama, — kannatusi, mis on muutunud enesele tõeliselt juba hinnalisiks mäletusiks, millest ei tahagi enam loobuda!

Ma jään Marioni juuresolekul vaikseks ja kohmetuks. Mu koketerii muutub häbelikuks ning saamatuks.

Kõik kauged, ilusad ja ammu unustatud hääled ärkavad minus uuesti.

Ah, ma elan jälle läbi aegu nagu poisikesepõlves, mil tundide kaupa käidi magava väikelinna akende taga või ööd läbi silmapisaratega patju kasteti.

Ta paneb minus liikuma kõik headuse ja vooruse jõud, ilma enese teadmata. Ma saan väärtuslikumaks ja puhtamaks, tema mõjule alludes. Kui mu elul võiks tulevikus rohkem sisu ning mõtet olla kui seni, siis ainult tänu temale.

Ja tõesti, kui *Decamerone* ühes ilusamas loos nõdrameelne Cimon oma mõistuse juba sellest tagasi saab, et kord allika kaldal magavat Ifigeniat näeb, — kas ei suuda siis Marioni olevus minu hinge ümber luua?

Ma arvan selleks eeldusi mõlemal pool palju rohkem olevat.

54

Johannes lausus tõe: Naised on sellised, nagu tahame neid näha. Kui nad on meie saatused, siis on nad ka meie saadused. Nende välimus ja nende hing kujuneb meie unistuse ning meie põlguse järgi.

Nad ise aimavad võib-olla seda. Nad kriipsutavad seda ise veel alla. Nad suurendavad nii oma avatlust kui ka meeldimatust. Nad kultiveerivad just seda poolt, mida neis kõige enam armastame või kardame.

Kahtlemata on seda ka Helene teinud. Kuis on ta muutunud! Ta välimus ja hing on hoopis teine. Ta ei ärata minus enam seda joovastust, mis kord. Ta ei paelu mind enam oma silmadega või kitsa kinnastatud käe gratsioosse liigutusega.

Ma ei armasta teda enam. Ja seepärast on ta olemus mu kujutluses muutunud. Ma näen teda teises valgustuses. Ta on minust kaugel, väga kaugel, saja uue tundmuse ja mõtte taga, teispool tuhandeid uusi elamusi.

Ah, tema silmad on lihtsalt hallid!

55

Milline piin: elada nende unistustega, tunda südames süütut armastust selle kauni olendi vastu, — ning näha igapäev enese ees ometi Helene kadedaid ja himuraid silmi!

Ma ei teadnud, et selle all võib kannatada. Ma arvasin, et see alati meeldib ja eneseuhkust lisab. Kuid ma olen nüüd nagu nooruk, kes õhtusel bulvaril naise käepuudutusest pelgub ja häbeneb ning peaaegu nutusilmil koju ruttab.

Kuid kas pole mu tundmused Marioni vastu samasugused? Kas pole see ometi kõige armastuse, ka kõige aatelisema unistuse lõplik eesmärk?

Ah, Marion! Tema kõrval unustaksin ma kõik selle. Nagu lapsed anduksime teineteisele kahe unenäo vahel, silmad suletud ja huuled ühte surutud.

Me ei teaks isegi, kuidas see toimuks. Küllap vist nagu esimene suudlus — kogemata ja ootamata.

Ja tõustes vaataksime ainult pisut häbelikel silmil teineteisele otsa ning küsiksime: Olid see sina? Ja olin see mina? Kui kaunis on ometi elu ning kõik see, mis eluga ühendatud!

Ma armastan teda, nagu armastab mees naist, kõigi tervete ja elujanuste instinktidega. Ma himutsen teda. Kuid see himugi on neitsilik ning karske. Ja ma rõõ-

mutsen, et minus leidub veel nii palju väikekodanlikke tundmusi. See oli mulle ootamatu.

Marion on väärt, et ta pärast end taltsutada. Ma võiksin tema nagu oma õe kõrval magada. Jah, ma lepiksin isegi sellega, et ta minust eemal on. Ainult mõtelda temale tahan ma ja teada, et samuti minule mõeldakse.

Ma võiksin ta eest peaaegu palvetada. Ma teengi seda mingi magusa ja liigutava mõtte kaudu, kui õhtuti enne magamajäämist voodis laman ning mustava lae poole vaatan, kus Marioni kaunis kuju mu silmi tõuseb.

56

Ma käsitlen Marioni tihti probleemina. See on teatud mõttes sina-probleem. Mis on Marion? kes on Marion? küsin ma eneselt.

Kahtlemata, see on probleem ega mitte paljas episood nagu Helene või Johannes, või paradoks nagu ma ise.

Marioni on võimatu kellegagi võrrelda. Ta on ainulaadne ja ta on täiuslik, — see kaheksateistkümneaastane tüdruk, kelle olemispiir on ometi nii kitsas ning mõjuala ääretu väike. Kuid ta on eneses kogu maailm.

Kui ma ise olen stiili janunev kaos, siis esindab Marion mingit vana ja igavesti uut elustiili. Vaikselt ja käratult kujuneb ta, otsekui hele kristall kellegi kuulmata sünnib.

Kui Helene meenutab oma antiikset nimeõde, siis ümbritseb Marioni mingi mitte-antiikne õhkkond, midagi jahedat ja karget. See on keskaegne unistus, see on neid Graali ja Lanceloti legendidest.

Ning seistes õhtuvidevikus akna tühemes eesriiete varjus ja ainiti Marioni vahtides, asetan äkki naljaka küsimuse: Kas võivad inglil olla punased huuled?

Ja, mis kõige imelikum, Marion on teatud määral luulevaene. Jah, ta on teatud mõttes koguni proosaline. Tal puudub gratsioossus mõnes väikeses asjas ja ta fantaasia on tihti liiga tõsine.

Ta on ise ebamusikaalne ja tal pole ka huvi muusika vastu. Muusika nõuab nõrku, sentimentaalseid iseloome. Niisama vähe näib ta ka luuletusist hoolivat. Selle asemel loeb ta aga romaane. Kuid needki peavad realistlikud ja tõsised olema.

Ta on ise luuletus, ise unistus, et veel väliselt selle järele januneda. Mis peaks ta veel fantaasiaga peale hakkama!

Ta on sedavõrd täiuslik, et sunnib mind unustama kibeda vastuolu naisuse idee ning füsioloogilise naise vahel. Ta on ühel hoobil kumbagi.

Kuid jälle ja jälle küsin ma: mis on Marion? kes on Marion?

Ma hakkan osalt mõistma ta arenemist. See pole mulle enam suletud raamat, nagu kord. Või õigem, ma aiman, kuis oleksin ise neis tingimusis arenenud.

Õieti ei või teda mõista ilma ta õde tundmata. Ta on eneses arendanud just kõiki neid omadusi, mis õel puuduvad. Ta on vastandi saadus.

Võib-olla juba väga ammu algas temale Helene kasvatuslik mõju, esiti jaatavas, siis aga eitavas mõttes, kuni nende teed lõplikult erinesid.

Nad on teatud määral teineteise sarnased. Kuid kuigi nende keha ja hing vajaksid täpselt samavõrra ruumi, ei langeks ometi ükski punkt nende välimuses ega hingeelus ühte.

Neid eraldavad, hoolimata sama elujõu kapitalist, kõigepealt hoopis ise sihid, millele suunatud see elujõud.

Marionis on rohkem traagilist, Helenes aga lüürilist elementi. Ja haridus, kool ning noorpõlve ümbrus on kummalgi olnud hoopis isesugused.

Kuid kõik need erinevused uinusid hääletult. Ma mäletan, kuis õeksed õhtuti teineteise kõrval istusid, teineteise ümbert hoides ja pehmelt naeratades. Kuis on aga nüüd kõik muutunud!

Marion armastas kord oma õde lapse südamliku kiindumusega — ja nägi äkki himurat naeratust kurtisaani õhetaval näol! Ta armastas mind noore tüdruku süütu armastusega — ning nägi — oh, selleks, mis ta minus nägi, ei leia ma küllalt sõnu!

Ma võin ainult aimata, mis ta koges: valu, meeleheidet, viha ja pettumuse sappi, — kuni kannatused ta karastasid ning ta huulile tardus valus-irooniline naeratus.

Ta pole veel lõplikult valmis, kuid ta areneb peadpööritava kiirusega. Temas on veel palju naiivsust ja saamatust, kuid selle taga peitub suur määr eluenergiat. Ta elutarkuse puudus mõjub otse noormehelikultnaiivselt, kuid ta muutub üle öö naiseks, kelle instinkt on eksimatu ja kellele kompromissid võõrad.

Ah, ma olen joonistanud ajaviiteks enesele ta hinge skeemi. On see õige? Või on see põhjalikult vale? Võibolla olen eksinud kõiges muus, peale ta olemasolu?

Ja kui ma ka teaksin ta minevikku, mis oleks mul sellest kasu? Ta ise jääb mulle ometi igavesti saladuseks, nagu lill rannal, nagu pilv, mis üle lainete rändab.

Ma tõusen mäele ja heidan rohusse maha.

On ajad, mil iga päev on taevas palju pilvi, suuri ja puhtaid — augusti algus.

Õhk on vilu, kuid päike paistab selgelt ja värvid on imepuhtad. Tuul puhub, üle sinise taeva sõuavad pilved — kui purjed, kui loorid, kui valged linnud.

Ma vaatlen neid, ma jälgin nende kuju muutumist, ja nad äratavad minus kurbi ning ilusaid mõtteid.

Nagu valged laevad lähevad seal sinises meres, — kuid kuhu? Keegi on päästnud lahti hulga udusulgi, — tuul kannab neid üle maastiku, — ah, tahaksin olla nende sulgede keskel!

Siis saadavad mu väsinud silmad üht loorõrna kauget pilve. Ta läheneb kord rutemalt, kord aeglasemalt, ta tuleb suure kiirusega, ta õõtsub otse mu pea kohal.

Nüüd näen ma: see on rändav ämblikuvõrk, hõbedane võrk, esimene sügisvõrk.

Ta lendab must üle peaaegu mu palet puudutades ning takerdub esimesse heinakõrde.

Siis peatuvad mu silmad rohus. Kui imelik ja suur näib see maailm siit vaadates!

Koerputkede pead kõiguvad mu kohal nagu saagopuu käharad ladvad. Orasheinad värisevad mu üle nagu hiigla-banaanilehed ja maarjaheinad nagu leivapuu oksad, milles kiiguvad pisikesed pätsid.

Rohu paks tihnik seisab mu silme ees otsekui põline mets, täis saladuslikke loomi, varjatud elu, sündi ning surma, mille üle valitseb armuheitmatu Saatus.

Ma uurin iga kasteheinakõrt nagu kõrget laevamasti, mu süda läheb iga lehekese vastu soojaks, mu silm tervitab neid intiimse hellusega.

Ja ma tunnen, kuis mu juuksed mulla rõskusest

niiskuvad, ning rõõmutsen oma ühtekuuluvusest suure loodusega.

Siis tõusen ma ja lähen koju.

Suvi on muutunud, ning ma olen isegi muutunud.

Loodus — see pole mulle enam ainult värv. Ma kuulen temas veenirede sulinat ja putukate surinat. Ma tunnen maamulla lõhna ning kaugel kesapõllul põleva lamburi-tulukese vingu.

Kui palju ilu võib peituda vähenõudlikus realismiski: kuu serv üle nurme, kauge puuvankri nagin metsateel ja hilise kärnkonna pehme astumine akna all!

58

Täna tuli Juhan üle pika aja minu juurde üles. Mul oli väga igav, ja ma hakkasin temaga jutlema. Nüüd oskan ma juba seda kunsti.

«Mul on igav,» ütles ta jälle.

«Miks?»

«Keegi ei taha minuga rääkida.»

«Kas mamma ja tädi loevad?»

«Ei.»

«Mis nad teevad?»

«Nad istuvad kumbki omas toas.»

Ta vaikis mõne hetke ja algas siis uuesti:

«Ja kui nad ka ühes on, ei räägi nad ometi.»

«Mis nad siis teevad?»

«Nad vaikivad.»

«Miks nad ei räägi?»

«Ma ei tea,» laotas ta käsi, kuid lisas siis kohe: «Nad on vihased.»

Seda teadsin ma isegi. Me vaikisime.

«Kuid täna hommikul rääkisid nad palju,» algas ta jälle. «Nad olid väga vihased. Nad rääkisid nii kaua, kuni mamma nuttes oma tuppa ja Mary naerdes oma tuppa läks.»

«Millest nad rääkisid?»

«Sinust.»

«Ja Marion naeris?»

«Jah, väga vihaselt. Mary ei ole kunagi vihane, kuid nüüd oli ta.»

«Või nii, või nii.»

Me vaikisime jälle, teine teisel pool lauda. Siis vaatas Juhan kaheldes ringi ja küsis sosinal:

«Onu, kas sul on šokolaadi?»

Ma andsin talle killu šokolaadi, ta hakkas sööma ja unustas minu. Ma istusin ja mõtlesin.

Nii, nemad istuvad seal all kumbki omas toas ja mina siin üleval, — ning kõik kolm kannatame. Oh taevas, millal lõpeb see kõik ja millega see lõpeb?

59

Vihma sadas. Istusin all saalis, lootes Marioni kas või möödaminnes näha. Lugesin üht armastuskirjade antoloogiat.

Oli põhjuseks vihmane ilm hallide pilvedega või see lakkamatu tundepursete ja pihtimuste kaleidoskoop, mis avanes mu ees, — kuid igav ning kurb mahajäetuse meeleolu võttis mu üle võimust.

Ma lehitsesin raamatut, lasksin mööduda mitmed eluromaanid — Heloise'ist ja Abélard'ist kuni George Sand'i ning Alfred de Musset'ni. Vastumeelselt lõin teose kinni, kui silmad peatusid mõne itaallase õõnsal retoorikal või sakslase magusal lüürikal, avasin teisest kohast ja katsusin uuesti lugeda.

Jah, siin ei võinud olla võltsi, vähemalt mitte nii palju kui kirjanduses. Kuid kuidas seegi valelt, õõnsalt, tehtult kõlas! Ainult sõnad igal pool! Kohutavalt palju sõnu!

Ei ole mingit võimalust tõlgitseda tundmust, seda äraarvamata peent aimet. Ei leidu ühtki teed teise südamesse. Huvitav ainult mõni kõrvaline, tundmusest tõeliselt eemal seisev episood. Huvitav ainult literatuur!

Ja ma ei otsinudki enam tundmust ja tõde, vaid literatuuri. Kõik manitses jälle mõistuse ning intellekti austusele.

Kanda oma tundmust südames nagu pitseeritud kirja ja esitada maailmale ainult literatuuri, — selles on elu sügav tarkus.

Ma lugesin korduvalt Alfred de Musset' armastusavaldust George Sand'ile. Millise graatsia ja ühtlasi irooniaga oli see tehtud, otsekui mäng, kergelt ja möödaminnes, nagu postskriptum elukirja all!

Mõni romaan kulminatsioonis äratas mus ainult igavust, kuna alles ta mõõnas, kus jälle külm mõistus, viha ning valu kõneles, lõbu tundsin. Sest kannatuses on alati rohkem elutarkust kui maitsmises.

Ja seda lõbu pakkusid mulle — imelik küll — eriti mõned naiste kirjad. Mariana di Alcafarado ja Heloise'i epistlid sisaldasid suuremat elutarkust, kui on seda mulle õpetanud ükski mehelik romaan või tragöödia.

Need nunnad näivad kõigis pattudes ja voorustes olevat küpsemad kui terved sajandid mehi kokku. Neilt võiks kire analüüsi ja himu filosoofiat õppida.

Nad ei kahetse midagi, nad ei tunne sisetunde piina ega ahastust. On midagi emalik-tarka ses toonis, millega nad armupalanguid ja kireöid meenutavad. Nende ridadest hoovab ainult andumuse ning arusaamise

vaim, mille ees peab otse hirmu tundma. Ja need olid nunnad!

Ma lasksin raamatu käest ning vaatasin vihmaseid aknaid.

Kas on Marion samasugune hing? küsisin ma. Ja miski minus sundis seda möönma.

Jah, ka tema on neid nunni, kelles peituvad ääretud elutarkuse ning armastuse varandused. Ta on neid askeete, kes varjavad oma keeldumuses rohkem õrnust ja maitsmist kui kergemeelseimad kurtisaanid ühtekokku. Ta ei jäta sellel, kelle ta valib, ühtki hinge ega ihu igatsust täitmata.

Ah, sellel, kelle ta valib!

Jälle tõuseb minus armastuse laine. Kas sa ei kuule, sind mina palun, sina tõeline, sügav ja inimlik kogu oma olevuses ja olemuses! Sulle tahaksin ma mõista anda, et sind mõistan.

Me oleme nii ääretu lähedal teineteisele. Me oleme ainult kumbki ise teed mööda siia tulnud: sina nooruse ja ei millegi abil, mina kogemuse, kannatuse ning iroonia kaudu.

60

Kuidas armastavad hiinlased? Vana rass, omal kombel rafineeritud tõug, — tal on ju ka ometi oma armastusluule ning kaisutuste kultuur? Kuid milline see on?

Kas võime meie seda mõista? Võib-olla on see niisama imelik nagu isa-kanepi meeldimuse-avaldus emakanepile —? Niisama käsitamatu nagu rukkipõllu õilmitsus —?

Kas on Hiinaski noori tüdrukuid ja noori poisse, kes kuuvalgel teineteist ootavad? Või ootavad nad laternavalgel, hiina laterna valgel —?

61

Avaldada armastust —? Aga kuidas?

Kõik armuavalduse viisid on naeruväärt ja maitsetud, peale ühe: kui see toimub spontaanselt, ootamata ja kogemata, mil sõnad on nagu pisarad, mis äkki voolama puhkevad.

See aga eeldab ilmtingimata mõlemapoolseid tundmusi. Sest vastasel korral oleksid tulemused kõige piinlikumad ja väljapääsematumad. Ja selline kirg võibki ainult ühiselt kasvada, kui sõnatu tunnustus juba ammu teise silmist loetud.

Kõik muud juhud eeldavad kas vulgaarset meest, kel pole kõrgemaid nõudeid ega fantaasiat, või pealiskaudset ja edvistavat naist, kellesse mõjuvad ainult melodramaatilised vahendid.

Me tunneme neid vahendeid romaanidest. Ja romaanide eeskujul tarvitatakse neid eluski. Sest, imelik küll, just tundmustes, mis peaksid olema kõige isiklikumad, «mida pole keegi varem tundnud», ollakse kõige rohkem traditsiooni orjad.

Ah, kui paljud elavad, armastavad ja on õnnelikud raamatu järgi! Isegi kannatuseks, meeleheiteks ning surmaks vajatakse kirjanduslikku partituuri.

Ja nii tehakse armuavaldus kirjalikult; või langetakse üksindases kohas oma armsama ette põlvili; või kõneldakse kaudselt salatud tundmusist ja südamevalust, magusalt silmi vaadates; või räägitakse otsekohe sellest, et inimesel pole hea üksi olla, ning tehakse kavatsusi perekonnast, lastest ning sissetulekuist.

Tõesti, viimane viis pole veel kõige rumalam!

Kuid kirjutada kiri, kõigi grammatika reeglite järgi, kirjutada võib-olla koguni värsivormis, mõõta oma õhkamised salmide kaupa, nagu ütleb Hamlet, sulgeda ümbrikku ning jätta siis postiasutise hoolde!

Kui sellel vähemalt oodatud tagajärgigi oleks! Kuid harilikult mitte. Kirjalik armuavaldus ei täida ometi sõnalise aset. Isiklikult kohates ollakse ikkagi võõrad, peab kõik algusest algama, kõik häbelikkuse, saamatuse ja liigutuse faasid uuesti läbi elama. Võib aastate kaupa erootilisi kirju vahetada, ja viimaks isiklikult kohates võõrad ning külmad olla.

Sest kiri kõrvaldab kõik isikliku mõju, kõik erootilise meeldimuse magusad ja avatlevad lisaväärtused. Ta on mingi platooniline surrogaat, kuiv ja tundetu. Ta saab oma tooni alles selle järgi, millise häälega teda loetakse. Ühe sõnaga, ta on ikkagi ainult paber.

Niisama vähe rahuldavad maitselist hinge kõik lavalised tundeavaldused, kätest kinnihaaramised, põlvililangemised ja pateetilised tunnistused, millega mõeldakse äkki rabada, põrutada, sõnatuks lüüa. Nii teevad ainult armastuse metsmehed, tundmuste teeröövlid ning tantsusaali don-juanid.

Tõsi, on veel üks taktika, mis maitset ei haava, peale alguses mainitu. Kuid see nõuab suurt enesevalitsust, energiat ja fantaasiat ega võimalda igatahes vahenditu tundmuse esilevoolamist.

Ma mõtlen haritud, peent, vaimukat flirti. Ma mõtlen oskust ühendada põlevat armastust õrna irooniaga, kannatust naeratusega, sügavat tunnet kerge ning kaugelekandva kõnelusega.

Ma mõtlen hingede kahevõitlust, südamete turniirimängu, tundmuste kunstlikult paisutatud tõusu ja

mõõna, mil mõistus kõiki tuuli oma purjedesse püüab ning ometi iial oma sihti ei unusta.

Ühe sõnaga, ma mõtlen seda teadlikku ja intellektuaalset kunsti, mis üksi väärt oleks kandma ilusat nime *ars amandi*.

See alles teeks vabaks. Ta päästab meid piinlikkuse ja häbelikkuse ahelaist. Ta annab meile aja ning koha eesõigused. Ta võimaldab kõik ütelda ega seo ometi millegagi. Ta lubab äraarvamata kaugele minna ja tarvilikul korral jälle taganeda, kõiki sildu enese taga põletades ning kõike ainult mänguks pidades.

Kuid see on ka ainult mäng. Kui ta annab meile enestele vabaduse, siis annab selle ka vastaspoolele. Kui meie tohime mängida, siis tohitakse seda ka teisal. Ja me võime enese lõpus sealsamas leida, kus olime alguseski. See oleks olukord, millest võiks meid ainult veel eneseiroonia ning endast üleolek päästa.

Liiatigi arvan ma, et seda taktikat võib tarvitada ainult siis, kui armastus on pealiskaudne, kerge ja valutu. Sest ta eeldaks õieti ainult tundmuste paroodiat, mida näopärast simuleeritakse. See tähendaks jätkuvat pilget sentimentaalse armastuse arvel. Üksainus kogemata esiletunginud tõeline tundmus, üksainus unustushetk tühistaks kõik su kavatsused.

Kuid mistarvis mõtlengi ma armastuse avaldusele, kui ometi tean, et see on asjatu! On hullus siis sõda alata, kui kaotus eeskätt kindel. Üksnes meeletud mõtlevad peaga vastu müüri tormates midagi võitvat, — need, kes ei hooli millestki, et aga enestele ja teistele piinlikke silmapilke valmistada.

Kuis võidaksegi nii halva nägemisega olla, et kahtlasel puhul armastust avaldada! Kas ei leidu sadu võimalusi enne selgust saada? Kas ei avalda seda iga naine tuhande väikese märgiga: käeande, silmade, naeratuse,

huulte liigutuse või ainult kõnnakuga, meist tänaval möödudes? Üksnes eneseuhked ebapsühholoogid võivad siin eksida.

Kuid ma ei loe end nende hulka.

62

Targutused, tühised targutused, mis mind mu kurbuses ei lohuta! Mitte neist pole küsimus. Mitte üldpõhimõtted ei huvita mind nüüd, vaid need hetkedetailid, need pisiprobleemid, mille üle ma komistan.

Ma tean, armastust peab õigel ajal avaldama, nagu peab võitlust õigel ajal algama. Sest armastuski on võitlus. Ei tohi minutitki eksida. On teatud kulminatsioon, mil tingimused armuvõiduks on soodsaimad.

Kas olen ma mööda lasknud selle silmapilgu? Kas pole ma juba ammu märganud Marionis paratamatut reaktsiooni? Kas ma ei näe ta liigutusis külmust ning ta silmis pilget? Mis aitaks mind siin veel?

63

Lamasin unetuna voodis ja kuulasin.

Sügissuveöö oli hääletu. Kõik, mis kevadeöil ootuse värinas valvas, näis nüüd raskelt magavat. Läbi lahtise akna kuuldus ainult, kuis aias õunapuu külge seotud hobune aeglaselt hammastega rohtu krompsutas. Ei mingit muud häält. Taevas oli pime. Odamuse tagumised rattad rippusid akna ülemise ruudu kohal.

Üksnes vana hobune ja mina valvame, mõtlesin ma. Mul oli hea meel mõtelda, et mul on nii elutark seltsiline, keda enam ükski kirg ei vaeva ja kes filosoofilises vaatluses oma päevi surma poole saadab, — vana

valge ruun. See teadmine rahustas. See tegi minugi pikaldaseks.

Kuid uni ei tulnud.

Kui palju pilte peidab endas öö! Kui palju värve ja jooni rändab valvaja silmist mööda! See on otsekui kirju karneval.

Öö on antud meile, et seda uuesti ja paremini teha, mis päeval ei õnnestunud. Selleks on meil kiusavad mõtted valvates ja uned magades. Siis oleme targad, kavalad ja osavad. Hääletult ja liikumatult voodis lamades peame oma kõige ilusamad kõned.

Need on tunnid meie eneste jaoks, meie mina-probleemi jaoks, meie kahetsuste, õnne-igatsuse ning saavutamatute unistuste jaoks.

Mis olen mina? küsisin ma. Kes olen mina? Milline olen ma, kui mu teadvus suudaks mind kujutleda võõra isikuna, kuid minu välimuse ja hinge, mu mõtete ning vaistudega?

Ja milline oleks minu õnn? Mis pean ma tegema, et saavutada loendamatuist õnnevõimalusist suurima ning kauem kestvama?

Sest hoolimata kõigest mu minajumaldusest ja kõigest mu mõistuslikust üleolekust elu väikeste rõõmude ning õnnede suhtes, tean ma ometi, et õnn ei peitu ainult minus eneses, vaid mu vahekorras ümbruse ning eluga.

Jutlustatagu lastele, haigetele ja raukadele keeldumust ning aine tühisust! Kuid mina olen veel nii noor, et tean, kui tähtis on õnneks kõik tänapäevane: raha, naine ja enese kehaline ning vaimne tervis.

Kulub kahtlemata veel palju aega, kuni mulle sõnad «õnn» ja «naine» poleks enam sünonüümid, kuigi ma end kaugeltki mingiks Don Juaniks ei pea.

Kuid mis olen ma läbi elanud? Kui palju on mind lähendanud naised elu ilule ja teadvusele? Mis on väärt mu elu õnne seisukohalt vaadates?

Kui peaksin oma hinge päevikut, oma *Diarium spirituale*'t, mis kirjutaksin sinna? Milliseist teekonnist võõraile planeedele ning tundmatuisse taevaisse vestaksin ma?

Need üksikud romaanikatsed, mis on mul nagu igal teiselgi olnud, tunduvad mulle mu unistuste suure ning olematu armastuse valgusel ainult langemustena. Need olid pigemini õnnetused kui «õnned».

Oh, nii maised olid need naised! Nad olid nii luulevaesed, väiklased ja tühised. Ainult üks mälestus jäi mulle neist kõigist: häbi enese ees.

Hoopis midagi muud olin ma ihaldanud. Hesperiidide aias tahtsin ma oma Eevaga õuna poolitada. Armastust valusat nagu surm janunesin ma. Kuid neid armastusi võib ainult paha nohuga võrrelda, kui silmad tilguvad ning südant pööritab.

Ja nii jäid mu voorused ja pahed liiga väikesteks, et kedagi kohutada; mu paradiisid liiga argipäevaseiks, et kedagi avatleda. Ning seda tõesti mitte minu enese pärast. Sest halb ilm ei tule mitte mu sandist tujust, vaid mu sant tuju halvast ilmast.

Kuid äkki kangastas öö mu silme ette uue küsimuste rea. Neid ilmus üksteise järele pimeduse mustale seinale, nagu oleks neid vaikuse nähtamatu käsi tulitähil kirjutanud:

Kuid nüüd, kuid nüüd, sina õnnetu? Mis vabandab sind nüüd? Kõik oled sa ohvriks toonud: oma kergemeelsuse, oma elu-usu, oma minajulguse — ja sind on kaalutud, kaalutud ning ometi kerge leitud!

Ei, mitte maailm pole süüdi su õnnetuses, vaid sina oled teatud määral veel maailma õnnetuses süüdi.

Mitte õnne seisukohalt ei pea elu vaatlema, vaid elu seisukohalt õnne. Selles on küsimuste küsimus.

Kui lihtne on ometi elu! Kuid sul pole kannatust selle lihtsuse jaoks. Sa oled liiga ahne õnne peale.

Keegi on öelnud: Õnne väravad käivad väljapoole lahti. Tormates ei pääse sisse.

Sina aga lased kingad puhastada, paned püstkrae kaela ja hakkad siis õnne ootama. Kuid õnn on nagu lind, kes langeb metsamehe võrku kaugel soosaarel.

Ja veel kord: õnngi on eetiline väärtus ega mitte esteetiline. Seda on kõik, mis sa enese ümber näed, seda on kõik, mis sa kuuled ja tunned, — välja arvatud ainult õhulossid su palavikulises peas.

Milline tusk, milline torkav valu!

Ma tõusin ja vaatasin aknast välja. Oli aovalgus. Vana hobune magas, pea norgus. Kaste kattis rohtu.

Oh, kui minagi oleksin saanud nii magada, püstijalu, pea norgus, ümber kastene rohi! Magada, unustades kõik, magada ilma uneta ja võib-olla — ilma ärkamatagi!

64

Ajuti üllatab mind hirm oma isiku ja olemise pärast. Selleks on mul mitu põhjust.

Mis ühendab mind eluga? Ei sugulased, ei sõbrad, ei keegi!

Wertheril oli ema, olid vennad ja sõbrad, kuid kas võiks minul kedagi neist olla! Näib otse nii, nagu peaksin ma isegi ilma vanemateta olema maailma sündinud.

Elu piir kitseneb. Veel ahtamaks muutub kõik. Veel õhemaks kulub mõtte hõõrumisest see klaassein, mis

eraldab olemist olematusest. Kord lõikab see armutu teemant selle illusioonide peegli läbi. Ja mis tuleb siis?

Mida teadlikumaks saab inimene, seda jõuetumaks jääb ta elu traagika ees. See avaneb kõiges: inimeses, looduses, tähis taevas.

Iga elu detail saab oma mõtte, kuid kõik üheskoos kaotab olemasolu mõtte. Jääb ainult suur sõnatu ja kujutu ahastus, ääretu ning otstarbetu.

Kõik nähtav on sulle ainult veel sümbol. Sa seisad abituna realiteedi ees. Sul pole enam usku millessegi. Sa ei tea enam, kust kinni haarata, nagu inimene, kes pimedas üle lahtise vihmavarju komistab. Pimedus, pimedus on su ümber!

Ah, mõte torkab kui vaablane, ja mu hing paistetab ning valutab! Mingi illusioon ei lohuta teda enam.

Ennast tahaksin ma leida.

Mis on kasu kunstist, kui ise õnnelik ei olda? Mis on kasu sellest, et keegi tüüpe looks otsekui Shakespeare või Balzac, ja ise poleks ometi mingi tüüp? Mis on kasu sellest, et keegi maailmu avastaks ja maailma eneses ei suudaks siiski valitseda?

Kunst on nii kaua suurim õnn, kuni ta saavutused on kaugel. Kuid niipea, kui on jõutud ta saladuste allikateni, saab ta suurimaks õnnetuseks.

Estetism on mürk.

Seda ütlevad ju kõik tõelise kunsti vastasedki?

Oh ei, see on midagi hoopis muud! Seda ütlevad nad oma rumaluses. Aga sedasama võib öelda ka tarkuses.

Mäng kõrgeimal astmel, kui hakatakse temasse uskuma, on traagiline. Traagika on selles, et pärast seda nii mäng kui ka reaalne elu saab võimatuks.

See on midagi hirmsat, tunda isegi ilu kogu oma olemusega jagamatult, näha oma jumalat palgest palgesse.

Tungides põhjani kunsti, tundes seda kõigi jäsemetega, mõistes seda otsekui religiooni kõigi meeltega, ei õnnestu enam ei elu ega kunst.

Tahaks põgeneda kõigest.

Tahaks hakata talusulaseks, et enam iialgi elu kirjanduslikust seisukohast tähele panna ega kätt trükitud paberi järele sirutada.

Trükitud paber on mürk.

Talusulaseks? On siis see elu eesmärk? On siis selles õnn?

Elul pole mingit eesmärki, kuid õnn on kahtlemata olemas. Ja kahtlemata on mõtlemine õnne vaenlane. Ning õnn on lõplikult ikkagi täiuse tundemärk.

Vana Aadam ei mõtle kunagi teivast masse lüües: mis on teivas nagu asi iseeneses ja mis on teiba idee? Ta on isegi nii lihtsa südamega, et pole eneselt iial küsinud: ons ta ka õnnelik? Ja sellest hoolimata on ta kahtlemata õnnelik.

Õnnelik on see, kes ei mõtle! Õnnelik on see, kes sööb, magab ja sünnitab lapsi!

Kuid mis aitab mind seegi teadmine? Kas võib ta anda kindlust mu olemasolule ja mõtet mu elule ning pehmendada selle traagikat?

Üksnes vana Aadam võib leppida mõttetu õnnega. Mina aga pean isegi mõtte mõtlemise mõttetusest viima selle viimsete järeldusteni, et leida rahu.

Kuid ei leidu viimseid järeldusi.

65

Ma olen jälle nagu laegas, täis lehekesi väikeste märkmetega, üksikute aforismidega, mõttevälgatustega, mis paberile pandud enese jaoks, tihti rutates, liiga nobedalt, mõnikord öösel, kui äkki ärgates imelikku

und või unes tulnud ideed tapeedile voodi kohal või kobamisi öölaualt leitud romaani kaantele märgitakse.

See on ainus tõde inimesest, ilma valeta ja võltsita, ilma literatuurita, tuhandes varjundis värisev, igal hetkel end salgav ja igal hetkel uuesti möönav.

Kuid millist vägivalda peaks tegema nii luulele kui tõele, kui tahaks neist märkmeist romaani kirjutada! Kui palju peaks maha kustutama, kui palju kunstlikult, sunni pärast välja mõtlema, et teha romaani kõigi kunstinõuete kohaselt ühtlaseks ning loogiliseks!

66

Ma ei või magada. Olen süüdanud lambi ja tõstnud laua keset tuba. Olen mõõtnud sajad korrad oma toa sammudega risti ja põiki.

Voodi ja laud takistavad mind õigeid tiire tegemast, seepärast teen banaanikõdra taolisi kõveraid ovaale. Ma liigun kuhugi pääsemata nagu karussellihobune.

See on siis mu tuba, need seinad, see lagi ja põrand ning see lihtne mööbel, mille üle mu must vari jookseb, kui lambi ümber oma tiire teen —. Kui imelik —!

Ma peatun akna ees ja vaatan välja. Kesköö. Tuul ja vihm. Aeg-ajalt kuu pale märgade pilvede vahel ning pilvede all pigimust maastik. Siis peidavad nõretavad pilved jälle kuu.

Seal all, pimeduse ääretus meres on must järv, on kolletanud puud ja närtsinud lilled. Kus on nüüd nende õrn sina, nende vaikne vari ning magus lõhn?

Ah, kus on nüüd mu elurõõm, mu armastus, mu unistus? Üle nendegi on sel kesköisel tunnil pilkane pimedus, tuul ning vihm.

Ma loen neid lehekülgi. Kui imelik: ma olen millestki rääkinud ja ometi ei millestki. Ma olen katsunud

tõlgitseda oma tundmusi ja pole suutnud väljendada ometi ühtki neist tundmusist, mis on viimaseil nädalail mu rinda põletanud. Kõik on vale. Kõik on enesepete.

Kuid võib-olla pole kõik ometi mitte vale, vaid ainult mina ise olen sel hetkel võlts? Tundmused on ehtsad, kuid mina olen järeletehtud —? Keegi teine on minu asemel need nädalad mõtelnud, tundnud ning kannatanud —?

Kuid nüüd tulen ma ametipuhkuselt tagasi ja võtan oma südame ning pea enese hoolde. Ma tahan jälle omaette tunda ja mõtelda.

Imelik: minu asemik pole midagi teinud. Ta on istunud ja ahastanud. Ta pole isegi mitte rääkinud. Kogu romaan on möödunud sõnata.

Tähelepanemata on luule kadunud ja proosa jäänud: noormees, kes armastab, ja tüdruk, kes ei armasta, ning on sellepärast külm, igav ja irooniline. — Miks peaksin ma seda enese ees salgama?

Mina, kes olin enne kogu elu keskuseks, olen kõrvale vajunud, olen saanud ainult ühe naise kadeduse ja teise põlguse esemeks. Ja see, kes oli enne statist, on nüüd esikohale tõusnud, et meid kõiki valitseda. — Miks peaksin sedagi salgama?

Ma näen mõlemat õde, üht vihast pool-haiget, teist jõutundest liiga tervet. Kuhu on kadunud nende sentimentaalne õe-sõprus! Ainult naiselik viha on jäänud.

Kuid Marionile pole seda sõprust enam tarviski. Ta vaatleb Helenet nagu alaväärtuslikku olendit. Ta ei vihkagi teda, ta ainult põlgab.

Ta on heidelnud oma viimsed kibedad heitlused. Ta on lõpuni käinud selle sentimentaalsuse võitmise tee, mida mina olen jutlustanud. Ka tema on teatud mõttes esteet.

Pettumused neis, keda ta armastas, on teda karasta-

nud. Ta on teraskõva. On sündinud see mehelik naine, see hermafrodiit, kellest ma unistasin. Kuid sellisena ei hooli ta minust enam. Ta lööb mind mu enese relvadega.

Ma näen teda elavana ja rõõmsana. Ta mängib Juhaniga naerdes klaaspalli ümber. Siis läheb ta üksi jalutama, — üksi jalutama! Ja Helene ning mina vaatame kahvatute nägudega ta järel, kumbki oma akna taga.

Tal näivad vahel ometi omad inimliku nõrkuse hetked olevat. Ta on vahel haiglane, tujukas ning vaikib pahaselt.

Siis meeldib ta mulle õieti veel enam. Ta on siis inimlikum ja mulle lähedam. Siis usaldan ma temaga rääkida, ja nii kergelt võiks säärasel päeval tunnistus mu huulilt libiseda.

Kuid on talumatu, kui ta on oma elujõu tipul, kui ta on terve, rõõmus ja energiline. Iga ta pilk on siis eemalelükkav, iga sõna täis viisakust ning iga liigutus pilget.

Ta pilkab nimelt liigutustega. Selleks on tal erilised peahoiakud, pihtade liigutused ning kõnnakud. Kogu ta olemus on mingi salakeel, mingi komöödia tekst. Ta kõneleb ikka viisakalt, taktitundvalt ja tagasihoidlikult. Ebameeldivad mõtted avaldab ta hoopis teistsuguste abinõudega.

Ja mina —? Buridani eeslina olen ma nende kahe vahel ahastanud — ja ma võin, kui soovin, nälga surra. Ma pole osanud enesele tooli valida, ning olen põrandale istunud. Ma olen ses perekonnas nüüd palju piinlikumas seisukorras kui enne oma sõbra naist armastades.

Mu energia on väsinud. Ma ripun kui õhus. Ma ei käi enam kuskil ega tee midagi. Juba mitu nädalat pole ma oma käsikirju avanud.

Mis täidab mu mõtteid? Kas on mul veel mingit sõgedat lootuse kübet? Kas pole kõik sula-hullus?

Jah, küll vist või ei. Vanal Aadamil on õigus, vanal Aadamil on alati õigus, sest tema suu kaudu kõneleb elukogemuste hääl.

Ei tohi enesele iial kujutleda, et oled mingis asjas kindel. Ütle ikka parem: küll vist või ei. Muidu saad sa vahest petta. Kuid pettasaamine teeb naeruväärseks. Ei ole aga raskemat koormat kui naeruväärsus.

Oh, ma pean jälle aknasse vaatama. Kuid selle taga on süsimust. Mitte midagi ei näe. Mitte niigi palju, kui süsimustast neegrist kottpimedas keldris.

Ja äkki arvan ma jälle uue tõe leidvat:

Elu pole esteetiline ega eetiline nähtus. Ta on ainult koomiline. Võtkem ta siis sellisena ka vastu.

Tänane valvamine näib mind ometi karastavat. Ma pole tahtnud end milleski petta. Ei ole tõesti mitte lõikavamat rohtu kui tõde.

Kui ei või olla enesele lähedal, siis parem juba õieti kaugel olla.

67

Jah, eemale enesest! See pole mitte alati kõige huvitavam objekt. Tahan elada jälle välist elu, enese ja välise elu kiuste. See on näitlus, mis ei suuda mind vähemalt liigutada ega vihastada.

Andun rahva terve ja tüseda elu vaatlusele. Silmitsen askeldusi talu-õues. Uurin hooli ning muresid, mis neid inimesi õhutavad.

Iga väiksem kui episood kujuneb mu teadvuses terveks eeposeks. Iga sündmus on nagu riim, mis teise riimi kaasa toob:

Kapsaloom istutatakse maha, kapsalooma kastetakse virtsaga. Temal on aga täid peal, ta lehed lähevad aga kollaseks. Perenaine murrab kapsalehte ja kurdab: «Tuul on pahast paigast olnud, tuul on täid toonud.»

Pajad mögisevad ja porisevad. Kapsaleht läheb ikka pehmemaks ja pehmemaks, kuni ta nagu kollane puder moldidesse tõstetakse. Põrsad ruigavad kärsitult, pead kõrvuni söögis, mulistavad, neelavad kapsalehte, hännad rõngas nagu vedrud.

Perenaine kükitab molli kõrval, kraabib parkunud käega põrsa kõõmas turja ja õhkab: «Vaata, tal on kärnad seljas, ta kõht on haige. Vaata, kuidas ta enese kokku kisub nagu lõõtspill. Kuula, kuidas ta hingab: tal on põrsatiisikus, ta sureb varsti välja, ei tema saa mihklipäeva näha!»

Kuid põrsas ei sure. Ta ajab nahka ja läheb roosaks nagu mõrsja altari ees. Ta on elurõõmus, täis nooruse vallatust nagu kevadine hommik. Ja kui kord mihklinädal tuleb, riputab perenaine soola vereanuma põhja ning räägib nutusel häälel: «Miks sind küll tapetama peaks? Kellele sa kurja oled teinud?»

Ning mardiõhtul istub perenaine laua taga, lõikab pika noaga «santidele» põrsaliha, nägu õhetav nagu punane sitskangas, silmis aga roheline kadedus. Sest perenaine on lesknaine, noor lesk, — aga kasukanahast habemetega poisid kiigutavad tüdrukuid kollaseil saapasääril.

Nõnda elab rahvas ühes loomade ja loodusega. Ja mis oled sina temaga võrreldes? Mis on sinu valud ning sinu rõõmud? Mis on isegi sinu rumalus tema rumalusega võrreldes?

Ikka enam ja enam meeldib mulle Johannes. Ma otse armastan teda. Ja ma armastan teda just nende omaduste pärast, mispärast teda enne vihkasin.

Esiteks, ta on Helene mees. Ses põhjuses peitub väike iroonia, kuid igatahes on see väärtuslik põhjus. Ta hoiatab mind Helene eest. Ta on hääl, mis hüüab: Ole ettevaatlik! Moraal keelab sind. Ja mõistus ning maitsegi peaks sind keelama. Küsi minult. Mul on kogemust.

Ja teiseks, ta on Marioni õemees. See lähendab teda mulle. Ta oleks nagu minugi sugulane. Ta ühendab mind Marioni kaudu eluga. Ta on mulle sillaks sinna maailma, millesse ma nii harva teed leian: tõelisusse.

Ta hoolitseb meie kahe eest paremini kui vend. Ta vahetab isegi mu vaenlastega ajalehis sõnu — ja mitte üsna sõbralikke sõnu. Ning ma kuulen, kuis ta Marionile inglise ülikoolest teateid muretseb.

Ta naeratab meile lauas salamahti ja teeb süütuid märkusi. Ainult temal näib veel lootusi olevat. Ja ma olen talle tänulik. Ma andestan talle ta naiivsuse ja lapsemeele. Kogu ta isik lohutab mind.

Sest see on igatahes mees, kes teab, mida tahab, ja tahab, mida teab, kuigi ta palju ei tea ega taha.

Ta on mingi erand ses karjääri- ja ärivaimuga imbunud seltskonnas, ses pealiskaudses nooremas põlves, kus on küllalt haridust ja vaimukust, kuid puuduvad iseloomud ning töökus.

Oh ei, ta pole kellegi radikaal. Ta on ainult hea ja aus inimene. Ta pidi aga oma ausaile püüetele mingi sildi võtma, ja ta nimetab end radikaaliks.

On rõõm näha seda noort, tööjõulist ja praktilist meest. Ta on kõigepealt midagi reaalset, tõeliselt ole-

masolevat, kellele nähtav maailm omakorda on tõesti olemas.

Mina aga ei või seda enesest milgi kombel öelda. Ma tundun vahel eneselegi irreaalsena, mingi viirastusena, looduse *idée fixe*'ina.

Kui loogiline on Johannese elu, kui vähe loogikat on aga minu elus! Kui mõistetav on maailm Johannesele ja kui tume on ta mulle! Kui tihti seisan ma elu ees niisama juhmina, nagu seisab kurttumm telefoni ees!

Elu on, kõigest hoolimata, keeruline nähtus. Ma võin tunda enese tast üle olevat, kuid võita teda ometi iialgi. Johannes võidab teda igapäev.

Tal on juba palju neid rahuliku kodanlase kombeid ja auväärt perekonnaisa elutarkust, mida koolipoisis ei võinud keegi aimata. Ta näib valitsevat elu intiimseid saladusi, loendamatuid kõrvalnähtusi.

Nii kauge ja ühtlasi nii lähedal näib ta nüüd mulle. Ma pole iial suutnud oma vahekorda selle mehega määrata. Kunagi ei kujunenud see, vähemalt minu poolt, südamlikuks sõpruseks, kuid ikka oli see enam kui harilik tutvus.

Koguni mingi häbelikkus valitseb meie vahel, mis suleb kõik teed südameisse. Isiklikud pole me iialgi.

Kuid kuis tahaksin ma seda nüüd olla! Ainult pool tundi tahaksin ma temaga rääkida nagu enesega, või veel pisut vabamalt kui enesega.

Kuid selle asemel algab ta jälle vaidluse estetismist. Ah, mis puutub minusse praegu estetism! Kas ta ei näe, et ma juba ammu sest usust taganen, kuigi seda veel kaitsen? Ma teen ju seda ainult tema rõõmuks. Millest võiksime vastasel korral veel vaielda?

Mul pole mingit tahtmist surnuid kaasas vedada, olgugi ka ainult surnud ideid.

Korduvad õhtu tuttavad pildid:

Pajad seisavad lombi ääres suurtel kividel ja auravad. Keedetakse kartuleid. Need porisevad ja mögisevad nagu läbi une kirudes. Saunamees Aadam seisab villkopaga paja ääres, käised üles kääritud.

Kari tuleb koju. Loomad astuvad aeglaselt ja raskelt. Lehmade pungil kõhud kõiguvad kahele poole nagu kotid eesli seljas.

Tüdruk Miili võtab karja vastu, hääletult, otsekui salatud vihaga. Perenaine Mai jookseb üle õue, ta telliskivipunased küünarpead vehivad edasi-tagasi.

Siis näen ma Aadamit ruhega järvel. Ta istub liikumata kõrkjais, õngevabe pihus ja kitsaääreline kaabu silmil. Ükski kala ei tule õnge, kuid ta ootab. Ta näib surnud oma madalas mollis.

Ja jälle süttib õhtutaevas. Ah, sügisõhtu taevas! See, mida ma looduses kõige enam olen armastanud ja võibolla kõige enam mõistnud!

Kuhjuvad loendamatud pilvelinnad, tornid, müürid, mägede ahelikud. Voolab sinipunane valgus nagu veri. Tihenevad tinahallid, sinised ja purpursed pilved kui sünged lained Islandi rannikul.

Avaneb jälle see hingepaeluv, hirmus ja pööritav luule, mida peidab taevas. Taevased leinarongid, ristisõjad, kooljatantsud, pilvede külmad ning kuumad joomingud algavad.

Ah, pilvede Hispaania, pilvede Mehhiko, pilvede Samoa saared! Pilvede eksootika tumepunased ja tumesinised joobnustavad orgiad!

Kuid mis on nad mulle nüüd! Kord janunesin seda valu, mis nad äratasid; kord igatsesin seda meeletut

tuska, mida nad hoovasid. Nüüd vaatan sinna üles, sinna ääretusse nagu kivimaailma kivisilmil.

Nüüd õpin neist uut luulet. Uusi pilte näen ma nüüd:

Nagu õhetavad raudkäed on haaranud kinni õhtuneitsite hõõguvaist juukseist. Tüdrukute purpurseelikud lohisevad üle pilvede.

Suur inglane lööb taevas teraskingadega vaskpalli. Kõlinal lendab pall, ja inglane jookseb üle pilvede.

Sajab kibuvitsa-õisi —.

Ah, taevalist irooniat, pilvelist sarkasmi õpin ma. Nagu läpast absinti joon ma, mingit läilat mürki, leiget ja sogast jooma, — kuni mu üle heidab jääkülm, terasraske, mõõkterav rahu.

On imelik oma huuli pilve-udarate poole sirutada. Kõiki joomi sisaldavad taevanisad, kõiki pohmelusi oskavad nad anda.

70

Mäletan, mõtlesin hiljuti hiinlastele. Nüüd meenus mulle äkki episood hiina mütoloogiast, millest olen kord lugenud, ei tea, kust ja kunas.

Maailma ajaloos on olnud kolm ajajärku, nii jutustavad hiina targad: müstiline, mis kestis pool miljonit aastat, siis paarkümmend tuhat aastat loomist, ja viimaks käesolev aeg.

Maailma lõi jumal, kelle nimi oli Pan-Ku. Kui ta taevast tagudes enam maast võlvini ei ulatunud, siis hakkas ta ise pikemaks kasvama, iga päev kuus jalga.

Kui kõik oli valmis, suri see vägev meister. Kuid surreski tegi ta veel maailmale head: ta kolbast said mäed, ta hingusest tuuled, ta jäsemeist neli taevakaart.

Ta hambad muutusid metallideks ja ta juuksed rohuks ning puudeks.

Kuid, mis kõige salapärasem ses müüdis, kõige hiinaliselt-müstilisem: selle jumala söödikust sai inimene.

Ja seesinane jumala parasiit, see hiina Aadam, kes oli alguses hermafrodiit, elas terveni kaheksateist tuhat aastat, enne kui taipas, et tal üksi oli igav. Siis hakkas ta aeglaselt harguma, ja temast eraldus hiina Eeva.

Nad said taevast tuld, praadisid küüliku ja sõid seda arvatavasti jälle kaheksateist tuhat aastat. Ning neil oli hea olla.

Täna hommikul voodis lamades mõtisklesin neist hiina esivanemaist. Katsusin neid kujutleda, — ja iga kord nägin meie saunameest Aadamit ning tema naist Eevat. Iga mu mõttelõng lõppes nendega.

Nägin neid väljas kõndivat, neid suure jumala halle söödikuid, neid hiinlasi, neid inimkonna esivanemaid. Tõesti, neid on kord auväärt Pan-Ku oma villase kampsuni voltides kandnud.

Kuis kordub kõik maailmas: mõte, liigutus ja sõna! Needsamad pead, needsamad käed ning seesama tumm tõsidus. Ruum, kus on su riik; aeg, kus on su oda?

71

Täna hommikul peeglisse vaadates leidsin enesel jälle mõne lumivalge juukse. Arvasin juba, et see on paarikümne-aastaste eesõigus — valgeid juukseid omada. Kuid nüüd näen, et ma ka kahekümne viie aastasena olen selleks jälle kohane.

Nii, ma olen siis jälle ühe sammu elule lähemal, kui elu tõesti pole muud kui läilus.

Mu käed värisevad veel praegugi ärevusest, nii et mul raske on kirjutada.

Maailm pole tõesti mitte hingelise olendi kohaseks loodud. Meile oleks pidanud igaühele andma ise maailma elukohaks ja inglid seltsilisteks; või oleks pidanud meid jätma koguni hingeta, ilma teadvuseta sellest, mis ilus ning mis vooruslik.

Nagu hundikarja oleks pidanud meid metsas lahti laskma. Siis oleksime abielusid asutanud, abielusid rikkunud ja lapsi sünnitanud, rohkem kui hea jumal suudaks seda kujutledagi.

Kuid nüüd — elada viletsa koopiana jumalast, puuduliku hinge ja veelgi puudulikuma kehaga, ning kannatada kõike tuska, mis hing ja ihu meile iganes teha suudavad —!

Oli õhtupoolik. Istusin toas. Kas ma mõtlesin midagi? Jah, ma mõtlesin, et mul igav oli, et ma Marioni armastasin ja süüa tahtsin. Olen juba ammu harjunud luulet proosaga ühendama.

Väljas oli kõle. Taevas oli hall. Üle halli ja vormitu taeva läksid mõned hallid ning vormitud pilveräbalad. Kõik oli mõttetu ja tühine — mina, taevas ning pilved.

Aadam püüdis all järvel kalu. Ta istus tundide kaupa liikumata oma molliga kõrkjais. Ja tundide kaupa vahtisin mina teda läbi halli ruudu. Ei ühtki kala, ei ühtki liigutust.

Ikka imelikumaid pilvi ajas tuul üle maastiku. Nagu valgeid lahmakaid lendas neid, püsti ja lüngi. Tuul tõusis, ja toas läks veel jahedamaks.

Siis nägin, kuis akna taga mingid valged diagonaalsed jooned õhku lõikasid. Raheterad rabisesid rõdu katusele, klaaspallile ja jalgteedele. Nad põrkasid vastu õunapuid, langesid oksalt oksale ning keksisid veel kaua maas, enne kui rahunesid.

Läbi valkja sõela paistis järv, raheterade tantsus kihisev. Kõrkjad paindusid vastu vett looka. Aadam tõmbas vabe venesse ja jäi liikumatuks. See oli nagu mõni jaapani joonistus.

Esimesed raheterad sulasid ja maa kastus. Kuid järgnevad jäid vesivalge külma lademena lillevartele ning tumerohelisele murule.

Ma vahtisin udust maastikku läbi rahe vihina. All majas ei kuuldunud ihu ega hinge. Tundus, nagu oleks kõik surnud — isegi Aadam oma molliga.

Siis kuulsin ma tasaseid rutulisi samme trepil. Esimene mõte oli see, et Juhan tuli. Kuid sammud lähenesid Juhani jaoks liiga ruttu.

Siis vaikisid hetkeks kõik hääled — ja äkki koputati nobedalt ja rabedalt mu uksele. Ma avasin suu, kuid enne, kui sain midagi öelda, avanes uks, ning Helene astus sisse.

Tal oli seljas mingi punane kuub, mis andis ta kehale ümara ja lopsaka kuju. Õhetus sest riidest langes ta näolegi ja muutis ta lõua ümaraks ning pehmekujuliseks. Ta juuksed olid üles kammitud, rasked ja tumedad toa hämaruses.

Ma olin kohmetunud ta äkilisest ilmumisest. Mis peaks ta tahtma? lendas mõte läbi mu pea. Mingi vastumeelsus tõusis minus.

«Kas teil siin külm ei ole?» küsis ta ümber vaadates.

«Ei,» vastasin ma kuivalt. «On liigagi soe.»

«Või nii?» Ta naeratas sunnitult. «Kuid te võiksite Johannese toas töötada. Seal on soojem.»

«Tänan,» vastasin ma loiult.

Ta peatus äkki mu ees. Ma seisin seljaga akna poole, ühe käega lauale toetudes. Helene oli minust ainult käeulatuse kauguses. Rahe hall valgus langes ta õhetavasse näkku.

Ta vaatas hetke hääletult mulle otsa. Ma nägin, kuis ta huuled värisesid ja põsed punaste laikudega kattusid. Ta silmad sõid mind.

«Te olete rumal,» sosistas ta siis, enam oma mõtet varjamata. Ta huuled vabisesid veel enam, ja ta tegi vaevalt märgatava liigutuse mu poole. «Te ei saa millestki aru.»

Kuid nüüd tabas mind lõikav sarkasmisööst. Ma toetasin mõlemad käed selja taga lauale, mu nägu tõmbus külmale naerule, ja ma küsisin läbi hammaste:

«Arvate?»

«Jah, te olete rumal!» kordas ta vihaselt ning lõi jalaga vastu maad. «Te olete poisikene. Teile ollakse liiga hea, kuid te ei oska tänulik olla.»

Nüüd ei suutnud ma end enam taltsutada ja puhkesin tigedalt naerma. Ta vaatas ainult ühe hetke leekivail silmil mulle otsa, muutus vihast kriitvalgeks, pöördus järsku ja läks ust kinni visates välja.

Ma astusin ukse juurde ja pöörasin võtme kaks korda lukus ümber. Siis läksin akna ette ja vaatasin sõgedail silmil välja. Ma kuulsin veel ta seelikute kahinat trepil. Mu käed vabisesid.

Või nii, mõtlesin ma uimaselt, või nii! Kui mägi ei lähe Muhamedi juurde, siis tuleb Muhamed mäe juurde. Kas oleme juba nii kaugele jõudnud? Oi elu rõvedust, oi rõvedust!

Ma vaatasin tuksuvail silmil maastikku, et kõike unustada.

Rahe oli sulanud, maa külm-märg. Vana Aadam

istus jälle molliga kõrkjais. Pilve serv kerkis, ja kahvatukollane, hale ning kauge õhtueha tuli raagunud puude vahel nähtavale. Veel rahest vahune järv lõi kollase- ja punaselaiguliseks.

See kestis ainult ühe silmapilgu, siis vajusid pilved jälle kokku, ja külm hämarus peitis maa. Kuid see pilt oli imelikke keeli mu hinges puudutanud. Tõusis igatsus inimestest ja oludest eemale. Tõusis ääretu viha reaalsuse vastu.

Otsekui läbi nõelasilma nägin äkki imeteravalt mingit unistuste perspektiivi. Nagu teemant lõikas see mu hingesse. Ja see lõikab veelgi mu südant, ikka veel.

Oh, ma olen liiga liigutatud ja kannatan liiga suurt südamevalu, et suudaksin veel mõtelda ning kirjutada.

73

Ma ärkan nagu unest: seda naist võisin ma kord armastada! Mul on häbi enese ees, otsekui oleksin teinud midagi ilmvõimatut: lapsebonni armastanud või tõusiku tütrele kosja läinud.

Mina, kes teoorias kõiki võimalikke ja võimatuid armuvorme harrastan, ei suuda praktikas oma vastikust taltsutada. Milliseid rafineeritud ja pahelisi eksemplare on sisaldanud mu unistuste haarem! Kuid seda ei suuda ma mõista, kuis võisin tõelisuses armastada seda moodsat Potivari naist!

Ja peaasi: ma tegin seda siiralt, täie südamega, kogu hingega! Ma nägin temas oma unistuste eksootiliste lilleaedade kuningannat! Ma värisesin temale mõeldes, ma kannatasin pisarateni — selle naise pärast! Milline langus! Mu hing on püretatud põhjani.

Abielus olev naine, lapse ema võis kord mu ideaal olla! Naine, kes on ammu jätnud elu neitsilikud uned,

kes on joonud kõigist karikaist, kes õnnelikult naeratades maitseb abielunaise päevast ja öist menüüd, — ja kellel ometi kõigest sest hoolimata puudub isegi tõeline patu ning pahe rafinemang!

Kui halvasti on Johannes Helenele mõjunud! Võibolla oli ta kord midagi samasugust kui Marion alles hiljuti — vaba veel kõigile tuulile. Kuid Johannes on selle eest hoolitsenud, et ta hing kivines. Sest mees on naisele kõik, isegi naisele, kes on targem kui ta mees.

Ei, Helene pole kellegi ideaal. Ta on hoopis harilik naine. Liiatigi on ta pealiskaudne ja kergemeelne. Ta on keskpärane, nagu peab eesti tohtri naine olemagi. Tal pole igatsusi kuhugipoole. Ta ei kannata olude ega ümbruse all. Tema juba ammust ajast küps hing ei paindu enam liiga hea ega liiga halva poole. Tema meeldivus oleneb ta pealiskaudsusest ja tema voorused — kartusest.

Milline viha leegitseb mu rinnas ta vastu! Just Helene ja tema vaim on mu verivaenlane olnud ikka ja alati! Seda kodanlikku rahulolu, neid muhelusi, seda elutarkust ja seda ümmargust kenadust olen ma põlanud hinge põhjani. Ja nüüd — nüüd olin ma peaaegu selle naise jalge ette langemas!

Kas on tal olnud mingi kallis idee? Kas on ta armastanud kogu oma hingega ühtki raamatut või muusikalist teost? Kas on ta iial loodusest joobunud, õhtu taeva ees värisenud, öö valvanud, et öisi hääli kuulda?

Ei, ta on maganud, käsi põse all. Ja hommikul on ta parajal ajal tõusnud, tublisti söönud, rahul ja õnnelikult naernud. Ta mees on teda põsele suudelnud ja teda tuvikeseks nimetanud, ning ta on sellest veelgi õnnelikum olnud.

Jah, ta on sest õnnelik olnud, et teda tuvikeseks nimetati!

74

Mu pihku juhtus täna üks «Homunculuse» vana kiri, mille ta oli enne reisile minekut saatnud. Ja mulle meenusid jälle mu sõbrad, kellele mul pole nädalate jooksul ühtainust mõttekest, meeldetuletustki jätkunud. Ma lugesin uuesti seda kirja, ma joobusin sest ja mu hing helenes jälle.

Granada, Sevilla, Toledo — kuidas see kõlab! Paljad need nimed äratavad unistusi. Nad saavad ärkvele jälle mu mustlase-hinge: ah, minna, rännata — rõõmsana ja muretuna — kaugete linnade vahet — hommiku vara, õhtu hilja — ilma hooleta, ilma eesmärgita! Kui palju õnne on kõiges selles!

Oi, sõbrad, kus olete teie praegu? Imestlete Burgose katedraali, keerlete Toledo kõveraid tänavaid, või jagate Madridis oma õnnelikku aega Prado-muuseumi ning härjavõitluste vahel? Või istute Kordova mezquita või Sevilla Alcázari õues palmi all? Kas pole ilus kuu Alhambra kohal või õhtu Sierra Nevadas?

Oh, kuis igatseb mu hing teie poole — tolmuse lõpmatu maantee, päikese ja palverändaja saua poole! Ma tahaksin jagada teie vaimustust Xeresi ja xeresi, Malaga ning malaga vastu. Sest elu on ju nii üürike, surm läheneb nii varakult, — nii lõpmatu vähe võib maitseda elu ning kunsti!

75

Oh, ma mõistan: ma oleksin olnud Helenele ainult hädaohutuks mängukanniks. Ma oleksin esindanud tema tagavara-armastust.

Helene on, hoolimata kõigest kergemeelsusest, ometi

kartlik naine. Ta oleks meelsasti lasknud Marioni «õnnelikuks saada», kui oleks ise sest õnnest väikese vahekasu võtnud. Ta oleks oma õele mehe ja enesele armukese muretsenud.

Kuid kõik tasakesi, kõik naeratades vagusalt! Jumala pärast, mitte skandaali! Mitte vapustusi seadusliku perekonna õnnes!

Ta mees on proosaline, kes vaidleks selle vastu. Kuid seesama mees hoolitseb igatahes paremini eluproosa eest, kui võiks seda minust iial oodata. Minul aga on «luulet», mida tema mehel pole. Ja proua Helene on ikka luulet ning kunsti armastanud, — mitte kogemata pole ta metseeni naine. Ta on õige naismetseen, kes kogub enesele kollektsiooni.

Kuid mina ei taha tema kollektsioonis numbri all olla! Elu peab suurem, ilusam, puhtam olema. Elu ei tohi ohvriks tuua sääraseile vahekorrile.

Kuid kas pole ma ise kord just seda tahtnud? Kas polnud mu südame palavam igatsus teda avatleda, teda saada, teda enda hõlma tõmmata? Kas ei käinud ma kord nende iharate mõtetega unetuil öil nagu himur munk, kellele liha puhkust ei anna?

Kus oli kord mu moraalitunne, kus mu esteetiline viha kõige läila-maise vastu? Miks tundus mulle kord seesama kirg, seesama himu luulelisena, unistusi äratavana?

Oleks mul olnud rohkem toorest instinkti ja vähem peenetundelisust, — ma oleksin tarvitanud vägivalda. Ma tegin seda tuhat korda oma mõtteis, ja kui ma tol ajal enesele midagi ette heitsin, siis ainult, et ei usaldanud seda tõelisuses teha.

Ma ei tunne nüüdki kõlbelist kahetsust, vaid kahetsust oma mina puhtuse, oma isiku ilu pärast. Ja see esteetiline pohmelus ei tee mulle vähem piina kui vää-

ratanud askeedi raskeim kannatus. Võib-olla on tal sellega tihe suguluski. Liiga sügavale ulatuvad moraali juured inimese südames!

Kõik piin on selles, et ma teda armastasin. Patustada oleksin ma võinud võõra naisega, aga mitte teda armastada. Iial ei saa andeks säärast armastust. Ta heidab varju kogu elule. Kõike andestab «tegelik moraal», aga mitte tundmust. See tundmus maksab kätte mälestusena.

Oi jaa, seda «moraali» ma tunnen! See moraal on üldine, kogu elu põhineb sellel. Ma tunnen neid auväärt eesti rahvaisasid ja noorsoo juhte, kelle lumivalgeid raugapäid koormavad kõik võimalikud patud, kõik «loomulikud» ning «loomuvastased» pahed. Kuid nad ei kannata selle all. Sellest on küsimus. Mina aga olen nõrk. Minu sisetunne on liiga hell. Minu sündimatud lapsed tõstavad suuremat kisa kui teiste tõeliselt sündinud lapsed!

Pahe on ka voorus, kui oskad seda osavalt tarvitada.

76

Vaatle veel rahvaelu. Mine veel kaugemale, mine veel sügavamale. Mine sinna, kus lõpeb üldse mõte: tee tutvust lapse ja loomaga.

— Sina, kes sa mõtetest haige oled —

Vankusin tuulisel sügispäeval kodu poole.

Sauna nurga taga, varjus kaleda tuule eest, kahvatu päikese paistel istus külimitus Eeva laps. Ta oli mähkmeisse seotud nagu puuhalg, jõllitas pururumalat nägu ja aeles kohmetanud kätega õhku mööda. Ta ees istus vaevatud kassipoeg ning soojendas end päikesepaistel.

Laps õiendas siniseid sõrmi, kuni ulatus kassipoja hännani. Siis kahmas ta sellest kinni. Kassipoeg tuikus jalul, lõi käpad vastu, märjad karvad ta kuklas tõusid püsti. Ta avas suu, ja nälginud rinnast kostis kähisev kisendus abi ning halastuse järele.

Kuid tige rõõm sähvas inimpoja lolles silmis. Ta vedas, mõlemad käed rusikas, vedas, vedas, sikutas, sikutas kisendavat kassipoega, kuni sai selle hännast igemetega kinni ning hakkas seda nätsitama.

Ma sulgesin silmad hirmu pärast. Kuid kinniste silmadega nägin ma, kuis laps kassipoega sööma hakkas. Ta pidas kahe käega selle kõrvust kinni ja neelas aga rahulikult, händ ees, looma meeleheitlikust vastupanust hoolimata. Neelas aga, neelas —

Nüüd oli ta juba kogu elusa kassi alla neelanud. Ainult kassi pea paistis veel ta suust. Ja see pilt oli midagi hirmsat: looma lõust keset inimese nägu! Sinakas, ümar, pungis silmiga pale ja selle keskel kassi pea roosa pärani suuga — —

Ei ole loonud sellist pilti metslased, kel on puust ja kivist sünnitavaid naisi ning armatsevaid ahve. Mina olen pidanud mõtlema neid asju — õrna luule asemel!

77

Kogu öö vaevasid mind kurjad uned.

Miski vormitu jälgis mind mõõtmatul lagendikul. Ta oli hulga käte ja hulga jalgadega, tuhandeharuline, midagi puu ja looma vahepealset. Ikka ja ikka, mitmekümnes teisendis, silmapilgu jooksul oma värvi ja vormi muutes üllatas ta mind neil hallel väljadel.

Lagendikku lõikasid liikumatud jõed läbipaistmatu veega. Ma hiilisin jõekäärudes kõrges kõrkjas. Aga

jälle ja jälle tabas mind viirastus — see unede millimallikas, saatanlik seepia oma kümne tuhande koivaga.

Ta tuli vahel nagu pea pikkade juustega. Vahel nagu apokalüptiline päike mustas kiirtekroonis. Vahel aga nagu sada tuhat põlvist ühtekasvanud peent inimjalga, mis nobedalt jooksid. Ta seisis igal pool mu teel, otsekui puud-inimesed Dante *Põrgust*.

Ma eksisin ta harude keskel. Need rippusid lõpmatu väätkasvude tihnikuna mu ümber ja mu üle. Meeleheitlikult püüdsin end läbi rabelda, kuid mässusin ikka enam ja enam kinni.

Ja siis lamasin ma rinnuli maas, kõigist liikmeist seotuna. Nagu niisked meriheinad või imalalt lõhnavad naisejuuksed piirasid mind igalt poolt.

See oli loogikatu ja pöörane uni, mille äratatud õudus ei tahtnud isegi ärgates hävida. Ma tundsin väsimust, otsekui oleksin kõiki neid ahastusi ilmsi läbi elanud.

Ma tõusin sängis istuli ja vaatasin akna poole.

Hommik ei olnud rõõmus. Akende taga painutas kõle tuul puude latvu. Ahtakesed hallid pilved kihutasid üle külma taeva. Päike paistis ähmaselt kui kuu.

Siis kuulsin eeskojast samme ja koputust uksele. Ma hüppasin voodist ja praotasin ukse. Selle taga polnud enam kedagi, aga lävel leidsin ma tänase posti: üks kiri ja paar ajalehe-numbrit. Ma pugesin tagasi sooja sängi ja avasin kirja.

Selle saatsid Hispaania-teekondlased. See oli vähesõnaline, kuid seda sisurikkam: «Heida armu ja halasta! Oleme oma teekonnaga Orleans'ini jõudnud. Kuid vein oli teel kallim, kui arvasime, ja Raha lõppes otsa. Saada kohe, kui saad, et pääseksime tagasi Pariisi.» Nad kirjutasid sõna «raha» otsekui mingi jumala nime suure tähega.

Raha mul juba teile saata ei ole, mõtlesin ma, kuna mul selle lõbus-kurva kirja lugemisel uni silmist läks. Oh, et jõuaksin ise Pariisi! Kuid siit on sinna rohkem maad kui sadakond kilomeetrit.

See asi aga tegi mu meele haledaks. Nõnda lõpevad suured plaanid, nii hukkuvad unistused Sevillast, Granadast ja Toledost!

Ma lasksin silmad hooletult üle ajalehe veergude, mille olin padjal avanud. Siin oli üks ning seesama igavene jutt: kunstsõnnik ja rahvakool, rahutused Mesopotaamias ning telegrafistide streik Egiptuses. Siis aga peatusid mu pilgud äkki ühel kohal.

Seal oli nimelt pamflett minust, aga niisugune, millist ma varem polnud veel lugenud. Ta oli täis mõttepunkte ja igasuguste võimaluste aimusi. Seal võis ridade vahelt lugeda:

Oo, see pole veel midagi, mis siin seisab! Me ei taha aga nende halvasti lõhnavate asjadega oma lugejate maitset haavata. Me toome sellepärast ainult mõne üksiku näite ja jätame mõnegi detaili lugejate eneste aimata. Avaliku sõna suur kohustus on meid sundinud üldse neist asjust kõnelema.

Ja see saatanlik sepitsus oli kirjutatud veel mingi moodsa kirjanduse apoloogia näol: Kriitika olevat pahatahtlikult väitnud, nagu oleks meie uuem kirjandus reaalelust ja reaalinimesest kaugel, nagu sisaldaks ta ainult unistusi ja õhulikke igatsusi, tundmata inimlikke tundmusi ning inimlikke vahekordi.

Ei, otse selle vastu, kinnitas pamfletist. Selle kirjanduse taga seisvat reaalelu ja reaalsed inimesed. See pole üksnes isikuline, vaid ka väga isiklik kirjandus. Ühe sõnaga, tükk elu, nähtud läbi temperamendi, tõsi küll, läbi moodsa temperamendi.

Ja siis esitas pamfletist oma kriitilis-biograafilise

materjali, nähtud, nagu ta isegi tunnistas, ka omakorda läbi temperamendi. Tema soov olevat noori kirjanikke ja noort kirjandust aluseta süüdistuste eest kaitsta ning tulevastele eluloolastele materjali koguda.

Ma viskasin lehe põrandale ja hakkasin sukki jalga tõmbama. Nüüd oli mul uni juba lõplikult silmist läinud.

Kõigest vastikustundest hoolimata ei võinud ma ometi pamfletistil teatud osavuse olemasolu eitada. Olen pidanud palju rumalamaidki sepitsusi lugema. Kuid tema sisu, tema sisu! Häbematuselt midagi ulatuslikumat pole ma näinud.

See oli jälle neid kodumaisi meeleolusid, mis mulle siit vastu hõõgus ja mis nõudis, et teda peab koguni arvestamagi. See oli see isamaaline õhkkond, mis moodsas kirjanduses kahjuks puuduvat!

Ma hakkasin nägu pesema. Külm vesi tõstis mu opositsioonilist meeleolu. Hakkas otse füüsiliselt valus olude madalusest, kõigest väiklusest, mis igalt poolt ründab.

Öine kuri uni jätkus ilmsigi. Ma nägin suurt inimjalgade sumba, mis kibedalt edasi sibas. Ikka edasi ja edasi! Koibi oli mitusada, kuid polnud ühtki pead. Hoia eest, et alla ei jää!

Ma seisin akna ees ja vaatasin, kuis kõle tuul kollaseid latvu puistas. See tõstis mu tuju.

Hoia eest, et alla ei jää! mõtlesin ma. Kõigil, kel on pea ja süda, on hädaoht alla jääda. Edasi pääsevad ainult nende koibade õnnelikud omanikud. Ja nemad juba sibavad, — selle eest ei maksa muretseda. Teine on lugu meiega.

Mulle meenusid Pariisi tuttavad.

Oh te vaesed don-quijoted, kes tahtsite jala Hispaaniasse rännata! Hispaania on suurepärane maa, jalgsi rändamine on mõnus asi, ja te ise olete südamlikud

seltsimehed. Kuid kõik üheskoos: Hispaania, jalarändamine ja teie ei õnnestu ometi mitte.

Isegi «Homunculus» jõudis ainult Orleans'ini, kuigi tahtis õiendada eksitust, mis on ta sündimisel juhtunud. Sest Hispaanias oleks ta pidanud sündima ega mitte meie külma taeva all! Kastiilia või Andaluusia oli ta isamaa. Toreadoor oleks ta pidanud olema! Kuid temagi ei saa oma «õiget» isamaad näha!

Akna ees lamab järv, raske kui anum sula tinaga. Järve taga tõuseb madal mägi hanepajudega ning kahvatu taevasein kiirteta päikesega.

Ma vaatan ebamäärase meeleoluga seda ebamäärast pilti. Siis kuulen korraga, kuis all veranda klaasuks põrinal avaneb ja keegi rõdule tuleb.

«Härra Ormusson! Härra Ormusson!» kuulen ma Helene häält hüüdvat.

Ma lükkan akna lahti ja vastan:

«Jah, kohe!»

Ma näen Helene akende poole tõstetud nägu. See on külm ja asjalik. Helene ei tee enam oma harilikke emalik-noomivaid etteheiteid kauase magamise pärast. Ta ainult nikutab tervituseks peaga ja lausub minnes:

«Me ootame teid.»

Kuid tema ilmumine on kõik mu mõtted segi paisanud. Jah, ma olin hoopis unustanud! Pamflett ja Hispaania on väikesed asjad, võrreldes sellega, mis siin päevakorral.

Ma tahaksin haige olla, voodis lamada, kompress kõhul, et aga ei tarvitseks sinna alla nende juurde minna. Oh, kunstiprobleemest saab üle ja kõige tigedama pamfleti võib alla neelata. Ei saa aga üle piinlikpiinlikest eluküsimusist.

Kuid ei aita miski. Ma pean minema.

Kõik oli nagu harilikult. Ma tervitasin vana kombe järgi esiteks Helenet, siis Marioni ja viimaks Juhanit. Juhan vaatas oma lapsenäoga mulle otsa ja ütles tõsiselt:

«Onu Felixi silmad on punased. On onu nutnud?»

Kõige muu vastu oleksin ma valmis olnud, kuid mitte säärase alguse vastu. Ma jäin keeletuks. Nutnud? Viisteistkümmend aastat pole ma enam nutnud! Aga mu silmad võisid halvast magamisest punased olla.

Ma nägin nuhtlevat pilku, millega Helene Juhanile vaatas, ja väikest naeratust Marioni huulil. Nii, nüüd arvasid nad kõik, et ma tõesti olin nutnud, pea padjasse surunud ja nutnud! Võib-olla nutnud mõne halva arvustuse pärast! Võib-olla selle pamfleti pärast, mida kahtlemata juba nemadki on lugenud! Milline pöörasus!

Kuid ma mõistsin, et kui oleksin nüüd suu avanud ja seletama hakanud, siis alles tõeliselt naeruväärseks saaksin. Sellepärast naeratasin ainult ebamääraselt.

Kõik oli, nagu on alati olnud. Meie, kolm täiskasvanut, istume laua taga, ja Juhan vahtis üle õla akende poole nagu harilikult. Kes teab, mis seekord ta tähelepanu paelus: lind, pilv või puu.

Ma kuulsin Helenet ütlevat: «Juhan, ära vaata üle õla!» See oli sama lause, mida olin kümneid kordi kuulnud. Kuid nüüd tundus see nii, nagu oleks öeldud: «Härra Ormusson, ärge vaadake üle õla!»

Juhan pööras silmapilk oma näo piimatassi poole. Kuid näis, nagu oleks teda kõige huvitavamas vaatluses eksitatud. Natukese aja pärast oli ta keelu juba unustanud ja vaatas jälle akna poole, mille taga tuul kollaseid oksi painutas. Kuid nüüd oli ta ise unustatud, ja keegi ei keelanud teda enam.

Ma vaatasin Helenele ja Marionile. Need vaatasid mulle vastu, mõlemate huuled kokku pigistatud ning palged külmad. Ainult nende silmade ilmed erinesid: Helene silmist paistis viha, Marioni omist iroonia. Õed istusid kõrvu teispool lauda, ja ma istusin nagu süüdlane kohtulaua ees.

Me vaatasime mõne hetke vaikides. Ma ei teadnud, millist seisukohta valida. Mu taktika muutus silmapilgu jooksul lõbus-viisakast sentimentaalseks ja traagiliseks. Kuid Helene vaatas külmalt ja põlglikult, ning Marioni huulte ümber värises pilge.

Ei, seda tuleproovi ei talunud ma. Ma pöörasin silmad kõrvale, ja tundsin ühtlasi, et olin tänasekski kõik võidulootused kaotanud.

Oo, algas jälle vana etendus: daamid vaikivad, ja mina istun kui sütel. Istun aga ja tunnen iga meelega, iga jäsemega, et olen naeruväärne. Olen naeruväärne, sest et daamid tahavad mind naeruväärsena näha!

Ja selle vastu ei või ükski surelik parata. Kui nad tahaksid, et mul oleksid punased juuksed, — mul oleksid punased juuksed! Sest isegi jumal tahab seda, mida tahavad naised.

Kuid see kõik oli enam kui pöörane! Mina pidin silmad kõrvale pöörama, kes olen neist ometi süütum ja siiram!

Mina pidin häbenema ja mitte Helene, kes mõõtis mind nüüd halvustavalt pealaest jalatallani! See kergemeelne ja tuulispäine naine, keda ta mees ei oska õieti ohelikus hoida! Seesama hiljutine Potivari naine!

Ja oli siis Marion õigustatud minu üle naerma, — see plika, kes kord armastusest niiskeil silmil mind vargselt vaatles ning lahti huuli mu kõnet kuulas! See pidas mind nüüd naiivseks, naeruväärseks ja alaealiseks enesega võrreldes!

Oh, kuis oleksin tahtnud neid sundida mind jälle kuulama, imestlema ja jumaldama! Mitte selline ei tahtnud ma olla, nagu nemad heaks arvasid mind näha; vaid ise tahtsin ma neile dikteerida, millisena peavad mind nägema.

Kuid selle asemel: ei ole usaldust enam midagi üritada, energia on loidunud, algatusvaim puudub, ja isegi fantaasia, see ainus varandus, mis mul õieti on, näib kadunud olevat. Milline jõudude ning meeleolude dekadents!

Ma vaatlesin väikest merevaigust juuksesõlge Marioni kõrva kohal. Kas neis juustes pidin ma komistama! mõtlesin ahastades. Kas neisse pidin ma takerduma! mõtlesin ma.

Mulle meenus öine uni: kuis ma põgenesin, kuis mind igal ristteel sama viirastus ootas, kes must võimust sai, kes mu kummuli heitis, kes mu valusalt kinni köitis — meriheinte või imalalt lõhnavate naisejuustega.

Ah, naise juustega!

Kõik vaikisid, vaikisid kangekaelselt. See ületas juba iga viisakuse piiri, ma mõistsin seda. Õhk näis olevat küllastatud nende külmade, irooniliste, halvustavate mõtetega. Mu hing vabises nende nagu sügistuulte käes. Ah, nad osatasid mu hinge parandamatut reumatismi! Kuid ma ei leidnud ühegi lõbusa või lohutava mõtte taga tuulevarju.

Nii jõime vaikselt oma kohvi Konrad Mäe ookriste metsade keskel.

Juhan vaatas üle õla, kumeral laubal uuriv tõsidus, halles silmis imelik kauguse ilme. Ma haarasin tema nagu päästerõnga järele.

Mis peaks ta nägema, mida vahtima liikumata kümnete minutite kaupa? küsisin ma. Mis toimub ta mõt-

teis, kui ta nõnda puud, looma või täiesti tühja taevast vaatleb? Mis on see, mida keegi muu ei näe?

Ka mina pöörasin pea kõrvale ja hakkasin üle õla vahtima. Ma otsisin lapse pilkude järgi roosteruskelt haavasalu põhjalt teda huvitavat asja.

Nüüd nägin ma seda: sulane Konrad raius kollaseid vabisevaid puid. Sinna oli palju maad, võib-olla veerand versta. Ta oli küljega meie poole. Ta tõstis käed kirvega kõrgele ja laskis siis laias kaares alla. Iga ta liigutus paistis läbi sügis-selge õhu. Kirvehoope aga ei kuulnud. Näis, otsekui oleks ta õhku raiunud.

Meie silmad liikusid tõusva ja langeva kirve järgi. Ja me ei märganudki, millal vaatepiirile teine inimene ilmus.

See oli tüdruk Miili. Me nägime teda alles siis, kui Konrad raiumise seisma jättis ja selja sirgeks ajas. Miili oli hallis riides, ta must pea oli paljas, ta hoidis valget rätikut käes. Nad seisid liikumata.

Ma vaatlesin imestades seda kauget pilti: väike hallis riides naine kahvatuvalge näoga ja suur mees suurte kätega — roostepunase haaviku ääres — teispool selget õhku ning läikivaid ruute.

Mida enam ma vaadet teritasin, seda imelikumaks, ebausutavamaks muutus pilt. Ta virvendas ja kiirgas, otsekui oleks läbi vee või ilmatu paksu klaasi paistnud.

Äkki muutusid seisjate asendid. Nad näisid rääkivat, ruttavalt ja vihaselt. Miili astus sammu ettepoole ning sirutas käed välja. Need ulatusid mehe rinnuni. Konrad haaras neist kinni ja lükkas naise tagasi. Selle pea vajus selga, et mustad juuksed pääsesid valla, ta käed tõusid rätikuga õhku —.

Sel hetkel hüüdis Helene:

«Juhan, ära vaata üle õla!»

Ja me mõlemad, Juhan ning mina, käänasime välgu-

kiirusel näod laua poole. Kuid ma mõistsin ka kohe, millise rumaluse olin teinud. Ei, kui ma laps olin, siis tahtsin vähemalt pahur laps olla! Ja ma käänasin näo uuesti akna poole.

Konrad raius endiselt haaba. Ümber seisid kollaseis mantleis vabisevad, liblendavad, värisevad puud. Oli üksindane ja vaikne. Kuhu oli endine pilt jäänud? Oli seda olnudki? Oli see viirastus?

Mu süda hakkas hirmunult tuksuma. Ma küsisin Juhanilt pool-sosinal, nagu vandeseltsiliselt:

«Nägid sa —?»

«Jah!» vastas laps varmalt. «Kirves liigub varre otsas!»

See oli tema probleem olnud!

Ei, seda ei talunud ma enam. Mu närvid on rikkis, kole rikkis!

Ma tõusin järsku ja läksin enese ette vaadates ning pihtasid pingutades saalist välja, naiste pilke oma seljal tundes.

79

Ei, nii ei või see enam kesta, ei või! Sellele peab lõpp tulema! Aga kuidas, kuidas?

Mis pean ma tegema? Veel armastust avaldama? Kuid see on meeletus! Kas ei tea nad kõik seda juba isegi, kogu talu, kuni kurdi Aadamini?

Ei, ei, kõike muud! Ei milgi kombel enam armastust avaldada, mitte kunagi, mitte kuskil!

Ainult veel pääseda sest seisukorrast — tee leida — tee —.

Ma ei teadnud enam, mis tegin. See oli meeletus. Kõik on meeletus.

Ma nägin Marioni aias. Ma vaatlesin teda tüki aega läbi läikiva ja pleekunud aknaruudu, kauget ning väikest. Siis äkki üllatas mind mingi sööst, mingi poorasus, ja ma ruttasin joostes alla.

Marion istus punutud tugitoolis peeglise palli juures. Ta kummardus üle raamatu ja näis lugevat. See pol̃nud mingi romaan, vaid inglise keele õpik.

Tal oli vesihall pika karvaga sall piha ümber ja juuksed ligi pead kammitud. Nii näis ta miniatuurne ning habras nagu kooliplika. Ta oli käed salli peitnud, ja selle narmaste vahelt ulatusid kaks raamatut hoidvat sõrme.

Ma kergitasin madala järi, mille põhjas oli südamekujuline auk, samba juurde ja istusin sellele. Marion naeratas mulle ootamata sõbralikult vastu.

Sel hetkel käis vali tuuleiil läbi aia. Kaks-kolm punast lehte keerles klaaspalli ümber. See läks silmapilguks ähmaseks ja selgus siis kohe. Me kummardasime pead tuule all madalamale.

«Tuul,» ütlesin ma.

«Jaa,» vastas Marion.

«Aga mina armastan teid, Mary.»

«Jaa?»

Ta vaatas mulle otsa, huulil ilus, kerge ja imestlev naeratus, nagu lapsel, kes ei mõista, mis talle räägitakse.

«Mina armastan teid, Mary,» kordasin ma ja tundsin, kuis külm viirg läbi mu keha läks.

«Tõesti? Sedasama räägivad ka mu hooldajad.»

«Teie hooldajad?»

«Jaa, minu õde ja ta mees. Mina olen alaealine.»

Ahaa, mõtlesin ma uimaselt, või selline on ta täna, või seesugust piina mõtleb ta mulle nüüd valmistada. See «alaealine» armastab huumorit. Olgu siis. Humoristlikuks on juba ammu terve lugu muutunud.

«Mis siis teie hooldajad ütlevad?» küsisin ma.

«Nad ütlevad ühest suust: härra Ormusson armastab sind.»

«Ja mis te ise ütlete?»

«Oh, mis tean mina! Kuid ma pean hooldajaid uskuma. Ma arvan, neil on õigus.»

«Milles nimelt õigus?»

«Muidugi selles, et te mind armastate.»

«Ja mis ütleksite ise, kui teile sedasama tunnistan?»

Ma olin lämbumas janusest ootusest. Marion lõi süütud silmad alla ja vastas vähenõudlikult:

«Oh, mina ei tea muud kui ainult seda, mis mu eestkostjad ütlevad. Olen ikka harjunud õe sõna kuulama.»

Ta naeris ilusat, süütut ja pisut imestavat naeru, õlad ette kummardatud, nägu minu poole tõstetud.

Jälle kahistas tuulepuhang aias ja pall lõi ähmaseks ning selgus kohe. Me kummardasime uuesti päid tuule ees.

Mu rinda läbis äkki valus laine, imelik, magus ja südantnööriv. Selles oli koos kõik õnn ja valu, milleks olen võimeline.

«Preili Mary,» sosistasin ma, seda õnne ja valu oma häälde sulgedes. «Mina armastan teid. Olen teid armastanud kaua. Ei oska mõeldagi, et võiksin iial olla teid armastamata.»

Kuid ta vastas ainult viisakalt naeratades:

«Jaa? See on ju väga ilus teist.»

Teraskülm viirg jooksis jälle läbi mu südame.

«Ja teie?» sosistasin ma otsekui uppuja ahastades. «Teie?»

«Muidugi armastan ka mina teid,» vastas ta kergelt. «Te olete armastusväärne noormees.»

Ma vajusin tagasi ja pühkisin käega üle lauba. Kus ma olen? mõtlesin ma uimaselt. Ons see kõik olemas, Marion, pall ja mina, või on see ainult unenägu? Kui imelik, kui imelik!

Kahvatu päike väljus suitsusest pilvest. Ma märkasin seda sellepärast, et klaasmuna särama lõi. Ma vaatasin pallile, — ja õudne tundmus täitis mu hinge.

Just selle saatanliku kameeleoni all pidime me istuma, nagu hea- ja kurjatundmise puu all! Olles ise tühi ja petlik, tegi ta kõik naeruväärseks, mis puutus ta piirkonda. Selle mõttetuse sümboli all pidin ma oma armastusest kõnelema!

Ma nägin Marioni ettekummardatud pead peeglis tohutu suurena ja raskena. Siis nägin ma enese virilat nägu, — ja see pilt tõstis jälle mu tuju.

Kui pööraselt-loogiline, kui fantastilis-järjekindel see kõik oli! Just nii pidi see lõppema! Säärasena pidin ma seda tüdrukut ning ennast seal peeglis nägema!

Mingi läbitungimatu, külm ja läikiv kest lahutas mind sest naisest seal, lahutas iseenesestki. Iial ei pääse ma nende ligi, nagu ei pääse peeglist vaatava inimese lähedale.

Veel minut seda imelikku meeleolu, mõtlesin ma, veel üks minut! Ma ei usaldanud end liigutada, teades, et siis peeglis kohe ühed mu jäsemed hakkavad kasvama ja teised manduma, nagu muinasjutus imejoogi joomisel.

Üksainus väike liigutus, — ja terved maailmad täis koomilisi, pööraseid, fantastilisi pilte vajuvad üle peegli pinna alla kuristikku ega kordu enam kunagi!

Äkki kihutas tuuleiil jälle üle aia. Punased lehed tõusid õhku. Peegel läks silmapilguks ähmaseks ja selgus siis kohe. Me kummardasime päid tuule ees.

«Tuul, preili Mary!» ütlesin ma.

«Jaa, härra Ormusson!» vastas ta.

Ma tõusin ja nägin ilma peeglisse vaatamata, peaaegu seljaga, kuis sealgi küürakas mees peenil jalul püsti tõusis. See pilt pani mu vabisema. —

Kõik on otsas.

81

Vihm rabiseb.

Ma nägin und, et mind vangistati.

Ma tahan kirjutada poeemi: Võitlus buldogite vastu.

Miks rabiseb ainult vihm? Miks ei tule tõrva ning tulikive?

82

Ma ei läinud täna lõunalauda. Ma põgenesin kodust, et mingit otsust teha. Ja ma tegin otsuse.

Ma sammusin aeglaselt piki järve randa.

Päev kaldus õhtusse. Taevas oli hallides pilvedes. Sügistuul kohises puudes. Rohelised külmad lained käisid järve mööda.

Sügis, sügis!

Närbumise melanhoolia tardus õhus. Surm täitis metsa. Puudeladvad hallis taevas hõrenesid. Haavad veretasid kui roostega kaetud. Kuid seegi kuld ja siid pudenes tuule kaeblikel iilidel, mis kohasid ootamatult üle latvade, läbi lehtede, läbi juuste ning sügiskülma hinge.

Sügis, melanhoolne sügis!

Metsuibud seisid raagunult, külmad õunad veeresid kallakut mööda alla allikate poole. Oli, nagu oleks keegi puid raputanud, all seisnud, nina külmast sinine, seisnud ja raputanud.

Humalad rippusid räsitult. Metsviinapuude rägastikud kõdunesid, murdusid, kadusid — kiiresti ja kuulmatult nagu kõik, mille iga on üürike selle maa peal.

Kui palju kadumistraagikat varjab endas vilu ja vaikne sügispäev!

Kuhu olid murueide tütred põgenenud? Kuhu kadunud kõik eeterlikud vaimud, kes täitsid suvist rõõska taevaalust, tiibadega tuulukest õõtsutasid ja palgeid, silmi ning huuli suudlesid? Õhu õrnad geeniused olid surnud, eetri siidised lapsed mulda vaibunud.

Ah, palju, palju oli surnud! Palju oli mullegi jäävalt surnud!

Oli hetki, mil enesetapp paistis mulle ainsa loomuliku võimalusena. Kuid ma pääsesin ruttu sest mõttest. Eluinstinktid võtsid võimust. Mitte meeleheide, vaid viha täitis mu hinge. Ja see ei avatle enesetapule.

Kuid kibe, kibe tundus, kuigi surmatraagika puudus. Võib-olla just sellepärast tunduski nii kibe.

Sügisene maastik ainult suurendas mu valu. Läteniisked kallakud, raagus oksad nagu väljasirutatud käed ja rammus-kollane rohi, milles nagu hiiglased väherdanud, — kõik see tõstis mu hinges sarkastilist ning lootusetut meeleolu.

Igasse mu tundmusse ja mõttesse segunes midagi valus-koomilist, kuni ma ennast nagu kedagi võõrast vaatlesin, selle valusid ning naeruväärsust nautides.

Mis pidin ma siin veel lootma? Maja ei sütti põlema, et võiksin Marioni leekidest välja tuua; ja röövlid ei

ründa teda, et võiksin ta nende käest päästa. Romantika aeg on paratamatult möödunud!

Või pidin ma ise maja põlema pistma või oma viimaste kopikate eest paar näljast metsavenda röövleiks palkama? Kurva tragikoomika aeg on valitsemas. See neetud aeg, mil isegi enam röövleid ei leidu! Kas maksab säärasel ajal üldse veel elada!

See oli otsekui noore koduõpetaja romaan: ma meeletu olin peenesse peretütresse armunud! Puudus ainult, et ma koduõpetaja polnud. Ja puudus veel teinegi tüüpiline tunnus mu romaanis: peretütar ei armastanud mind ega olnud valmis minuga salaja põgenema.

Oh ei, kas oleks meil vajagi salaja põgeneda! Nüüd on teistsugune aeg ja teistsugused olud kui vanades romaanides. Nüüd võiks kuningatütar kas või kerjust armastada ja kerjuse võtta. Kuid nüüdne aeg on ühtlasi proosaline aeg: kuningatütred ei armu enam kerjustesse.

Ah, ma oleksin võinud nutta! Mis pidin ma tegema? Werther laskis enese maha. Palju õnnetuid noormehi on enese maha lasknud. Siin on kaunid traditsioonid, kuid ühtlasi ka kulunud traditsioonid. Nüüdsel ajal lennatakse lootusetu armastuse pärast peaga vastu planku.

Kuid mul polnud lennukit, liiatigi oli mul oma peast kahju. Ja kas meie maal ning meie kitsais oludes lennuk üldse säärast hoogu saab, et tema abil end tappa võiks? Et ennast tappa, selleks vajatakse raha ja tehnilisi teadmisi.

Pidin ma siia jääma ja end neist õnnehetkist elatama, mis mulle Marion kogemata ning tahtmata vahetevahel pakub? Pidin ootama, kannatama, kahvatama ja sulama murest otsekui armastaja traditsioonilises noorte plikade romaanis?

Oh ei, see oleks niisama hea kui end kuuvalgel soojendada!

Ei miski tee vii mind neist unistuse, armastuse ja naeruväärsuse labürindest välja. Kui ma ka nii palju kannataksin, et mu hall kuub murest mustaks muutuks, ikkagi ei aitaks see midagi!

Ma vaatasin üles. Luikede parv lendas taeva all lõuna poole. Lõuna poole! Ah, lõuna poole oleksin minagi tahtnud minna!

Ma sammusin halli sügisese järve randa mööda. Rannal seisid kõrged puud. Tuul kohises puude ladvus. Kõrged ladvad kõikusid ägedalt sinna-tänna.

See kohin puudutas mu südant valusalt ja lakkamatult. Oo, see valküüride rutt puude ladvus! Suur traagilisusetunne valdas mind.

Kuis kõik on inimese hinges ühte liitunud: kurbus, meeleheide ja valus koomikatunne, — tung kõrgele taeva poole ning tung madalale maa peale! Milliseid dissonantse äratab hinges kõrgete latvade sügistuuline sümfoonia!

Mu ees avanesid laiad niisked põllud. Hall tee keerles põldude vahel. Näljane koer näris tee ääres hobuse kapja — suure maantee ääres, mis linna viib . . .

Ma tundsin, kuis minu teed siin kitsaks jäid. Veel päev siinset elu, — ja ma kaotan oma viimse varanduse, viimse lohutuse — oma valusa iroonia. Veel verst senist teed, — ja ma hakkan nutma nagu pisike laps.

Flegmaatne vares istus raskemeelse küüruga mädaneval verstapostil, millest mööda läks tee — suur maantee, mis linna viib . . .

Ma mõistsin, et pean siit minema. Pean unustama kõik. Pean anduma jälle kõigi nende väikeste, tõsiste ja naeruväärsete episoodide hoolde, millest koosneb inimese elu.

Ja ma pöördusin järsku kodu poole. Mu ees olid jälle hallid kallakud ja hall järv. Järve rannal, vee lähedal, punaste pajude all istus naine, pea põlvedel, ja nuttis hääletult.

See oli Miili. Ta kitsad õlad vabisesid vaevalt ja ta must pea lamas kummuli süles — väike ja halekaunis kui lapse pea.

Ma peatusin hetke ta kohal, süda lõhkemas äkilisest valust. Siis aga muutus mu meel korraga kivikülmaks, ma pöördusin ja läksin enese ette vilistades minema.

Nutke, nutke, Jeruusalema tütred! Nutke meeste pärast, keda armastatakse, ja nutke meeste pärast, keda ei armastata! Nutke suure nutmisega, sest me kõik oleme õnnetud!

Mina aga olin otsuse teinud.

Kui ma koju jõudsin, seisis Juhan trepil, käed selja taga, ja vaatas.

«Tule minu juurde üles,» ütlesin talle.

«Ei,» vastas ta sõnaahtralt.

«No miks ei?»

«Papa on kodus.»

Isegi nelja-aastane laps näis täna tark nagu jumal olevat! Kõik näisid siin majas elukardetavalt targad olevat!

«Tahad šokolaadi?» tegin veel katset.

«Papa tõi täna ise šokolaadi.»

Ma viskasin meeleheitlikult käega ja tulin üles. Ma olen korraldanud mõningaid asju ja kirjutanud need leheküljed.

Ma olen õieti rõõmus, et Johannes on kodus. Kui juba, siis juba. Mida rutem, seda parem. Õhtu on pikk, aega jätkub kõigeks. Ma lähen alla ta juurde.

Nii siis, vähemalt see mäng on lõpul. Ja lõpul teisiti, kui olin mõelnud. Oh, et ta alguski oleks teistsugune olnud!

Kuid imelikul kombel tunnen ma jälle mingit kergust, nagu oleksin vabanenud ahelaist, mida kandsin nädalate kaupa.

Ma leidsin äsja alla minnes Johannese töötoas lampi süütamast. Oli juba hämaraks läinud. Kõle tuul lõi vastu aknaid, otsekui oleksid hallid pilved ise teispool ähmaseid ruute rahutult kubisenud.

Johannes laskis eesriided alla — ja tuba sai korraga täis kodukat rahu ning soojust. Suve järel sai näha jälle rikkalikumalt lambivalgust, mis manitseb tööle ja kodukusele. Õhukesed eesriided näivad inimest kaitsvat kõige üksinduse ja kurbuse eest, mida hoovab tuuline sügisõhtu, lai maantee ja võõrad uksed ning aknad.

Johannes oli veel teekonnast väsinud. Kõle tuul oli ta mehikese läbi võtnud. Ta vahetas minuga loiult mõne sõna ilmadest ja uudistest.

Ma nägin, et ei võinud oma ärasõidu teatega praegu mingit mõju saavutada. Kuid seda ma ei tahtnudki. Ma ütlesin, lauset ilma kurjusest pooleli jättes, eneselegi ootamata äkki:

«Ma pean ära sõitma.»

«Ära sõitma? Millal siis?»

«Pea — täna õhtu juba — et öisele rongile jõuda —»

Johannes vaatas suuril silmil mulle otsa. Lamp paistis otse ta palgesse, ja ma nägin, kui väsinud ning vananenud Johannes oli. Töö oli teda õieti kurnanud, töö — perekonna, ligimeste ja rahva heaks. See nägu oli nagu etteheide mulle, ja ma tundsin, et miski mu südant pigistas.

Me istusime teine teisel pool lauda ja Johannes päris imestades:

«Miks sa siis nüüd pead minema? Ja kuhu?»

Ma tundsin äkki, kuis olin kuristiku äärele jõudnud. Just sellele polnud ma sugugi mõelnud!

Ma katsusin midagi seletada, kuid sassisin enese ikka enam ja enam sisse, ning tundsin, kuis mul juuksed hirmu pärast peas tõusid: ma reedan enese, Helene ja Marioni — kõik, kõik!

«Just nüüd, mil mina olen paariks nädalaks täiesti vabaks saanud ja me enne lõplikku linnakolimist võiksime üheskoos laiskuse pidusid pidada —?»

Kuid seal sähvas mul geniaalne mõte läbi pea. Esimest korda suutsin ma ise romaan olla, selle asemel et teistest romaane välja mõelda!

Ma pistsin käe põuetaskusse ja tõmbasin sealt ümbriku, mille nurgal oli Prantsuse mark külvineitsi kujuga.

«Ma sain eile kirja,» algasin ma. «Keegi tuttav sõidab kaugelt siia. Ma pean talle linna vastu minema. Sa ehk lugesid pamfletti eilses lehes?»

Johannes nikutas peaga, silmis küsimus.

«Nii,» jätkasin ma, «ses pamfletis räägiti umbkaudu minust ja kellestki noorest prantsuse daamist, — muidugi, teatud liialdustega,» — ma suutsin koguni naeratada — «kuid üldiselt õieti.»

Ma pistsin kirja, mille olid kolm Hispaania-rändurit rahavalus saatnud, uuesti tasku.

Johannes tõusis püsti. Imestus ja aukartus paistis ta näolt. Ta patsutas mu õlale ja rääkis häälega, millest oli kõik väsimus kadunud:

«No see on hoopis, hoopis teine asi, — nii kahju kui mul ongi sinust lahkuda!»

Selle mehe pärast oleksin ma veel siia jäänud — tänulikkuse ja kaastundmuse pärast! See oli ainus ini-

mene, kes mind mõistis! Kuid ma ei võinud enam jääda!

«Ai ai sind!» kõngutas Johannes pead ja kõndis toas edasi-tagasi, käed seljal. «Ma saan nüüd aru, miks sa Marioniga hakkama ei saanud! Ai ai sind!»

Ma kuulsin ta hääles imestust, austust ja sõbralikku etteheidet.

Siis avas Johannes söögisaali ukse ning hüüdis pimedasse ruumi:

«Hélène, kas tead, härra Ormusson tahab ära sõita!»

Köögi uks läks lahti, sealt paistis punane valgusevööt söögitoa põrandale, ja Helene ilmus lävele.

«Härra Ormusson tahab ära sõita!» kordas Johannes.

«Kas tõesti —?» kuuldus Helene imelik pikendatud hüüd. Ta tuli kuni söögitoa keskele ja avaldas oma imestust ning kahetsust. Siis hüüdis ta jälle köögi lävelt erilise kõrge häälega:

«Mary, härra Ormusson tahab ära sõita!»

Marioni kambri uks avanes, ja tualettlaual põleva küünla valguse joon paistis söögitoa põrandale.

«Härra Ormusson tahab ära sõita!» kordas Helene.

Kuid ma ei kuulnud sealt toast mingit vastust. Mulle näis see hämar saal, millesse kolmest uksest valgus voolas ja mille kaudu inimesed kõnelesid, võigas ning imelik. Ma tõusin, et minna oma asju korraldama.

Ma leidsin trepil Juhani seismast.

«Ma olen juba kõik papa toodud šokolaadi ära söönud,» ütles ta erilise häälerõhuga.

«Ahaa, noh, siis lähme üles.»

Me tõusime sõnalausumata üles, nagu üheealised ja ühemõttelised inimesed, kellel on vähe kõneluse aineid.

Juhan istus, šokolaadikild käes, ilma et tal selle vastu oleks enam suurt isu olnud. Ma hakkasin ägedalt raamatuid ja käsikirju reisikorvi pilduma.

Seal nad lamavad lahtises korvis — valged, kortsunud paberid. Kui kaugel on see kõik minust, kõik need ilusad sõnad ja kaunid laused! Neid pole mina kirjutanud, seda on keegi teine teinud, keegi võõras, kel oli palju aega ning jäine süda.

Eksootilised novellid —? Oh ei, oh ei, ei midagi eksootilist. Ei midagi romantilist. Elu on väga igav. Kolm Hispaania-teekondlast istuvad rahavalus Orleans'is. Sevillas sajab vihma. Granadas sajab vihma. Toledos on surmani igav.

Juhan vahib oma hallide silmadega küünalt, raamatuid ja käsikirju.

Kui palju peaks tema juba elu käsitama? Raamat ei ütle talle veel midagi. Tal on ainult selle paberi vastu huvi, milles on šokolaad. Õnnesaar paistab talle alles šokolaadimaana, kus on suhkrused majad, marmelaadist mäed, karamellist kõnniteed. Ooh, ooh, kuid kord kohtab temagi prantsuse daami, noort prantsuse daami!

«Juhan, kas sa neegreid armastad?» küsisin ma. «Neegrid on šokolaadist.»

«Armastan küll.»

«Aga kas sa prantslasi armastad?»

«On prantslased ka šokolaadist?»

«Ei, prantslased ei ole šokolaadist. Prantslased on sinepist ja piprast.»

Nende vastu pole Juhanil siis ka mitte armastust. Me vaikime mõne silmapilgu. Siis küsin ma jälle Juhanilt:

«Missugused püksid on mammal?»

«Roosad, pitsidega.»

«Aga tädi Maryl?»

«Lumivalged.»

«Kah pitsidega?»

«Jah.»

Issand jumal, kuis ma ometi Marioni armastan! Ma vihkan teda ja armastan. Vihkan kuni piinani ja armastan kuni valuni. Armastus ja iha, janu õnne järele ja viha naise vastu, haledus ning iroonia — kõik liitub ühte mu tundmustes. Teda üksi tahaksin ma, ainult Marioni!

Kuid kõik on otsas, lõplikult otsas. Ja istudes siin väikese lapse seltsis on mu rind lõhkemas valust.

«Tädi Mary —» algab Juhan, nähes mind nii nukralt istumas, uuesti kõnet.

«Ole vait, Juhan! Sa oled rumal poiss ja kõneled häbematult! Ma ei taha sind kuulda, midagi ei taha ma kuulda!»

On kahju möödunud suvest, on hale ilusast maastikust, on valus lahkuda toast, kus olen kulutanud jälle osa oma nooruse päevist.

Oh, neid tube on lõpmata palju olnud, ma ei suuda neid kõiki enam meelde tuletada. Kogu noorus koosneb neist kambreist, üks kurvem ja üksildasem kui teine. Hulk tühje seinu, hulk lagesid ja põrandaid, ning nende vahel keerleb inimese elu —.

Ei, Juhan, see kõik on liiga kurb. Lähme alla. Mina pean ära sõitma.

84

Oi, milline hullustus, milline pohmelus! Milline valu ja tusk, kibedus ning mässuhimu rinnas — ookean täis keeva verd!

Oh neid romantilisi unistusi keset rokokoolilleaedu, mis lõpevad nii naturalistlikult: igav vihm akna taga ja koerte haukumine pilkases öös! Oh neid eksootilisi

unenägusid, millest ärgatakse nii proosakalt: lamad võõrastemaja madratsil ning kuulad toonesepa tiksutust sängisambas!

85

Ei, uni ei tule. Pean ma enese tigedaks rõõmuks veel kord õhtusi sündmusi meelde tuletama? Uuesti kõik joovastused ja pettumused läbi elama —? Võib-olla on see mulle kõige kasulikum.

Ma tahan kasutada elutarka meetodit: et võita kannatust, ei pea katsuma teda unustada, vaid just selle vastu, peab temasse süvenema, peab teda nii kaua eritlema, kuni ta kaob, hääbub õhku nagu aur.

Kui ma ainult suudaksin kõike seda meelde tuletada, millest mind eraldab ainult tund või poolteist! See palavikuline tund, pöörane kui tormijooksu viimne pingutus, mil kõik näib nagu unes —.

Kui ma suvilas seal järve ääres teine kord alla tulin, oli õhtulaud juba kaetud.

Esimese pilguga märkasin ma, et kõik juba mu prantsuse daami tundsid. Johannes ei olnud võinud seda Helenele jutustamata jätta. Ja Helene ei jätnud seda juba Marionile edasi teatamata. Oh, miks olekski ta pidanud seda salgama! Otse selle vastu.

Ja üle pika, pika aja olid nad otsekui sõnatu lepingu teinud: — neid oli ühteviisi petetud! Nende silmis oli piiritu põlgus. Ma olin enese jäädavalt kompromiteerinud! Ei iial anta mulle andeks mu prantsuse daami!

Olgu! mõtlesin ma. Kui on alatud, siis viigem ka lõpule! Ja ühte absurdsust, pöörasust oli ometi tuhat korda kergem lõpule viia kui midagi reaalset ning loogilist.

Ma tundsin enese all jälle kindlat maad. Ma ei tarvitsenud enam millestki hoolida. Mis oli mul veel kaotada, kui olin juba kõik kaotanud! Ma tundsin enesel käed kord jälle vabad olevat — nii pika aja takka!

Ma ignoreerisin daamide põlgust ega näinud tundvatki nende külmust. Ma olin lõbus, viisakas ja tähelepanelik kuni äärmuseni nende vastu. Jälle, viimast korda, rääkisin ma aforismidega, sädelesin vaimukusest ning olin kui esmakordselt nende inimeste keskel!

Johannes oli kõik oma endise väsimuse unustanud. Ta oli rõõmus ja õnnelik, otsekui oleks ise mu avantüürist osa võtnud. Ja ma olin talle tänulik.

Ei tohi inimeselt nõuda, mõtlesin ma, et ta alati ainult sinu rõõmuks elaks. Hea vähemalt, kui ta su tuleku ja mineku puhul on südamlik, liigutatud ning härras.

«Me jääme siia külma ja kõleda talve kätte,» kõneles Johannes südamlikult. «Aga sina saad jälle Euroopat näha. Näed lõunataevast ja lõunapäikest — ning palju, palju muud!»

Ja ta pilgutas mulle silmi. Ma pilgutasin talle paljutähendavalt vastu.

Ja ma rääkisin — rääkisin ühte hunnikusse tõtt ja valet, jutustasin paigust, kus ma iial pole käinud, ning juhtumusist, mida pole iial läbi elanud. Kui ma ei võinud end lohutada tõega, siis pidi mul lubatud olema täie südamega valele anduda!

Tõde, reaalsus oli mulle ainult kurbust ja kannatust toonud, — nüüd tahtsin ma teistsuguseid avantüüre läbi elada! Olgugi nad irreaalsed, kuid seda fantastilisemad, seda suurepärasemad, seda joovastavamad!

Ma tahtsin ometi kordki olla õnnelik Don Juan — olgugi ka ainult mõtteis. Vale, olematu, unistuslik maa on tõeliselt alati mu õige kodumaa olnud.

Ikka enam ja enam sai tiibu mu mõttelend. Mu pea

huugas, mu palged lõkendasid. Mu fantaasia töötas otse palavikulise hooga. Sellist loomistuld pole ma enam kaua eneses tundnud, säärast põlemisprotsessi läbi elanud.

Kuid niisugust valu pole ma ka iial tundnud kui nüüd keset oma nalju, aforisme ja äkilisi mõttehüppeid ette kummardunud Marioni vaadates tundsin. Suure armastuse ja suure valu kiuste tahtsin ma rõõmus, õnnelik ning teravmeelne olla!

Äkki daamidele vaadates nägin, kuis nad pärani silmil mulle otsa vahtisid, kuivad huuled pisut lahti ja palgeil punased laigud. Nad toetusid õlgadega teineteise vastu. Nad olid jälle pisikeste plikade sarnased, — isegi Marion, jah, isegi Marion!

Oh, kuis olid mu seiklused neid sütitanud! Mul oli siiski midagi olnud, mida keegi neist ei teadnud, — sest et ma seda isegi tänaseni ei teadnud!

Ma olin nendega kogu aja ainult mänginud. Ma olin neist alati üle olnud. Ma polnud neid iial tõsiselt võtnud. Neile meelitusi öeldes olin ma kedagi kolmandat mõelnud, kellelt kogu suvi mulle Pariisist kirju tuli. Ma olin isegi silmakirjaks kannatanud, nagu armastanudki. Neil polnud minule üldse mingit mõju!

Üksikuist märkusist lõid nad terve salapärase ja avatleva maailma, milles mina valitsesin. Üksikud aimust-äratavad viiped kasvasid ja täienesid nende kujutluses, kuni nad ise nende alla mattusid.

Nad nägid Don Juani, kellele olid vahel mõtelnud, kellest unistanud ja kelle olemasolu ometi ei uskunud!

Oh, nemadki olid vaid naised, olgugi targad naised! Nendegi südameid põletas võistlustung, uudishimu ja kadedus tolle tundmatu ja kahtlemata häbematu prantsuse daami vastu! Jah, isegi Marion oli kade!

Ma tundsin korraga, kuis olin jälle seisukorra peremeheks saanud. Mu pea käis ümber otsekui kõrgusel seistes. Äraarvamatu rõõm täitis hetkeks mu südame.

Mul tuli kiusatus oma valet üles tunnistada ja ärasõit sinna paika jätta. Kuid siis mõistsin, et ma just selle vale ja ärasõiduga olingi sellele seisukohale tõusnud. Ja ma mõistsin, et ma sest ei suuda kaua kinni pidada, niisama nagu inimene ei suuda eluaega ühel jalal seistes mööda saata.

Johannesel oli õigus: Naised nõuavad lõpmatu palju. Nad nõuavad rohkem, kui oskavad ise kujutledagi!

Ma unustan enese peagi, juba poole tunni pärast panen ma teise jala maha, — ja siis näevad kõik jälle, mis mees ma õieti olen! Oh ei, poolt tundigi ei suudaks ma end nii pingul hoida! Ma tundsin juba nüüd äkilist võiduväsimust lihas ning luis.

Ei, ei, parem õigel ajal lahkuda. Kuid ühe mälestuse tahtsin ma jätta, mis neile ööselgi rahu ei anna: legendi prantsuse daamist!

Jumalagajätt oli südamlik ja kiire. Naised olid nagu unenäos, magusate ning vihaste silmadega. Me lahkusime lävel. Ma pidin jala paar versta postijaamani minema. Pakid lubati mulle hiljem järele saata. Johannes soovis mulle kahekesi eeskotta jäädes südamest õnne. Ta pigistas kaua mu kätt.

«Olen sulle kade,» ütles ta silmi pilgutades. «Oh, kui ma ise mitte perekonnamees ei oleks —!»

Ma ei suutnud valus-koomilise liigutuse pärast vastata. Ma raputasin ainult tänulikult ta kätt ja astusin trepile.

Ukse kinnivajumisega vajus otsekui terve maailm kõrvale, ühes inimeste ning tuledega. Ma seisatasin silmapilgu pimedas.

Oh, kui väsinud ma olin! Äravõitmatu rammetus oli mu peale tulnud. Otsekui tina täitis see mu liikmed. Ma hingasin lõõtsutades külma, niisket õhku.

Korraga jahmusin ma, enese ees pimedas väikest kogu nähes.

«Kes siin on?» küsisin ma hirmunult.

«See olen mina — väike Juhan.»

«Jahah, või sina oled,» vastasin ma jälle väsinult ja ükskõikselt.

«Onu Felixi hääl on nii kurb. Mis onul viga on?»

«Oh, mina pean ära sõitma.»

Oli väike vaheaeg. Siis küsis Juhan, tuttavlikult ja pool-sosinal:

«Ons prantsuse tädi kuri tädi?»

Ma ei suutnud isegi imestada, vaid vastasin ainult:

«Oi, väga kuri! Teist nii kurja tädi pole kogu maailmas enam.»

«Ja onu kardab nüüd selle tädi juurde minna? Jah? Kuid onu tehku alati tädi tahtmise järgi, siis tädi ei ole kuri.»

«Jah, sul on vahest õigus,» ütlesin ma, pisarateni liigutatuna, kurvalt ning väsinult. «Vahest ta ei ole ikka nii kuri. Kuid nüüd pean ma minema. Ela hästi, Juhan. Ole ikka hea laps. Kuula papa ja mamma sõna. Ära räägi kunagi tädile vastu. Mina ei olnud sõnakuulelik laps, — ja näe, kuidas minuga nüüd lugu läks!»

Siis põgenesin ma.

Teel hakkas peent külma vihma sadama, niisugust halli vihma, mis on kõigis mais ühteviisi kurb. Must metsasein tee ääres kohises süngelt. Kolm varest lendas raskeil tiivalöökidel metsa. Pimedas paistsid ainult nende mustad siluetid ja kuuldus tiibade vihin.

Mina aga ruttasin otsekui põgenedes. Vihm lõi mulle

näkku ja tuul puhus läbi mu suvipalitu, kuid ma ei hoolinud sellest.

Mu aju ei suutnud enam ühtki pikemat mõtet sünnitada. Ma lõin ainult mingeid lõpparveid, südametu nagu oksjonipidaja. Ühele elujärgule tehti oksjonit:

Siin mina lähen oma armsama poole, keda olemaski pole, — mina, kes enese olemist sügissajus eriti hästi tunnen!

Lähen ilma rahata ja juba ammugi ilma krediidilootuseta linnas, — nüüd, kus ma raha eriti vajaksin, et jälle välismaale putkata!

Sest kas pean ma ometi siia jääma, elama viletsais mööbeltubades võõra nime all, vantsima sügismudaseil tänavail, kuni viimaks politsei pihku puutun.

Siis ajavad nad mu pea paljaks nagu kaalika, tõmbavad selga halli mundri, panevad mu marssima kasarmuõuele ja magama kasarmunarile Vanka ning Fjodori vahele.

Tjani ljamku, estet!

Ah, prantsuse daam, kaunis ja muinasjutuline nagu Leda, — kui mul oleksid su luige hõbetiivad, — õhku oleksin ma tahtnud tõusta ja tiivutada kaugele sest inetust ning karmist maast!

Kui ma alevikku jõudsin, kargas kari tigedaid koeri mu kallale. Ma pidin kogu aeg kepiga vehkima, kuni jaamani jõudsin. Alevik oli hääletu ja peaaegu tuletu keset lakkamatut sadu.

Kõige halvem oli see, et ma hobust ei saanud. Salkkond purjus saksa üliõpilasi oli kõik hobused võtnud. Ma pean hommikuni ootama. Ma heitsin sõnatult selle paratamatuse alla ja palusin enesele ööseks toa.

Tuba on jahe ja lõhnab niiskusest. Rott pani mu ees seina mööda punuma, kui sisse astusin. Küünal põleb

nagu tondi silm tinasel jalal. Ma lasksin paar lisaküünalt anda, istun voodis ja kirjutan.

Kuid mis oleks mul veel öelda?

Kõik on oma väärtuse kaotanud. Isegi Marion on mulle sel silmapilgul ükskõik. Ainult enesest on mul kahju. Säärast pankrotti pole ma veel iial läbi elanud, säärast kõigi väärtuste lootusetut hukkumist!

Ma tunnen enese vaese olevat nagu kerjuse. Midagi pole enam mu hinge taha jäänud, peale ainsa teadmise, et need kaks seal suvilas järve ääres enese niisama vaesed ja mahajäetud tunnevad olevat.

Kõik panin ma mängusse ja kõik ma kaotasin. Isegi armastuse Marioni ja viha Helene vastu kaotasin ma. Nad pole kumbki seda väärt! Ja ühes nendega kaotasin ma ka enese, — sellest on mul kõige rohkem kahju.

Üksainus kõikemõistev, kõigest arusaav sõber on mul — Johannes, ja seegi saab kõigest hoopis valesti aru! Ma läheksin meelsasti Johannese juurde ja tunnistaksin talle kõik ning paluksin talt lohutust. Kuid kas mõistaks ta siis veel mind? Ei, ta käseks mul hullumajja minna!

Ei, ei, mitte mõtelda, peaasi, mitte mõtelda! Homme on ka veel päev. Ma katsusin juba kord magada, kuid oli võimatu. Ehk õnnestub see nüüd.

86

Ma magaksin meeleldi, kuid mind segavad mitmesugused vastikud lõhnad: linad lõhnavad seebikivi ja vaip peaaegu hobuse higi järgi, seinte niiskus lõhnab, lõhnab miski vask-asi, põrand lõhnab käsitamatuid lõhnu.

Ja ma ei pääse neist lõhnust. Mu haistemeel peene-

neb vastu mu enese tahtmist neid lõhnu taotledes ja eritledes valus-teravaks. Need lõhnad meenutavad mulle mitmesuguseid kurbi ja igavaid asju ning juhtumusi.

Vaiba lõhn, mille kallal ma pead murran, huljutab jälle mõtteid tallist, postijaamast ja hobustest. Mulle hakkab ilmsi viirastuma hobuseid, mitmekarvalisi ja mitmesuurusi. Ning ma näen jälle teda, nagu lapsepõlves, — Puuhobust.

Kui ma poisike olin, siis armastasin teda. Ühes Vana Testamendi anekdootidega oli lugu temast juba varakult mulle tuttavaks saanud. Kui teised poisid elavate hobustega ratsutasid, siis piisas mulle Puuhobu-unistusest.

Tal oli kõigi teiste fantastiliste olendite ja viirastuste hulgas tähtis koht. Ja õhtul pimedas silmi sulgedes võisin ma Puuhobust niisama nagu muidki tonte oma tahtmise järgi välja kutsuda.

Ma nägin Hobust ja sõjamehi ta ümber askeldavat. Need olid väikesed mudilased raudrõivais ja jõhvtuttides, mustad ja nobedad nagu sipelgad. Prussakatena ronisid nad Puuhobuse pragudest välja, liigutasid ärritatult pikki musti vurrusid, vehkisid traatkätega ning pidasid nõu omal prussaka keelel.

Hobune aga oli suur. Ta oli heatahtlik ja mõistis isegi oma koomilisust. Ta võttis sest rumalast jandist teatud paratamatuse huumoriga osa.

Ja ta oli ainus heatahtlik olend mu nooruses, mida vabatahtlikud luupainajad vaevasid, omatehtud viirastused kohutasid ning varajane maailmamure varjutas.

Kas olen ma õieti ühtki teist hobust peale tema tundnud? Jah, mulle meenub see hobune, kelle seljas ma sõitma õppisin.

Nii, see oli igapidi hobune, sadul seljas ja päitsed

peas. Teda võis hüppama panna ja teda võis lasta traavi joosta. Ainult üks viga oli sel hobusel: ta oli nimelt puust ja käis elektriga.

Ta seisis ühe närvisanatooriumi võimlas muude masinate hulgas, ja paksud austria negotsiandid lasksid oma luid-konte ta peal rappuda.

Aknad olid lahti, linnud laulsid puude otsas, ja silmi sulgedes võis end illusiooniga petta, nagu ratsutaksid haljendaval aasal elava hobuse seljas. Kuid see oli ikkagi ainult puuhobune!

Ja see on ainus hobune, kelle seljas ma oma elus olen ratsutanud. Ma ei tea, kas üldse teise hobuse seljas püsingi. Mul pole selle katsumiseks juhust ega julgust olnud.

Aga ma olen ometi kord selle puuhobuse-praktika põhjal isegi ühe vana ratsumeistriga vaielnud! Ja see jäi vaidluses koguni alla, sest ta polnud oma asjas nii kindel ja oletas mitmesugust hobuse psühholoogiat, kuna mina ainult ühte tundsin ja selles siis ka kivikindel olin — oma puuhobuse psühholoogias!

Selle hobuse olen ma ikka siis mälestuste tallist esile toonud, kui tahan end kõige naeruväärsemas valguses näha. Oma pettumustundidel, kibedais kahetsuse meeleoludes teen ma selle hobusega oma paraadisõite.

Oo-jaa, ma tunnen väga hästi ta kombeid ja oskan teda taltsutada, otsekui vana hobusemees kunagi. Tuleb ainult vändast ta kaelas käänata nagu Don Quijote oma puuhobusel Clavileñol.

Ma toetan jalad raudadesse, pingutan ohelikku pihus ja lasen ratsu aga joosta, — ta jookseb ikka ühel ning samal kohal!

Ja nii läheme meie välja nende vastu, kes elavate hobuste seljas istuvad! Ma olin revolutsionäär, ilma et oma brauningust oleksin ühtki pauku lasknud. Ja

ma olen aristokraat, ilma et oleksin elava hobuse seljas istunud!

Ei, see elektrihobuse mälestus rikub lõplikult mu tuju!

87

Ma katsusin jälle magada. Ma tõmbusin vaiba all kerra. Mu sõrmed ulatusid varvasteni. Nii lamasin lapsena, kui mu uhkust oli haavatud ja mu süda oli lõhkemas valust.

Kui väike on inimene! Lamad kuskil võõras kohas kottpimedas paigas, üks riie on all, teine peal, ja oled nende riiete vahel nagu vagel puukoore all. Oled nagu maha maetud. Lamad ja kuulad vihma kahinat. Ning see on kõik.

Elu on üldse igav. Elu on hall. Tõelisus on vaevalt väärt, et tast vaimustust tunda. Ainult sedavõrd oledki sa huvitav, kuipalju sind valesti nähakse. Elav inimene on ikka väike, hale ja naeruväärt. Vastasel korral polekski ta elav inimene.

Kuid võib-olla kui ta kord sureb ja huvitavalt sureb, et siis ta mälestus kasvama hakkab, idusid ja õisi ajab ning meeli valdab otsekui viirastus. See on sellepärast, et teda enam ei ole.

Keegi pole enese mälestuse vääriline. Kõik suur on olematu. Ainult olematu on ilus. Saagem olematuiks, et võiksime olla ilusad ning suured!

Üks küünal teise järel põleb lõpuni. Ja ma rahustun. Kõik näib jälle nii kaugena. Ma ärkan vahel nagu unest: kui väike ja vilets on see tuba, kuhu mu hing ja füüsiline olend, kõik mu kannatused ning igatsused mahuvad!

Kui keegi mind näeks, ta peaks mind enesetapjaks, kes on tulnud võõrasse kohta oma tegu korda saatma. Võib-olla kirjutan ma oma viimseid kirju, et oma eluromaani siis mürgipudeliga lõpetada —?

Jah, kas ma polegi juba romaan? Puudub vaid pisut, ja ma olen kunstiteos. On tarvis vähendada elumahla ja lisada natuke literatuuri, ning kõik lepivad minuga.

Ja tõesti, miks ei peaks ma kirjanduslikku päevikut pidama või kirjavahetuses olema, nagu Werther või Jacopo Ortis, — et oma tragöödiat järelmaailmale vesta!

On kahju, et kõik need inimlikud kogemused, kõik need enda-analüüsid kasuta ja jäljeta kaovad. Ometi oleks neis materjali terve müüdi jaoks, kui aeg neid hämardaks ning kaugus õilistaks.

Kas ei võiks Felix Ormusson kord omal alal seda olla, mis Don Juan või Werther — olematu ja siiski usaldatavam kui kogu maailm?

See oleks ainus lohutus. Selleks maksaks õieti elada. Ma oleksin valmis selleks otse spetsiaalselt kannatama.

Millised rumalad mõtted! Mihuke rumal öö!

Ikka ja ikka pea täis olematut, illusioonlikku, nii öõl kui päeval! Kogu meie elu on selles. Ja mis jääks veel järele, kui isegi illusioone poleks, mis jääks veel järele?

Ooh — ooh, magada jääb veel järele.

88

Veel kord, veel kord pidin ma sel meeletul, sel neetud ööl üles hüppama! Näib, nagu ei saaks ega saakski ma neist pööraseist mõtteist ja meeleoludest lahti.

Ma pean jalutama, pean kirjutama, et end lahutada

ja jahutada ning seda hullu und unustada, — kestku see kas või kikasteni.

Niisugune oli see uni:

Vaevalt olin sängi heitnud, kui mind imelik rammetus valdas. Olen tõesti liiga palju täna elanud. Olin väsinud, ja uni lähenes.

Madrats tundus kõvana, katsusin seda läbi poolune käega. Nii, see oli õieti kõva. See oli päris puukõva. See on pöörane, mõtlesin ma, et inimene sääraseле madratsile magama pannakse. Kes võib sellel magada? Ei keegi.

Ma liigutasin end jälle, ja tundsin, kuis madrats mu all veeres. See oli ümarik ja sile. Millel inimene küll magama peab! mõtlesin ma jälle. Hoia kogu öö kätega kinni, et maha ei kukuks. Magamisest pole juttugi.

Mu süda tuksus viha pärast imekõvasti, tuksus nii, et madrats vabises. Või vabises madrats iseenesest? Ma pidasin mõlema käega kinni. Madrats liikus üha kasvava hooga. Ohoo, ohoo, see laskis juba head sörki!

Ma surusin jalad madratsi ümber, et maha ei kukuks. Ma katsusin teda käega. Jah, see polnudki madrats. Ma olin seda aimanudki. See oli hobune. Mis ime siis, et ta jooksis. Teine asi oleks olnud, kui madrats oleks jooksnud!

Ma rahustusin. Ma istusin sirgelt sadulas, surusin jalad jalgmeisse ja lasksin traavlit aga lennata, lasksin aga lennata. Uhkusetunne tärkas minus, ja mu mõttelend sai jälle tuult tiibadesse.

Milline mõnu on maitsta elu häid ande, olla aristokraat pealaest jalatallani! Olla noor ja julge, olla geniaalne pealaest jalatallani! Vaimust vaesed käänavad su eest maanteekraavi, ja noorte neitsite magusad silmad palvetavad su poole. Sina aga kihutad nagu Parsifal ja nagu Don Juan läbi elu!

Äkki tundsin, et mu hobune komistas. Keegi tõmbas teda hännast. Kes usaldas mu hobust hännast tõmmata? Ma vaatasin taha ja nägin saunamees Aadamit, kes mu järel jooksis, valjad käsivarrel, ja ühtesoodu häälitses: «Soku-soku, soku-soku!»

Ja samal hetkel nägin ma Helenet, Marioni ning Johannest. Helene ja Marion naersid kõvasti ning osutasid sõrmega minule. Mis peaksid nad ometi naerma? imestasin ma.

Korraga jahmusin: ma tundsin enese oma vana tuttava ratsu seljas istuvat, oma puuhobuse seljas, kes jooksis elektriga.

Helene naeris tigedalt:

«Don Juan sõidab puuhobusega.»

Ja Marion sosistas põlglikult:

«Parsifal liigub elektriga.»

Ma oleksin häbi pärast maa alla pugenud. Ma tundsin ahastust otsekui unes.

Johannesel oli samuti piinlik. Ta pilgutas silmi ja muutis näoilmet, võttis paar korda silindri peast, tegi kätega liigutusi ja ütles siis piinliku naeratusega, et olukorda pehmendada ja selle vastu õieti inimlikku ning lõbusat seisukohta võtta:

«Härra Ormusson teeb nalja. Jah, ärge uskuge, ta teeb ainult nalja. Härra Ormusson on üldse suur naljamees.»

Pariis 1912 — Helsingi 1914.

VALIK NOVELLE

J U M A L A   S A A R

Torgla soo muinasjutt

1

Mets mühises.

Madalad ja tumedad, saladuslikud ja kohutavad hääled tõusid ning laskusid ta mustavas sügavuses. Roherusked männiladvad kummardusid ses lõpmatus mühas nagu kõrkjad lagedal rannal, kui suured lained laialt merelt tulles neid kohinal üle ujutavad.

Mets mühises — tumedalt, aeglaselt — igavesti.

Esä istus onni lävel ja kuulas.

Õhk säras loojeneva päikese paistel. Kuskilt tulid kiiliparved. Nende kõlisevad liikmed läiklesid kustuva päikese kiirtes. Sääsed surusid kuusekoorest katuse kohal.

Punakollased pedajad õhkasid kasvavas õhtus ruske söödi serval. Päeval valgunud vaigupisarad tardusid kollases tules. Mäenõlval onni ees sinas kadarik.

Kadariku taga algas aga Torgla soo, madalate, kidurate mändidega. Kaugel silmapiiril särasid soos nagu hõbelindid — umbveed — kinnikasvavad järved.

Nende kallastel elasid hallid kured, ja kuni onnini kostis kurgede laul.

Ikka madalamale vajus kuulaja pea. Valged juuksed rippusid ta poolpaljalt kolbalt kondistele õlgadele. Särgikuklast paistis hall nahk nagu muld. Värisev lõug puudutas viisunööridega ristatud põlvi. Nii jäi ta kahekorra murtuna lävele tukkuma. Läbi unevirve kostis ta kõrvu vaid hallide kurgede laul ja mändide igavene müha.

Süngelt-suurepäraselt rauges päike. Kääbusmändide ladvad veretasid. Varjud venisid pikaks, roomasid mööda mäenõlva, mustasid onni pehkinud seinul. Ülalt hallid, alt tumepunased pilvelindid rippusid hiigeltiibadena päikese kohal. Taevas vastaspoolel aga kahvatas, ähmatas, hämardus. Ja läbi rõõsa udu vilkusid üksikud tähed ning kitsas kuusirp.

Pead tõstes nägi Esä Jumala saare hiielatva teispool järve purpurselt lõõmavat. Rauk vajus jällegi kössi ja õhkas tasa, sügavalt, õhkas ning noogutas pead.

Sääsed jäid äkki vait. Ainult pisikesed mustad putukad vibutasid veel väikeste tiibadega mustava maja ümber.

Siis ärkasid esimesed öise metsa hääled. Kulli naer veeres kerana soole, rõkkas laanes vastu, kadus kaugel. Ja siis haugatas hunt, neelas hääle ja haugatas selle uuesti — puude alla, soole, kaugete umbvete poole. Ning siis sulpsas ojas iherus, — terasene veekõlin vaikis äkki nõrepuude all nagu kandle keel, millele langeb käsi. Kes teab, kust tulid ja kuhu kadusid hääled...

Vanamees noogutas peaga ja sosistas:

«Isa... pojuke... vaimuke...»

Kuid kaugemale ta mõte ei ulatunud.

...Üle laugassoo tuli mustav hiigelpilv. Männid murdusid, kui ta neist üle veeres. Mühinal vajus ta onni

kohale kokku, nii et tohikune katus ragises ja sarikad raksusid. Esä tundis laupa nagu pihtide vahel, ta sooned tõmblesid krampides, ta keha vappus palavikus. Ümber aga kees, sumas ja põles nagu kõuepilves.

Esä sirutas värisevaid käsi ja sosistas, paitades pilve, suletud silmil, siniseil huulil:

«Taevased... maalised... halastage!...»

Siis vajus ta rinnuli päikesest põlenud rohule, oiates ja viseldes kui haavatud loom. Ta kondised sõrmed tungisid kuiva mulda, viimne keraline mõte kukkus ta peast ning purunes. Ümber loivis kõrbetuulena vaid sünge Torgla vaim.

Mets mühas tumedalt, tasa.

*

Öö hõlmas tuli teopoiss metsateel ja nuuksus. Ta rusikas käed pühkisid külmi pisaraid koltunud näolt ja ta rinnast kostis tume oie. Kui mõisaloss selja taha kadus, tõstis ta rusikad taevasse ja kähistas läbi hammaste:

«Hundid!»

Siis aga ehmus ta ise oma häälest. Ta vajus kössi, tõmbus küüru ja ruttas pimedas piiludes kodu poole.

Hundid — ta kuulis neid niigi Torglas ulguvat. Nad jagasid oma saaki — isane ja emane. Uu — uu— uu... kostis nende hääl kaudu metsa. Ja tuline hoog käis läbi teoorja vitsavermelise selja. Uu — uu — uu...

Nüüd kostis nende ulungit juba nagu kõikjalt. Viimne veri valgus teoorja näost. Ja ta pistis jooksma.

Metsa kohin paisus. Siis hakkas õhk jooksja kõrvus vihisema. Hääl kõvenes ja näis nagu järele kihutavat. Ning siis mõistis mees, mis hääl see oli.

Nõnda vihiseb kasevits, langedes kramplikult tuksuvale ihule. Esimesel hoobil roosatab nahk, teisel veretab. Igal järgmisel viskleb keha kõvemini — kuni kaseoksad on punased.

Mõisa hundid — härra, opman, kubjas, kilter! Orja verivermelisse selga lõid valukrambid. Ta tundis vitsu juba selja taga vihisevat ning kartis esimest hoopi.

Kuid ta ei jõudnud enam joosta. Ta tuikus hingeldades edasi.

... Ta ees mustas põhjatu hauana Torgla. Selle rannal, piksest purustatud männi varjus, oli nende kodu. Ja selle tohikkatuse üle käisid soo salapärased hingused.

Meenusid Margusele lapsepõlve päevad, mil ta esmakordselt mõistatas metsa mõistmatust.

Ta jooksis vanaisa juurde:

«Esä, Esä, mis on seal mändide ladvul?»

«Päike läheb ju looja.»

«Jaa-jah, aga mis see on, see?...» päris poisike hirmust värisedes. «See — vaata ometi, kui punane, verine...»

Või kohutav sügismaru põlismetsas... Pedajas paindub, vihaselt vingub tuul ja viib tuisuna üle söödi oksi ning okkaid... Sügavas metsas aga oigab, kaebab keegi.

«Esä, Esä, kes on seal?»

«Tuul on ju.»

«Ei, aga see, kes seal nõnda oigab?»

«Ah see... see on ju mets... must, must mets...»

Aga poisike ei mõistnud ometi, mis oli see seal, see...

... Margus komistas üle Esä, kes lamas lävel. Ta aitas rauga sisse. Ja varsti pragises pird pilakus ning valgustas suitsunud seinu. Nad purid pirruvalgel aganaleiba.

Teomehe kurgus oli valus, nagu oleks ta nõelkeri neelanud. Ta vaevatud jäsemed liikusid vaevu.

«Ooh-ooh!» õhkas vanamees. «Ilma ja elu!»

«Vaeva ning valu!» vastas teopoiss, soojendades lee ees vermelist selga.

«Jumalisi oleme pahandanud,» jätkas Esä. «Taevased on kurjad, maalised vihased, ooh-ooh ... Viis nädalat juba põud ... Jaan pani taeva kinni, piiskagi ei tule ... Tuul puhub — kui tuli põletab ...»

«Aga mõisas pekstakse,» lausus poiss.

«Maa lõhkeb kuumusest, puud ajavad vaiku nagu mahla, linnud istuvad põõsa vilus samblal, nokad lahti, lõõtsutavad ...»

«Aga mõisas pekstakse!» kordas Margus.

«Pekstakse, pojukene, pekstakse. Või kunas poleks seal pekstud. Alati on, alati ...»

Nad vaikisid. Pird põles praginal.

«Maailm on varsti otsas ...» sosistas jälle Esä. «Hundid uluvad kui suure katku ajal, uluvad päisel päeval ... Ja Kõrgesaarel olevat ööseti surnuid nähtud ... palju, palju ... Kõik valgeis rõivais ... tulnud üle jõe ja kadunud metsa ... valged ning palju ...»

«Mõndagi räägitakse,» jätkas Margus, «räägitakse ka, et kui nüüd süütu neitsi upuks ... ainult siis tuleks vihma ... upuks nagu ohver ...»

Siis vaikisid nad jälle. Seinad mustasid, söed lõukas hõõgusid, pird põles võbinal. Kõikjal ümber oli õud ja hirm — mõis vihane ja jumal julm. Ega leidnud inimene laial Torgla sool abi kuskilt.

Aga kui kesköö lähenes ja Margus magas, hiilis Esä onnist ning kadus Jumala saare tammehiie poole. Välgud vehkisid taevas, maa jalge all oigas janus ja öö oli must ning lämmatav.

*

Kui need umbveed kuivaksid, haigutaksid järvede asemel vastu põhjatud sügavused — nagu teise maailma algus.

Kord oli aga Torgla soo asemel üksainus suur järv. Ta ümber mühas rannatu põlismets. Järve kaldail seisid vaimajad, ta pinnal liikusid tugitaladega paadid. Siis peeti siin kirveste ja viskodadega vihaseid võitlusi ning kütiti metssigu ja tarvaid. Sügaval turbasoos puhkavad nüüd pealuud ja süngete järvede põhjas lamavad toorahaamrid.

Mets kohas, ja ses igaveses kohinas tärkasid sood ning rabalaukad. Ja aastatuhandete pärast seisid hallid kured vete kaldal ning laulsid kooris oma laulu. Ja pistrikud tulid, istusid veest kerkivaile kändudele ning vaatlesid end tõmmus veepeeglis.

Torgla elab sünget ja sügavat elu, niisama saladuslikku nagu ta minevik. Ja veelgi jätkub temas igavene võitlus, sünd ning surm.

Üksi mustab mannermaast lahutatud Jumala saar keset põlislaant ja mädasood. Kaldale sinavad ta tammede ladvad, aga teed tema juurde ei ole. Ainult mustad postid viirastuvad sügavas soos kääbusmändide vahel, ja neid mööda viib rada Jumala saarele. Kuid ei ole neid, kes seda rada tunneksid. Nad puhkavad mullas. Mõnede pealuud valendavad Torgla laugaste ääres, teiste kondid on hundid laiali kandnud.

Kunas tõusis su päike, Jumala saar, millal veereb ta loodesse?

Torgla männid kohisevad sünget salajuttu, pälgud sähvivad taeva all ja kahvatud inimmõtted otsivad sammasrada, et tungida jumalahiite põue ning hääbuda seal muinasjuttude hämarusse.

*

Esä läks.

Ta pea oli norgus, kõhetud sääred nõtkusid, käed värisesid. Nagu eksinud kodukäija tuikus ta ühelt rohtunud sambaotsalt teisele. Ümber aga seisis soo ning surm.

Öö oli raske ja rusuv, nagu oleks tuhandest miilihauast temasse kuumus voolanud. Ei piirdunud mustavas taevas pilveriba, ei siranud ainustki tähte. Ei liikunud põuaudus õhk ja metsadki näisid vaikivat. Ainult maa all oleks kui müdisenud, keegi oianud, kedagi appi kutsunud.

Peagi pidi olema otsas see maailm.

...Tüdruk, kus viibid sa? Tule ja kukuta end ööpimedas järve lainetesse, — siis tuleb taevast vett! Vaimudele on urja vaja, eluohvrit on tarvis, siis alles nad halastavad. Tule ju kiiresti!

Kas sa ei tea, kuis maailm su järele igatseb nagu murumuld urikivi ümber, mis janub ohvriverd? Kas sa ei tea, kuis ihkavad põlenud põllud sahisevat vihma, kuis närbuvad õied nagu nutupunased silmad, vaadates hõõguvasse taevasse? Tule ju kiiresti, tule ju ometi!

On öö, kui sa tuled. Põlispuud vaikivad tõmmuvoolisil rannul. Sa liigud kui vaim, ja mustavas taevas ning järvede pinnal paistab su valgete riiete vastuhelk. Üks ainus lehvitus — ja kiirates tuksuvad ringlained üle järve ning kaovad öö hämarusse. Veel veidi väriseb vete virve kõrgete puude all...

Õhtukaarel kerkivad siis pilved taeva ja varsti vihiseb vesi janunevatele põldudele!

Tüdruk, kus viibid sa nii kaua? Mis maksab sinu elu nälga sureva rahva elu kõrval? Tule ju kiiresti, tule ju ometi!

...Esä tuikus üle soolaugaste. Juba mustas Jumala

saar ta ees. Ta ei näinud ega kuulnud enam midagi. Ta tundis vaid meelipimestavat püha-hirmu.

2

Kuus nädalat ei tulnud vihma.

Päike tõusis, põletas ja läks looja. Inimeste silmad vaatasid taevakaartele ning ootasid asjata pilve. Tõustes oli päike punane kui veretükk, tuli alles kella kuue ajal nähtavale ja kadus õhtul samal ajal. Ei olnud varju, kui ta paistis, ei säranud hommikuti kastepisarad rohuvartel. Kuiv põuaudu loor rippus maa kohal. Mudaloikude põhjad lõhkesid kuumusest ning konnad surid jannu.

«Nälg — nälg!» undasid kirikute kellad, ning nende hääl kostis oigena üle põlenud maa.

Hommikust õhtuni seisid jumalakoja uksed pärani, inimesed lamasid põrandal kummuli ja kisendasid:

«Issand, halasta! Kristus, halasta! Issand, halasta!»

Õpetajad seisid põllupeenrail, sirutasid käsi taeva poole ning hüüdsid:

«Jehoova Issand saadab surmast välja! Halleluuja!»

Kuid põletav lõunatuul lõõtsus nende paljaste peade ümber ja kuivatas higitilgad nende otsmikel. Nende keeled kuivasid kinni, et nad ei saanud koos oma karjaga jumala poole hüüda. Ning kollaseks kõrbenud maa kisendas endises janus taeva poole:

«Nälg, nälg!»

Ning juba see hiiliski põldude ääres, et sügisel koju tulla — luitunud, punaste silmega. Ning ta kõrval seisis taud ja vaatas isuneval pilgul küla poole.

. . . Teomees kündis härgadega mõisa põllul. Parmud pirisesid määratu karjana ta ümber ning nurusid verd,

mida oli orjal eneselgi vähe. Musttuhat tekkis neid iga päev sois ja rabus ning põristas metalltiibu heledakskõetud õhus. Aga mees käis paljaste viiskudega mööda põletavat põldu ja ajas pudenevasse mulda nagu tuhavälja vagusid.

Kui päike hõõgsöena keset taevast kõrgeimal lõõmas, juhtis teomees loomad lepikusse Neitsiallikale, laskus kuivuva lätte äärde kividele, kummardus ja jõi.

Nagu vahe nuga lõikas külm vesi ta sisikonda. Mees sulges silmad, ta higised juuksed langesid vette, kuid ta jõi, jõi ja jäi allikaäärsetele kividele — surnult lamama. Härjad raputasid redelrangid kaelast ja astusid aeglaselt, otsekui mõtiskledes mõisa poole.

Teomees ei orjanud enam ja tal polnud enam janu.

Aga nurm jäi seekord kündmata. Kui kuum tuul lõõtsus, tõusis tuhasarnane tuline muld õhku ja tuiskas nagu kuiv lumi talvel.

*

Kord, kui õhtuvarjud juba üle majade ulatusid, aga maa päevasest soojusest alles hõõgus, istus Margus kirikumõisa aias murul ja kõneles endise õpetajaga. Videvik kattis tumeda vaibana närbunud lehestikku. Kannatavast maapinnast tõusid vaiksed mõtted igavesest rahunurmest, kus kõnnivad hallpäised raugad, rääkides armastusest ja alistumisest. Need koduse mulla hääled ulatusid vaikse leinana rahu otsiva südameni.

Ei need olnudki sõnad, mida kuulis Margus. Olid pigemini mõtted kui sõnad, mõistaandmised kui mõtted. Avaldusid nad ohetes, värisevate käte liigutusis, väsinud pilkude süttimises-kustumises. Kahises hämaruses haavapuu latv, kohises rõhuta sõnade kosk . . .

Aga tuim ja piinatud teoori nägi hetkeks nagu süngeid seinu enese ümbert langevat ning nende tagant uusi maailmu avanevat.

Ja nii aimles rauk keset suvist ööd:

*

«. . . On nagu ussid meid kiusavad mõtted: nad roomates hingesse vaovad. On nagu tuuled nad samuti: tõusevad, paisuvad, kaovad. Kes teab nende mõtete suurust, ehk ise me nemad küll sünnitand? Kes teab nende kasvu ja jätku või millal nad kustuvad? Nad noortel võimsad ja tormised on kui põletav marutuul, nad vaiksed ning hallid vanadel on kui taevas talvisel kuul. Nad noortel ihkavad kangelastegu, suurt, uhket sangaritööd, kuid vanadel veerevad vaikselt ja vaanelt kesk suvist hämarat ööd. Siis otsivad tõe ja õiguse põhja ning jumala vaimu me sees, siis uurivad tundmata taevaste elu, mis ootavat alles meid ees.

«. . . Sa õnnelik-õnnetu otsija oled, sest noorena tunned ju sa, et jumal on selge kui päike, et jumal on tume ja tundmata. Ei ole muud miskit, mis eest nii palju on kannatand inime kui tumeda usu pärast me tundmata jumalasse.

«. . . Kord selgub sullegi mõistatus ees: on jumal vaid elu me ümber ja sees. See põline elu, mis tuhutuskades keeb, mis lilled on õitsema pannud ja tühjusest ilmasid teeb. Ta lõõmab päikese palangus ja ragiseb pirrutules, ta kohiseb mässavail meredel ning suliseb allika vees. Kui sureb me liha, vaim lahkub ja kaob, siis jumalaga end ta ühendab. Sest oleme isegi jumalad: me osadest uuesti inime saab. Ei ole sel usul kuiva kirja, ei põrgut, ei paradiisi, ei ole tal tarvis palvet, ei urja, ei jumalakoda ning hiisi!

«. . . Oh mõtted, oh mõtted — nii valged kui lumi, nii vaiksed kui raugenud meri, — nii uurivad-puurivad, kisendavad, kuni veel mässamas veri! Nad otsivad elu ja ilmade algust ning jumalaid elusaid; nad kobavad ringi kesk ääretut valgust ja eksivad teeta kesk teid. Oh tühine usk, oh tühine teadus — kus on teie tõde ja jumal? Nii kaua uskusin teid mina alles, kuni ma olin veel rumal. Nüüd aga usun ma jumalasse, keda kuulutab taevas ja salu, kes on teadmatu-tundmatu jõud, jätmatult jätkuv elu. Kes on siis jumal, kui mitte ma ise, mis on siis elu, kui mitte mu vaim? Selles on varjul me maine olu ja igisurematuse aim.

«. . . Kui ragudes rauda ja radasid rajades me elame ilmas, me — jumalad; piiname, rusume, vaevame, tapame, usume õigust — viletsad rumalad! — Kuid vaiki, mu süda, ja vaikige, mõtted! Kas usun ma üksinda valu ja verd, kas usun ma üksinda põlevat tuska ning mõõtmatut tuimuse, tühjuse merd? — Mu jumal on arm, mu jumal on elu, mu jumal on tõde, mu jumal on tee, mu jumal on vaikne kannatav valu, mis särab läbi silmade vee. See jumal ei ole muinasjutt, ei oota meid pilkane öö, kus ahastaks ohe ja valitseks nutt ning piiraks vaid piinade vöö.

«. . . Öö sumedas süles nii kumiseb sala, kui kostaks kaugete kellade hääl, ja tasa mängivad õhtused õhud kollaste lehtede peal. Ja üksinda oigab ja leinab ta siin, see hõõguv, põlenud maa, ning kuula, kas ei kosta see nii, kui laulaks nüüd vastu sull' ta? Nii tasa, nii vaikselt, nii hellasti kostab see värisev hääl, kui ujuks ohete laine sügava umbjärve peal:

««Jää rahule, sõber, jää rahule, vend! Kord tõusevad paremad päevad, mil sinu väsinud silmad jumalat eluna näevad.

««Oh kannata, sõber, oh kannata, vend! Kord õitse-

vad lilled ja heliseb maa! Siis kustuvad tumedad öised varjud ja punavad koidud ning rahu saad sa.

« «Ei ole siis ohtu, ei ole siis hirmu, ei ole halba, ei head, ei ole vaevades ohkavat ohvrit, ei ole ootustes õhkavat maad. Ei ole siis taevast, ei ole siis põrgut, ei tumene hädades taevane kaar. Ilm ise on enese looja, kõik maa on üks Jumala saar.»

«. . . Nii tasa ja vaikselt kumiseb maa, kui heliseks kauguses kellad, ning piiravad hinge aimused nii imearmsad ja -hellad. On lahkunud minust kõik ahastused, on võidul üksainus aimus: mu vaim on ju Torglasse rännanud ja kummardab jumalat vaimus. Ei ole mul usku, ei ole mul kirja, ei ole mul palvet, ei tunne ma urja!

«. . . On nagu tuuled me eksleval mõtted: nad tõusevad, õõtsuvad, kaovad, nad tormavad, uurivad, otsivad, kuni kord mullasse vaovad . . .»

*

Margus kuulas, ja talle näis hetkeks kõik selguvat. Kui ta oma muidu nii tuima näo vaevalt väriseva lehestiku poole tõstis, näis see nagu äraseletatud olevat. Vaevatud teoorjale paistis teispool mõisa härjatarasid kui uus maailm avanevat. Ja ses maailmas valitses vaim, keda kutsuti kord jumalaks, kord inimeseks. Ning seda vaimu kummardati nii kirikus kui ka salapärasel Jumala saarel. Otsekui mõtteahelate varisemist kuulis ta.

Rauk aga rääkis. Ta mõtted voolasid nagu põhjatust allikast. Ja ta tundis enese seisvat nagu nähtamatu koguduse ees ning jutlustavat igavesti vanast ja kuulmata uuest usust, mida pidid kõik mõistma. Sest see oli vaid tunne ning hääl.

Margus kuulas ja ütles:

«Õpetaja, inimesed on rumalad ega tea seda veel mitte. Nad ei saa arugi neist suurist asjust, kuigi need nii lihtsad on.»

Ta tänas, jättis jumalaga ja läks. Ning sammudes keset sumedat ööd näis talle kõik nii helge ja selge, olgugi et taevas ei kumanud kuud ega tuiganud tähti. Ei kartnud ta ulguvat huntide hulka, ei peljanud pahuraid pedajavaime. Sest mõte, mis kord vabanenud hirmude ikkest, see valgustab isegi pilkast ööd.

Ei kesta kaua selline öö. Kustuvad varsti öised varjud, peagi süttivad pilvedel tulised viirud. Peagi põlemas taevas ja lõõmamas koit!

Uued päevad on alganud maailmas — uued maailmad, uued päikesed, uus maa, uus rahvas ja uus jumal!

*

Ja ometi — põletav põud kestis edasi . . .

Ja ta kestis terveni seitse nädalat: jaanist rukkimaarjani. Inimesed käisid kui varjud ja uskusid viimsepäeva tulevat. Ning miks ei pidanudki ta tulema? Jumal oli vihane ja Maarja rahva maha jätnud. Kust pidi siis veel abi tulema?

. . . Kui Karupalu peremees oli pool päeva palja päi tulise päikese all piirikivil istunud, tõusis ta kähku, nagu otsusele jõudes. Ta ruttas koju, võttis kapa ja hakkas sellega poolkuivanud ojast kaerapõllule vett kandma. Ise aga rääkis seal juures:

«Olgu sa olemast, tulgu sa tulemast! Ei ole sind hea andnud, kust saab sind siis kuri võtta?»

Kui ta mõisa viidi, vaatas ta opmanile teraselt otsa ja ütles:

«Mis võin mina parata, kui palgid on kõverad? Käisin küll vanajumalale peale, aga kuri käänas nad ikkagi looka. Ja veelgi tean: ööl on üheksa poega...»

Ning krahvihärrale ütles ta suu sisse:

«Pärigu saksad Riiast järele, kas on sealt säärane paber välja antud, et nii kaua taevast vett ei tuleks? Mind aga ülendatagu hundi seisusse!...»

...Aga põud kestis edasi. Kuum liiv kõrvetas paljaid jalgu. Loomad liikusid, keeled hammaste vahel rippu. Kirikute kellad oigasid üle põlenud maa:

«Nälg — nälg —!»

3

Kuigi Margus uue ajastu algust uskus, oli Torgla endiselt kohutav ja inimesed endiselt hirmsad. Nagu unes jätkusid päevad. Päike põletas endiselt, endiselt rippus põuaudu põldude kohal, tuline veri tungis ajju ning pea huugas.

Kas ei kumanud siis koit ja tõusnud uue maailma päike tol hommikul?

Koit kumas ja päike tõusis, kuid ainult selleks, et armutult kõrbenud välju põletada!

Mõisa härjatalli aurus arutas orja unine pea elu põlisküsimusi. Lõunatunnil pikutasid teomehed viinaköögi taga ja rääkisid marukoertest, kes karjadena ringi käisid. Tema aga lamas, mõtteis ikka üks ja sama. Lamas ja vaikis, kuni väsinud silmad sulgusid. Kuid ärgates kordus jälle sama.

Kutsusid teised teolised teda papipojaks, ainult naersid ning pilkasid.

...Esä istus päevade kaupa onni lävel ja vahtis soole. Õhtuti lamas ta kurtes ja kaevates õlgedel. Ööseti aga tõusis ning kadus vabisedes soomändide taha.

Margus teadis, kuhu vana läks, kuid ei teadnud, kus see oli ja mis seal toimus. Kord katsus ta isegi Esä järel sinna hiilida. Kuid hirmust meeletuil silmil pöördus ta poolelt teelt ja vajus onnis õlgedele. Ta keha viskles krampides ning suu hõõgus nagu nõelte otsas.

Siis langes ta imelikku unne. Ta magas ja ta silmad olid lahti ning vaatasid läbi ukseava soole. Seal mustasid käharad kääbusmännid ja valendas pimedas põdrasammal. Siis nägi temagi t e d a Torglas liikuvat. Ta kerkis soosammaldest, hõljus musta sambana õhus ja vajus onni poole. Seal vaarus ta üle künnise, kummardus mehe kohale ja küsis süngelt ning sügavalt:

«Kes oled sina? Kes oled, et ei tunnusta mind?»

Margus ajas enese vabisedes küünarpäile ja vastas läbi une:

«Inimene, suur inimene olen!»

«Aga sina oigad ometi ja vingerdad valus?» ilkus hääl mustast pilvest.

See oli lõõtsutav trotsilaine, mis voolas nüüd mehe huulilt:

«Jah, mina oigan ometi ja vingerdan valus! Aga mina olen! Olen kõigi hädadega, kõigi valudega. Olen tõesti, siin kohal, ilmsi elavana. Aga kes oled sina ja kus oled sina? Kas võid mind vaevata isegi olemas olemata? Ütle seda, ütle — või ma . . .»

«Ha ha haa!» rebenes pilv naeruks. Ja see naer rõkkas lainena üle maa. «Ha ha haa!» naersid onni mustavad seinad, naersid öised metsad ning sünge taevas nende kohal.

Siis hüppas Margus üles. Ta silmad pöörlesid, käed olid rusikas ja hambad puseriti. Kuid must kiusaja pilv oli kadunud. Ainult peas huugas ja mühises.

Margus ründas läbi metsade mõisa väljale. Seal siru-

tas ta luised käed kaugelt mustava kirikutorni poole ja tardus nii. Ahastav palve hõõgus ta mässavas rinnas:

«Suur oled sina, oh maailmade looja! Ja ei peaks sinul siis veel rahu olema! Kõik inimmõtlused on tuhk ja põrm! Anna aga meile rahu! Päästa meid neist mõtteist! Suur oled sina, oh maailmade looja! Ja ei peaks sinul siis jõudu olema meid päästa tarkusest!

«Kõik, kõik see on kurjast — see must kiusaja pilv, see viimsepäeva kartus ja isegi sinu kõne, oh vana õpetaja, oli kurjast. Küllap sa juba liiga vana oled ja rumalalt räägid. Üksainus on jumal, üksainus!

«Andku tema meile aga rahu! Rahu!»

Margus vajus orjakivile, pööras näo kiriku poole ja jäi magama, puhates nõnda järgmise päevani.

Kui ta aga hommikul Esäga aganaleiba purres laua taga istus, hakkas ta sellest rääkima, mida nii kaua enese taga hoidnud. Kuid juba mõne lause järel ujusid mõtted laiali ja ta vaikis kohmetult, pühkides vatmalist varrukaga pisaraid laubalt.

Esä vaatas imestades talle otsa ja ühmas pahaselt:

«Mis tead sina, pojuke, jumalast! Ooh, ooh! Vihane on jumal meie peale, vihane! Nälg tuleb, ilm läheb hukka! Ooh, ooh!»

Nad vaikisid mõlemad kohmetult. Siis küsis Margus sosinal, vanale teraselt otsa vaadates:

«Esä, kus käid sa öösel?»

Rauk pööras pea kõrvale ja pomises:

«Mina? ... Kus ma käin? ... Niisama ... Jumalat käin palumas ... taevalist ... maalist ... Oo, ooh ...» Ja siis juba teisale kaldudes: «Kunas tuleb lõpp vaese inimese vaevale? ... Mõisas pekstakse, jooksed metsa — sured nälga ... Sel aastal uhab vihm vilja pärimäge ... teisel põleb ta põua käes ... Ei tea, miks see kõik nii on ... aga nii see on ... Ja mine kas või

tuhat versta — ikka on mõis, ikaldus ning nälg... Mine kas või maailma otsani... Ooh, ooh...»

Siis vaikisid nad jälle, krobelised käed koos, tuhmid pilgud tühjusse juhitud.

*

Esä ja Margus rühmasid raiesmaal, rookides võsa, kaaludes kände, lohistades hagu. Sest tulgu, mis tuleb, kuid inimestel polnud elulootus veel lõpuni kulunud. Pärast kaebeid ja oigeid asusid nad uuesti tööle.

Elada, jah, elada, ainult elada! Igaveses orjuses, kustumatus kannatuses, aga ometi veel elada, ikka veel elada!

Tuli põles loiult, söörusuits ujus aeglaselt õhus. Mehed liikusid selles nõgiste nägude ja punetavate silmadega. Kogu mets oli täis tukkuvat vinet. Puud virvendasid nagu läbi klaasi.

Päikese veerengul oli välistuli kadunud. Hallide tuhasööride all hõõgus veel vaevalt. Siis läks Esä onni puhkama, aga Margus laskus kütise äärde tuld valvama.

Ta ei teadnud, mil silmad sulgusid. Võis olla koidu eel, kui ta uuesti virgus. Söörutulede asemel mustas maalapp ta ees metsajärvena. Kui ta aga pilgu soole heitis, nägi ta, kuis seal tulukesed samblaladvul jooksid, kustusid ja jälle süttisid. See paistis, nagu oleks väikesi küünlaid kähku käest kätte antud. Saladuslikult liikusid lõkked pimeduseseinas.

Margus tormas onni ja äratas Esä:

«Soo põleb!»

Nad ruttasid välja. Sool välkusid ikka veel nagu jaaniussikesed. Hommikuks olid needki kadunud. Kuid õhus heljus midagi ohtuennustavat. See oli peen, iiveldav turbasuitsu lõhn.

*

Torgla soo — suur Torgla põles.

Kunas ärkad sa, tukkuv Torgla? Kunas virguvad sus jõud, mis jälle maailma uuendavad? Sest sinu kaldail oli elu algus ja sina pead taas selle keskuseks saama. Siit levisid mõttelained üle maailma ning siia peavad nad jällegi tagasi tulema.

Alles siis ärkad sa, magav Torgla, kui sinusse langeb tulesäde ja sa leekides põlema lööd!

Vajatakse tulisädemeid kõigisse suurtesse unisoodesse! Siis süttib leek, ärkab uinuv sügavus, tärkab uus elu!

Siis murravad õhkuvate nägudega mehed sõõrusuitsus ja kaugele Torglate taha kostavad kirvehoobid ning julge töölaul!

Mitte enne, kui süttivad leegitsedes magavad sood! Mitte enne!

...Peagi oli välistuli soopinnalt kadunud. Endiselt tukkusid kääbusmännid ja ainult siin-seal lõi kadakas raginal põlema. Kuid all jätkus liikumine, paisus hõõguva turba sulatav kuumus. Peened suitsulindid kerkisid samblast, levisid aeglaselt mööda maad, hääbusid õhku. Ikka tunduvamaks muutus ümbruse metsades põleva turba lõhn, ulatudes verstade taha.

Torgla põles — niisama sügav-saladuslikult, nagu oli isegi sügav ning saladuslik. Torgla põles!

•

Aga põud... aga põud...

Jumal, kus sa oled? Kas sa ei näe, kuis su rahvas näljasurmale vastu läheb? Kas sa ei tea, et ta juba tunde loeb ja nagu hingeõnnistust ootab, mil päike pilve taha peituks? Ei tea sa siis seda, jumal?

Sa istuvat troonil ja inglid laulvat sulle kiidulaule.

Aga mis on rahval kasu säärasest jumalast, kes ta eest ei hoolitse?

Jumal, tee midagi, mis meie usku kinnitaks! Kui oled olemas, siis peaks sul ka jõudu olema, sest jõuetu ei või jumal mitte olla. Anna siis vihma, anna leiba, et võiksime sind uskuda! Tee imet!

...Margus eksles puhkepäeval metsas ringi. Ta vankus läbi rädi ja jõudis jälle Torgla äärde. Põleva soo taga sinas Jumala saare mets. Mees peatus küsivalt.

Mis on siis seal? Miks kutsutakse seda kõrget soosaart Jumala saareks? Miks on Torgla ümber kõik nii saladuslik, käsitamatu, kohutav?

Kuid keegi ei vastanud. Ainult turvas suitses. Ja mees arvas jällegi nägevat, nagu tõuseks samblast saladuslik pilv ning hõljuks ähvardavalt tema poole. Ta ruttas kiiresti minema.

Teispool metsa mustas mõisaloss ja selle tagant tõusis punane kirikutorn uhkelt üle teomeeste onnide.

...Hei, tulipunase kardkatusega torn, mis vahid sa üle põlenud maa ja naerad? Mis üle naerad ja mida pilkad sa?

Ah selle üle, et me näljas oleme?

Või selle üle, et me sinu all jumalat teenime, kes meid hävitab?

Kas ei ole sel jumalal meile leiba? Kas pole tal jõudu imetähte teha?

Pooge risti säärane jumal, pooge risti!

4

Tüdruk jooksis meeletu hirmuga. Lahtised juuksed lendlesid ussidena ta pea ümber. Ta silmad vahtisid nagu kohutavat nägemust kaugel puiestee otsas ker-

kivat täiskuud. Oksad varjasid seda ajuti, ja kui ta uuesti ilmus, näis ta otsekui tantsivat.

Maia peatus pilguks puu varjus ja kuulatas. Kuid talle näis, nagu oleks puiestee pimeduses keegi ähkides veelgi ta järel jooksnud. Ning ta ruttas edasi.

Jõudnud lepikuni, pöördus ta kõrvale ja vajus mättale. Ta jäsemed vabisesid, tulised ringid tantsisid silmade ees. Kuid ümber oli kõik vait. Ja ta toibus oma hirmust.

Nüüd alles taipas ta täielikult, mis oli juhtunud.

Äkki unest jahmudes nägi ta musta kogu voodi ees. Ta hüppas üles, kuid kogu haaras tast kinni. Ta rabeles vastu, ta tahtis kisendada, kuid meeletu hirm mattis hääle. Siis komistas opman põrandale ja Maia põgenes majast. Jälgija sammud kadusid ta taha kaugusse.

Tüdruk värises seda meenutades. Ta tõmbas kareda särgijätku üle jalgade, laskis pea põlvedele ja puhkes kibedalt nutma. Ning kõik ta hirm ja meeleheide sulas üheksainsaks nuuksumiseks. Ta õlad vappusid krampWlikult, kuumad pisarad voolasid särgi rüppe.

Kui ta viimaks tõusis, seisis ainult üks küsimus ta ees: kuhu nüüd?

Mõisa minna ei võinud, — seal ootas opman ees. Ja pääses ta täna ning pääseb ka homme, — kas aga ülehomme veel?

Margusel teda võtta ei lasta. Margus on tema pärast poolsurnuks pekstud. Kaugele teise maa otsa tahetakse poissi saata — tema pärast!

Jumal, miks oli Maia ometi maailma sündinud! Eks võinud ema teda viia vesile, kanda kalajärvile, kivi mähkmete külge köita ja vette visata! Miks kasvatas orjanaine üles oma lapse — orjusele, murele ning häbile! Ei tapnud nälg ega taud, — suur mure ja meeleheide peavad ta tapma!

Mõisa — ei, mõisa ta ei lähe, kas murdku hundid metsas või surgu ta nälga! Ennem kord surra kui eluaeg vaevas vaakuda! Ei saa ta Margusele — ei pea keegi teinegi saama!

Ta astus ikka sügavamale ja sügavamale metsa ning heietas äkki julgeks muutunud mõtteid.

Kaugele siit ära — kahekesi! Kas maailm siis kitsas on! Kas on vähe suuri metsi ja rabu, — leidub seal neilegi kohta. Kaevaksid laande koopa, puunotiga ajaksid maad üles, teeksid vilja maha. Elaksid — kahekesi! Ja keegi ei teaks ega näeks. Keegi ei saaks peksta ega piinata. Oleksid vabad, ei oleks orjad!

Miks pole nad varem sellele mõttele tulnud!

Maia nägu lõkendas, silmad põlesid, käed kuumasid.

Ta peatus viimaks ja märkas, et oli särgiväel. Kuid alles hommiku eel võiks tagasi rõivaste järele minna. Ja ta ei läbenudki minna, vaid tahtis sedamaid Marguse juurde. Ega võinud ka Esä onn enam kaugel olla. See siin pidi olema Soesalu ja siit viima rada alla Torgla soole.

Maia leidis tee ja hakkas minema, üha kantud tiivulisist mõtteist. Ta läks kaua ja jõudis viimaks soo äärde. Kuid väikest metsaonni seal polnud. Ei olnud põldu, aeda ega kaevulingu.

Jahmudes seisatas tüdruk. Ta oli teist teed mööda tulnud! Nii mõndki marja- ning karjarada tundis ta siin, kuid ei mõistnud, kus oli praegu. Paks mets mustas taga, Torgla ees. Metsa kohal õhetas kuu, kaugel sool valendas sammal. Ja kõik oli nii võõras ning võigas . . .

Hirmust kõheldes astus tüdruk edasi. Tulid vastu loidapuupõõsad, kadakased nõmmed, sinikased sookäärud. Midagi säärast polnud ta varem siin näinud! Ja

siis ulgus kaugel soos äkki hunt — pikkamisi, haledalt... Ta hääl lailas sombus õhus ja vaibus...

Tüdruk pöördus kohkunult ja katsus tagasi minna. Ta eksis metsa ja jõudis jälle soo randa. Nõrkenult vajus ta samblale ning purskas nutma.

Eksinud nõiasoo Torgla äärde! Ümber sügavad metsad, metsades hundid ja haldjad, metsade taga mõisaväljad ning sakste lossid... On sügav, sügav põuaöö ja kuu kollane kuma väriseb kääbusmändide ladvul...

Ta nuttis kibedalt ja kaua. Samblast kerkiv niiskus pani ta värisema. Ta tõusis ja tuikus taas piki sooserva. Ning viimsel meeleheite hetkel nägi ta äkki nagu mustas müüris tuleklibet tuikavat.

Tuli Torgla ääres! Kus mujal võis see olla kui mitte Marguse kodus! Ei olnud teist elutist Torgla lähedal.

Jälle oli Maia elav, ja pisarad kustusid ta nutetud silmis.

Joostes ruttas ta tule poole. Vahel see värises, kustus ja kadus, kuid tuikas siis veel heledamalt. Soo aur ja turba ving pööritasid pead, oksad rebisid särgijätku, okkad kriimustasid jalgu. Aga mis hoolis orjatüdruk sellest, rutates vastu oma vabadusele!

Kuid siis pöördus soorand äkki paremale, tuli aga välkus vasakul — teispool sood.

Tüdruk jahmus jällegi. Kaugel oli veel ta igatsetud koht! Kes teab, kummalt poolt sood viis lühem tee. Üle soo ei kandnud aga julgus.

Olgugi põud kõik lombid kuivatanud, kuid Torgla oli ikkagi kinnikasvava järve pind. Allpool mättaid ja soojala juuri oli põhjatu sügavus, kuhu ei paista iial päike ega kuma kuu. Süsimust silmitu surm on seal.

Aga Maia läks üle Torgla!

Mättalt mättale hüppas ta, kukkus, tõusis ja jooksis edasi. Täiskuu heledas helgis lehvis ta hame. Eemal

tõusis hall suits müürina. Kaldapuud kerkisid sammastena, peites tule oma hõlma.

Viimaks ometi oli ta üle! Ta oleks peaaegu meeletuna maha langenud. Kuid ei — lõpuni tahtis ta kõik kanda! On küllalt aega puhata Marguse juures. Ta tõusis lõõtsutades mööda järsku kallast.

Oli ääretu vaikne, otsekui oleks maailm surnud. Maia tundis äkki mõistmatut hirmu südames tuksatavat. Ta ehmunud silmad otsisid onni, tara või kaevu.

Puudesalk oli igilopsakas. Pea kohal sulas lehestik mustavaks laeks, kust siit-sealt kuukuma alamaile oksile valgus. Ei küll Marguse kodu lähedal selliseid puid kasvanud...

Äkki õhetas puude vahelt tuli.

Ja tüdruk tardus keset ümbritsevat vaikust sambana, silmis kogu olevust täitev hirm.

Murul tammede vahel põles tuli, vaikselt, vaevalt värisedes. Tule ümber ülenesid hiigelpuud, võimsad oksad üksteisest läbi põimunud. See oli nagu kõrge kiriku hämar võlvialune.

Põlistamme mustavas õõnes istus seal inimesesuurune puuslik. Ta nägu ja keha olid mustad nagu põlenud puu. Ta põlvil läikis vaskkauss hõberahaga ja inimkolp. Punane kuma mängis ta klaassilmis ning vere ja rasvaga võitud huulil.

Suure jumala palge ees põles tulikahi ja auras musta kuke vereohver. Ning suure jumala ninasõõrmed haistsid seda urja ning ta kivipalgele ilmus rahulolu kuma.

Ohvritule ääres põlvitas paljaspäine rauk ja hoidis sõrmede vahel arbavitsa, mida ei julgenud lõigata. Ta tuhmid silmad olid suletud, kuid ta tundis oma murekortsulisel otsmikul jumala raudrasket vaadet.

Tuli värises ja värises vari puusliku palgel ning

kahvatus kuma vanakese näol... Värises tuli, värises, ja jumala lahtised hobuhambad läiklesid...

Eemal hämaras seisis valge naine puu najal, käed ette sirutatud. Ta vahtis üle ohvritule jumala palgesse. Ikka laiemale avardusid vaataja silmad, süvenesid põhjatuiks, — kuni neis kajastus nõdrameelsuse otsatus.

Pühatuli värises, värisesid vastuhelgid, värises orjatüdruku süda...

Korraga kostis kõrgelt tammeladvalt okste ragin ja lehtede kahin, ning vana öökull tõusis tiibade vihinal lendu.

Rauk langes rinnuli tule ette ja oigas:

«Olen ma süüdlane — lennaku minust hing, nagu lendab nool vibult! Olen ma süütu — viibigu hing minu ihus!»

Tüdruk aga karjatas läbilõikavalt ja tormas hiiealusel edasi. Ta lehviv särk ja ettesirutatud käsivarred valendasid.

Kollane kuu, igavesti vaikiv Jumala saar, punane kuma puuladvul ja ootav umbjärv...

Äkki hele naisekiljatus! Tume lainetesulin!

Kuu kuma purunes, ringlained veeresid rõngas-ussidena üle vee. Robin käis läbi rannaroo, must hundipurikas kõngutas pead. Siis vaikis kõik. Vaevalt tuksusid veel lained. Rahunesid Torgla vete janused sügavused.

Vanake lõikas põlvedel seistes arbapuult koore ja laskis selle langeda. Valge pool kukkus peale! Esimest korda kogu seitsmenädalase põua jooksul! Ja kolm korda järgemööda tuli valge pool peale!

Jumalal oli heameel oma sulase ohvrist!

Esä langes kustuvas kumas rinnuli pühatule ette. Piiritu rõõm ja piiritu palve värisesid ta südames:

«... Suur, ilmmõõtmatu jumal, oh anna, et tuleks

meile vihma ja saaksime leiba! Et läheksid pead täis raskeid teri ja saaksime palju vihkusid ja parmaid, palju hakkisid ja kuhjasid ning suur oleks õnnistus leivaga! Et ei oleks katku ja ei oleks nälga, ei sõda ega uputust!»

Punane kuma liikus jumala vere ja rasvaga võitud naeratavail huulil. Aga üleval Torgla metsade kohal õitses juba koidupuna. Piiritu palve värises Esä südames:

«. . . Nii kui päike tõuseb, kuu kasvab, meri äärte tasa täidetakse, — nii rõõmusta sina meid, suur looja, ning anna palju leiba ja vala meie üle välja kõiksugu andide rikkust! Nii kui pääsuke päärib, nii kui siid venib, — nii pikenda meie päevi! Nii kui mets mängib ja mäekesed hõiskavad, — nii olgu meie elu! . . .»

*

Päike tõusis endiselt. Endiselt põletas ta maad ja õhk oli lämmatavam kui kunagi varem. Endiselt käisid inimesed punetavate silmega ning nurisesid jumala peale.

Aga siis ometi . . . Ämblik istus keset pesa ega jooksnud enam võrkusid mööda. Pääsukesed päärisid järve kohal ja puudutasid tiibadega vett.

Ja siis ta tuli, see kauaigatsetud pilv! Must ja kohutav oli ta, kui hiigel-nahkhiire tiib. Tulised jooned sähvisid ta südames, nagu oleksid seal tunglad tuules keerelnud.

«Issand, sina oled armuline!» hüüdis õpetaja ning pani käed ristamisi.

Ja siis saatis ta kellamehe torni ning käskis helistada nagu suurimal pühal.

Uhke paistis altar põllukivil. Selle taga seisis õpetaja ning ta ees põlvitas rahvas. Pühalik-vägevalt lõid kel-

lad. Ja kui esimesed tilgad piksemürinal maa peale langesid, kostis rahva laul üle välja:

Au ja kiitus olgu igavest
Kolmainu jumalale!

Ning siis rõkkas taeva poole:

Kõrged uksed lahti minge,
Siionisse laske mind:
Rõõm siis täidab minu hinge —
Issand, siit ma leian sind!
Siin näen sinu palet ka
Paistvat vaimu tulega.

Ja lõpmatute välkude valgel ja vihmavalingul tõstis õpetaja käed ning õnnistas rahvast ja põldusid nagu Noa pärast veeuputust.

Aga vihma sadas ja sadas, kuid inimesed ei tundnud, kuidas nad läbimärjaks said.

Sel ajal seisis Esä onni ees ja vaatas kaugele üle Torgla, kus ähmus Jumala saare püha hiis. Põlev soo auras voolava vihma all nagu hiigelkütismaa.

5

Jälle helendas päike. Taevas ujusid juba valged sügispilved, kuid maa lõi alles haljendama, nagu oleks uuesti kevad tulnud. Põuauni oli möödas. Inimesed ei tahtnud veel uskudagi, et olid pääsenud surmast ning hukatusest.

Kuid siiski — tühjadel põldudel liikus luitunud, punaste silmadega nälg ja vaatas küla poole . . .

Margusegi peast auras põuaudu. Kuid midagi jäi sinna, mis ei hääbunud ega surnud, mida polnud võimalik millegagi tappa. See oli uuriv ja puuriv mõte.

Koormas küll veel tume mure Maia pärast, kes jäljetult ja jäädavalt kadunud. Kuid siis kustus seegi, varsti polnud orja armastusest muud järel kui udune mälestus. See vaid süvendas seda eiteamilleks elamise tunnet, mis ümbritses kõikjalt . . .

Kui nädala teopäevad tehtud, asusid Esä ja Margus jälle oma põllu kallale. Kuid palju seal teha polnudki. Sest vilja asemel kõlkusid nurmel kasteheina kulukad, kahisedes tuules kaeblikult. Vaikselt ja roidunult töötasid mehed, teades, et nälg ikkagi tuleb.

Kui nad aga õhtuti onni lävel istusid ja hämarduvale Torglale vaatasid, liikusid kummagi peas omad salajased mõtted. Aeglaselt nad liikusid, ilmudes alguseta, kadudes lõputa, nagu roosad udupilved Torgla kohal.

Pilt pildi järel kangastus Marguse mõtteis.

. . . Taevas ujuvad valged sügispilved, ümber aga sinab põhjatu sügavus. Ikka kiiremini ja kiiremini ruttavad pilved, võttes üha imelikuma kuju . . .

Maa peal mühavad metsad, läiklevad veteavarused, laiuvad viljaväljad. Oleks nagu liikumisavarust inimeselegi. Kuid keset neid välju uhkeldavad mõisad, toretsevad lossid ja teovaimud kummarduvad põldudel, lastes kõrtel langeda. Ning jätkub orjus, voolab higi, kestavad kannatused . . .

Mis see ahistab nõnda rinda kõrgete sügispilvede lendu jälgides?

. . . Selgel talveööl siravad tähed taevas ja üle lumeväljade lainetab kuu rohekas valgus. Kaugel küngaste taga heliseb aisakell ja laulab killamees haleda, peene häälega. Säravad Sõelatähed, Härjad, Vanker, värisevad Linnutee tulukesed kui helkiv helmeste rida. Kuu näib suurenevat ja vähenevat, taganevat ja lähenevat. Kord on ta valge, kord kahvatukollane, siis jälle rohekas-udune . . .

Jah, seal siravad tähed ja kumab kuu, kuid mis on nende taga, teispool tähti, teispool kuud? Seal olevat taevas, õndsate kodu, igavene paradiis. Ja kui ka need on, — mis on siis sealpool neid? Mis on kõigest sest kaugemal, mida me tunneme ja mille nime teame? Kui seal midagi pole, mis on siis «eimidagi»? Pole seda kunagi näinud, mille nimi oleks «eimidagi». Mis on sealpool otsatust?

Seepärast vaatavad silmad nukrustades taeva sinasse ja rinnas tuikab miski valusalt. Tahaks siis lennata isegi ühes ruttavate sügispilvedega kuhugi kaugele — sinna, mille nimegi ei tea . . .

. . . Oli Margus alles poisike, istus lumivalge Karja-Otiga Turmavere söödil tuhande-aastase tamme all. Vana karjus vestis muistseist vaenuaegadest ja sõdadest. Sõitnud kord kuningas Kaarel üle sellesama söödi, all soos aga jäänud rappa ja kaotanud saapa. Andnud siis Oti isa kuningas Kaarlile oma saapad. Pärast aga kinkinud kuningas karjase isale saapatäie tukateid . . .

(Kuhu jäi see kuld? Mõisnik võttis ära. Mees orjas edasi . . .)

Margus oleks veel nagu nüüdki lävel istudes näinud suurt kuningat valgel hobusel läbi soo kihutavat. Oli ammune lugu — ometi kuidagi veel lähedane . . .

Jah, kord oli Margus tosina-aastane poisike ja kuulas Karja-Oti lugusid. Seegi oli kord noor olnud ja selle isa kuningas Kaarlilt saapatäie kulda saanud. Oli kord kuningas Kaarel, pidas pikka sõda, aga enne teda oli juba palju kuningaid ja palju sõdu. Ta isegi saab vanaks, sureb kord. Aga pärast teda sünnivad uued inimesed ja surevad jällegi, ning ep ole mingit vahet aegade keerdkäigus.

Jah, kord tuleb küll viimnepäev, maailm saab otsa. Aga mis tuleb siis pärast viimset päeva ja mis tuleb

pärast seda, mis pärast viimset päeva tuleb? Kus on igaviku algus ja lõpp?

Oi, kuis me kardame otsatust ja igavikku, sest et see meie mõistusest üle käib!

Sellest on lendavate sügispilvede poole vaatavais silmis nii palju hirmu ning igatsust...

...Ikka uusi pilte kerkis Marguse ees, millele ta ei leidnud seletust. Ja uusi küsimusi, millele polnud vastust. Ta oli nagu liivaterake mererannal luite taga: kuulis ilmamere mühinat ja aulide kisa teispool künkaid, kuid ei näinud merd ega aule. Suure sügistormi lained käivad mürinal üle käprade ja nasvade, aga luite taga lamab liivatera ning kuulab lõpmatut mühinat...

Näis muinasjutuna inimese elu. Kuskil metsa sügavuses tärkavad imelikud lilled. Heledalt õilmitsevad nad nagu tähed taevas, kuid koiduni on nad ammugi närtsinud. Kes teab, et nad kord õitsesid? Kustunud ja kadunud...

Nii istus ka Marguse kõrval kössivajunud rauk ja vaatas tuhmel silmil enese ette. Mida mõtles tema? Vahest oma noorusest, vaesest elust või inimest ümbritsevaist saladusist. Kuid vahest ka mitte millestki. Ainult mingid värvita ja vormita mälestuskatked — hälbiva linnu tiivalöögid mahajäetud templi võlvide all...

...Taevarannal Jumala saare taga punas veel ehataevas. Püha hiie ladva piirjoon veretas.

Vihmust hoolimata põles Torgla kuivanud külg edasi. Siin-seal tõusid samblast suitsusambad ja hõljusid pahaendeliselt üle soo. Siin-seal jooksid tulejooned üle laugaste, ilvesheina nupud sähvasid põlema ning kadakaoksad ragisesid käredalt. Miski ei takistanud tuld. Pimedas pinna all hävis saladuslikult see, mis sündinud aastatuhandete jooksul niisama saladuslikult.

*

Ühel sügisõhtul istusid Esä ja Margus taas onni ees. Kui rauk silmad üles lõi, nägi ta Jumala saare kohal imelikku valgust. Puuoksil keerlesid väledad tulekeeled, langes sädemete vihma ja tuli kustus. Kuid varsti tõusis ta teises kohas ning lõi leegina kõrgele. Must suitsupilv pahvas pimeneva taeva poole.

«Taevased, maalised! . . .» karjatas Esä end üles ajades. «Jumala saar põleb!»

Ja siis tuigerdas ta kallakut mööda alla ning kadus tõusvasse hämarusse.

«Esä, kuhu sa lähed, kuhu?» kisendas Margus.

Kuid ta ei saanud vastust.

Saar aga põles. Üle laugaste oli tuli sinna kandunud, ja nüüd ta põles. Varsti seisis saare kohal määratu valgussammas nagu tulemäe leek. Öö oli sügisene, pilkaspime. Verevad varjud liikusid sool.

Margus jooksis seal meeletuna edasi-tagasi, rabeles laugaste vahel, ringutas käsi, kisendas appi. Ta hääl kustus kaugesse raginasse.

Aga saar leegitses. Sädemeteparv paiskus kõrgusse, tuhapilved tõusid taevasse ja paisuv tuul kandis neid lõunakaarele. Ikka valdavamaks paisus eha. Neli valgussammast ühinesid üleval ja neil kangastus otsekui endise saare vastupilt . . .

Kured keerlesid kisaga õhus, tiivad tulekahju kumast punased. Hundid seisid salgana soo serval ja vaatasid saare poole, hambad irvi ning silmad leekides.

Esä, kas jõudsid sa appi oma hävinevaile jumalaile või langesid sammasteelt mustavaisse laukaisse?

Kõrgel taevas kumas valgusrist, nagu oleks keegi tõesti oma jumalate juurde jõudnud . . .

Kui päike tõusis, oli maailma süda — Jumala saar — kadunud. Inimesed olid oma kujutlussaare lõplikult pilvedele tõstnud, kus arvasid vaimus kummardavat.

Aga — vahest seisid nende nähtamatud valgussambad endise saare kohal...

Ja kui päike tõusis, leegitses kogu mets Torgla soo ümber. Kümned verstad olid tule all. Üks leekide laine järgnes teisele. Suured suitsupilved kohisesid tormava tuule ees.

Hundid rändasid põhja poole. Ja varsti venisid ka suured kurgede-, neppide- ning pistrikeparved lõunakaarele...

6

«Kluk, kluk!» langesid veepiisad niiskelt võlvilt. «Kluk, kluk!»

Ühetooniliselt kõlisesid ahelad vastuseks. Lossi keldris oli pilkane pime. Ja keset seda pimedust kõndis Margus kivisamba ümber. Rauad kõlisesid ta jalus, ülevalt võlvilt aga langesid pisarad.

Viha pärast härra varanduse põletaja, nõid ja libahunt oli vangis ning ootas kohut. Kaua polnud see kelder enam kuulnud raudade kõlinat. Möödas olid rüütlite ajad, mil vaenlasi maa all kivikeldreis nälga suretati. Möödas need ajad ja väikesteks rüütlite vaenlased jäänud: teopoissi nuheldi tallis vitstega, ei teopoisil olnud aega keldris kinni istuda.

Tunnist tundi ja päevast päeva kõndis jumalasalgaja, ei oodanud midagi ega kartnud kedagi. Isegi mõtlemise oli ta unustanud. Kuid kui ta maha istus, siis hakkas vaikus ta ümber metsikult keema ja kihama. Kostsid pimedast ohked ja oiged, ning koledad pildid kerkisid vangi palavikuliste silmade ette. Siis hüppas ta üles, tiirles oma kivipuuris nagu metsloom ringi, kisendas appi ja peksis raudadega vastu müüre. Siis ütles vaht,

et nõiale kuri peale käib, ning luges värisedes issameiet.

Ja tõesti, ühel päeval tuli kuri tema juurde, istus ta ette, ja nad hakkasid juttu ajama.

«He he hee!» naeris kuri, ja ta naer oli nii, nagu oleks rida pisikesi kerakesi mööda siledat lauda veerenud. «Inimene?! Sina oled siis inimene?! Rumalus, midagi ei ole: ei jumalat ega kuradit, ei head ega halba, ei algust ega otsa, inimest ega maailma! Midagi ei ole. Kõik on ainult unistus, paljas mõttekuju. Olematu loom näeb olematut und olematust maailmast! He he hee!»

«Ha ha haa!» vastas vang.

Nende ühine naer keerles rõkates pea kohal ja kadus võlvialuste sügavusse. Ning neil mõlemal oli heameel, et neid olemas polnud.

Kuri aga sosistas Marguse kõrva:

«Inimesed neavad ja paluvad, naeravad ja nutavad ning hammustavad üksteisel kõrid ristteil läbi... Aga vaata, mina istun kirikutorni kuke seljas ja naeran iga maailmakaare poole: he he hee! Ja mis võib olla suurepärasem kui naerda! Mis on ehitamine tulekahju vastu! Mis on igatsemine, otsimine, tegutsemine kõige eitamise, ükskõiksuse, erapooletuse täiuse vastu! Las minna, nagu läheb! Ei ole see suur, kes mõndagi võib, vaid see, kes suudab mitte midagi teha. Oo, süüa oskab igaüks, aga milline tahe peab olema sellel, kes roogade juures istudes nälga sureb, maja ukse ees ära külmab, kõrge puu otsast kukub ega püüa okstest kinni haarata! Mis võib olla uhkem kui naermine, kui su elu ja surma üle otsust tehakse! Milline jõud on ühes langevas kivis, kui ta mõtlemata ja aset otsimata läbi õhu lendab! Ei oleks maakera, päikest, kuud ega tähti ees — ta lendaks igavesti, i-ga-ves-ti! Niisama võimas oleks inimene, kui oleks täitsa erapooletu enese ja teiste

vastu... Tõesti, suur ja sügav on ühe rõõmsa kuradi mõttetarkus, kes kirikutorni kuke otsas istudes väiklase ning rumala jumala peale alla naerab!»

Kuri ja inimene — see on inimene ajas enesega juttu, ja tema mõtted liuglesid nagu mustad vaeraslinnud, kes noodapulladena reastikku sügavail merevoogudel ujuvad.

Marguse silmade ette kerkisid mälestused möödunud ajust. Kuskil Torgla soo ääres elas teopoiss poolhullu vanamehega, orjas, tahtis naist võtta... Oleks ise vanaks läinud lõpmatus orjuses ja viletsuses... Ja oleks kord surnud ja maha maetud... Ning sellega oleks kõik otsas olnud.

Kui vilets on ühe inimlooma elu! Mis võib olla rumalam kui enese-alalhoiutung, tung elada ja mitte kaduda! Ja jõuaks ta nii tahta, et iganes ei kaoks, ei sureks, siis maksaks tahta! Kuid ära kaob ta viimaks ometi! Kuradil on õigus: küll peab see üks vilets loom olema, kes tahab, mida ei jõua, ja ei taha, mida jõuaks!

Aga ühel päeval tuli Marguse juurde t e m a — kuradi vastand. Õhetava sambana seisis ta vangi ees ja hüüdis:

«Inimeselaps!»

Vang hüppas üles, sirutas rusikad välja ning kisendas:

«Ah sina see oled! Ah sina! Sina, kellest ma ei tea, kas sind olemaski on, kuid kes sellest hoolimata kogu mu rumala elu oled purustanud, mind sest unenäost äratades! Ära karda mind, ma ei vihka ju sind. Sest mis on üks jumal, et inimene teda vihkama peaks — inimene, kes ta ise vahest loonudki on! Ja ometi — kui sind ka olemaski pole — ikkagi oled sina selles süüdi, et inimene end alles hoiab. Sina oled see, kes enesehoiutungi kinnitad ja enesehävitamist keelad. Ja see

on see suurim vaenlane inimesel! Sina olevat inimese elama pannud ja üksnes sinul olevat õigus teda kaotada! Sinul! Ära neetud olgu sa, ära neetud!»

Aga t e m a naeratas, sest ta tahtis näha, mis teeb üks mässav inimene ometi ilma temata, kes on maailma sünnitav energia, loov ning edasikandev. Ta naeratas ja ütles:

«Armas inimeselaps!»

«Ah sina naerad! Sina naerad veel!»

Ja vang tormas kiskjana edasi. Ta käed olid nagu raudhaagid, ta hambad risti ja silmis vihaleek. Ta hüppas t e m a kõrri kinni, surus ta enese alla ja kägistas ära! Oi, kuis ta rabeles, vastu peksis, kisendas, palus! Kuid mis hoolib vihane inimene jumala palvest! Vähe halastavad jumalad, inimesed — ei iialgi! Tühjused tormasid heitlejate kohal kokku, pealpoolpilvine pikne mürises ja raksus, ning justkui Siinai mäel, nii oli siingi uus arveteõiendamine. Aga inimese raudsed käed tungisid tema kaela ning kägistasid ta ära...

Siis oli inimene surnud, sest ta oli oma jumala eneses kägistanud.

Ta laiba kohal sumises igavene vaikus, ümber aga venis tühjus — nii suur ja lai kui ainult igavik, nii pime-mõõtmatu, ja siiski nii kui ainus silmapilk.

Inimese pärani silmad vaatasid mustavasse tühjusse ja näisid veel pärast surmagi valusalt igatsevat ning pärivat:

«Aga mis siis, kui seal üleval ja seal all... ometi midagi on?... Mis siis ... jah, mis siis?...»

«Kluk, kluk!» langesid pisarad külmalt võlvilt. «Kluk, kluk!»

1905.

POEET JA IDIOOT

1

Ormusson tegi paar tiiru puiestikus. Mõtteis lähenes ta varemeile, pöördus Inglisillale ja sealt tagasi Baeri sambale. Selle ees tõstis ta üllatatuna pea.

Metallrauk istus oma tugitoolis, raamat põlvel lahti, juuksesalgud kõrvadele vajunud, ja näis lugevat. Kuid siis kandis tuuleiil koltunud lehe raamatule, aga vanamees ei liigatanud, otsekui puulehelt edasi lugedes. Ta näis võigas oma hajameelsuses.

Ormussoni silmad kandusid läbi pika allee, mida mööda ta oli tulnud. See oli tühi, raagunud puud seisid liikumatuna, mõni koltunud leht valendas maas, üksik jalutaja siluett pelgus kauguses. Kõike looris sõnatu sügisnukrus.

Ormusson astus aeglaselt mõned sammud, peatus siis rinnakul ja vajus pingile.

Alt piiras ta vaadet pügatud põõsasterida, vasakult kirju, eksootiline torn, eksinud siia kui kaugelt lõuna-

maalt, paremalt aga raagus puuderühm. Ja nende raamide vahelt avanes linna katustik, aedade hall räbu ning üle kõige tinane sügistaevas.

Siit ülevalt oli ta seda linna ikka armastanud. See pink ja see panoraam olid seotud ta elus paljude mälestustega.

Siin oli ta istunud noorukesepõlves suvehommikuil, mil harva läks magama enne päikese tõusu. Siin oli ta kuulanud alt aedadest ööbikulaulu, hinganud jasmiinide uima ja joobunud rahvuslikust heroismist.

Ja siia oli ta hiljem tulnud pärast kireöid, üksi, vaadanud, kuis teispool jõge mõni suur puumaja kui tungal põles, kuna linn alles magas, ilma ühegi hädakellata. (See oli noil aastail klassikaline tulekahjude linn.) Must suits tõusis sirgena avarusse, paistis kõrge tulesammas, mille kõrval taevarannale ilmus punane päikeseketas, aga ikka veel oli linnas vaikne... Ja see vaatlus oli pimestavas kokkukõlas Ormussoni meeleoluga: põles, sai hukka kõik, kuid ta ahmis ikka enam ja enam, — ikka küllastumatu, ikka rikas, ikka pillates.

Kuid see ümbrus oli teda näinud ka ahastavat elu ja kunsti suures heitluses, mil ta hinge kandis kohutav askees. Ta oli siis nagu munk, keda matab sügismust öö ta kongis, täis meeleheitlikke nägemusi.

Nüüd vaatas ta väsinult ja nukralt alla linnale.

Selle keskel kerkis Jaani kiriku tömp torn, kaugel taevarannal Peetri kiriku lame siluett ja teisel pool hullumaja punetav katus, ning nende vahel aedade hallid rägastikud ja telliskivist, karrast ja papist katuste kandikud, halli taeva all rasked ning ähmased.

Kuid veel nüüdki armastas ta seda inimpesa siit ülevalt, eemalt, vahemaa tagant. Ta unustas viha ja vastikuse mudaste tänavate ning tuimade inimeste vastu. Kõik kadus kuhugi kaugusse, kõik paistis veel läbi

mingi klaasseina. Ta tundis ainult, et oli pärit siit ja seotud selle linna ning taevarannaga.

Ainult mitte näha neid inimesi! mõtles ta. Mitte näha nende igapäevaseid askeldusi, nende ajalehti ja vürtspoode, nende laatasid, koosolekuid, pidusid ning matuseid! Mitte kohata neid advokaate, poeselle, üliõpilasi ja seltskonnadaame! Mitte minna raamatukauplustesse, kus unine kärbes kõnnib aabitsa kaanelt testamendi kaanele ja teises toas istub idioot ning kirjutab juhtkirja! Ainult veel siit vaadata seda linna — siit veel armastada teda — valusa ning nukra armastusega.

Ja ta hinges tõusis samasugune vaikne kurbus, kui oli tärganud ta südames, vaadates Igavest Roomat ülalt Monte Pincio rinnakult.

Seejuures ei pannud ta tähelegi, kuis üks inimkogu raagus puude all talle lähenes. See kõndis ruttu, pisut ettepoole lookas ja kätega vehkides. Ta tuli, peatus mäerinnakul, pomises midagi enese-ette, pöördus, nägi Ormussoni, kergitas kübarat ja läks edasi, niisama ruttu.

Ormusson vastas vaevalt tervitusele, sest ta ei tundnud seda inimest. Ta vaatas hajameelselt ta järele. Mehel oli kulunud palitu küürus keha ümber, palitu kaelus püsti, üks püksisäär katkise kamassi taha üles jäänud ja luitunud nokkmüts sügavale pähe tõmmatud. Ta küljetaskud olid nii täis topitud, et riie oli ristluude kohal pingul.

Kuid vaevalt oli ta paarkümmend sammu edasi läinud, kui järsku pöördus ja jälle Ormussonile lähenes. Nüüd nägi see ta nägu. See oli kahvatu, harva halli habemeudemega ja sinaka suuga, mis näis aeg-ajalt liikuvat. Ta müts oli nii silmile kistud, et mõlemad kõrvad olid painutatud välja, kahele poole peakatte kõrvale.

Võõra ülestõstetud palitukaeluse tagant paistis määrdinud rinnaesine, kuid kraed ega kaelasidet tal polnud.

Ka põuetaskud näisid midagi nii pingul täis olevat, et ta keha paistis muhklik ja kühmuline, nagu paistetanud. Ta varrukad olid nii lühikesed, et luised käsivarred olid kaugele näha.

Ei, Ormusson ei tundnud seda hulgust. Ta arvas selle olevat mõne kerjuse ja pistis juba käe tasku, et võtta rahakotti. Siis aga kuulis ta võõra imelikku, madalat häält:

«Ma näen, sa ei tunne mind enam, Ormusson.»

«Ei —» vastas Ormusson kaheldes, puudutatud võõra familiaarsusest.

«Aga mina tunnen sind hästi, kuigi oled muutunud,» jätkas võõras. «Pole ime, pole ime,» kõngutas ta pead. «Sellest on juba paarkümmend aastat — eks ole? Või rohkemgi veel?»

See peab olema mõni koolivend, mõtles Ormusson põlgliku muigega. Kuid ta oli need viimseni unustanud, nagu oli püüdnud unustada kõike ebameeldivat oma minevikus. Ta ei mäletanud peaaegu ühtki nägu ega nime. Kuid ta juhtus vahetevahel ikka veel mõnd kohtama, mõnd postiametnikku, äriomanikku, põllumeest või maa-kooliõpetajat. Siis ei suutnud ta mõista, kuis oli võinud kord elada kaasa nii palju rõõmusid ja muresid nende elatanud, kivinenud ning tömpunud inimestega. Ta nägi mõnd neist pühapäevahommikul lapsevankrit linnast välja lükkavat, kuna paks, piima nõretav naine kõrval tammus, söömapunt käes, — need pildid panid ta läkastama.

«Me istusime siis kõrvu,» jätkas võõras, otsekui aimates Ormussoni mõtteid. «Kaks aastat istusime kõrvu.»

«Kobras —?» küsis Ormusson aimeldes.

«Jah, mina see olen!» rõõmustus võõras süngelt. «Mina, just mina.»

Ormusson ulatas vastu tahtmist käe, mida võõras pigistas külmade, luiste ja higiste sõrmedega.

«Mina see olen,» kordas ta. «Ja kui ma sind ei sega, siis vabanda, et silmapilguks su kõrvale istun. — Olen väsinud, see maa on nii kauge, sealt pärmivabriku tagant.»

Ormusson vaatles võõrastades meest enda kõrval, vaevalt pead ta poole pöörates.

See ta siis oli, nüüd tuli tal meelde. Ta oli olnud kahupäine, elav ja rõõmus, peente näojoontega, nõtke kui osi. Ta oli üks neist, kes minevikust veel kuidagi meeles püsinud, mingi heleda laiguna, kui väike vinjett koolimälestuste tuimal leheküljel. Kuid kui ammu oli see kõik olnud!

Vaheajal võttis Kobras kübara peast ja pühkis paar korda kui kärbes kahe käega üle näo. Ja nüüd nägi Ormusson selle pea täielikku armetust.

Ta juuksed olid välja langenud, mõned tuhkhallid udemed katsid seda dekadentlikku kera. Kõik oli tuhm ja ähmane, võib-olla veel enam ses kollakashallis sügisõhtu valgustuses. Ainult ta aukulangenud silmad läikisid mingi rahutu eluga.

Ta pühkis nägu ja jätkas:

«Sa oled mu unustanud — oo, ma saan sest aru. Mõistan väga hästi. Pole väärtki muud. Kuid mina olen su elu ikka jälginud. Ja see on jälle arusaadav. Kõik on arusaadav. Ma olen lugenud iga su rea. Võiks öelda, iga su koma on mulle tuttav. Olen sinu suur austaja.»

Ta peatas sõnavoolu, et jätkata:

«Tõsi küll, on olnud sääraseidki kohti, millega ma

pole võinud päri olla, vabanda mind. Sa oled pisut i l u s, — maailm ei ole nii ilus. Inimene on vastik loom! Ja sa kirjutad nii palju naistest, kuid kas sa ei näe, et nad polegi nii tähtsad? Nad pole tähtsad m e h e l e. Ilma nendetagi võib läbi saada.»

See mõte üllatas Ormussoni. Tal olid ka enesel samad eitavad mõtted oma toodangust. Ta vaatas imestades Kobrasele.

«Maailm on palju kavalam asi, kui sina tahad näha,» jätkas see. «Ta on väga kavalate olendite päralt, — ta on ü h e kavala olendi päralt. Ja see olend on m e h i n e, mitte naine.» Ta rõhutas eriti viimaseid lauseid, andes neile nagu erilise tähenduse. «Aga seda salatakse. See on varjul, see mõte. Ollakse nagu kokku räägitud, et seda mitte kõvasti öelda. Kuid kas pole sinagi seda iseeneses mõelnud? Ütle, kas pole sa, kes oled nii palju mõtelnud, ka sellele mõelnud? Et see on kaval, tark ja mehine olend?»

Ormusson tõmbus rääkijast loomusunniliselt eemale. Ta kõrval oli hull, idioot, kuis polnud ta seda kohe alguses mõistnud! Kuid see näis olevat rahulik ja hädaohutu hull, keda ei tarvitsenud eriti karta.

Kui palju oli ses linnas igasuguseid degenerante ja kurjast kiusatuid! Vist kuskil kogu maailmas polnud neid nii palju kui ses vaikses pesas. Mõnel päeval näis, nagu oleks pool elanikest hullumajast tulnud, linna laiali valgunud, õiendades oma haledaid ja õudseid asju.

Ta oli neid näinud igapäev peatänavail liikuvat, neid prohveteid, geeniusi, Opheliaid lilledega, väepealikuid, ehitud üleni kardaurahadega, tuhande-aastase riigi kuulutajaid, ärisiltide ees põlvitajaid ja päikese poole palvetajaid, avaruse kartjaid või hullude sammudega ruttajaid suurvaime, juuksed lahti ning silmad lõken-

damas. Nad kirjutasid salme, tegid poliitikat, jutlustasid, valitsesid riike, sõid rohtu, leinasid igavest leina, naersid lõpmatut naeru, igaüks tardunud ühte poosi, hullumeelse muutumatu ilme ning kostüümiga. Ja vahel näis Ormussonile, et see linn ainult nende õnnetute pärast polnud lõplikult neetud.

Nüüd istus ta kõrval jälle üks neist, üks uus, keda ta seni polnud näinud, kes oli lohistanud enese puiestikku oma tundmatust urkast kuskil pärmivabriku taga.

«Jah, ma olen sellele mõtelnud,» muigas Ormusson kurvalt. «Kuid see on mulle liiga sügav küsimus.»

«See on sügav küsimus!» haaras Kobras kinni ta sõnast. «Sügav! Ma olen sellele palju mõtelnud. Mu pea valutab vahel sest mõttest, kogu keha valutab. Aga nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd on ta mul käes!» Kuid siis muutis Kobras oma hõiskava hääle arglikuks sosinaks, kummardades pead Ormussoni poole. «Aga vahel tahab ta siiski mu käest ära minna. Ma hoian teda kõigest jõust, aga ta rabeleb ja kipub minema. Ja ma kaotan ta mitmeks päevaks ära. Mõistad sa, mis tähendab oma mõtet mitmeks päevaks ära kaotada? See on hirmus. Siis käin ma ringi, olen haige, kõik minus valutab, ja otsin teda. Kõik tahavad teda mult ära võtta ja ära peita, et ma teda avalikult ei saaks kuulutada. Kõigil pool on tema vaenlasi. — Sa arvad, et nad ei kuule, kui ma sulle sest mõttest kõnelen?» küsis ta äkki, osutades kirikutornide poole. «Nad kuulevad. Nad tunnevad. Nad teavad. Nad on selleks kui piksevardad püsti, et mu mõtet kinni püüda, et see maailma ei purustaks. See alles oleks tulekahi! Kuid sellepärast peangi olema alati valvel ja hoidma oma mõtet.»

Ta vaikis hetkeks, ja Ormusson ei tahtnud midagi

pärida. Ta vaatles ainult oma kõrvalistuja kurba, endassesüvenenud nägu.

Sel hetkel möödus neist luitunud vormimütsi ja pikkade juustega üliõpilane, kimp mingi looma luid kaenla all. Üliõpilasel polnud palitut, hoolimata vilust sügisilmast. Luud ta tumedat kuube vastu paistsid veel enam pleekunud. Pealuu hambad olid kaeblikult irvi.

«Luukere on surma sümbol,» ütles Kobras, sest pildist ärgates. «Me kõik kanname endas surma sümbolit. Aga keegi ei mõtle sellele, et temas on luukere peidetud. Keegi ei taha sellest kuuldagi, kuni ta sööb, joob ja armastab naisi, kes pole niisama midagi muud kui varjatud luukered. Niisama on ka minu mõttega. Ta on kõigis, aga keegi ei taha seda tunnustada. Et mõista seda mõtet, selleks peab unustama kõik muu. Peab saama mungaks, kes paastub ja suretab liha. Mina olen seks saanud. Ma kummardan teda tões ja vaimus.»

«Kavalat olendit —?» osatas Ormusson aimates.

«Teda ennast. Nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd ei põgene ta minust enam. Ja kui ta varem põgenes, siis ikka ainult sellepärast, et ma ise polnud küllalt kindel. Ma polnud ise teda väärt. Ja et ma nüüd kord nii kaugel olen, siis vajangi sind.»

«Mind —?» imestas Ormusson.

«Sind, just sind!» hüüdis Kobras välkuvail silmil, mis panid Ormussoni jahmatama. «Sa arvad, et ma sinuga ainult kogemata kokku sattusin? Hoopiski mitte. Ma olen kaua sind jälginud. Paar korda oleksin su kätte saanud, kuid siis võeti ja peideti mu mõte minult ära. Ja mis oleks mul sulle siis öelda olnud? Mis tähtsus on minul ilma selle mõtteta? Täna kõndisin ma kaua sinu järel, ja mu mõte oli minuga. Täna oleme kõik koos, sina, mina ja mu mõte!»

Ormusson tundis õudusevärinat kogu kehas ja vaatas kahklevalt ringi.

«Milleks sa siis mind vajad?» küsis ta ettevaatlikult.

«Ma ütlen sulle oma mõtte, ja siis pead sina mind aitama!»

Kobras laskus seljatoe najale ja vaatas pärani silmil Ormussonile, lõpetades kõneluse nagu kokkuleppega.

«Aga ma ei teagi ju veel su — mõtet,» pomises Ormusson.

«Sa saad selle varsti teada!» hüüdis Kobras võidurõõmsalt. «Kuid see on pikk lugu. See pole lihtne asi. Selles on ajalugu ja filosoofiat, moraali ning teoloogiat. Teoloogiat, kui soovid, pahupidi, kuid ometi teoloogiat. — Ma tahan sulle kõnelda uuest usust,» sosistas ta, kummardudes Ormussoni kõrva juurde.

«Usust? Kuid sa peaksid teadma, et ma pole usklik. Mulle on iga usk vastik. Ma ei või lihtsalt rääkidagi neist aineist.»

«Jaa — aga usu ja usu vahel on vahe. Ma nimetan seda usuks, sest mul pole teist sõna. Kuid see on midagi hoopis muud. See on mõte! Kui ta esimene kord mu peale tuli, siis kisendasin ma kui inimene, kel maa on alt tõmmatud, aga õhust ei oska kinni hoida. Ja kui sinagi seda kuuled, siis ei vaata sa enam nõnda mulle otsa.»

Ormussonil oli piinlik olla. Ta oleks tahtnud vabaneda sest meeletusest, kuid ühtlasi hakkas teda vaevama mingi uudishimu. Ta tundis kitsikuse ja lämbumise tunnet hullu läheduses, kuid ei tahtnud ometi järsult tõusta ning minna.

Kõik viimaste päevade kibedad ja mõttetud elamused näisid saavat siin lõpliku krooni. Oli tarvis vabatahtlikult minna mööda seda meeletuse ning mõttetuse spiraali kuni viimse võimaluseni.

«Jutusta siis,» ütles Ormusson alistudes.

«Sa ütled, jutusta. Kuid kuis saab mõtet jutustada? Mõtteid tahaksin ma edasi anda, — mõtteid, tundmusi, teadvust, mitte sõnu! Kuid kõik, mis inimene räägib, on sõnad. Mu mõte rabeleb minus, ja kui ma ta sõnusse saan, siis pole ta enam minu mõte.»

Ta peatus jälle, otsekui kogudes ennast.

«Vaata,» ütles ta, «sa nägid meest, kes läks mööda luudega. Luis on sügav tarkus. Luud on traadid, mis hoiavad mõtetki püsti. Mollusk ei mõtle, olgugi et elab. Aga mulle näib, et muumia mõtleb, kuigi on surnud. Milline mõte võib liikuda tühjas, pleekunud pealuus, mida ei sega ajude pehme sodi! Mitte viina ei jooda pealuukarikast, vaid filosoofiat. Minagi tahaksin väljendada oma mõtte meelsamini alles siis, kui mu liha on keedetud luilt ühes Džengis-khani neljakümnest katlast.»

«Siis pole enam kõneandi,» muigas Ormusson.

«On! See on silmakoopais, hambais, lõualuis.»

«Kuid, lõpuks, siis pole sulle sest enam mingit kasu.»

«Jah, see'p see on, kasu pole. Kuid mis kasu on mul sest praegugi? Vahel mõtlen: kas pole see kõik ainult tühi töö ja vaimu närimine? Kuid siis tunnen jälle: ei, sa pead, sulle on see usaldatud, ära varja küünalt vaka all. Ja,» ta painutas hääle sosinaks, «täna öösel ilmus ta mulle jälle ise ja ütles: mine ja kuuluta mind, mine, kas sind või kividega surnuks heidetaks!»

«Kes?» küsis Ormusson värisedes.

«Tema Ise, Saatan, Beltsebub, Kurat,» lausus Kobras pikkamööda ja pühalikult. «Mine ja kuuluta mind, ütles ta, sea jalule õigus, mida seni on tallatud, ehita üles ohvrialtarid, mis on laiali pillatud, kuuluta mu nime kõigile, kes elavad maa peal, maa all ja lendavad õhus. Minu aeg on tulnud, minu riik on lähedal. Maailm on

küps, maailm januneb mu järele, aeg on mul tulla. Alates sest suurest võitlusest kaoses, mil tõmmati võltspiirid valguse, õiguse ja vooruse vahele, mil pääses inimteadvuses võidule mu Vend, pole maailm veel iial nõnda valmis olnud mu vastuvõtuks kui praegu. Vaata mere põhja: seal liigub terasinimene klaassilmega ja luurab ringi. Vaata õhku: seal lendab tiibinimene ning piilub alla. Nad otsivad mind. Kõik inimese tarkus ahastub mu järele. Kunst, filosoofia, isegi usk, jah, isegi usk on mulle teed teinud. Vanade templite müürid on õõnestatud tühjaks. Tuleb suur päev, mil nad mürisevad põrmuks. Ja see on minu päev! Mine ja kuuluta seda! — Ja mulle ei jäänud muud üle, kui teha teoks, millele olen mõtelnud nii palju.»

Ta pühkis palet ja jätkas rahulikumalt, otsekui ettekavatsetud esitust:

«Kuula siis nüüd minu mõtet. See algab kaugelt. Kuid ta on selge, nagu võib olla selge ainult tõde ise.

«Kas pole sa kunagi lähemalt mõtelnud inimese ja ta Kuradi ning Jumala vahekorrast? Kas pole sa tähele pannud, et iga rahvas ja isik loob ainult omaenese hinge ulatuse ja mõttekujutuse järgi endale Kuradi ning Jumala? Mida toorevaimulisem inimene, seda toorem tema Kurat ja Jumal. Mida komplitseeritum inimhing, seda komplitseeritumad ka tema ülimad geeniused. Sedamööda, kuis muutub inimpsüühika, muutuvad ka need, ütleme j u m a l a d antiik-mõttes: evolutsioneeruvad, materialiseeruvad, idealiseeruvad ja abstraheeruvad vahel nõnda, et saavad peaaegu olematuiks. Kuid see puutub ainult nende mõistmismeetodit, ega mitte nende olemust ennast. Kõigepealt puutub see Kuradi ja Jumala rahvuslikku ilmesse. Ja see on minu mõtte tähtsamaid aluseid.

«Me teame, et jumaluse omadused on esinenud kord

eri jumalate kujul, lahutatud mitme jumala vahel. Need olid spetsialistid-jumalad sõja, armastuse, kunsti või mõne elukutse jaoks. Nad tegutsesid omal kitsal kutsealal ja võisid sattuda isegi vastuollu teise jumalaga. Nii oli Egiptuses, Kreekas, Roomas. Alles juutide juures ühinesid need erikutsete esindajad ühes kollektiivses Jumalas. See oli suur allaheitja ja ühteliitja, monarhist ning tsentralist, suur jumalate autonoomia hävitaja. Muinasjutu järgi virutas ta oma ainsa Võistleja, kes jumalate kodusõjas nähtavasti veel ellu jäänud, troonilt alla sügavusse.

«Kuid see ainuvalitsejaks tõusnud Jumal oli ikkagi ainult rahvuslik Jumal. Tema ulatuse määrasid rahvuse piirid. Ta õnnistus küündis ainult üle ühe rahva, väljaspool seda oli ta ainult kuri Jumal, kui soovid, Saatan.

«Kuid paari tuhande aasta eest hakkas juutide ainujumala-usk üle maailma levima. See oli nagu batsill, mis sõi läbi teiste jumalate lihased. Juutide rahvuslik Jumal muutus rahvusvaheliseks, tema psüühika kosmopoliitiliseks. Kuid sellega kaotas ta ka kõik teravaltrahvuslikud tunnused, ta nägu tõulise ilme, ta karakter puhta kontuuri. Ta polnud enam indiviid, vaid mingi karakteritu, kohatu ja nimetu olend. Suure visadusega püüdis ta veel sellisenagi säilitada omi rahvuslikke vorme. Süürias tantsisid naised kristlikes templites tema auks ja Abessiinias liitus ta lähedalt endiste usujäänustega. Alles katolitsismi täielik võit määras lõplikult tema ilmetu ja vormitu olemuse.

«See rahvusvaheline Jumal sündis enne, kui oli sündinud rahvusvaheline hingeelu — ja see oli tema õnnetus. Ta kaotas orgaanilise sideme oma austajatega. Ta polnud enam luu rahva luust ega liha tema lihast. Terveid rahvaid võis surra, ilma et see Jumala olemusse oleks kuidagi mõjunud. Kuid kuis oleks võinud

surra juudi rahvas ja tema Jumal siiski ellu jääda! Juba Nietzsche — loe teda, ta on mu eelkäija! — juba Nietzsche osutas, et Jumal kosmopoliitiliseks saades tingimata degenereerub. Tema tõug halveneb, tema stiil ähmastub, sest temasse seguneb palju stiile. Ta on nagu tõlkekirjandus — see kõigisse keeltesse ja meeltesse tõlgitud Jumal. Tema temperament lõdveneb, tema agressiivsus loidub, sest tal pole võistlejaid. Ta ei toeta enam ühtki rahvast eriti, sest tal pole oma rahvast. Ja kui meeletu on see, kui vaenulikud rahvad paluvad ühelt ning samalt Jumalalt endale sõjaõnne!

«Ja ometi, niipea kui lõdvenes Rooma kultuuri ja katolitsismi assimileeriv mõju, hakkas seegi üldjumal võtma rahvuslikke värvinguid. Tekivad rahvuslikud kirikud ja lahkkonnad. Suured Euroopa rahvad on loonud enesele igaüks oma rahvusliku ristiusu, mida ainult piibli kivine traditsioon takistab lõplikult erinemast. Veel enam, katolitsismis eneseski on jumalus purunemas tuhandeks kohalikuks eriülesandega pühakuks.

«Ainult väikerahvad, kel on puudunud poliitiline ja kultuuriline iseseisvus, pole võinud iial anda oma Jumalale rahvuslikku ilmet. Nad pidid laenama nii maapealse kui taevase ülemuse. Neil polnud kummagi kohta midagi ütlemist.

«Ristiusu vastuvõtt näis olevat kõikjal paratamatu. Paganust ei võinud päästa enam miski jõud. Ristiusku nõudis aja vaim. Ka meie, eestlased, poleks sest karikast varem või hiljem pääsenud. Ta oli teatud tingimustes vahest isegi tarvilik. Ja kahtlemata oleksid vanad eestlased kord vabatahtlikult, ka ilma ristirüütlite sunnita, ristiusu vastu võtnud. Nad oleksid seda teinud küll hiljem. Võib-olla mitte enne 1400. aastat, võib-olla veelgi hiljem. Ideaalseis tingimusis oleks see olnud igatahes mingi kompromiss paganuse ja ristiusu

vahel, kus vanad ja uued müüdid oleksid põimunud ühte, mingi paganlik kristlus; halvemalgi puhul oleks sündinud vähemalt täiesti iseseisev kristlik kirik, nagu jällegi Abessiinias. Igatahes oleks selle usu Jumalas peegeldunud rahvuslik hingeelu.

«Kuid õnnetuseks suruti meile ristiusk peale liiga suure jõulise ülevõimuga. Me saime muutmatult võõra usu ja Jumala. Visalt püüdis kogu meie keskaeg säilitada paganlust, eraldi ristiusust, kuid nende kompromissist ei tulnud midagi välja. Kui sakslased hiljem oma Jumala suhtes revideeringu ette võtsid ja selle olemust oma laadi järgi pisut muutsid, siis tõid nad viimase sel kujul ka meile. See on reformatsiooniaegse Saksamaa väikekodanluse Jumal, kes pole hiljem enam palju edenenud. Meie kirik pole olnud iial rahvakirik ja rahval pole olnud iial mingit mõju Jumala tüübi loomisse. Härraste kirik, härraste jumal. — Kuulad sa mind, Ormusson?» küsis Kobras, äkki kui ärgates oma kõnest. «Saad sa minust aru?»

«Jah,» vastas Ormusson võpatades. «See on selge.»

«Kuid mis ei õnnestunud ühel pool, õnnestus ometi teisel,» jätkas Kobras, nüüd aga juba madalamal häälel, poolsosinal. «See sündis Jumala vastandi, Kuradiga. Jumalast on eemal püsinud rahva loov vaim, ja Jumal on eemal püsinud rahvast. Kõik meie rahva usulisloovad instinktid on pöördunud Kuradi olevuse poole. Ja siin on nad ka midagi korda saatnud!

«Huvitav, et ainujumala usk pole kunagi nõudnud ainukuradi usku. Monodemonism pole olnud iial ühegi usu tingimuseks, kuigi see ristiusus peaks loogiliselt nii olema. Hoopis selle vastu, kirik on ikka rõhku pannud kuradite paljusele ja mitmekesidusele. Tead sa, kui palju elab demonoloog Bodinuse järgi põrgus saatanaid? 72 kurjuse vürsti ja 7 405 926 vähemat kuradit

mitmesuguses aukraadis! See on rikkalik kogu, mille vastu polnud kirikul midagi öelda. Veel vähem tahtis kirik takistada rahva fantaasiat sel alal. Hoopis selle vastu. Ta toetas omalt poolt iga algatust ses sihis. Mida rohkem, mida koledamad kuradid, seda parem! Seda rohkem vajati kiriku abi!

«Eriti on meie rahvas oma jõudu osutanud Kuradi hingeolemuse uurimisel. Kahjuks sündis see kõige tooremal orjaajal ja ümbruses, kus ei võinud nõudagi peenemat ning valitumat mõttetööd. Kuid tähtis polegi saavutus, vaid tendents. Võib arvata, et meie keskaegses kuratluse harrastuses veel vana šamanism edasi areneb. Ainult ses harus kujunes mingi kompromiss endise ja uue usu vahel, sest et siin kirik nii valjult ei valvanud. Loe meie rahvaluulet, ja sa näed! Millised kogud vanapagana-, tondi- ja kratijutte! Mis võiks kristlik rahvaluule asetada selle kõrvale! Rahval on Kuradi nimetuseks tosin nimesid. Mis leidub Jumala kohta peale ametlike, kiriku antud nimede! Millise intiimse hellusega on liikunud rahva fantaasia Kuradi isiku ümber! Ta teab, et mitte ainult inimesel pole hea üksi olla, vaid ka Kuradil. Nii näeme Saaremaa juttudes, et Kuradilgi on naine. Selle madonna nimi on Babiloona. Ja sel perekonnal on poeg, kelle nimi Kurit. Me oleme loonud kuradeid, keda pole tarviski usule. Me oleme neid varieerinud, leidnud nende hulgas lõbusaid, robustseid, inimlikult huvitavaid indiviide. Me oleme nendesse suhtunud psühholoogiliselt, asetanud nad kohalikesse oludesse, kuna vahekord Jumalaga on külm-ametlik, väljaspool aega ning ruumi. See on lopsakas, iialgi tühjendamatu fantaasia, mis avaldub meie kuratluse harrastuses. Eesti rahvas tarvitab igapäevases elus kümme korda enam Kuradi kui Jumala nime. Kui me Jumala järgi otsustades oleme kristlased, siis

oleme oma kuradite valgusel täiesti satanistid. *Ja me peame oma rahva fantaasia tendentsi Kuradi poole täielikult ekspluateerima.* — Saad sa minust aru?» hüüdis Kobras kirglikul sosinal. «Mõistad sa mind? — Ei, sa ei saa minust aru. Aga lase ma seletan. Ma ei väsi iial seda seletades. Selles on koos kogu mu mõtte sügavus. Ja kui sa seda ei mõista, siis ei mõista sa minus midagi.

«Mitte sellest Kuradist ei kõnele ma, keda tunneme seni ristiusu ja algelise rahvaluule kaudu. Ma kõnelen ainult tendentsist, mis avaldub viimastes. Olen ikka tundnud lugupidamist selle geniaalse idee vastu, juba siis, kui olin alles pime ja mu silmad sõgedad. Juba lapsena meeldis ta mulle usuõpetuses ja jumalateenistusel enam kui ükski muu mõte. Ma olin kui see näkist saadud naine, kes kirikus nägi, kuidas Kurat suikujate nimesid hobuse nahale kirjutas, nahka hammastega venitas ja pead vastu müüri peksis. Siis naersin ma, sest olin alles sõge! Temast mõtiskledes kasvatasin hiljem oma fantaasiat ja harjutasin end aatelisele mõttetööle. Milliseid horisonte on avanud tema geenius mulle! Ta on minus äratanud arusaamist teaduse ja kunsti vastu, sest kõik teadus ning kunst on kuratlik. Ja seda kõike mõistsin ma juba siis, kui mul polnud veel oma *mõtet*. Ta on minusse istutanud kalduvusi kuratlikku meditatsiooni ja õpetanud vaatlema maailma ning olemasolu hoopis teiste silmadega. Aastate jooksul on mu huvi ta vastu paisunud intiimseks sõpruseks. Ja ma võin tunnistada hooplemata, et tunnen Kuradit isiklikult mitmes ja mitmes esinemisvormis. Usu mind, nii on mu teated ta kohta kõige otsemast allikast! Ja nüüd tean ma, et kõik, mis on minus, on pärit temalt, temas mina elan ja temas mina suren. Mõtle siis järele sinagi!

«On just tähtis, et Kurat pole saanud rahvuslikust olevusest rahvusvaheliseks. Kuid ühtlasi pole ta omandanud ka ühegi rahva juures kindlalt kinnistatud kuju. Ta pole kollektiivne, vaid individuaalne nähtus. Tema olemus pole kivinenud üheski dogmas, üheski kaanonis. Ükski Augsburgi usutunnistus ei määra täpselt tema piirjooni. Ja ta ei nõuagi üldsunduslikku katekismust. Talle on küllalt ainult meeleolust. Mitte kristlikku usutunnistust, vaid kuratlikku hardust!

«Kõik, mis temast kirjutatud, on enam-vähem isikuline, olgu siis härra Miltoni igavad lood või pappide vaimuvaesed pamfletid. Võib koguni öelda, et kirjeldades tema omadusi on oldud liiga fantastiline. On liialdatud Kuradile kõige mõnitavamas mõttes. Ja see pole ime, sest seni on temast kirjutanud ainult ta vaenlased! On oldud lihtsalt tendentslik, ühekülgne ja ülekohtune, omakasupüüdest ning orjalikust alandusest Jumala ees. Temale, keda on peetud vaenu ja vale isaks, on kõige vähem armastust ning õiglust osaks saanud. Kuula, ma küsin sinult, kas on ühegi kristlase ligimesearmastus ulatunud Kuradi armastamiseni? Ja ometi on ta meile rohkem kui ligimene. Vahest ainult Kaukaasia kainiidid on tema eest Jumalat palunud, teda sellega õieti alandades. Millistesse vastikuisse asjadesse on kistud Kuradit, milles kõiges teda süüdistatud! Teda on kasutatud kõige närusemate patukeste vabandamiseks. Ta on sealgi pidanud olema süüdlane, kus pole kedagi süüdlast peale armetu inimese enese. Nagu huvitaks Kuradit tõesti igaüht kiusata! Oh ei, inimene pakub talle üldiselt õieti vähe huvi. Tal on enesega küllalt tegemist. Tal on selleks liiga hea maitse, et joosta iga pahelise järele. Kui tal vahel leidub inimese vastu armastavat tähelepanu, siis ainult nende puhul, kellest Goethe ütleb:

Und hätt' er sich dem Teufel nicht ergeben,
Er müsste doch zu Grunde geh'n!»

Kobras haaras Ormussoni käest kinni. Ta käsi hõõgus, ta silmad sätendasid läbi kasvava hämaruse, kui ta sosistas:

«Kuid kõik ülekohus ei tähenda Kuradile midagi. Ta on seda ignoreerinud. Ta on sellele pööranud vähe tähelepanu. Kuna jumal enese kindlate piiridega on ümbritsenud ja igaüht nende muutmise eest kõige valjemalt nuhtleb, siis on Kurat salliv ning heatahtlik. Ta ei takista kellegi fantaasiat. Ta alistub sellele nagu inimlikule nõrkusele. Ta ei kaitse armukadedalt oma olemuse vorme. Ta lepib selle vormiga, mida suudab talle anda igaühe fantaasia. Ta rõõmutseb igast tõelisest püüdest ja heast soovist. Ta on armulik ja pikameelne. Ta ei tungi enese isikuga peale. Ta ootab kannatlikult. Ta ei janune avalikku austust. Kui harva leiab ta tunnustust rahva geeniusena! Kuid ta ei pane seda pahaks. Ta teab, et inimene on nõrk ja unustaja. Ta mõistab just sellepärast nii hästi inimest, et temas endas on nii palju inimlikku. Ta tunneb inimese nõrkusi ja pahesid, kuid ei tee neist suurt numbrit nagu Jumal. Ta koguni toetab ja kaitseb inimest neis nõrkustes. Ta ei hooli õnnelikest, vooruslikest ja häist. Oh, need saavad tematagi läbi. Kuid ta mõistab nii hästi koormatuid ja tagakiusatuid. Sest ka tema on pidanud kandma sedasama saatust. Ta pole asetanud oma ainsusprobleemi inimesele kunagi teravalt ja kategooriliselt. Ta lepib, et teda kummardatakse tuhandes teisendis, et ta on üldsuse teadvuses alles kreeka jumalate seisukorras. Kuid ta ei kannata selle all, ta ei võistle, tal pole sallimatut egoismi nagu kristlikul Jumalal. See pole talle tähtis! Jah, ta ei vihastu sellegi üle, kui inimene isegi tema

olemasolus kahtleb. Oh, ta tunneb ise nii hästi seda kõikesöövat kahkluse mürki. Ta jätab isegi selle võimaluse inimesele vabaks. Ja, lõpuks, see ei mõju ju ometi tema absoluutsesse olemasollu. Kuid veel enam! On võimalik, et ta on ainult tema enese kujutluse vili. Ja see oleks tema imeväärsemaid omadusi. Millist aukartust peab äratama tahtevõim, mis on loonud tahtja enesegi! Mitte maailm nagu kujutlus ja tahe, vaid kujutlus ning tahe kui maailm. Too vana hull filosoof, kelle sapine pilk ringles maailmas, hakkas aimama asjade tõelist väärtust. Ta aimas, ta aimas, kuid ei usaldanud seda öelda . . .»

Oli läinud hämaraks. Vilu tuuling tõmbas paar korda läbi raagus puude. Oksad kõikusid kõledalt ja kriiksuvalt. Mõned mustad lehed keerlesid istujate jalge ees ja jäid siis liikumata maha.

Aga Kobras rääkis. Ta oli joovastuses. Ta kõneles kui unes. Ta haaras aeg-ajalt Ormussoni kätest kinni, vahtis oma hullumeelse silmil ta näkku ning sosistas hingeldades.

Ja Ormusson oli andunud ta voolavate sõnade mõjule. Ta ei püüdnudki enam sest vabaneda. Ta tundis ainult mingit kehalist ja vaimset painet. Igalt poolt piiras teda hullu meeletus. See tõusis raagus puist, ähmaselt paistvast linna rägastikust ja süngest taevarannast. Ning idioodi hääl kostis ta kõrvus veel ainult kui nõrk mänguriist ses hulluse orkestris.

«On suur vale valitsenud maailma juba aastatuhandeid,» kähistas Kobras. «See on võlts käsitusviis Kuradist. Tingimused selle arenemiseks on olnud kõige ebakohasemad. Kunst ja filosoofia on Jumalat idealiseerinud, peenendanud, süvendanud. Kuradist pole keegi hoolinud! Keskaegne inimene oli selleks liiga toores, et mõista Kuradi peent olemust. Ta oli metslane, kes

maitses inkvisitsioonist ja piinapingist. Ja ta kujutles enesele Kuradit samasuguse metslasena. Luther, kel olid mõnesugused kavatsused usu uuendamiseks, ei leidnud Kuradi suhtes midagi vaimurikkamat, kui virutada temasse vulgaarselt tindipotiga. Milline naiivsus! Kurat on siiamaale ainult keskaeg. Ta on Dante Inferno ja Pisa Campo Santo fresko. Neis oludes ei võinud ta areneda. See polnud tema aeg. Ta säilitas oma individuaalse ja sellega ka hingeelulise olemasolu, kuna Jumal rahvusvaheliseks ja üldiseks saades ka hingeeluliselt õõnsaks muutus. Kurat ootas paremaid, ilusamaid, lootuslikumaid aegu! Nüüd on ka temasse puutumas filosoofiline mõte. Temagi tuleb vabastada skolastikast. Temagi suhtes tuleb toime panna reformatsioon, mis väärt tõesti meie aega. Ja kui ta nüüd lõpuks saab universaalseks, siis leiab ta eest tõelise kosmopoliitilise inimese kosmopoliitilise psüühikaga. Nüüd alles võib alata pandemonismi suur kuldne aeg!

«On tarvis peent ja sügavat hinge selle mõtte mõistmiseks. Jumal on suure karja Jumal, tema riik on vaimust vaeste päralt. Mitte nende hulgast ei leia Kurat enesele tõelisi mõistjaid ja imestlejaid! Tema kogudus koosneb mõtlejaist, uurijaist, otsijaist. Need on lähedal temale ja tema nendele. Neid ühendab see elu mürgine janu, igatsuse ja kahkluse leek, mille mõistmiseni ei ulatu iial need, kes kolm tundi nädalas kirikus magavad. Kurat on selleks liiga hingeline ja elastne mõiste, et mitte kannatada praeguse väikekodanlikult materialistliku mõtlemisviisi all. Tema traagiline poos on aristokraatlik. Mõista seda, ja sa mõistad minu mõtet!

«Jätkub Kuradi sügav, segamatu meditatsioon, keset avarust ja hääletust. Jumal lõi maailma ja jäi magama. Kurat lõi maailma ning jäi mõtlema. Ta seisukoht oma mitmesuguste kehastuste vastu, ta olemuse seisukoht

olevuste vastu — selle üle mõtleb ta. Leida kokkukõla enese olemuse ja olevuse vahel, see on olnud ta püüd igavesest ajast. Ah, temagi on igatsenud lõplikku vormi nagu Jumal. Temagi on janunenud absoluudi järele, kuid seda iseeneses ega mitte inimese kujutluses nagu Jumal. Ka temagi oleks tahtnud lõpetada rännaku ühest vormist teise, kuid tema nõuded on suuremad kui Jumalal. Tal on olnud loendamatuid juhuseid meelemuutmiseks, et esineda uuesti Jumala kõrval selle vennana. Kuid kas selleks algas ta kord oma iseseisvat olemasolu, oma suurt languse müsteeriumi! Tema õilis auahnus käib suurema peale. Tema unistuseks on, lõpetades kord oma individuaalset olemasolu, saada üldiseks, eraldumatuks kuratlikuks absoluudiks. Kuid see peaks olema midagi täiuslikumat kui Jumal. Ta peaks sisaldama kõiki hea ja kurjuse pooli, esitama kõiki pahe ja vooruse tendentse ühel hoobil. Hea- ja kurjatundmise puu on olnud alati tema sümbol. Ja kord tuleb see sünteesi päev!

«Selle juures jätkem mõte, nagu oleks Kurat kunagi olnud taevas Jumala ingel või vasall. Ei, see on vale. Isiklikult saadud teadete põhjal võin kinnitada, et see o n vale. Kurat pole iial sõdinud Jumala vastu. Tal pole mõttessegi tulnud Jumalat tõsiselt võtta. Oh, tal on liiga palju tegemist iseendaga! Ta on näinud kõike nagu läbi viirastuse loori, ja nii on Jumalgi paistnud talle tihti ainult unistusena. Ning ses kahkluse nebuloosas on ta mõte tihenenud, selle uduspiraalid koomale kiskunud, ikka tihedamaks, nagu laotuse munarebu, millest peab sündima kord päikene. Ja lõpuks, kui on tõusnud ta mõttepinevus kõrgeimale tipule, sünnib sest kiirgav valgus-ookean, nagu sünnib piksepilvis elektri tulemeri! Tuleta meelde, mis tähendab Luciferi nimi: Valguse tooja! Ning tuleta meelde, et Süüria

jesiitide Kuradi kehastise — paabulinnu sümboliks on päike!»

Kobras lõõtsutas vaimustusest. Ta oli üles tõusnud, kummaras Ormussoni poole. Ta kähises:

«Ja nüüd ütlen ma sulle oma mõtte: me asutame uue usu, uue religiooni, uue kiriku. See oleks Saatana Kirik. Tahad sa? Tahad sa?»

«Mina?» pomises Ormusson kui unest ärgates. «Mis peaksin mina siin tegema?»

«Sina? Sina oled prohvet. Sina oled, kes hüüab sõna maailma nagu tuleleegi. Sina teed imesid, et nad usuksid. Sind nad kuulaksid. Sind — kui nad kedagi kuulavad.»

«Ei,» raputas Ormusson pead. «See oleks sinu teha. Sina oled tulnud sellele mõttele, sina pead ta ka teostama.»

«Oh, ei ole minul sõnu hulga ees kõnelemiseks!» ahastas Kobras.

«Siis kirjuta.»

«Kas arvad, et ma pole seda teinud? Vaata, vaata!» hüüdis ta, kõigist taskuist paberikimpusid välja kiskudes. «Vaata, siin olen ma kõik kirja pannud, mis olen mõtelnud nädalate, kuude, aastate kaupa. Olen alustanud ikka uuesti ja uuesti, jätnud pooleli ja alustanud jällegi. Siin on mu teos, mille nimi on «Kuradi apoloogia». Ainult sellepärast polegi ma enam kaotanud oma mõtet, et olen ta kirja pannud. — Kuid mitte nii ei peaks see olema!» õhkas ta. «Mitte nii ei tuleks sellest kirjutada. Tulisõnu oleks tarvis! Välktähti oleks vaja! Kuid mul pole neid. Mina olen vaene. Minu mõte ei jookse ja sõna ei lenda. Seda peaksid sina tegema. Ja sina oskad. Sind ustakse. Sina pole hull, nagu nad mulle on öelnud.»

«Hull? On nad seda sulle öelnud?»

Kobras nikutas kurvalt pead.

«On. — Kuid ma pole ometi mitte hull. Ainult see mõte teeb mu meeletuks. Kuid milline mõte ongi see! Mõistus pimeneb, kui sellele mõtled! — Tahad sa mind aidata?»

«Ei!» vastas Ormusson, end otsekui millestki vabastades.

«Sa ei taha! Sa ei taha!» oigas Kobras meeleheites. Ta langes uuesti pingile ja vaikis hetke. Siis haaras ta Ormussoni käe ja hakkas jälle kirglikult rääkima: «Kuula, see polnud veel mu mõtte viimne piir. See ulatub kaugemale. Selle viimset piiri ei näe ma isegi. See kaob mu ees ääretusse, mille poole ma jooksen, iialgi pärale jõudmata. Aga kuula, kuula, nii kaugele kui mina näen!

«Mäletad veel Jumala evolutsiooni paljujumalate teenistusest rahvusliku ainujumala kaudu rahvusvahelise üldjumalani? Seda teed käib ka minu Jumalkuradi võidukäik! Nagu Jahve sai juutide rahvuslikuks ainujumalaks, nii saab Kurat kord rahvuslikuks eesti jumalaks. Tema on see, kes annab meile jõudu, kes kasvatab murdumatuks meie mõistuse ja käsivarre. Mõistad sa seda unistust? Kuid siis, kui ta on võtnud kuju meie hinge järgi, kui ta on saanud indiviidiks, kui ta on elanud läbi selle arengu, mis tegi Jahve iisraeli rahva keskel, — siis hakkab ta tungima väljapoole meie rahvuse piire. Mõistad sa nüüd, mis ma mõtlen? Ulatub su pilk üle selle perspektiivi? Mõtle, meie ees on lahti maailm, meid juhib tulesammas kõrves, me oleme messiarahvas, meie hulgas sünnib uus Jumal, kes pärib maailma! Oh, mu ajud sulavad kuumusest, ainult mõeldeski seda!

«Mäletad, samal kohal, kus istume praegu, unistasime poisikestena nii tihti eesti rahvuse tulevikust. Me

olime vaimustatud, me lõkendasime, meie plaanidel polnud piire, me vaatasime alla linnale ja tundsime: see on *meie* linn, selle ümber laiub *meie* maa, kus elab *meie* rahvas. *Meie rahvas!* Milline tundmus valdas südame! Kuid me olime kui juudid Egiptuse orjapõlves, võõra voli all, sest meil polnud jõudu ja meil polnud ühendavat aadet. Nüüd olen ma selle leidnud. Mõtle, see on meie kultuur, mis veereb kulutulena üle maailma. See pisuke maa on kord kui väike Palestiina, mille paigad on pühad. See jõgi seal all on kui Jordan, mida tullakse vaatama kaugeilt mailt. Eesti rahva senine ajalugu oleks kõigile tuleviku rahvastele vanaks testamendiks. Ei iial ole olnud peale juutide ühegi rahva saatus säärane kui meie oma!

«Kui sina aga tahaksid! Kui sina aga tahaksid! Ma kummardaksin sind. Ma ei tahaks midagi olla sinu kõrval. Ma oleksin su alandlik Ristija Johannes või, kui tahad, Ristija Juudas. Ma oleksin kui vari su kõrval, ainult sina oleksid ja mina poleks midagi. — Tahad sa?»

«Ei!» hüüdis Ormusson järsku üles hüpates. «Kui ma hulluks pean minema, siis luba mul teha seda vähemalt oma retsepti järgi! Ja miks kiusad sa mind? Miks ei pöördu sa mõne teise poole, keda need asjad rohkem huvitavad?»

«Või pole ma pöördunud!» sosistas Kobras kurvalt. «Kuid mis on sest kasu? Ma püüdsin alguses ise teha propagandat. Ma esinesin igasuguseil koosolekuil ja kõnelesin, tõsi küll, varjatud kujul sest mõttest. Ma esinesin kirjanduse seltsi aastakoosolekul, kuid viis liiget, kes olid koos, valisid mu ettepaneku läbivaatamiseks ainult seitsmeliikmelise komisjoni, kes iial kokku ei tulnud. Ma rääkisin põllumeesteseltsis, kuid seal kahtlustati mind sotsialistiks; ja majaomanike seltsis

polnud keegi ristiusustki midagi kuulnud. Siis tahtsin ma oma «Kuradi apoloogiat» välja anda; üks kirjastus kuulutaski seda kolm aastat, kuid ei andnud ometi välja. Siis pöördusin ühe suure päevalehe toimetaja poole, et selgitada talle oma mõtte rahvuslikku tähtsust ja paluda talt kaasabi, kuid ta ei kuulanud mind lõpuni, vaid ütles: kuulge, noormees, kas te ei rakendaks oma jõudu mõnesse tegelikku tõhe? Siis pöördusin veel ühe usundeist huvitatud doktori poole, kuid ta vastas kõigile mu seletustele: jaa, kui võiksite Lembitu usu kohta selgust saada ... Nii võeti mind vastu. Sina olid mu viimne lootus. Mis pean ma nüüd tegema?»

Kobrase hääl oli kurb ja katkeline. Ta oli väsinud suurest mõtte ja keha pingutusest. Ta mõtted kippusid seginema ja ta kõneles juba kogeldes. Lõpuks vaikis ta täiesti.

Nad seisid üksi pimedas puude all. Linn mustas. Seal süttisid tuled. Nad olid nagu kuristiku ees, mille põhjas vilkusid otsekui jaaniussikesed. Oli õudne ja üksik.

Ormusson vabises närvipingest. Ta oli kuulanud lõpuni oma uudishimu ja rahuldanud võikuse tarbe. Nüüd oleks ta tahtnud minna, valgusse, inimeste hulka — isegi nende inimeste hulka, kes askeldasid seal all. Oh, oli nii umbne, nii pööritav, nii karmune selle hullu seltsis!

Kuid ta ei pääsenud kuhugi. Ta teadis, niipea kui ta liigutaks, algaks hull jälle oma kõnet. Ainult võidujooks oleks teda vahest veel päästnud.

Kuid kui nad seal nõnda seisid, läks üks vastasseisva torni akendest valgeks ja hele tuli heitis ka mäerinnakule laia, kahvatu valgusjoone. Ja samal silmapilgul nägid seisjad, kuis äsjane üliõpilane kahe pimedusmüüri vahel neile jälle aeglasel sammul lähenes, kon-

did endiselt kaenlas. Ta kergitas mütsi ja lausus Ormussonile:

«Seltsimees, kas te ei sooviks ahvi luid osta?»

«Ahvi luid?!» üllatus Ormusson.

«Head luud,» elustus pakkuja. «Puhastverd *Pithecia Satanas*. Kinnitan teile, täielik komplekt. Ainult viimne sabalüli puudub.»

«Aga mis ma nendega teeksin?» imestas Ormusson.

«Te pole zooloog? Kahju. Aga jumala eest, hea skelett. Ei raatsiks, kuid raha puudusel pean ära müüma.»

«Kahjuks — pole tarvis.»

«Aga ehk ostaksite siiski? Kingiksite mõnele tuttavale, või mälestuseks enesele? Ah?»

«Ei.»

Äkki sosistas Kobras:

«Osta nad siiski ära.»

«Aga misjaoks, taevas hoidku?»

«Kingi — nad — mulle,» pomises idioot. «Ma riputaksin seinale krutsifiksina. Rist mul on, aga Kristust pole.»

Ormusson kahmas ruttu rahakukru ja maksis nõutud summa. Kuid sel silmapilgul, mil Kobras luid üliõpilaselt vastu võttis, hüppas Ormusson valgusjoonest välja ja kadus pimedasse puiestikku.

Oli sünge sügisöö, põhjatu ja mõttetu kui ürgkaos. Igalt poolt tõusid varjud nagu meeletuse fantastilised kehastised. Ja nendesse näisid laiali valguvat inimese viimsedki loogilised mõtted.

2

Ormusson jooksis lõõtsutades oma korteri trepist üles. Teisel korral polnud mingit eeskoda, trepp lõppes otse ukse taga. Näis, nagu oleks ta jätkunud ka

teispool ust. Uks oli ainult kui lukustatud vahesein ühtesoodu tõusvate treppide reas. Ja ees oli lõõtsutav jooks ikka edasi, mööda lõpmatuid treppe, uute lukustatud vahejaamade kaudu...

Ormusson tõmbas taskust võtme, leidis kobades lukuaugu, avas ukse ja poetas enese lapiti sisse. Kuid siis pöördus ta ruttu, pistis võtme uuesti lukku ja käänas riivi ette. Ühendus teda jälgiva välishullusega oli katkenud. See haigutas kaevuna tema taga.

Ta viskas sügisniiskusest raske kaabu ja mantli varna ning süütas tule. Lamp laual kumas kui koit üle mustava mööbli, raamatute ja piltide. Siis tõmbas Ormusson eesriided akendele, ja üks kuup sügisöisest avarusest oli eraldatud ning täidetud kaitsva valgusega.

Ormusson peatus keset tuba. Oli imelik pärast kõike seda veel midagi teha, liigutada end paremale või pahemale poole, astuda või istuda. Võis ainult veel olla ja imestada jubedalt.

Kõik näis silmapilguks tühine. Miski suur oli temast üle veerenud, olgugi ainult suur hullus. Pool linna on leekides, — peab ta veel muretsema markide kollektsiooni eest?! Kaua aja takka oli ta näinud jälle suurt mõttekirge, ja kuigi see tõusis hullumaja kohalt, — see oli mõte ning kirg! Mis maksis selle kõrval markide kollektsioon!

Ormusson viskus sohvale, kukal vastu ühte seljatoe nurka, lakk-kingade kannad teise nurga kohal põrandal. Ta keha oli põiki üle veriruske mööblitüki, raskelt ja järsult. Eemal põles lamp, ümbritsetud valguse kollaka oreooliga.

Ta oli tüki aega täiesti mõtteta. Tundis ainult närvide leegitsemist, mis oli äratanud temas hull. Hirm lahtus lukustatud uste taga, üksi iseenese seltsis. Jäi ainult see tormava mõtte tulijoon, mis tõmmatud läbi särisevate

närvide. Ta nautis sellest mõne aja kui oopiumisuitsetaja.

Avanesid pahupidi paradiisid — hullude, küürakate, kääbustega. Paistis pandemoonium, mida valvas väravail kaks musta paposileeni, kandes kui karüatiidid turjal uute väärtuste koormat. Mingid šamaani-nägemused põdranahast telgi suul, — möödusid kahekümne küüruga mõttekaamelid. Oli hea vaadelda seda rongkäiku — ise ilma mõtteta, ilma igatsuseta . . .

Tüdimus, mis oli seni vindunud spliinina, oli muutunud leegitsevaks. Nii kaua polnud ta võtnud enam tuld. Näis olevat kõik kustunud ta keskealise, blaseerunud hinge tuha all. Nüüd plahvatas äkki see väsimus, sai pateetiliseks kui tragöödia.

Mis sest, et need olid ainult ideede negatiivid, et see oli üksnes pahupidi ideoloogia, mida kandis paatos *à rebours*? Nendes oli siiski jõudu, mis pani kahvatama inimese kasetohuna ja tõstatas juukseid peas kõrkjatena. Ses meeleolus oli ükskõik, kas hõõgus tuli Prometheuse pilliroost või hullu ajudest.

Äkki hüppas Ormusson sohvalt ja tormas paari pika sammuga raamaturiiuli juurde. Ta haaras siit ja sealt raamatute vaikivaist ridadest volüüme ning viskas lauale. Siis istus ta ise nende ette ja lõi juhuslikult pealoleva lahti. See oli ligi kuuesaja-leheküljeline köide ja kandis tiitlit:

HISTOIRE DU DIABLE. T o m e p r e m i e r. Contenant un Détail des circonstances, où il s'est trouvé, depuis son Bannissement du Ciel, jusqu'à la Création de l'Homme . . . T o m e s e c o n d, qui traite de la Conduite qu'il a tenue jusqu'à-present & des moïens dont il se fert pour venir à bout de ses Desseins . . . Amsterdam, MDCCXXIX.

Kas ei tundnud Ormusson seda kõike isegi! Kas polnud ta lugenud pisut demonolooge ja gnostikuid, kellel leidus materjali selle aine kohta. Lugenud alles hiljuti Püha Augustinuse poleemikat vana Manese vastu, kes huvitas oma järsu dualismiga. Ta oli sisustanud oma elu mõttehaigete raamatute nagu mööbliga.

Kuid teda oli vallanud suur küllastus selle mööbli vastu. Raamatukogu oli kui tuiskav liivakõrb, ilma taimestiku-loomastikuta. Ei olnud ühinemispunkti elava inimhingega mõtteil, mis ammu lausutud. Liivatolm tuiskas silma foliantide reast!

— Oh ei, tõelist mõttetuld võib süüdata ainult elav inimene, kes otsib oma kirele sõnu, olgu need ka kogelevad, käsnased ja sünnitusvalust käristatud. Kannatades uuesti mõtte ümber just sel hetkel ja neis oludes, kaevab ta kõrbesse kaevu ning istutab palmid. Ta sünnitab oaase nagu naine lapsi, ise kisendades valust.

— Kuid kui on küpsed kookospähklid, saabuvad kaubakaravanid ja veavad vilja maailma turgudele. Kuskil kateedril saeb keegi pähklikoort, kaalub tuuma ja mõõdab pähklipiima imevaile lastele. Kuid samal ajal käib saamum punasena kaudu kõrbe, tuul tuiskab liiva üle oaasi ja nomaad raiub kuivanud palmitüve laagrituleks . . .

Ormusson puhkes kibedalt naerma. Jälle kord mässas temas enese ümberhinnangu tuulispea. Ta rabeles oma elu makulatuuris siia ja sinna, — ning pühkis äkki raamatud käsivarrega laualt. Need langesid tumeda müdinaga üksteise järel põrandale, nagu maharaiutud kääbuste-peakesed tapalavalt.

Ta mõtles juba rahulikumalt: Ükski mõte pole tõeliselt enam mõte, kui on välja tõstetud oma ümbrusest. Mõtegi lahtub nagu viin ja muutub literatuuriks. Ühelainsal aja ning ruumi meridiaani punktil on ta süütav-

tuline. Samm paremale või pahemale — ja ta on ainult leige vale!

Ja jälle meenus talle Kobras. Selle hullu mõttes oli midagi ajast ja oludest. Kes vastutab, et need ei leia tõesti pinda? Kuid pärast seda tuleb alles küsida, kes on hull, kes terve mõistusega? Meeletus, sula meeletus! Aga täna oli see tema närvisüsteemile ometi valus tõde.

Ormusson kustutas lambi ja viskus uuesti sohvale. Ta lamas liikumata ebamugavas asendis. Ta ei tahtnud isegi enam mõtelda. Näis olevat kõigest küllalt. Tahtis ainult olla kuidagi, tundes kogu kehas närvipalangule järgnenud roidumust.

Esialgu ei seletanud ta silmad midagi pimeduses. Siis nägi ta akna eesriide vahelt väikest valgustuiget. Mõned inimsammud kobistasid kõnniteel, eemalt kostis vankripõrinat. Oli nii veider tunda teiste inimolendite olemasolu. Kuid siis kustus valgustuige ja vaikisid hääled tänaval. Jätkus üksindus ning hääletus.

Ikka jälle pöördusid mõtted endistele radadele. Hoolimata vastupanust ei suutnud ta end vabastada Kobrase ideede maailmast. Ta oli juba osanik selles, ta pidi harima seda takjate ja orjavitsade istandikku. Osa neist mõtteist oli juba tema oma ja ta hakkas neid ümber kujundama isikukohaselt.

Ta mõtles lähenevas unevirus: Ajud destilleerivad mõtet. Sama mõte võtab iga uue aju järgi värvingu, raskuse ja temperatuuri. Ühed ajud puhastavad mõtet nagu söed mudast vett, teised ainult reostavad. Kuid ükski idee, ka kõige idiootlikum, ei möödu sinust jälgi jätmata. Muutuvad mõtted, kuid muutuvad ka ajud. Iga mõte kõlbab su elu, su mõtte- ja tundeilma kriteeriumiks. Iga mõtet oma peast läbi lastes annad sa näite oma mõtlemisvõimeist.

Kuid siis jahmus ta võpatades: Olen ma tõesti juba alistunud sellele pöörasusele?! Eks ole see ju ilmne hullus?!

— Kui Goethet segas kord keset filosoofilist kõnelust koera kära, pistis ta pea aknast välja ning käratas koerale: «Vari, mind ei saa sa oma võrku!» ja seejärel oma jutukaaslasele: «Meie oma planetaarses nurgataguses oleme sunnitud elama üheskoos täieliste monaadide jätistega; kui sellest teistel planeetidel teada saadakse, siis ei tee meile säärane seltskond au . . .»

— Kuid on veel küsitav, kas vari siiski ei saa meid oma võrku. Vari läheb üle ja muudab värve, isegi koera vari. Protsess varju pärast pole kaugeltki mõttetu. Maakeral, mis on juba kord planetaarne nurgatagune, on veel omakorda nurgatagune — kuu. Ja kuis muutuvad siis värvid maakeral, kui kuu juhtub päikese ette! Inimeste näod on sini-kollased kui uppunuil, linnud lakkavad laulmast ja temperatuur langeb. Miks ei või siis Issanda Jumalagi nägu muutuda, kui temasse langeb idioodi vari? Ja miks ei või mina konstateerida seda värvide muutumist?

— On salapärane maailm inimese ajud — täis keldreid, koopaid ja konge, mis peidavad endas tolmu ning ämblikuvõrku, kuid ka üllatavaid mõtteid. Täna olen ma vaadanud ühe keldrikummi alla, mis pakatab umbrohtu, vesivõsusid ja katkumaranaid, kuid mille ühes nurgas õitseb sõnajalg lilla leegiga.

— Ja see leegikandja tiirleb nüüd taevarannal, otsides mind — pärmivabrikust Tivolini, hullumajast tapamajani — ikka edasi-tagasi, edasi-tagasi, ahvi kondid kaenla all. Otsib igatsedes, otsib ahastades, et kuulutada mind prohvetiks ja messiaks. Ümber mustavad majad, tuikavad üksikud tulukesed, linnaservad laskuvad vaesusse ja mudasse ning nende taga algab maa,

kaetud nagu igavese ööga. Linn magab, maa magab, üksnes meeletu rändab väsimata, hoides oma tuikavat mõttetulukest. Selles pildis on nii palju valu ja ahastavat ilu. Kuid väsinud oma asjatust otsimisest, vangub meeletu viimaks läbi piserdava sügissaju koju —.

Koju —? jahmatas Ormusson, — kelle koju?

Mõttepalavikust õhetavasse ajju voolava vere tõttu tundis ta äkki peas tulist sädemete lendu, nagu elektrituisku. See valgus laienes kerana, kontsentriliste ringidena, ta tuum tihenes tulipallina, millest purskasid kui päikese protuberantsid. Oli silmipimestav värviline valu ses nägemuses.

Siis laius valgus ühtlasemalt, värvid segunesid, täites kogu ruumi ähmakasruske õhetusega. See oli sama tuba, kuid kõrgema laega, mis kummus gooti võlvidena. Raamatuseljad riiuleil ja pildiraamid seintel kaotasid reljeefsuse, sulasid ühte seintega, muutudes kui arabeskideks, gobelääni kirjadeks. Oli ristjalgadega tammelaud keset tuba, selle ümber seitse kõrgeseljalist tooli. Laual põles seitsmeharuline küünlajalg mustade küünaldega. Iga küünla ümber lillatas oreool, mustad vahapisarad jooksid aeglaselt mööda küünlaid...

Siis kostsid ukse tagant treppidelt lõõtsutavad sammud. Keegi tuli lohisedes ja midagi lohistades. Uks avanes sumbunud raginal ja sisse astus Kobras, õlal ahvi luukere. Ta oli palja päi, udust niisked juukseudemed seisid kohevil, iga karva otsas mikroskoopilised pisarad.

Ta astus ringi vaatamata akna juurde, mille sisemisi raamipuid Ormusson nägi mustavat kõrge ristina. Äkilise liigutusega sirutas Kobras luukere ristile. Sinna jäi see rippu, pea akna kõrge ülakaare raamis nukralt alla paindunud. Valendas ahvinimese luustik nagu süütu talle jäänus, kes kandnud inimkonna arenemispatud.

Kobras seisatas keset tuba oma krutsifiksi ees ja ohkas sügavalt. Ses ohkuses väljendus alghardus ja igiigatsus. Ta silmad loitsid fosforse tulukesega ahvi irevil hammaste poole. Siis pöördus ta aeglaselt, istus tammise laua taha, toetas pea kätele ja vajus kössi. Ta kaelus oli ikkagi kuklas püsti, taskud pingul täis paberit, palitusiilud kahel pool põrandal tiibadena laiali.

Ormusson vaatles seda sündmust, võimetuna liigatama. Mingi tuikav valu vaevas teda, nagu jäsemete suremisest. Peas kubisesid mõtted, moondudes piltideks ja kujudeks samasuguse inspiratsiooni loogikaga, nagu toimub see kunstiteost luues. Ta kannatas selle all, ega suutnud ometi talitseda mõtete lendu. Süttis otsekui rida tung!aid üksteise järel, valgustades kuristikku.

Sest äkki kuulis ta rutulisi, järske sammusid laskuvat mööda treppe alla ja jõudvat ukseni. Samal ajal tõusid teised õõtsuvad sammud alt üles, kuni jõudsid samuti läveni. Kes tuleb seal veel? mõtles Ormusson ahastades, kuid ühtlasi haiglase uudishimuga. Kes tuleb veel? Avanes uks ja sisse astus kaks meest, lähenedes lauale, üks järsul ning teine õõtsuval sammul. Nad istusid kõrvu toolidele.

Üks meestest oli pikk ja kõhn, lühikese süsimusta juukse ning samasuguse habemetüükaga. Tema käskivkannatava joonega huuled olid valjult kokku pigistatud. Ta silmad sähvisid sinna-tänna mustade kortsus kulmude alt, otsekui käskusid jagades. Tema lahtise palitu alt paistis rida aurahasid ja ordumärke.

Ormusson tundis seda meest. See oli Kuningate Kaitseseltsi Peamees, Liiduriikide Ühendaja ja Seadusemeister ning esimene Euroopa Peavalitseja. See oli Maailma President, Valitsev Maailma Vürst, Rüütel ja Riigikrahv. See oli Maailma tähtsaimate leiduste Omanik, Loodusvägede Ülemvalitseja ning Ainus Ilma-

meister. See oli Kunstnik, Luuletaja, Helilooja ning Mõttetark. Veel eile oli Ormusson teda näinud ruttavat tänavail, nägu murekortsudes poliitikataeva pilvede pärast. Tema taskud olid täis kõrgete isikute poolt antud volikirju, tunnistusi ja diplomeid ning aumärke, mis ei mahtunud rinda.

Tema kaaslane oli paks ja õhetav. Hele juus kattis ta madalat laupa. Ta põsed hõõgasid tervist ja vererohkust. Huuled tema kollakate vurrude all liikusid järelejätmata.

Ormusson tundis sedagi meest. Tedagi oli ta näinud liikuvat alles eile oma aeglasel, õõtsuval kõnnakul läbi puiestiku. Tal oli tegemist, et rahustada eneses peituvat kahte võõrast isikut, kelle vaated erinesid põhjalikult. Nad vaidlesid ägedalt omavahel, kumbki eri häälega, ja ta oli sunnitud kummagi eest kätega vehkima. Kui nad aga pilgukski peatusid, siis naeris ta ise laialt ja üleolevalt: ho-ho-hoo! Sest see jutt oli lõpuni lapsik tema meelest. See igavene valvelolek oli kasvatanud temas kannatlikku meelt. Otsekui lapsi kohtles ta neid riiukukkesid, tasandades oma heatahtliku naeruga nende tuliseid kokkupõrkeid.

Ormusson imestles nende võõraste ilmumist. Neil oli ju igaühel oma ideederiik, mida valitsesid. Nad ei esindanud esimest, teist või kolmandat, vaid neljandat, viiendat ja kuuendat dimensiooni. Nende riikide rajad ei puutunud iialgi ühte. Mis oli neil tegemist Kobrasega?

Kuid siis tärkas Ormussoni huugavasse meelde: See on mõtte kirg, mis tõmbab nende teed ühte sõlme. See on tunde tulekahi, mis ühendab nad samaks perekonnaks. Ja haiglase uudishimuga hakkas ta jälgima oma fantaasialendu.

Otsekui vastuseks neile mõtteile kuulis ta trepil

jällegi jalgade astumist. Kuid üks tulijaist tõttas nii kergel sammul, et oli juba ukse ees, kui teine alles trepi keskel. Uks avanes järsu, kuid ometi taltsutatud liigutusega. Lävel seisis pikk munk maani kuues, peakott üles tõmmatud. Selles mustas raamis helendas ta luine, lubivalge nägu. Silmad ses veretus palges liuglesid üle toasolijate, riivates krutsifiksi. Ta kortsutas karmilt silmakulme.

Samal ajal jõudis ta kõrvale lühike, lõõtsutav mees. Tema ümara keha ümber oli must maani kuub, paksu kõhu kohal valge laeva väljalõige: muistne brigg lahti purjede ja lehvivate lippudega. Tema nägu oli sidrunkollane ja ümar kui kuu. Ainult paksud punased huuled erinesid sel kollasel sööril. Ta pea oli paljas, isegi juusteta.

Võõrad astusid tuppa ja asetusid lauda, munk endassesüvenenult teistest eemale. Ormusson vaatles neid mõninga aja, mõlgutades mõtteid, kus oli neid näinud. Siis äkki välgatas meelde.

Eks olnud see aastate eest Pariisis, Ülemaailmse Geniaalse Lapsikuse Ordu asutamiskoosolekul? Siis seisid need mehed Alcázari saali estraadil, ümbritsetud usklikest naistest. Ja nende ees laulsid vaimuliku seminari õlitatud juustega õpilased harmooniumi saatel kiledate häältega ladinakeelseid liturgilisi laule. Dominikaanlane kõneles sünge paatosega. Süsimustad silmad ta lubivalges näos leegitsesid.

Programmis olid märgitud tema tiitlid: Ülemaailmse Lapsikuse Ordu Kindral-Provokaator, Ida- ja Lääne-Euroopa Geeniuste Juht, Don Quijote de La Mancha asemik, Kuldlaeva I Gamma Geenius Tonika. Oli provokaat aine kohta: kunst ja elu, kuid polnud kõnet ei kunstist ega elust. Kindral-Provokaator arendas teese: 1) Meie ei tunnusta ääretut aega ruumis, 2) Lapsikuse

seisund ei vaja tõendusi, ja 3) Mingi tõendus pole veenev geeniusele.

Siis kõneles munga kaaslane — kunstnik — musta Veenuse kujur. Ülistas apaatselt oma Nuubia Veenust — uut madonnat, kühmulist, küürakat, kärnast. Leidis olevat ülima ilu inetuses, juurejändrikes, kivimürakais; suurima esteetilise ja eetilise täiuse lapsikuses, mõttetuses, naerukortsus idioodi otsa ees. Tammus ühelt jalalt teisele, laotas käsi, lõi kämblaga vastu kõhtu, vandus rooma galeeriorjade nimel.

Oli pime sügisõhtu, väljas kallas vihma. Õhk muutus saalis raskeks nagu leitsak. Hullus kasvas lae all udutsevate elektripirnide vahel. Lauljate hääled lämbusid. Silmapilguks selgus küsimus: Miks siin see katoliku kiriku rituaal, miks siin see tõeline dominikaanlane, miks sünnib see toimetus kiriku kaitse all? Kuid siis sulas loogiline mõte küünlavahana laiali...

Äkki kostsid Ormussoni trepil pehmed sammud, vaevalt kuuldavad, liuglevad kui nahkhiire liigutused. Näis, nagu oleks keegi hüpeldes üles tulnud, ikka kaks astet üles ja üks jälle alla. Hääletult praotati uks ja väike pea nõtkel kaelal pisteti sisse. Tulija piilus mõlemale poole, poetas enese lapiti tuppa, sulges tagakätt ukse ja lähenes siis küljega lauale, nagu lenneldes.

Kõik temas näis nõtke ja vedrutav. Tal nagu polnudki kindlaks määratud pikkust. Ta võis oma käsi ja jalgu kokku tõmmata ning välja sirutada tarvidust mööda kui katsesarvi. Ta vilajad silmad liuglesid ühest teise, kumbki eri sihis, ja näis, nagu oleks ta võinud pöörata oma peadki ühel hoobil kahele poole. Nii fantaasiarikas oli tema kael.

Seda meest tundis Ormusson juba kaua, oli tundnud koolipõlvest peale. Kas polnud see tema, kes oskas võtta omad sõrmed nii pihku, et need näisid olevat

võõra omad, — ja pakkus neid siis müüa? Kas ei võta ta nüüd võõraid sõrmi nii pihku, et need näivad omadena, — ning paku siis müüa nende tõelisele omanikule? Kuid peaasi: ta oli leiutanud ümber nurga vaatamise aparaadi, võttis sellele patente ja tegi reklaami. Plaanitses raadioprille ja kavatses kaugemaa-käsi. Oli ise kui kameeleon: muutis juuksevärvi tahtmist mööda ja kasvatas küüned silmapilgu jooksul pikaks. Liigutas kõrvu iga tuule järgi ning kuulus kõigisse erakondadesse.

Ta kummardas magusalt igale poole, tõmbas enese kokku ja istus lauda. Kuid kui ta juba kohal oli, ajas ta enese laiali: ta vedurjad jalad sirgusid laua all teisele poole, ta nõtked käsivarred venisid kui piitsad üle laua, peened sõrmed liikusid nagu polüübi harud mööda lauaveert.

Selle mehe siinolek täitis Ormussoni äkilise vihahooga. Tema — ainus kaval ja kõver hing ses uhkete unistajate ning kannatajate peres! Tema — kõigi ideede kompromiss, dimensioonide segu, hea ning kurja vääratanud embrüo! Ja Ormusson tundis jälle valu ajudes, tõusis tulesädemete lend, vahetus valgus.

Kui see selgus, oli laua ümber alganud vilgas kõnelus. Oli alganud sümposion — joobnustavaks aineks mõttekirg, väljendusvahendiks katkeline sõna, kantud summutatud, valusast paatosest. Kuus istujakuju olid viskunud kokku fantastilisse rühma, kehad virildunud, näod poolpõiki, käed liikusid nagu raagus oksad mustis sügistuulis. Kostis kõnelus kui kaugelt udu tagant. Polnud loogilisi sõnu, oli ainult lendav mõte!

K o b r a s: Aeg ülim on! Aeg ülim kummardada teoga Issandat! Viia kõik kurjatundmine suure loogikani, viia kirg selge mõtteni! Maailm ootab! Rahvad ootavad nagu metsa puud tulekahju.

Ümbernurga (ta hääl kostab kõrgelt ja valelikult; ta nihutab end kõneldes väledalt edasi-tagasi; ta niisutab oma kitsaid huuli nagu ussi keelega): Kuid Hauakaevaja pole siin, suur Jumala Surnumatja, he he ... Kõigi reaalsuste hauakaevaja, et võiksid valitseda ideed ... Sirgete joonte hukkaja, geomeetria timukas, loogika mõrtsukas, suur unede ordumeister ... he he he ...

Kobras: Aeg kulub. Me oleme vanad mõtteist. Iga aasta käib tuhande eest. Aastad on täis mõtet nagu kaevud. Nad on laetud kui dünamiidiga. Aeg süüdata, aeg süüdata!

Dominikaanlane (järsult, liikumatu näoilmega): Mitte seda teed mööda ei saabu Kurja valitsus, vaid ainsa õndsakstegeva katoliku kiriku kaudu. Temas on peidetud kõik võimalused. Ta arendab Kurjagi tipule, kui saabub aeg. Ta viib sellegi võidukäigule, kui nõuab otstarve!

Ümbernurga: He he he! On viinud küll kaugele kahe tuhande aasta jooksul! Mõni Borgia paavstiks, mõni naispaavst Johannes, kes tänaval sünnitab, mõni Torquemada .... he he he!

Kobras: Ei saa Kurja viia võidule ainult pahede abil, kui pole ideoloogiat. Kurjus on voorus! On vaja mõtet!

Musta Veenuse kujur (mõmisedes): Ideoloogiat — ei mingisugust. Ainult karvane, kärnane. Must. Naissugu. Allaminek. Tagurpidi. Nuubia. Laev sõidab ära. Ees burbuhti!

Maailma President (valjult): Seda kutsutakse anarhiaks. See on loodusevägede vastu. See on lubamatu. Ei ole ette nähtud põhiseadustes.

Kolmainusmees (noomivalt): Ei saa aru, kui

segatakse. Ho ho! Rääkigu üks korraga. Teine oodaku. Üks korraga!

K o b r a s : Ka teistel planeetidel on elu. Vahest teisil arenemisastmeil, kuid siiski elu. Avaldub sealgi abstraktne mõte. Areneb sealgi jumaluse ja kuratluse idee. Kuid maailmu sünnib ja sureb, ning sellepärast peab maailma loomine ning viimnepäev olema jätkuv protsess. Kuid igavesti jätkuvas ei või olla esimest ja viimset punkti. Kuratluse ideed ei tule sellepärast siduda meie kohaliku pattulanguse või viimsepäevaga. Ja sellepärast eksib vend dominikaanlane, kui arvab küsimuse lahendavat ainult meie maise kiriku seisukohalt.

— Tuleb mõtelda suuremalt, avaramalt — interplanetaarselt! Meie kohalik müsteerium on ainult väike detail üldises müsteeriumis, keset kosmilist tolmu. Kui otsustame ainult selle järgi, siis oleme nagu lapsed, kes ei tea, mis toimub nende mängukambri seinte taga.

— Kui kitsas on ristiusu mõte! Kas võib jutlustada keegi noil kaugeil planeedel, olnuil ja tulevail, ühest imetegijast maakera nurgataguses juudi provintsis, kes lahendanud lunastusprobleemi kogu universumis? Lapsikus, lapsikus!

— Või kas peab igal planeedil korduma seesama Kristuse kannatusmüsteerium, mis maakeralgi? Kuid siis peaks Jumalal olema palju poegi — müriaadid! Ja tema kutseks oleks ainult poegade ristipoomine!

— Või kas peab esinema sama Kristus kordamööda igal planeedil? Kuid siis on see interplanetaarne teater, tuhat korda lõpetatud, tuhat korda uuesti alustatud. Kristus peaks olema elukutseline imetegija ning ristilsurija. Juudas peaks teda müriaadid korrad müüma ja ennast pooma. Kes ütleb, et meil oligi selle näidendi premjäär? Võib-olla korrati tükki miljon ja esimest korda? Kas ei toimunud see juba kümme miljonit aas-

tat varem kuu Kolgatal — Alpetragiusel või Regiomontanusel? Kuid keda võib lunastada teatriga?!

— Rahvaid on petetud! Nad on tõsiselt võtnud seda näidendit! Rahvaste hardus on maha visatud! Ristisõjad on asjata olnud, asjata inkvisitsioonikohtud ja misjonäride vägiteod! Asjata on kõrbenud usukannatajad tuleriidul! See kõik pole olnud midagi muud kui ainult kordumine, tuhandes järeltrükk, teadmatu plagiaat teistelt planeetidelt!

D o m i n i k a a n l a n e : Kui Kristus kuskil varem on esinenud, siis oli see ainult Kuradi plagiaat eeskätt. Miks mitte? Ta teadis ju Kristuse tulekut, juba pattulangemisest peale. Jäljendas ka Budhagi oma eluga Kristust, kes tuli ometi hiljem. Elas kui Kristus, tegi imetegusid ja õpetas kui Kristus, kuid polnud siiski mitte Kristus! Muil planeedel võisid olla plagiaadid, ainult maakeral tõeline müsteerium.

K o b r a s : Tahate siis öelda, et teiste planeetide elanikud kas Kuradi plagiaadi tõttu «õndsaks» saavad või viimseni hukka lähevad? Hüva! Kuid siis on ka selge, et Jumala huvidesse sisaldub ainult maakera, kogu universum on aga Kuradi päralt! Ristiusu jumalamõiste on liiga kitsas. Kurja idee on aga väljaspool aega ja ruumi. Ja sellepärast kandkem oma uskki väljapoole meie mannetut maakera, päikesesüsteemi ning linnurada. Sulgegem oma hardusse kogu universum, mille ajalugu pole poolitatud mingi lokaalse üksikjuhtumi, pattulanguse, lunastuse või viimsepäevaga! Tundkem endas avaramaid ideid!

Ü m b e r n u r g a : Ja ärgem piirdugem ainult inimesega. Eks ole suurem osa elu väljaspool teda — loomades, taimedes. Juut Kristus ütles: laske lapsukesed minu juurde tulla. Juut Heine oletas aga juba aega, mil ka ahvid ja kängurud on pööratud ristiusku. Õigus!

Sealt kohalt edasi! Loomade surnuist tõusmiseni, tigude taevaminekuni, alglima õndsakssaamiseni... he he he... On juba neegerpiiskoppe, miks ei või nendeks siis saada ka paavianid?

Dominikaanlane: Veli Kuradi apologeet, te segate tõsiasju. Jumala printsiip on niisama universaalne kui Kuradi oma. See on samuti puhas idee...

Ümbernurga: On see puhas headuse printsiip?

Dominikaanlane: On.

Ümbernurga: Aga öelge siis, vend dominikaanlane, kuidas võib hea olla paha? Kuidas võib absoluutne hea olla tige, maksta kätte, hävitada? Kas ta ei võta sellega Kuradi käest leiva? Seletage mulle see vastuolu, he he he...

Dominikaanlane: Olete siis teie Kuradi advokaat, et kaitsete tema huvisid?... On üks loogika: Jumal on pannud Kuradi inimesi kiusama ja maksab üleastujaile kätte...

Ümbernurga: Nii pole siis Kurat muud kui Jumala abiline? He he he...

Dominikaanlane: Jah, sel põhimõttel rajaneb õndsakstegev kirik, kes takistab Kuradi tegevust ja on nõnda siis teine Jumala abiline.

Ümbernurga: Suurepärane plaan: asetada võistlevad abilised ja mõista siis ise kohut! Suurepärane! Kuid misjaoks Jumal üldse katsetab, kui ta oleks võinud luua inimese juba eeskätt absoluutselt eksimatuks? Eks olenenud see ju ainuüksi temast? Või siiski kellestki teisest? Mõnest abilisest? Ha ha haa!

— Kuid ta ise pole absoluutselt hea ja täiuslik. Sedamööda ka tema kätetöö, — ja selles on kogu probleemi lahendus. Temasse on segatud nii headuse kui kurjuse printsiibid, kuigi ebamääraseis proportsioones. Ta on salakaval ja uudishimulik. Ma ei tea küll, kas Kurat on

täiuslikum, nagu usub seltsimees Kobras, kuid mulle näib, et nad on väga sarnased. Tahaksin aga küll teada, kumb neist lõi tõeliselt maailma? Kumb neist on loonud kumma? See on minu hinnamõistatus, he he he...

— Jumal on algus ja ots, väljaspool teda polnud mingit tahet. Kust sai siis Kuri maailma? Inglite mäss? Mäss kõigevägevama, kõiketeadva absoluudi vastu, kes lisaks muidugi need inglid just säärasteks lõi, nagu nad olid? Ja nende hulgas oli ka Kurat ise, kellest Jumal juba luues p i d i teadma, et ta mässama hakkab? Sellepärast minu teine hinnamõistatus: kas võib Jumal olla naiivne ja teha, mida ta isegi ei tea?

— Lõplikus kokkuvõttes: absoluutne headus loob inglid, kellest kindlasti teab, et nad mässama hakkavad; loob inimese, kellest kindlasti teab, et ta langeb; ja lõpuks, kui miski enam ei aita, siis tapab oma poja, et edasi katsetada inimese kallal... Kõige lisaks: inimese «vaba tahe» nende kahe peremehe valitsuse all... he he he... Eks ole see pisut loogikavaene lugu, veli dominikaanlane?

D o m i n i k a a n l a n e : Jah, selleni ei tungi inimlik loogika. Selles ongi usu suurim müsteerium.

K o b r a s : Selgem on Manese kompromiss Zoroastri õpetuse ja ristiusu vahel. Kaks ühesugust algjõudu: Ormuzd ja Ahriman, hea ja paha, valgus ning pimedus. Hea jumal lõi Aadami, paha — Eeva. Nende lapsed kannavad rinnas kahte hinge: valgus-hinge ja pimedus-hinge. On olemas paha algjumal, ja sellepärast on inimene paha tehes süütu. Ta kõigub kahe algprintsiibi vahel...

Ü m b e r n u r g a (pihku kihistades) : Just nagu Jeesus ristil kahe röövli vahel... hi hi hi! ...

K o b r a s : Ainult gröönimaalased mõtlevad loogiliselt: Headus ei vääri tähelepanu, sest ta on iseenesest

hea e g a v õ i olla paha. Ta ei või teha kurja ega isegi tahta seda teha. See on ta loomuse vastu nagu veele põlemine. Jah, kuigi Jumal oleks kõikvõimas, oleks üks tal võimatu: loobuda oma jumalikkusest. See oleks ta enesetapmine. Jumalalgi pole vaba valikuvõimalust, — eks ole imelik? Kuid sellepärast pole ka inimesel mingit põhjust arvestada Jumala soove, kes niikuinii ei saa teda nuhelda üleastumiste eest. Ainus, keda peab paluma ja lepitama, on Kuri. Sedasama mõtles ka Gediminas, kui ütles: «Kui end ristida tahaksin lasta, siis kõigepealt Kuradi poolt!» — Ainsad loogilised mõtlejad inimkonnas! Kuid see mõte tuleb avardada polaarmaa šamaani ja soo-leedulase targutusist suureks filosoofiliseks süsteemiks.

K u j u r : Šamaanid. Must öö. Karvased telgid. Trummid. Tants karunahast kasukas, ikka ühel kohal ümberringi, ümberringi, kuni pimeneb kõik, ees süsimust kaev. Lõplik süüvimine. Burbuhti!

K o b r a s : Ideed on vaja!

Ü m b e r n u r g a : He he he — ideed! Kellele neid vaja! (Sosinal.) Ekspluateeri inimlikku rumalust — selles on geniaalsus. Mitte tarkust — see ei kanna kaugele. Inimlikule rumalusele, eelarvamustele, auahnusele, lapsikusele võlgnes Napoleon. Leia üles inimkonna vaimutuimuse keskproportsionaal — ja sa saavutad kõik.

— Ideed! he he he . . . Ükski usk ei põhjene vaimurikkail ideedel. Ideed on valituile, kuid valitud ei vaja usku. Kari ei tarvitse midagi vaimurikast ja uut. Ta on alalhoidlik ja umbusklik. Sellepärast varieeri ainult vana, kohenda pisut olude järgi. Kasuta meeleolusid, mis valitsevad juba praegu massis. Ükski usk pole tekkinud täiesti uuel põhjal: nad on kõik ainult vana ülessoojendused. Ükski usu asutajaist ei teadnudki, et ta

usku asutab. Segasid esialgu ainult pisut vett vanus astjais. Hiljem paisus see maruks, mis neid kas või endidki uputas.

— Sellepärast olen õieti nõus vend dominikaanlasega: ka kurjuse usku tuleb arendada kiriku kaitse all. Vähemalt esialgu ja näilikult. Kogu enese ümber vanad naised ja kuuluta neile, et siitpeale pole pühapäevaks mitte pühapäev, vaid näiteks reede. Ei mingit muud uuendust! Siis jooksevad nad su järel, nii et nendega kõik võid teha. Ja siis mürgita neid tasahilju ning tähelepanemata. Täitsa uue ideega aga ehmatad nad surnuks. Täitsa uue ideega ei panda maailma liikuma. Täitsa uue idee pärast ei pooda isegi mitte risti, vaid pistetakse ainult hullumajja!

— Vaata kõõrdi, vaata kõõrdi, — selles on kogu elu filosoofia. Ava ainult natukehaaval omi kaarte, kõige muu kohta ütle: see on müsteerium. Vaata kõõrdi! Muidu ei lähe su äri . . .

Kobras: Äri! Kas on meie unistus äri! See on esmakordselt prometheusliku inimese sirguajamine, peaga tähtedesse, ajudega avarusse. See on esimene tõeline maailmarevolutsioon, kõigi koormate heitmine, dogmade purustamine, üleastumine usust säärasena. Esmakordselt saab inimene Jumala sarnaseks!

Kobrase paatos muutus tulesädemete särisevaks lennuks. Selles pateetilises illuminatsioonis möödus aeg. Langesid sõnad kui säravad meteoorid. Mõtted transformeerusid tuleks ja valguseks. Kulus nagu igavik.

Siis kostsid äkki keset sündinud vaikust alt trepilt rasked, ühetaolised sammud, mis lähenesid kella löökide järjekindlusega. Ikka kõvemini, ikka lähemal, kuid mitte kiiremini. Nüüd olid nad ukse taga. See avanes aeglaselt ja raskelt ja niisama aeglaselt ning raskelt astus tulija sisse.

«Suur Hauakaevaja on tulnud!» lausus Kobras pühalikult, ja kõik tõusid püsti. Tulija lähenes aeglaselt ainsale tühjale toolile laua otsas ja istus, kellelegi vaatamata. Kõik teisedki istusid. Jätkus imelik hääletus. Küünlad põlesid. Seitse musta varju langes seintele, suured ja fantastilised.

Ormusson vaatles jubeda uudishimuga uustulnukat. Selles oli midagi nii võõrast ja ometi nii tuttavat. Tema selg oli küürus otsekui raske pea kandmisest. Tema juuksed olid segatud valgete kiududega ja nägu uuristatud ääretust mõtlemisest. Ta oli vananenud raskeist mõtteist tuhande-aastaseks. Veel eile oli teda Ormusson näinud, kuid sellest oli kulunud tuhat aastat. Mõte oli viinud ta välja ajast ja ruumist, nimetusse absoluuti. Ta oli — absoluutne fantastika.

Äkki tõstis võõras käe, nagu kavatsedes rääkida. Ormusson nägi tema sõrmes omaenese sõrmust, mille kivi kujutas Ledat sülelemas luigega. Ja siis mõistis ta äkki kohutavat nägemust nagu välgu valguses. See tundmus laienes silmipimestavaks, pea muutus nagu tulekeraks, mis lõhkemas iga silmapilk. See oli ääretu valguse tundmus, segatud ääretu valu tundmusega. See oli leegitsev kannatus.

Külm higi kattis Ormussoni laupa. Pääsmist, pääsmist! sosistasid ta hirmust kohmetunud huuled. Talle tundus, otsekui oleks ta und näinud. Kuid unede üle valitses ta. Ta pingutas oma tahtejõudu, mis oli üksnes unes võimas. Tema jäsemed muutusid nagu terastraatideks, heideldes selle fantastikaga.

Ta hüppas kui elektrihoobist üles ja ärkas alles siis, kui leidis enese istumas sohva serval. Kogu keha valutas ebaloomulikust asendist. Peas tuikas teravalt puurides. Kahvatu valgus täitis tuba.

Ormusson vaatas uni-segaste silmadega enese ümber. Seal istus ju Kobras, seal dominikaanlane, seal kujur ning seal — too nii võõras ja ometi nii tuttav. Kuid kes vastutas, et nad veel hiljuti tõesti seal ei istunud —? See mõte oli raske ja rammestav, nagu jätkuv uni.

Siis paelus ta tähelepanu ikka enam imelik valgustus. Selles oli siiski midagi unenäolist, see ei võinud olla reaalne. Mingi külm, helehall, muutlik valgus.

Ja Ormusson tõusis, et minna vaatama akna juurde. Kui ta tuikudes keset tuba oli jõudnud, nägi ta aknast vihisevat mööda mingeid valgeid diagonaalseid jooni. Ja samal ajal kuulis ta katusel ning akendel mingit rütmilist rabinat, mis oli nii tihe, et tundus kohinana: väljas sadas erilise hooga rahet. Suured raheterad hüplesid vastu telegraafitraate, poste, aknaluuke, langesid kekseldes maha nagu valged herned.

Tänav oli tühi, iga eluline oli pugenud oma urkasse. Ainult nurgal seisis voorimehe vanker, mille ülestõmmatud kummi nüpeldasid raheterad. Hobune norutas nukralt, pea paksude põlvekeermeteni longus, kõrvad ripakil. Kummi ääre alt paistsid voorimehe saapalohmakad. See pilt oli elutu nagu natüürmort.

Äkki tuli vastaspoolsel kõnniteel nähtavale Kobras. Ta rühkis edasi, ettepoole lookas. Tema nägu oli sinine rahe hallis valenduses, ainult peast eemale hoiduvad kõrvad roosatasid kui kalauimed. Nii sörkis idioot kinnilöödud ustest ja akendest mööda ning kadus rahesse, mis peksis ta paljast pealuud nagu jaanalinnu muna.

1924.

ÕHK TÄIS ON KIRGE

Leitnant Lorens sõitis õhtul välja.

Harilikult käis tal ihukaitslane kaasas. See oli vaenlane, kelle ta kord öisel rünnakul isiklikult kinni püüdis, talle harjumuse vastu elu kinkis ja kes nüüd orjana igal sammul ta järel käis. Kuid täna tahtis Lorens üksi minna.

Ta oli selleks liiga endasse süvenenud. Ta rõõmutses ja mõnules ootuse õnnes. Ning orja juhm nägu segas teda.

Õhtu oli soe, kuigi maa külmunud. Mingi tuuleõhk ei liikunud. Raagus metsad seisid vesihalli joonestikuna sombus taeva all.

Lorens ei tahtnud täna harilikke teid sõita. Ta laskis hobusel huupi minna, kaudu põldude ja niitude. Sõita oli ainult penikoorma võrra, ja sellepärast ei kartnud ta eksimist. Liiatigi oli ta seda maad mitu korda käinud.

Külast sõitis ta välja kihutades, kuid teelt pöördudes laskis hobusel sammu käia. Härmas muld murdus kargelt looma kapjade all.

Siis pöördus ratsanik niitudele.

Metsatukad mustasid siin-seal õhtu videvikus, põõsad seisid paljaina kui vitsakimbud. Niidu lohkudes säras sile jääpeegel, pikendades puid ja põõsaid kahekordselt. Kogu maastik oli kui üksainus vaikne park.

Esialgu kuuldusid veel mõned tumedad mürtsud selja tagant, kuid siis vaikisid needki. Ratsanik oli jäänud üksi keset sügistumma loodust.

Ta polnud unistaja, kuid ometi mõjus ümbrus temasse. Ta laskis valjad hobuse kaelale, toetas jalad kindlamini raudu ja laskis hobusel omapead astuda, selle liigutusist ise rütmiliselt kõikudes.

Teda valdas jälle nagu teele minnes magus ootus.

Ta kalk, kuid kaunis nägu, mida vaevalt märgatav haavaarm laubal ainult ilustas, muheles. Ta liigutas pisut küünilises naeratuses ülemist huult, mida katsid lühikeseks lõigatud vurrud. Ja ta hallid, muidu nii kalgid silmad ähmenesid mingi vägivaldse, kuid magusa mõtte puhul.

Ta oli juba mitu päeva oodanud tänast sõitu. See pani ta olevuse niisama ootuskirest värisema kui sööst elukardetavasse võitlusse. Ta oli ühel hoobil nii sõdur kui ka elumees.

Ta armastas mõlema kutse kirge ühteviisi. Seda rohkem, mida suuremaid närvikogemusi nad pakkusid. Seda rohkem, mida kindlamini nendes avaldus distsipliin ja vägivald.

Ta tundis samuraide kasvatusjuhiseid. Juba poisikestena pidid nad õppima verd nägema. Neid viidi vaatama, kuis timukas inimesi hukkas, ja nad ei tohtinud härduda. Ning koju tulles anti neile toitu, mis oli han-

guva vere sarnane ja mida pidi sööma ilma silmi pilgutamata.

Sellest sai Lorens aru kui millestki isiklikult lähedasest. See oli distsipliin verise vägivalla jaoks.

Kuid ta oleks tahtnud samasugust valju distsipliini teise samasuguse vägivalla — armastuse jaoks.

See oli talle niisama isiklikult lähedal. Ta mõistis sedagi kui verist, magus-kohutavat sõda.

Ka selleks peaks kasvatatama, mõtles ta. Mitte kõiki, sest kõik pole seda väärt, vaid üksikuid valitud kiresamuraisid.

Kõik don juanid on olnud asjaarmastajad, arvas ta. Nende mõttekujutust on toitnud unistus ja luule. Kuid armastus elukutsena — see pidi olema midagi niisama halastamatut ning hirmsat kui sõda.

Ja tal polnud ses kahekordses sõjas mingeid piire peale oma egoismi. Mis oli talle inimkond või härdus hulga vastu!

Ning sõites üksikute niidule pillatud puude nagu mustade tornide vahel joobus ta sest valjust tundmusest. Lihalik viirg tõusis ja täitis ta olevuse pealaest jalatallani. Künism ja õrnus segunes selles kui alkohol viinamarja-mahlas. Hõisata oleks ta tahtnud keset surmvaikset loodust!

Ta kujutles võimalusi, mis teda täna ootasid. Ta nägi õrnu loore naise alabasterõlul ja siniseid silmi, mis sulasid palvetuseks ta pilgu ees. Armastust, alistust, palvet ja kutset voolasid need silmad kui allikad. Tema aga oli südametu nagu linnade vallutaja!

Ta kannustas äkki hobuse galoppi. Puud lendasid tast mööda, põõsad vilkusid all, oja välgatas vasakul ja paremal pool. Ning jälle sirutusid ta ees harvade puude vitsastikud ebamääraseina üles.

Siis muutus maastik künklikuks. Tõusid vähese tai-

mestikuga mäenõlvad, alanedes väikesteks orgudeks. Öö oli juba alganud ja pimeduse sein nii lähedal, et ta vaevalt mõnekümne sammu kaugusele ümbrust seletas.

Ta ootas juba suurt maanteed, mis pidi umbes siin läbi metsade lõikama, kuid see ei tulnud. Ta peatus, silmitses ümbrust ja pöördus paremale. Ta sõitis mõne aja, kuid ei jõudnud ikka veel teele. Siis pöördus ta pahemale ja sõitis hea õnne peale edasi.

Nüüd muutus maastik üha võõramaks. Pikkade lainetena tõusis ja laskus maapind. Lorens sulges roidumusest silmad, ja nüüd näis talle hobuse rütmiline liikumine, nagu oleks ta tõesti venes üle loivade lainete liuelnud.

Ta avas jälle silmad ja nägi, et maastik oli veelgi muutunud. Maa oli täiesti must ja sellel kasvas vaevalt mingit rohtu. Siin-seal tõusis puid, kuid needki olid oksalagedad ja näisid samuti mustadena.

Maa kumises hobuse kapjade all ja mingit peent tolmu kerkis sealt ning pani hobuse puristama. See komistas kändudes ja näis pelguvat mustade puusiluettide keskel.

Kui Lorens imestades seda võigast maastikku vaatles, nägi ta äkki mäeharjal suurt lõket, nagu oleks seal õitsituli põlenud. See ilmus ja kadus. Siis äkki kerkis ta hetkeks kõrgele, helekollasena ja kohutavana. Ning nüüd nägi Lorens, et see oli tõusev täiskuu.

Ta vaatas nagu ärgates enese ümber. Kus oli ta?

Niikaugele kui silmad kandsid, ulatus kuu heledas valguses see must ja oksteta mets. Ning nüüd mõistis ta, et see oli põlenud laas.

Süsimustad puusiluetid liikusid aeglaselt üle kuu heleda põhja, oma oksatüügastega kui luukered. Mõnel mäeharjal olid nad ühele poole lüngi nagu marus tardunud.

See pilt võttis Lorensil viimse usalduse ümbruse tundmisse. Ta ei teadnud enam, kustpoolt ja kuhu sõitis. Tal oli ainult tundmus, et tõusis ikka kõrgemaile ja kõrgemaile küngastele. Iga silmapilk avas üha uusi ootamatuid väljavaateid. Need täitsid rahutusega kõik ta mõtted.

Ta laskis valjad vajuda ja andis enese hobuse otsustamise hoolde.

Kuid hobune aimas sedamaid peremehe sihikindlusetust ja muutus niisama kahklevaks. Raskelt ja vastutahtmist tõusis ta üles küngastele, et ettevaatlikult ja pelglikult alla orgudesse laskuda.

See kestis kaua. Lorens katsus kella vaadata, kuid see ei õnnestunud, hoolimata kuu heledast valgusest. Kogu õhk oli täis nagu mingit kollast tolmu.

Siis laskus ratsanik seliti hobuse seljale, hoides ainult jalgega looma kere ümbert. Ta oli harjunud nii sõitma. See oli nagu õõtsumine karavani kaameli seljas.

Kahel pool ta kõrval tõusid mõned mustad oksad, kuid varsti kadusid need ja ta üle laotus ääretu taevas, mida kollatas kiiresti kerkiv kuu. Lorensi silmad suurenesid, vaadates seda imelikku valgust: ümar, hiigelsuur apelsinivärvi kuu, ümbritsetud mingi vaevalt märgatava valgussõõriga. Ta silmad hüpnotiseerusid sesse valguskerra, mis näis olevat ainus elav olend ses surmariigis.

Valitses täielik hääletus. Ainult hobuse jalgade kobin paakunud maas kostis Lorensile. Isegi ta enese südametukse näis peatuvat.

Ja uneraugus valdas Lorensi. Ta oli kaks ööd kaardilauas istunud, ja väsimus, mida keset tegevust ei pannud tähele, tungis nüüd ses hääletuses ning üksinduses vaenlasena kallale.

Kuid siis ajas ta enese jälle äkilise hooga püsti. Ta

oli võidu saanud sest loiust ja unistavast meeleolust. Pidi ometi midagi tegema, et mitte hommikuni niiviisi sõita!

Sel hetkel nägi ta eesoleva mäe tipul mustavat metsatukka ja selle all tulukest. Näis, nagu oleks hobune veel varem seda märganud, sest ta kiirustas sundimata sammu. Ja siis seletas Lorens puude all isegi madala maja mustavat kogu, mille aknast tuli vilkus.

Ta juhtis hobuse kõhklemata selle poole.

Maja piirasid tarad, kuid need olid pehkinud ja varisenud, nii et sõitja üle nende õue pääses. Maja ise oli üksik, must ja vaikne. Ta räästad ulatusid igalt poolt nagu kaabu servad kaugele üle seinte, suurendades maja ümbritsevat varju. Ainult üksik aknaruut õhetas.

Lorens peatus akna ees, kaheldes, kas inimesi hüüda või hobu seljast maha tulla. Ta oli keset heledat kuuvalgust ja tema ning hobuse vari langes mustana murule. Ta viivitas, imestledes maja ümbritsevat vaikust. Siis nägi ta äkki otse hobuse nina ees räästa all inimkogu, kes oli nähtavasti algusest saadik seal liikumata seisnud.

«Hei, kes siin on?» hüüdis ta jahmudes.

Kulus paar silmapilku, siis vastas madal, vaevalt kuulduv hääl:

«Eks selle maja rahvas, kes muud.» Ütleja hääl oli vana, alandlik ja pelgunud. «Aga kust võõras tuleb, kui küsida tohib? Kas kaugelt?»

Lorens ei vastanud vanamehe küsimusele, vaid päris, kui kaugel oli mõis, kuhu ta sõita tahtis.

«Oh härra,» vastas jälle umbne hääl, «see on kaugel, versta kakskümmend on sinna.»

«Kakskümmend versta!» imestas Lorens.

«Jah, härra, veel enamgi. Ei ükski sõida sinna öösel.

On vahel suured sood ja metsad. Ei ole ühtki teed sinna. Ja ajad on rahutud.»

Lorens peatus üllatatuna ja mõtles. Ta oli nähtavasti ammu vale sihil sõitnud. Ta sirutas käerandme akna valgusse ja vaatas kella. Ta oli enam kui kolm tundi teel olnud. Siis küsis ta pahaselt:

«On siin mõni muu maja ligikaudu?»

«Ei,» vastas hääl, «siin ei ole kedagi. Aina metsad ja sood. Viis versta on külla. — Ja ajad on rahutud.»

Lorens raputas vihaselt pead. Ta oli hiljaks jäänud. Ta ei jõudnud enam milgi moel peo ajaks pärale. Kuid tagasi sõita ei suutnud ta ka enam.

«Või nii,» ütles ta, «hea küll, ma pean siis siia jääma. Ma puhkan teie juures välja.»

Ja ilma öömaja palumata hüppas ta hobuse seljast maha. Vanamees kuulas ta kannuste tärinat ja vaikis. Lorens sirutas ning õiendas mõõga rihmu.

«Kas teil talli on?» küsis ta.

«Ei ole,» vastas vanamees. «Aga siin on suur räästaalune. Sinna võib hobuse siduda. Las ta sööb ja puhkab.»

Ta võttis hobuse käekõrvale ja talutas katuse alla, mis maja otsas mitu sülda seinast üle ulatus. Lorens jälgis umbkaudu looma ja inimese musta kogu.

Siis tuli vanamees jälle maja ette.

«Noh, olge nii head,» ütles ta ja lükkas ukse lahti.

Äkki voolas silmilõikav valgusevööt õue. Lorens kummardus madalal uksel ja astus mõõgaga vastu künnist kolistades tuppa. Ning äkki nägi ta mitut inimest, kelle olemasolu ei võinud aimatagi ses vaikses majas.

Laual põles lamp ja selle ümber istus kolm meest ning üks naine, nähtavasti õhtusööma lõpetades.

Vanamees — nüüd nägi Lorens, et see tõesti oli vana ja hall — vanamees ütles paar sõna võõra tulekust.

Istujad tõstsid näod ta poole, kuid imestuseta ja sõnata, otsekui oleksid tema tulekut oodanud. Nad nihkusid kõik akna alla pingile, vabastades tulijale kogu laua. See istus ilma mingi sissejuhatuseta laua äärde ja küsis:

«Kas ma saaksin midagi süüa?»

Talle toodi piima ja leiba ning ta hakkas isukalt sööma. Kestis mõni minut vaikust. Lorens sõi ja majarahvas vaatas teda pead pööramata, viiekesi reas.

Siis hakkas vanamees ühte ja teist küsitlema, et midagi rääkida. Kuid Lorens ei tahtnud laskuda mingisse kõnelusse. Ta vastas vaid üksisõnu või jättis üldse vastamata. Ja peagi rauges vestlus täiesti.

Kuid sedamööda, kuis Lorensi isu vähenes, hakkas ta rohkem enese ümber silmitsema.

Tuba oli ruumikas, kuid madal ja ta nurgad kadusid hämarusse. Siin tundus mingit kitsikuse ja rusuvuse painet.

Kuid kõige rohkem peatusid ta silmad inimestel. Ta ei hoolinud neist, nagu üldse kõigist, kellega polnud isiklikult asja. Kuid kui ta kord pilgu oli üle nende rea lasknud, ei võinud ta jätta seda teist korda tegemata.

Nad äratasid temas tundmust, mida võis pidada peaaegu võikaks.

Kolm nooremat meest olid kõik peaaegu ühevanused ja ühesarnased, nii et ta neid vendadeks pidas. Kõigil olid ühesugused räbaldunud rõivad, kõik vurrudega ja ainult ühel oli punane pulstunud habe.

Kuid kui ta neid kauem vaatles, pani ta tähele nende näol ühte tunnust, mis sarnastas neid veel enam üksteisega. See oli toorus — toorus mingis üleinimlikus ja võrratus mõttes. Oli võimatu eritleda, milles see just avaldus, kuid see näis otsekui voolavat nende vaikivaist, üksisilmi vahtivaist nägudest.

Need olid mingid koerte näod, koera silmega, loper-

guseks litsutud ninadega ja mõlkivajutatud otsaesistega. Nende suud aga vaikisid jõhvvurrude all sest toorusest, millest silmad kõnelesid. Nii istusid nad liikumata, suured soonised käed kahele poole pingile toetatud, nagu koerad käppadel.

Need olid inimesed, kelle töö ja üksindus oli muutnud metsolendeiks ning kelleni Lorens iial ei soovinud alanduda. Ta põlgas neid loomusunnilise hoolimatusega, ilma et seda tundmust oleks tahtnud eritledagi.

Ainult vanamees näis olevat elavam nende sõnatu liikumatuse kõrval. Ta nihutas end edasi-tagasi istmel ja küsitles ikka jälle uuesti, isegi vastust saamata.

Kuid nüüd märkas Lorens imelikku vastuolu vanamehe olevuses. Ta kõne oli raugalik ja arenematu, kuid ta nägu äärmiselt kaval ja silmad naasklitena teravad. Kogu ta olevus näis immitsevat seda salalikkuse vaimu, mis oli nii vägev, et mõjus vaatajasse otse kehaliselt.

Ja Lorens pööras vastikusetundes silmad ta näolt naise poole.

See istus kehaga taha vajunult, pea vastu palkseina, ja vaatas silmi pööramata Lorensile. Tal oli punane kuub seljas ja käsivarred pooleni paljad. Ta jalad olid liikumata teineteise kõrval ja suured käed põlvil. Valgus langes madalast lambist ta näkku, valgustades rohkem lõuaalust kui nägu ennast. Ja oli imelik ta nägu ses valgustuses.

Ta oli noor ja lopsakakujuline. Ta põsenukid ulatusid kõrgele, ta silmakulmud olid peaaegu ühte kasvanud ja laup lai ning madal. Kuid selle näo võikus oli koondunud suhu. See oli suur, punane ja kisendavalt himur. Ta paksud, pisut lahti huuled vestsid sest loomalikust toorusest, mis ta vendade silmad. Nad olid ette ulatatud, otsekui õhust midagi imedes. Ja nende kohal üleval läi-

kisid allalastud laugude all niisked ja ähmased silmad, teadvusetud ning loomalikud.

Lorens oli äkki isu kaotanud. Ta lükkas sööginõu eemale ja tõusis üles.

«Kas ma ei saaks siin kuskil välja puhata?» pöördus ta vanamehe poole. «Hommikul sõidan edasi.»

«Mirandola —» käskis vanamees ja pööras näo naise poole.

See tõusis kohe ja läks õõtsuvalt üle toa. Ta juuksed olid ruuged ja lopsakad nagu hobuse lakk. Ta avas toa nurgas ukse ja kadus teise ruumi. Kuid peatselt tuli ta tagasi ja vaatas isale otsa.

«Olge nii lahked,» ütles see võõrale, ise tõustes ja lampi võttes.

Lorens astus tuppa, mis oli nii väike, et vaevalt võis käsi vabalt igale poole sirutada, ilma seina põrkamata. Ta näis oma kitsuse man kõrge nagu kaevandus. Aken oli mingi raske riidega kaetud. Lamp põles laual ja valgustas süngeid seinu ning voodit.

Vanamees soovitas kavalaid silmi välgutades rahulikku ööd ja kadus.

Lorens oli üksi.

Ta oli nii väsinud, et oleks silmapilk tahtnud pikali visata ja magama jääda. Kuid samal ajal hoidis mingi ärevus teist poolt ta ajudest ometi ärkvel ja pingul. Ta vaatas toas ringi, katsus akent — see oli kitsas ja paksude raamidega, siis ust — seda oli võimatu seestpoolt sulgeda. Ta kõhkles.

Kuid siis muigas ta äkki endamisi, tegi käega hooletu liigutuse ja hakkas rõivaid päästma. Kuid peagi mõtles ta ometi ümber, vabastas ainult kaeluse, pistis revolvri peaaluse alla, kustutas tule ja heitis voodisse, nagu oli. Isegi mõõk unustus puusale.

Ta oleks tahtnud magada, kuid nagu ikka, nii tuli tal

ka täna enne magamajäämist mitmesuguseid mõtteid, teadmata kust ja millest esile manatud. Need olid enamasti erootilist laadi. Ta kujutles mitmesuguseid olnud ja olematuid elamusi nende füüsiliste eeldustega. Need unistused olid õieti konkreetsed ja üksikasjalikud. Ta mõtles rohkem keha kui ajudega, ja keegi polnud siis kaitstud ta mõtteliste rünnakute vastu.

Täna tundis ta kahetsust nende võimaluste pärast, mis jäid kasutamata. Ei võinud keegi üles arvata neid kaotusi, mis langesid ta osaks tänase eksimise pärast. Võib-olla enam iial ei kordu nad! On midagi ära pillatud, mida enam kunagi tagasi ei saa!

Ja ta eritles neid võimalusi viimsete üksikasjadeni. Noore naise õrn olevus paljastus ta unistes mõtetes aste-astmelt, kuni oli tema ees riidetuna, saadavana. See oli liikumatu ja hääletu vägivald selle õrna, neitsiliku, alles õispuhkeva naise kallal, kes puhkas vast praegu kuski teispool pimedaid metsi ning soid süütut und, ohates läbi une kaeblikult oma vägistaja poole.

Siis hakkas Lorens ta nägu enesele kujutlema, ta silmi, juukseid, huuli. Kuid mida üksikasjalisemalt ta neid kujutles, seda visamalt hakkasid need muutuma ja teisenema. Ja juba valgusid need õrnad, peened näojooned laiali, toorenesid ja loomastusid, ning ta poole sirutusid äkki paksud, punased, himurad huuled...

Lorens võpatas.

«Mirandola —?» küsis ta äkki eneselt jahmudes. «Kas polnud ka selle tüdruku nimi Mirandola? Kas ei hüüdnud nii teda vanamees? Milline imelik ühtesattumus! Too seal ja see siin —!»

Ta viskles voodis rahutult edasi-tagasi, kiusatud mõttekujudest. Kuid lõpuks vajus ta unne. See polnud rahulik uni, kuid ta ei mäletanud ometi midagi unes näinud olevat. See oli rohkem tarretus kui uni. Pil-

kane pimedus peitis ta noore ja võimsa keha kõigi ta kirgedega.

Ta ei teadnud, kui kaua oli maganud, kui äkki unest võpatas. Ta hüppas istuli.

Kuskilt eemalt, väljast või maa alt, kostis imelik hääl, mingi surutud kisendus või inisemine. Ta kuulatas mõne hetke, siis mõistis äkki: see oli ju tema hobuse hääl! See otsekui tahtis hoiatada või appi kisendada mingi tundmatu hädaohu ees!

Lorens tormas ukse juurde, leidis selle hädavaevu pimedas, ruttas üle pinkide komistades läbi kuuvalgese eestoa ja avas välisukse.

Kuid seal toibus ta, ja mingi ettevaatuse vaim tuli ta peale. Ta astus tasa välja ning hiilis räästaaluse mustas varjus maja otsani.

Ta hobune seisis hääletult, kuid kui Lorens käe ta laudjale pani, tundis ta, et loom oli üleni märg ja värises kogu kehast. Lorens rahustas ja meelitas teda vaikselt nagu last, kogu aeg ettevaatlikult ümber vahtides.

Kuu oli kõrgele taeva tõusnud ja maja vari langes murule. Mingi hõbedane vaikus täitis taevaalust. Oli nagu veelgi soojemaks läinud kui oli õhtul.

Üle õue mustasid kuuvalguses metsatuka paljad ladvad. See seisis üksikuna mäe tipul nagu hiis. Mingi põõsarida ühendas puid õuega ja heitis omalt poolt varje üle maa.

Kui Lorens seda rahustavat pilti vaatles, nägi ta äkki valendaval murul imelikku varju üle õue libisevat. Ta tõstis varju järele silmad taeva ja nägi seal niisama hääletult imelikku kogu puude poole liikuvat. See polnud lind, ta tiivalööke ei võinud aimata; ta oli nii ümarik, et tal tiibu üldse ei näinud olevat. Kuuvalguses paistis ainult mingi tume viir ta taga. Ta kadus silma-

pilgu pärast metsatukka ega tulnud sealt enam nähtavale.

Lorens pidas seda esimesel hetkel mingiks viirastuseks, kuid siis näis talle, et oli käsitamatu side hobuse kisendamise ja selle imeliku nähtuse vahel õhus. Kuid mida, mida pidi see tähendama? Või magas ta alles ning nägi und?

Ta silmad vahtisid ikka veel kuuvalguses tumenevat hiielatva. Ja nüüd näis talle, nagu oleks õudne lendaja puuladvas tombuna mustanud. Ja kõik oli nii võikalt vaikne! Jälle mitte kedagi selle üksiku maja juures, peale tema ja hobuse!

Ta lausus hobusele veel mõne rahustava sõna ja hakkas räästaalust mööda edasi liikuma. Ta jõudis põõsareani ja leidis selle taga kraavi, mis läks puhmastega ühes joones. Ta laskus kraavi ning astus põõsaste varjus kummaras metsatuka poole.

Vaevalt oli ta pool teed ära käinud, kui metsast hakkas imelikke hääli kuulduma. Need polnud loomade hääled, kuid inimeste omad ka mitte. Nad olid inimsõnade sarnased, kuid kõlatud kui korin kurgu põhjast. Ja nad ei tulnud maa pealt. Ei, nad kostsid taevast!

Lorens oli põrutatud sest nähtusest. Ta suurendas oma ettevaatust, liikudes vahel poolest jalast vees, vahel põlvili maas. Ta vabises õudsest ärevusest.

Nüüd oli ta juba puude all ja vaatas üles. Sel hetkel nägi ta, kuis must kera eemalt vihinal lähenes, tiiru raagus puu ümber tegi ja oksale laskus. Ja samal hetkel nägi ta, et see oli inimpea, samuti kui nägi, et puus oli neli samasugust pead ees.

See oli nagu raagus palm viie kookospähkliga!

Lorens tundis, kuis juuksejuured ta peanahas liigatasid!

Kuid ta ei saanud imestusest veel toibuda, kui puusse lendaja kõnelema hakkas:

«Ma lendasin. Ma tegin tiiru üle metsade. Ma ei näinud kedagi. Kuu paistis ja kõik oli vait. Kõik oli vait.»

Selle peale vastas teine pea — ja nüüd tundis Lorens häälest, et see oli vanamehe oma:

«Olgem ettevaatlikud. Nad on kavalad. Nad on halastamatud. Nad on hirmsad. Olgem ettevaatlikud!»

Kraaksus vastu teine pea:

«Ta on rikas. Tal on palju raha. Tal on tore hobune. Ma tahaksin tõmmata selga ta kuue ja istuda ta hobuse turjale. Oh, oh, ta rahakukrut tahaksin ma raputada!»

Purskas vastu kolmas pea:

«Äh, maha tuleb ta tappa. Silmapilk tappa. Nagu koer tappa. Koerale ka koera palk.»

Vastas neljas pea:

«Ei, elavana kinni püüda. Puuri tahaksin ma ta panna. Puuri kui kirju pärdiku, kõigi ta riiete ja riistadega. Nuumata kui siga tahaksin teda, enne kui veristaksin.»

Ja pea naeris kähedalt ning toorelt, nii et oks ta all õõtsus.

«Tasemini! Tasemini!» köhis vanamees. «See on suur lind, oi, see on suur lind. Nägite, kui uhke ta oli. Uhkus on suuruse märk. Ta maksab elavana ja surnuna. Teda ei jõua kullaga kaaluda. Ettevaatust! Ettevaatust!»

Lorens oli põõsasse kokku vajunud. Ta ei mõtelnud midagi, kuid ta enesekaitse loomusund oli valvel. Ta kobas revolvritaskut, kuid laskeriist oli ununud majja. Ainult mõõk oli tal kaasas.

Siis kuulis ta pead jälle kõnelevat:

«Kas nägite, kui ilusad olid ta rõivad? Tema käib siidis ja sametis, kui meie külmame! Kas nägite sõrmuseid ta sõrmes? Ma ütlen, ka unes pole te sääraseid näi-

nud. Ooh, kuis raputan need surnukeha sõrmest! On tulnud aeg! Ka meie tahame härrad olla — ho ho hoo!»

«Ta on rasvane ja söönud,» vastas teine pea. «Ta põsed on punased ja käed piimvalged. Ta on sulgpadjus maganud, kui meie higis orjasime. Ta on priisanud, kui meie nälgisime. Küllalt on ta imenud rahva higi! Nüüd on meie aeg! Nüüd maksame kätte kõik kannatused! Nüüd nülime ta kui angerja elavana!»

Äkki rabises raagus oks, mustad juuksed hõljusid poole puuni, ja kostis Mirandola kirglik kisendus:

«Kas nägite ta silmi, — küüntega rebiksin need ta näost! Ta suu on punane kui lill, — hammastega näriksin ta huuled puruks! Oh, ma tunnen teda: see on naistepetja, süütute vägistaja, ausate häbistaja — ise ikka aus ja süütu! On tulnud kättemaksutund kõigi uulitsaile lükatute, ülespoonute, ärauppunute eest! Andke ta mulle! Andke ta mulle! Mina tahan tasuda tema ja ta isa ning isaisa eest, kõigi pisarate eest, mis nende pärast valatud, kõigi valude eest, mis nad teinud. Andke ta mulle! Andke ta mulle!»

Ja kogu peastik puus kisendas kraaksuval kähinal: «Kättemaksmist! Kättemaksmist!»

«Tasemini! Tasemini!» manitses vanamees. «Ta elab veel. Ja tal on kõrvad. Oi, neil kõigil on head kõrvad. — Lennaku üks vaatama, mis ta teeb.»

Sedamaid tõusis üks päist lendu, tegi tiiru puu ümber ja liugles siis maja poole, vaevalt märgatavalt tiibkõrvu liigutades. Ta kadus nagu nool, ja kõik ootasid hääletult, oksil kui tukkudes. Kuid ta ilmus silmapilgu pärast tagasi ja kisendas juba kaugelt:

«Ta pole seal!»

Kohkusid teised: «Ei ole seal?!»

«Ta pole seal! Ta hobune sööb räästa all, aga teda

ennast pole seal. Ma olin ta toas, ta säng oli tühi, ta mõõka pole seal, midagi temast pole seal. Ta on läinud!»

«Eks ma öelnud,» kraaksus teine pea süüdistades, «te lasete ta ära minna. Kohe oleks pidanud ta maha lööma. Nüüd on ta läinud! Nüüd on ta läinud!»

Keset seda sõnelust kriiskas äkki naise hääl:

«Vaadake, ta on seal, põõsa all, see kangelane! Vaadake, vaadake, ta lamab kõhuli poris, see suur härra!»

Kõigi silmad pöördusid Lorensi poole — ja siis tormasid kõik äkki vilistades, ulgudes ja hambaid kiristades ta kallale, nii et raagus oksad ragisesid. Nende silmad leegitsesid ja pikad hambad avanesid, paljastades must-punast keelt.

Lorens hüppas surmahirmus püsti ja haaras mõõga. Ta vehkis meeleheitlikult siia-sinna, piiratud igalt poolt peade, juuste ja neelavate lõustadega.

Pead hüplesid üles ja alla kui kummikerad. Nende ulguval vihal polnud piiri. Iga mõõga riivus andis neile ainult hoogu.

Äkki mässus Lorensi mõõk naise juustesse. Sõnul kirjeldamatu rõõmurõkatus kostis avatud lõustadest ja nad tormasid lohedena ta kallale.

Surmliku pingutusega pööras Lorens mõõka — ja lõikas peast peo juukseid ühes peanahaga maha. Pea kukkus kisendades uperpalli põõsasse.

Nüüd sai Lorens hoogu. Ta raius paremale ja pahemale, ta keerles kandadel, ta taganes ettevaatlikult seljaga vastu puud — ja virutas äkki kõigest jõust hoobi vastu üht pärani suud. Kolp langes murdudes kui kivi.

Kuid järelejäänud tungisid peale. Nad langesid haavatuina maha, keereldes rohus nagu pallid, purres meeletus vihas puutüve ning külmunud maad. Ühel lõikas mõõk kõrva ära, ja pea lendas uperpalli, kuni veeres

põõsasse, pekstes teise kõrvaga vastu maad, nagu kala sabaga. Maa ja põõsad ümber olid verised.

Siis jäi kõik vaikseks. Lorens oli üksi. Ta peatus ja pühkis surmahigi laubalt. Ta hingas sügavalt otsekui hauast tõustes.

Korraga tundis ta äkilist tõuget küljele, nii et oleks pikali lennanud. Ta hüppas õhku ja pööras silmad vasakule. Üks haavatud pea oli põõsast välja hiilinud ja hammastega ta varrukasse karanud.

Lorens pingutas kätt, kuid ei ulatunud mõõgaga pea juurde. Siis raputas ta varrukat, peksis vastu puid ja maad, kuid asjata. Pea ei liigutanud, vaid hoidis kramplikult hammastega.

Ja Lorens nägi, et see oli naise pea. See oli hirmus. Mustad verised juuksed rippusid pulstunult alla. Peast tunginud silmad vahtisid klaasiselt, täis nõrgunud verd.

See pea oli surnud, kuid surnunagi hoovasid need ajud leppimatut, kõike põletavat viha.

Siis hakkas Lorens ühes rippuva peaga maja poole jooksma. Kolp koormas teda ja verised juuksed jäid ta jalgu, kuid ta ei peatunud. Ta päästis hobuse ja tõi räästa alt välja. Hobune norskas, puristas ja kargles püsti. Kuid Lorens hüppas ta selga, mütsita ja palja mõõgaga, ning põgenes õuest.

Sellest rännakust, mis nüüd järgnes, ei teadnud ta hiljem midagi. Ta mäletas ainult mingit pimeduse riiki, kuhu kadus. Oli see öine mets, kehastunud hirm või nõdrameelsuse pimedus — ta ei teadnud seda.

Kuid ta oli ses pimeduses kaua teel. Ta ei sõitnud mingisuguseid teid, vaid kihutas huupi. Oli soid, tihnikuid, kottpimedaid põlismetsi, puutuid künkaid. Ja ikka ainult pimedus, pilkane pimedus, mida ei suutnud valgustada teadvuse kuudam.

Ta oli nõnda sõites kole: hirmust virildunud näoga, püsti juustega, üleni verine, surnu pealuu varruka küljes. See polnud enam inimene, kes nõnda läbi öö ja metsade huupi ratsutas. See oli mingi vaimude sõdur.

Korraga ärkas Lorens. Oli hommiku videvik. Maast tõusis roosa udu. Sõitja oli mingi metsa ääres. Ees laius udusev nõmm karjateega. Eemal paistsid majad puude all.

See oli küla, kus peatus ta väeosa.

Kui ta seda pilti uimaselt ja tömbilt vaatas, kuulis ta äkki enese taga hüüdu:

«Härra! härra!»

Ja põõsastikust sõitis välja oma hobusekronuga, kes üleni vahutas, Lorensi ori. Ta hakkas kohe, ilma et oleks juurde jõudnud, oma hädaldav-haleda lobisemisega:

«Härra, ma hakkasin öösel nii teie pärast kartma. Ma ei tea, millest see tuli. Ja keegi kui ütles: tõuse, tõuse üles, su härra on hädas! Ning ma panin hobuse sadulasse ja sõitsin, sõitsin kogu öö, kuid kätte ei saanud, enne kui —»

Ta peatus äkki ja ta suu jäi ehmatusest lahti.

«Mis sa vahid?» ütles Lorens tuimalt, kui kaudu une.

«Teie juuksed on — valged —» kogeles ihukaitslane.

«Valged —?» küsis Lorens ja tõstis käe, et sõrmedega läbi juuste tõmmata. Kuid selle juures tõusis verine pea, mis seni oli ta varjul olnud. Juuksed rippusid alla kui käsivarrele heidetud salli pikad narmad.

Silmitu hirm kajastus orja näol, ja ta kihutas kisendades ning ulgudes küla poole.

Lorens ratsutas üksi ja aeglaselt külla. Inimesed kahvatusid ja taganesid ta ees. Tema aga ei näinud midagi.

Ta jättis üleni vahus ja äraaetud hobuse väriseva orja kätte ning astus oma korterisse.

Ta võttis kuue seljast, lõikas mõõgaga pea varruka küljest ja asetas lauale. Kõik ta liigutused olid aeglased, otsekui automaadi omad. Siis istus ta pea ette ja hakkas üksisilmi selle näkku vahtima.

Paar verihaava läks üle siniseks tõmbunud palge. Silmad olid pärani, hõõgudes kollast viha, ja huuled virildusid, tulvates põletavat needet. See oli nagu Meduusa pea, mille pilk vere soontes tarretab. Ja see pilk sõi läbi Lorensi elu.

Ta mõtles, aegamööda ja kiviraskelt:

On elu uni, on võigas, hirmus uni. Mina elan, kuid olen mõistmatu elu sees. See pea on surnud, kuid kannab endas saladust. Ma ei tea midagi ja pea ei ütle midagi. Kas magasin ma enne elu ees, või magan praegu?

On elul kaks palet. Olin tundnud enne ühte. Nüüd tunnen teist. Olin ühele ise hirmus. On teine mulle hirmus. Ma ei taha näha enam kumbagi palet. Ma ei taha näha ennast ega maailma.

1920.

MAAILMA LÕPUS

1

Vara hommikul, kui päikeseketas vaevalt taevarannal kerkis, hiivasime ankru. Sõudsime välja lahest ja tõmbasime lahesuul purjed üles. Tuul paisutas purjesid, köied pingutusid, mastid naksusid, — sõitsime avarale merele.

Kakskümmend meest oli aerudel, kümme kummalgi pool.

Kerkisid punased mõlad, sinised pisarad jooksid mööda mõlasid, — laulsid punased huuled, heitsid nalja habesuud.

Nõnda kulus esimene päev, — rand kadus, — õhtu jõudis.

Öö oli vaikne. Laev kõikus pooles purjes hääletult üle suurte ummikute. Kuu viskas madalaile lainetele kui kuldkillingeid, tähed kui hõbepenningeid.

Magasime lael lahtise taeva all.

Ärkasin kesköösl kahe magava seltsimehe vahel. Otse

mu üle mustasid mastipeeled, kartsad ja rullitud purjed. Tüürimees tukkus kummargil üle roolipuu.

Äärest ääreni, rannast rannani oli taevas täis heledaid tähti. Lamasin kaua liikumata, vaatlesin tähtede hõbesõela ja kuulasin veelokset laevapaadel, kuna laev tasa kahele poole kõikus.

Nagu kirju telk kummus avarus üle merd lõikava laeva. Ja nagu küünlaid kanti tähti kuninglikul lühtril läbi avaruste ülal ning all.

Tähed hõbedased üleval! Tähed hõbedased all!

Olin õieti alles poisikene ja esimest korda teel. Ei olnud veel harjunud sõduri eluga.

Olin noor, ja nimetud igatsused pakitsesid rinnas. Kuulasin tähtede tulimängu ning oma vere kohinat.

Aga ümber laevalael magati. Magas kolmkümmend meest, pead mantlitesse mässitud.

Laev õõtsus kahe sügavuse vahel hääletult, ühes magajate ja nende unedega, tähtede ääretus sirenduses.

Teisel päeval oli taevas täis pikki pilulisi pilvi kui linnutiibu. Meri oli valgelaiguline. Oli tõusnud tuul, nii et sõudjad puhkasid.

Nõnda jätkus meie teekond, vastu tumedale tulevikule. Päevad kulusid töös ja mängudes, õhtud vaikses vaatluses.

Kuid ööd olid rahutud. Tuul lõõtsus köiestikus, vahel tõustes, vahel nõrkedes. Mustad pilved lendasid kuust mööda. Meri loksus, kohutav kuuvalguses ning pilvede varjus.

Nõnda jõudsime piirini, kus meist keegi polnud varem käinud.

Päike tõusis veripunasena kollases udus. Merd kattis hall vari. Kogu päeva puhus hoogus tuul. Taevas kihutasid kujutud pilved kui suitsukoonlad.

Pikad lained kohisesid meie all. Meid heideti kui laastu ühest teise. Olime hommikust õhtuni raskes töös.

Öö oli kottpime. Hommiku eel vaikis äkki tuul. Kuid selle asemel tõusis tihe, läbinähtamatu udu, — ja lainetus jätkus.

Hiigel-ummikud paiskasid laeva taeva ja sügavuse vahel. Purjed rippusid loiult. Katsusime sõuda, kuid olime udus kihutavate veemägede ees jõuetud kui lapsed.

Kollakas-tuhkne udu tihenes. Mõni suur merikotkas lõikas läbi halli pilve, tiibadega kohistades ja äkki hämarusse kadudes.

Kui laine laeva külili paiskas ja ummik üle meie pea ulatus, nägime hetkeks otse oma palge ees vett.

See oli läikiv-sile ja kohutav-must. Kuid ses siledas pinnas keerlesid peadpööritava kiirusega kiirgavad viirud, mille keskel tumepunaselt välgatavad kublad üles kargasid ja lõhkesid.

Silmapilgu pärast heitis ummik laeva teisele küljele, ja jälle mustas meie ees kohutav vesi.

See kohises kui lõpmatu kosk, kui merekurk. Kui mulisevast hiigelkatlast paiskus sealt musta auru.

Nõnda lendas laev küljelt küljele, ometi edasi pääsemata. Ja me langesime purjedest kinni hoides ühes laevaga sügavusest sügavusse.

Paljud nõrkesid, nii et ainult veel kartsastesse ja märssidesse seotult ellu jäid. Teistel lõikasid köied lihased läbi, kolmandail purskas veri suust ning kõrvust.

Arvasime hukatuse tulevat.

Kuid siis äkki kuulsime kiirelt lähenevat häält kui tuule kohinat. Udusein rebenes kaheks, purjed pingutusid ja laev lendas hetk hiljem vahtu kobrutades.

Taga ja ees nägime valgusjoont udumüüride vahel. Tundsime, kuis lained alanesid ja laev pehmelt liugles.

Kuid vaevalt olime rõõmust toibunud, kui meiega juhtus veel midagi kohutavamat.

Äkki nägime laeva käila ees midagi musta kerkivat. See lähenes ja kasvas peadpööritava kiirusega, ning enne kui ehmatusest toibusime, oli ta meist ainult veel mõnikümmend sõudu eemal.

See oli veest otsejoones tõusev süsimust sein, mille ülemist äärt meie silmad ei seletanud. See polnud kalju, polnud pilv, see polnud midagi, mida oleksime tundnud.

Enne kui suutsime midagi mõelda ja midagi teha, lendas laev täies purjes vastu seda müüri. Me tardusime surmahirmus, suud avanesid, ja kolmekümnest rinnast tungis meeleheitlik karje.

Kuid oodatud kokkupõrget ei järgnenud. Selle asemel leidsime endid silmapilgu pärast ääretust pimedusest.

Üks seisund järgnes nii äkki teisele, et me ei suutnud lähemaid sündmusi imestada, kui juba uued üllatasid.

Esiteks arvasime igaüks laevalt tühjusse langevat, kuid siis tundsime liikumata samal kohal seisvat, kus silmapilk varem.

Ümber oli pilkane pime ja ääretu vaikus.

Ei mingit häält ega mingit kuma kustki poolt. Ootasime silmapilgu liikumata, — ainult üksteise hingamist kuulsime.

Olime jõudnud tühjuse riiki.

See oli hirmsam kui maru, kui miski muu. See käis üle meie mõistuse.

Võttis kaua aega, enne kui sellega harjusime.

Esiteks usaldasime vaevalt liikuda. Rändasime siis risti-rästi üle laeva, nööridest kinni hoides ja üksteisega

kokku põrgates. Laev oli terve, ja ometi tundus, nagu oleks käilast pärani kogu teekond maad.

Siis tuli meelde süüdata tõrvik. Kuid see põles otsekui vee all, ilma kiirteta, ja valgustas ainult mõne vaksa kaugusele. Isegi tõrviku hoidjat ei näinud, vaid ainult ta lubivalget luist käsivart. Ja see oli nii hirmus, et me kõik korraga kisendasime: kustutage, kustutage!

Algas õudne, sõnul seletamatu, mõistusel mõistmatu elu.

Kui kaua ses pimeduse riigis olime, ei tea. Võib-olla palju päevi. Kaotasime käsituse aja kulumisest. Meie mõtted peatusid niisama nagu laev.

Kas olimegi enam merel? Kas ei õõtsunud meie laev ääretus avaruses? Üle mere, üle pilvede, üle maailmade —?

Katsusime mõladega, — need ei ulatunud enam vee pinnani. Siis heitsime ankru üle laeva serva, — see kadus ilma sulpsatuseta kui tühjusse süüvides.

Suur ükskõiksus võttis meie üle võimust.

Rääkisime ainult niipalju, et teada, et alles oleme. Aimasime aja kulumist ainult söögiisu kasvamise järgi pärast söömaaega. Tegime kõik käsikaudu ja harjusime sellega.

Vahel tuli meil mõte, et kõik on loomulik, ainult me ise oleme äkki viimse meheni pimedaks jäänud.

Ja ma ei tea tõesti, kumb võimalus oleks hirmsam olnud.

Ainult ääretu pimedus, ääretu vaikus!

Siis tundsime kord jälle tugevat tuulepuhangut läbi pimeduse. Kuulsime, kuis köied pingutusid ja mastid naksusid. Tundsime, kuis laev äkki kiiresti edasi lendas ning vesi käilas kohises.

Ruttasime jälle igaüks oma kohale: tüürimees tüürile ja kakskümmend meest sõudepingile. Ja jälle sündis

ime: vaikselt libises laev pimeduse riigist valguse maale.

See oli otsekui ülestõus surnuist.

Keegi ei rääkinud kaua aega midagi. Vaatlesime ainult vaikselt üksteist. Olime kahvatunud ja kõhnaks jäänud, ning sõnatu haledus täitis meie südameid.

Vanad merimehed langesid üksteisele kaela ja nutsid kui lapsed.

2

Näis olevat hommik. Meri oli valkjassinine ja aurune. Vesi paistis sügavale läbi. Taevas kaardus kui sinine kumm üle meie peade.

Laeva ümber oli lumivalgeid õisi, mis avanesid merepinnal nagu veesilmad. Katsusime neid katkuda, kuid nad ei murdunud; selle asemel venisid nende varred äraarvamatult pikaks. Nad lõhnasid õrnalt ja magusalt.

Taevarannal paistis saar. Purjetasime sinna. See oli lumivalge lubjarand, ilma mingi taimestikuta, ainult suuri siniseid linde nägime õhku tõusvat.

Kuid eemal näis uus saar, ja me juhtisime laeva sinnapoole. Ka see oli niisama tühi, niisama taimestikuta ja loomastikuta.

Nõnda purjetasime kogu päeva ja nägime viis kuni kuus saart, ilma et oleksime leidnud nende vahel suuremat vahet.

Ainult mõnel oli rohkem linde kui teisel.

Mõnel saarel olid need tume-, mõnel helesinised, mõnel olid nende pikad koivad valged, mõnel punased. Igal pool tõusid nad meie lähenemisel lendu ja keerlesid hääletult saare kohal, lahtisi udusulgi kui sinist lundõhku jättes.

Kipper katsus neid vibuga lasta, kuid nad lendasid kõik ühes nooltega minema, ilma et oleksime ühtki saanud.

Saared olid ühteviisi tühjad. Ainult siin-seal rannal näis suuri ümarikke laike, rohelist ja rusket värvi; kuid see oli pigemini hallitus või sammal kui tõeline rohi. Paremal puhul võis see mingi madal kanarbik olla.

Jõudis õhtu, ja me lähenesime veel ühele saarele. See näis juba eemalt vaadates suurem kui teised.

Et meri oli madal, siis jäime saarest poole penikoorma kaugusele.

See näis olevat ümarik, rand jooksis õiges kaares ja saare ülemine osa lõikas ehataevast nõndasama rahuliku kaarena. Ta oli nagu ketas merre heidetud.

Kuid mis seda saart muist eraldas, oli see, et tal näis olevat rikkalik taimestik. Ta oli üleni sinikasroheline. Rannal seletas silm mingeid tundmatuid põõsaid ja kogu mäerinnak oli ääretu metsaga kaetud.

Siia saarele tahtsime igatahes maale minna.

Et aga õhtu oli, siis saatis kipper ainult seitse meest venega randa: vaadaku nad ringi ja sõudku tagasi. Või, kui võimalik, ööbigu saarel ja toogu alles hommikul teateid.

Mina olin nende seitsme hulgas.

Sõudsime rõõmsal tujul laeva juurest ära.

Meri oli vaikne. Esiteks oli veel täiesti valge. Meie ankrus laeva allalastud purjed valendasid, teisel pool mustasid pilvetus taevas metsaladvad.

Kuid siis laskus päike saare taha, vari langes üle meie laeva, vesi me ümber muutus mustaks, ning vaikides sõudsime videvikus mustava ranna poole.

Tulime randa, vedasime vene üles ja vaatasime ringi.

Kõigepealt oli lage lubjarand, siis kõrge kanarbikku kasvatav nõmm ja selle järel mets.

Kuid imelik mets! Tõusid alt kollakashallid, ülalt rohelismahlakad tüved, kus endiste murdunud okste kännud veel selgelt näha. Alles mõned süllad maast algasid värsked oksad.

Kuid veel imelikumad oksad! Selle asemel et vähemaiks oksiks harguda, laienesid nad suurte roheliste lahmakatena, lopsakatena ja mahlastena, mis nagu hiigelräästad üle meie peade laotusid.

Jäime imestades ja nõutult selle imeliku metsa ees seisma. Kõikjal meie ees kollendasid ja rohetasid puude tüved.

Oli juba iseenesestki hämaraks läinud, kuid nende hiigellehtede all oli päris pime. Ainult siin-seal paistis nende vahelt lapp roosat ehataevast.

Pidasime puude all nõu. Olime nähtavasti niisama tühjal saarel kui eelmisedki, kuid ometi tahtsime õnne katsuda. Mets oli kõrge, ehk paistis üle selle ladva lee suitsu.

Vaevalt olime sellele otsusele jõudnud, kui hakkasin juba puusse ronima. Olin noorim ja väledaim hulgas.

Tõusin ühelt murdunud oksa jäljelt teisele kui treppi mööda, kätega nagu kaljuseinast kinni hoides.

See võttis kaua aega. Vahepeal oli juba täitsa pimedaks läinud. Mõned rohelised tähed paistsid sinises taevas.

Ometi suutis silm videvikus veel ümbrust seletada.

Ühel pool oli lilla hämarikuloori all lubjane sõmerik ja must meri. Meie laev rullitud purjedega paistis nagu mänguasi mu all.

Teisel pool avanes saare ääretu ladvastik. Metsa, kus olime, jätkus veel tükk maad, kuid sellele järgnes uus

mets, veel kõrgem ja tumedam kui see. Nii kaugele kui silm seletas, ei näinud jälge inimese eluasemest.

Teatasin seda all ootavaile seltsimeestele. Nad pidasid nõu, mida ma ei kuulnud, ja vastasid siis, et ööseks siiasamasse puu alla jääme.

Mul oli esiti nõu kohe jälle alla minna, kuid hakkasin siis lehte mööda edasi astuma. See paindus ja õõtsus mu all nagu nahksild.

Korraga tulid teised õhemad ja nooremad lehed vastu. Ronisin nende vahel, kätega servist kinni hoides ja jalgadega teed kobades, kuni jõudsin mingi põhjani.

Katsusin veel edasi minna, kuid mu käed leidsid ainult libedaid ja serv serva vastu kinnikasvanud lehti, mille vahele ma ei pääsenud.

Peatusin mõttes. Oli pime ja soe. Lehtedest tõusis pisut lääget lõhna. Miks peaksin veel alla minema? mõtlesin. Kas poleks parem siin ööd mööda saata? Siin on ohutum ja soojem.

Tõmbusin käte abil lehe servani ja hüüdsin, et ööseks puusse jään. Ma ei tea, kas mind kuuldi või mitte. Igatahes ei vastanud keegi.

Laskusin jälle alla ja roomasin kahe lehe vahele. Panin käe pea alla, sulgesin silmad ja ootasin und. Tundsin läbi suike veel lehtede lõhna. Kuid varsti magasin raskelt.

Öö näis olevat jahe ja paks kaste langevat.

Ärkasin kord külma pärast: alt tõusis suitsu lõhna ja kostis jutukõma. Ärkasin teine kord: kõik oli vait, paar tähte loitis lehe vahelt.

Ja mina magasin peatselt uuesti.

3

Järgmisel hommikul ärkasin väga hilja.

Esimesel hetkel ei saanud ma aru, kus olin: pea oli raske, ümber silmisegavalt haljas, hele päikese kuma paistis läbi noore lehe.

Siis meenus jälle kõik. Tõusin istuli, kuulatasin, — kõik oli vait; hüüdsin, — keegi ei vastanud.

Mu pea tundus veelgi raskena, otsekui oleks lehtede lõhnas olnud midagi mürgist. Keha oli haige halvast asemest.

Hakkasin aeglaselt lehti mööda tõusma. Pidasin kätega leheservist kinni, mis olid vesihaljad ja helerohelised ning kollaste soontega läbi lõigatud.

Jõudsin jälle ühtekasvanud lehtedeni. Pidin kogu oma sõrmede jõu kokku võtma, kuni pääsesin nende libedat pinda mööda üles.

Veel imelikum oli puu ülevalt vaadates: igalt poolt ühinesid lehed nagu ümarikuks kõvaks palliks, mis paar sülda läbi mõõta. Selle nupu ümber laiusid igale poole suured lahtised lehed.

Oli tüse tuul, nii et vaevalt puu lagipeal püsti seisin.

Kõikjal enese ümber nägin samasuguseid valkjaid päid, mõned suuremad, mõned vähemad. Puude nahksed lehed tegid tuules õõtsudes vaevalt kuuldavat kahinat.

Taevas oli täis valgeid, triibulisi pilvi.

Mu silmad pöördusid ranna poole, kus õhtul maandusime, ja otsisid venet. Jahmusin, — venet ei olnud. Vaatasin siis kaugemale, ja ehmusin nii, et vaevalt jalul püsisin, — keset mereselga nägin meie laeva täiel purjel saarest eemale kihutavat.

See mõjus minusse nõnda, et hetkeks maha istusin,

kõigist liikmeist värisedes. Kuid siis hüppasin jälle üles.

Heljutasin käsi, kübarat, tõmbasin kuue seljast ja lehvitasin seda tuules, kisendasin, — miski ei mõjunud. Laev kaugenes ikka kiiremini ja kiiremini.

Siis hakkasin tulise rutuga alla ronima. Langesin lehtede vahelt, ei hoolinud hoopidest, libastusin tüve mööda, viimase osa otse kukkusin.

Puu all polnud enam kedagi. Kõrge rohi selle ümber oli maha rullitud. Leidsin tuleaseme, — tuhk oli juba jahe.

Siis hakkasin ranna poole jooksma.

Imelikul kombel sattusin kohe alguses teele, mida me õhtul polnud märganud. Kahe kiviseina vahel keerles lai jalgrada.

Jooksin nii ruttu kui suutsin, peas ainult üks mõte: Nad on su maha unustanud! Nad on su tühjale saarele jätnud!

Vahetevahel nägin põõsaste ja kaljude vahelt merd ning laeva. Iga uue nägemise puhul oli laev kaugemal kui enne. Nüüd näis ta mereseljal veel ainult kui hall täpp.

Põikasin teelt ja hakkasin otse üle nurme mere poole jooksma.

Ma polnud veel kuigi kaugele jõudnud, kui juhtus midagi imelikku, üleloomulikku. Äkki seisis keset nurme mu ees inimene, naine, h i i g l a n e.

Selle mõne hetke jooksul, mis oli kulunud puu otsast mahatulekust, olin kogenud nii palju hirmu ja ahastust, et ma ei suutnud enam õieti ehmuda. Minus oli veel ainult loomusunniline püüd end kaitseda.

See, mis nüüd järgnes, toimus nii ruttu, et suudan seda enesele veel kui und kujutleda.

Hüppasin kõrvale, kuid hiiglanaine tegi sama liigu-

tuse ja sirutas käed mu järele välja. Põgenesin teisele poole, kuid ta oli mõne sammuga mu järel.

Siis haarasin tupest mõõga. Kuid tema ei hoolinud sellest vähimatki. Mehekõrguste kurekatelde nurme keskel tekkis imelik rüselus.

Ta püüdis mind kui tallekest, käed laiali. Ma ei osanud ega julgenud mõõka tarvitada. Äkki haaras ta mu õlgadest kinni ja tõstis mu õhku otsekui väikese lapse.

Ta hoidis mind mõne hetke oma palge ees, kuna mina kõik aeg käte ja jalgadega siplesin. Alles nüüd nägin, et ta naeris, naeris nõrkemiseni. Ja ühtlasi nägin, et ta oli ilus ja noor.

Siis laskis ta mu maha. Ma vajusin murtud lilledele väsimusest ja hirmust istuli. Ta rebis oma pea ümbert natuke loori ja hakkas sõrme ümber mässima: minu mõõk oli teda ometi riivanud.

Ta sidus, vaatas mulle otsa ja naeratas etteheitvalt. See mõjus minusse imelikult rahustavalt. Nägin ainult ta suuri, siniseid, naeratavaid silmi. Need ei võinud tigeda olendi omad olla.

Ta lõpetas sidumise ja jäi endiselt mind vaatama. Istusin ta ees lilledel nagu pisike laps. Tundsin jälle kui unes olevat.

Tõusin, teadmata enam, kas veel põgeneda või paigale jääda. Siis nägin äkki jälle merd ning kaugel laeva nagu musta täppi.

See meenutas mulle uuesti mu seisukorda. Ahastus, mis oli hetkelise hirmu ees vaikinud, ärkas minus endise hooga. Tegin mõlema käega märke kaduva laeva poole, vaatasin hiiglaneitsile otsa ja liigutasin pead.

Imelik, et mul juba alguses mõttessegi ei tulnud temaga rääkida! Kuid ta näis mind mõistvat. Ta raputas pead, osavõtlikult ja elutargalt naeratades.

Kas oli ta mu kaaslasi hommikul kohanud? Kuis võis ta mind ja mu seisundit muidu mõista?

Kuid see pearaputus, mis avaldas paratamatust ja ühtlasi osavõttu, äratas minus rohkem usaldust kui miski muu.

Vaheajal kummardus ta ja põimis kurekatlaid. Ning see, et ta lillesid korjas, tõendas mulle äkki, et ta oli täiesti inimene nagu minagi.

Ta vaatas mulle otsa, pöördus ja hakkas sisemaale minema.

Mis pidin ma tegema? Vaatasin uuesti laeva poole, kuid see kadus just praegu taevarannal. Iial enam ei näinud ma teda ega neid, kes temaga purjetasid!

Hiiglaneitsi vaatas kord üle õla ja natukese aja pärast uuesti. Kutsus ta mind kaasa? Pidin ma minema?

Kuid kuhu pidin vastasel korral jääma? Kui siin saarel on muid inimesi, kas poleks mulle kasulik nendega sõpruses olla? Ja kelle abil võidaksin nende usaldust, kui mitte selle naise abil?

Sest kahtlemata oli ta heatahtlik. Ta oli minuga ainult mänginud nagu talle või linnuga. Tal ei tulnud nähtavasti mõttessegi mulle paha teha, ja minu surmahirmust polnud tal aimugi!

Hakkasin ta järel astuma. Kui ta seda nägi, naeratas ta veel enam. Ta kummardus aeg-ajalt ja murdis mõne lille. Siis puutusid ta loorid maad. Astusin ta järel kui kannupoiss.

Nüüd alles nägin, milline ta õieti oli. Ta noort ja saledat keha kattis vesihall loor. Ta heljus kergelt kahele poole, kui mu ees kõndis, haavatud käes lilla õitevihk.

Kuid ikka veel olin mingi une ja viirastuse mõju all, nii et mu mõtted korratult ning sihitult lendasid.

Ma ei suutnud oma tähelepanu eesminejal hoida.

Nägin lillesid ta käes, nägin sandaale ta jalas, nägin õisi, mis ta tallas, nägin juuksekiharat ta kõrva kohal. Kuid teda ennast tervena ei suutnud ma näha.

Tulime jälle jalgrajale, mida mööda olin äsja jooksnud. Läksime hääletult, mina mõned sammud ta järel, ikka veel kui unes.

Meist lendasid sinised linnud mööda. Ta vaatas nende poole sama pilguga, millega minugi poole.

Jõudsime metsa. Selle suurte lehtede all oli õhk vesiroheline ja täiesti vaikne, ilma vähimagi tuulehinguseta. Puud ei kohisenud, linnud ei laulnud.

Varsti aga harvenes mets, meie ees oli lagendik ja sellel inimeste asula.

4

Nõnda nägin nende kodu esimest korda:

Täiesti ümarat õue piiras kõrge pistaed. Selle keskel olid ümarad kojad, roovikuist seintega ja nahaga kaetud, tohutu kõrged. Neid oli viis, kaks suuremat ja kolm vähemat, kõik ühesugused.

Imelik, et ma puu otsas olles neist vähimatki märki ei näinud!

Väraval peatusin kaheldes: tundus, nagu oleksin astunud üle inimliku raja kuhugi õudsesse, võikasse maailma. Kuid neitsi vaatas taha, ja ma läksin.

Ta viis mu esimesse suurde kotta. See oli ruumikas hoone, kuhu valgus näis tulevat ainult alati lahtisest ukseavast. Seinu ja põrandat katsid tumepunased vaibad. Kõrgelt laekitsusest rippusid hallid, lillad ja rohelised loorid ning vööd.

Ta lükkas mu patjadele keset koda istuma ja kadus ise välja. Kulus mõni silmapilk, mil suutsin vaevalt

ümbrust imestleda. Siis pimenes koda hetkeks, sest kaks kogu astus üle läve sisse.

Hiiglaneitsil oli endasuurune vanamees kaasas.

Vanamehel oli allavajunud servadega hall kaabu ja põlvini ulatuv pika karvaga mantel. Selle alt paistsid ta sääred, niisama karvased kui mantel.

Nad vaatasid kordamööda minule ja teineteisele. Kulus mõni hetk, siis väljus neitsi jälle.

Vanamees istus teisele padjale ja vaatas ühtesoodu mulle otsa.

Tal oli ümar nägu, mida kattis üleni kõrbenud karva lühike habe, tömp nina ja silmad kui sinised tinanööbid. Ta ei pilgutanud kordagi neid, vaid vaatas, ainult vaatas.

Tundsin hirmu, kuid ka mingit usaldust selle koletise vastu. Mis kavatsus oli neil? Mis mõtlesid nad minuga peale hakata?

Neitsi tuli varsti tagasi ja pani mu ette mõned puu- ja nahknõud piima, mee ning õhukeste kuivade karaskitega.

Tõesti, mul oli nälg. Alles nüüd märkasin seda. Hakkasin sööma, kuna nemad silmi pööramata mind vaatlesid, neitsi ühtesoodu naeratades, vanamees aga niisama nagu ennegi.

Maitsesin kordamööda iga toitu, kuni isu kadus. Muude hulgas oli nahkkülimit peente marjadega. Kuid need olid nii küüvitsa marjade sarnased, et ma ei usaldanud neid katsuda. Alles nende tungivate märkide peale sõin pihutäie marju. Need maitsesid aga hoopis teisiti, kui olin oodanud.

Kohe selle järel tundsin imelikku väsimust ja und. Kas mõjus nii söömine, need marjad või oli see hirmurikas, ohuline hommik mind nõnda väsitanud, ma ei tea.

Vajusin kummuli kahe nahkpadja vahele, millel oli villapool väljas, ja magasin silmapilgu pärast kui surnu. Ma ei kuulnud, kunas nad väljusid, ega ka seda, kas nad hiljem sees käisid.

Kui ärkasin, oli päike juba üle poole taeva. Tundsin janu. Astusin õue, lähenesin ühele vähemaist kodadest. Selle lävel istus hiiglaneitsi, käed rüpes.

Kuid vaevalt oli ta mind näinud, kui tõusis, kotta kadus ja sealt tagasi tulles mulle piima tõi. See, et ta mind nõnda mõistis, pani mu imestama. Jõin, naeratasin, — võib-olla esimest korda kogu päeva jooksul, — ja hiiglaneitsi naeratas samuti.

Veetsin kogu õhtupooliku imelikus meeleolus: ma ei teadnud, kas olin vang või vaba; ei usaldanud kuhugi minna, kuid ka siin ei tundnud end kodus olevat.

Vanameest polnud kordagi näha, neitsi kadus tihti ära.

Liikusin ettevaatlikult õues ringi. Vaatasin läbi kõik kojad. Kahes suuremas nähtavasti elati, kuid kolm vähemat olid aidad.

Esimestes oli palju nahku, riideid ja patju, teistes aga loetlematu arv suuri ja väikesi vakku, külimitte, matte, kappu, karpe, pütte ning sõelu. Seinte ümber käisid ringi riiulid vasest, savist, puust ja nahast kausside ning kruusidega.

Suure õuega oli ühendatud kolm samasugust täiesti ümarat vähemat õue. Neis oli maa loetlematuist sõrajälgedest mullane. Nähtavasti olid need elajate tarad, kuid nüüd olid nad täiesti tühjad.

Kui kõik oli vaadatud, istusin jälle koja lävele. Õuest välja ei usaldanud ma minna. Istusin, vaatasin, kuis metsa ladvad päikese alanemisega värvi muutsid, ja ootasin päeva kulumist.

Kui pikk, ääretu pikk oli see päev! Kui imelikke tundmusi äratas minus õhtu lähenemine, kui taevas jälle roosaks ja roheliseks muutus! Kui kauge oli aeg, mil oma kaaslastega üle õhtupunase mere sõudsin ja niisama roosat taevast vaatlesin!

Üle lagendiku ujusid pehmed, soojad udud. Mets eemal muutus lillavärviliseks. Nagu õhtu sinimantlid läksid läbi õhu.

Hämara jõudes tulid lambakarjad koju. Need olid suured, rammusad, paksu halli ja musta villaga loomad, palju suuremad, kui olen iial näinud. Nad tulid, ilma et neid keegi oleks karjatanud, ja täitsid tarad äärest ääreni.

Mind toideti jälle nagu pisikest last ja pandi magama ühte vähemasse aita, mis oli niisama täis patju ning vaipu kui suuremadki.

Lamasin kahe pehme padja vahel ja mõtlesin, kuid ei suutnud oma seisukorda mõista. Kõik oli nagu tõelises inimlikus elus, ja ometi oli kõik üleloomulik, ilmvõimatu. Kuid kogu teekond oli juba ammu tõelise ja üleloomuliku segi heitnud. Ma ei suutnud enam küllalt imestleda.

Mõtlesin ja mõtlesin, uni ei tulnud. Mul hakkas kuum, viskasin padja kõrvale, kuid see ei aidanud. Siis astusin õue.

Võis olla kesköö. Kõik oli vait. Kuulsin lammaste mäletsemist ja astusin tara poole. Seal lamasid loomad nii tihedalt, et maa oli hingava ja sooja lademega üleni kaetud.

Laskusin aia najale ja vaatlesin kaua seda süütut loomakarja. Minus võttis maad hale ja abitu meeleolu: nagu nemad ses käsitamatus maailmas, nii olin ka mina!

Tõstsin silmad üles. Taevas näis mõnel hetkel tume-

sinine, siis lilla, kuid siis jälle tumeroheline. Avarus oli täis ähmaseid, leegitsevaid tähti.

Vaatlesin kaua neid. Siis märkasin äkki imelikku asja: odamees oli kummuli, kooditähed tagurpidi.

5

Järgmine päev kulus sessamas ebamäärases meeleolus, milles eelminegi. Läksin ja tulin omapead, nagu lambadki; kuid ma ei teadnud iial, mida õieti võisin, mida mitte.

Aga ometi usaldasin nüüd palju enam. Mitte ainult õu, vaid ka ümbrus, kogu saar oli mulle vaba.

Mul oli kavatsus mööda randa saare ümber käia. Kuid see näis kergem olevat kavatseda kui korda saata.

Saar oli nimelt suurem, kui olin arvanud. Ta oli pikergune, ja me olime talle oma laevaga terava otsa poolt lähenenud. Peale selle oli rand mõnes kohas liiga järsk, metsik, üksainus segipaisatud kivirahnude väli.

Kuid igatahes sain saarega tuttavaks. Ristlesin suure osa sest läbi, teeks lammaste radu tarvitades. Need tungisid kaudu kõige pimedamate tihnikute ja üles kõige järsemaile kaljurinnakuile.

Kirdes tõusis astmete kaupa kõrge, kuiv nõmm, täis mehekõrgusi sammaldunud kive, mis uisapäisa siiasinna paisatud.

Siin polnud muud taimestikku kui madarpunane kanarbik ja imelikud lilled, mille tüve maad ligi piiras sametine lehevanik ning mille paarisüllast sirget vart kroonis pisukeste helekollaste õite hari.

Nõmm lõppes kõrge kivipõrandaga, mida palistasid kaljuimarad nagu pitsid.

Siit avanes ääretu vaade üle saare sinikauguse.

Seal all valendas lubjane sõmerik, seal punaste kaljude väli, seal aga sinisalude otsatus ja äärmises põhjas püsti seintega hall mägi, mis mere peitis.

Tuul löötsus läbi avaruse, valgeid pilvekeri kerkis ääretusest, — nagu voldid rullusid vaevalt nähtavad lained üle mere mõõtmatu selja.

Kuid mina ruttasin edasi. Eksisin metsa pimedikus, kahlasin sammalsois, komistasin kitsais kaljulõhedes üle pea ulatuvais sõnajalapuhmais.

Leidsin keset saart sügava oru. Nõrelised puud ulatusid üle selle kallaste. Allikas tilkus kui hõbepisaraid. Läbi pimedate latvade paistis keskpäevases taevas tähti.

Siin-seal oli lagendikke käharate hiigelpuudega. Niitusid peitis paks rohi. Oja angervaksakallastega lõikas nagu vöö läbi rohu haljuse.

Taimestik oli tuttav, kuid lähemal vaatlusel siiski võõras.

Kasesarnased õrnad põõsad olid üleni roosas õilmes. Küüvits oli männikõrgune. Tamm kandis raudmusti nõelu.

Kõik lilled ja puud, mida tundsin, olid üleloomulikult suured. Puude lopsakad ladvad olid kui künkad, metsasalgad nagu mäed.

Ja üle kõige ääretu üksinduse tundmus.

Ma ei kohanud metsas iial muid loomi peale lammaste ja lindude.

Lambad ilmusid kaljulõhedes vahetevahel ootamatult mu ette. Nad taganesid kõpsuvate jalaliigutustega, uudistavaid silmi minult pööramata.

Linde oli ääretu palju. Nad lendasid suurte salkadena ja üksikult. Puude tagant õhetasid nende sini-läikivad parved. Mererannal tulid nad tuulega. Ja õhtul tiivutasid nad üle ehataeva.

Kuid nad ei laulnud. Isegi nende tiivalööke ei kuulnud ma.

Nende hulgas oli pärlmutriseid siure ja lohmakaid halle ümreid, kes liikumata rannal istusid. Nende keskel segisid väledalt punased teevitsad ning jõhvlinnud, — pisukesed loomad, kahe pika punase jõhviga hännas, — pigemini liblikad kui linnud.

Mingit märki muist inimestest ei leidnud ma saarel. Ja väsinud uitmast, tulin jälle koju. Langesin voodisse ja magasin ilma unedeta, et järgmisel päeval uute unenägude jaoks ärgata.

Püüdsin mõista seda elu, kuid mu mõte ei liikunud paigast. Pigemini oleksin harjunud eluga koerakoonlaste maal kui siin.

Kes olid need hiiglased? Kust olid nad siia saanud? Oli sel saarel varem enam elanikke?

Või oli olemas suur hiiglaste ühiskond ja see paar siin oli ainult nende äärmine võsu, äärmisel saarel? Oli neil suhteid teiste hiiglastega teisil saaril?

Mitmed märgid sundisid mind seda arvama.

Neil oli nimelt riideid ja riistu, mida nad koduste abinõudega ei võinud valmistada. Nad pidid neid mujalt saama. Kuid kust ja kuidas?

Peale selle polnud nad metslased. Kuid üksi olles võib inimene ikka ainult metslane olla.

Ma ei mõistnud nende majapidamist. Midagi ei tehtud siin nagu tööd, ja ometi oli kõike küllalt.

Kuid kõige enam pani mind imestama üks asi: nad ei rääkinud. Ja ometi ei tea ma õieti, kas nad päris tummad olid.

Võib-olla nad ei tahtnud rääkida, seda asjatuks pidades. Võib-olla oli neil oma mõtteavaldamisviis, mis meie omast põhjani erineb.

Nad ainult vaatasid teineteisele otsa, et mõista. Ja

imelikul kombel mõistsid nad minugi mõtteid alati, kui mu silmi nägid. Mil kombel, — seda ma ei tea.

Nad olid lihtsalt targad — ühe erilise tarkusega, mida meie ei tunne. Nad näisid loodusega ühte sulavat ja nende teadvus näis looduse teadvus olevat. Ning sellepärast arvan, et nad ka loomi ja puid niisama hästi mõistsid kui mind.

Kas nad midagi kummardasid? Kas oli neil usku? Ma ei tea.

Kuid õhtul, kui päikeseketas merre oli langemas ja veel taevarannal peatus, tardusid nad hetkeks, pärani silmad päikese poole pööratud, ilma valuta ja igatsuseta.

Miski ei seganud neid siis. See kestis ainult silmapilgu, kuid see oli täiuslikum rahu, kui võib iial kujutleda. See oli kogu inimese puhkus, tundmuste ja mõtete suur hääletus.

Oli see nende palve? Oli niisugune nende usk? Võib-olla.

Ja õhtul oma asemel silmi sulgedes tundsin, kuidas mind nende tarkuse lained ümbritsesid.

Tundsin nende elu suurt hääletust, mis mind kui udutiivul elumaailmast unemaailma kandis.

Kuid hommik tuli uute imedega.

Mõistsin lõplikult: sel saarel polnud muid elanikke. Ja veel mõistsin: siin ei olnud iialgi talve.

Nad ei tundnud külma ega häbi. Nad olid peaaegu alasti. Ja kui nad midagi seljas kandsid, siis igatahes mitte külma või häbi pärast. Nende rõivad ei olnud kummagi kohased.

Nägin hiiglase tütart tihti alasti. Ta ei põgenenud iial mu eest säärasena. Ta tuli sagedasti nii mulle vastu. Ta ei pannud seda üldse tähele. Ja nõnda oli ta väga ilus.

Ta ehtis ainult oma juukseid ja jalgu.

Ta tegi keerulisi palmikuid, põimides neisse värvilisi lõngu ja hõbeniite. Ta sidus nad pea peale üles, ehtis neid läikivate merikarpidega. Või nad langesid kahel pool ta põskede ümber kui õõtsuvad humalakobarad.

Ta kängitses jalad tumepunaste madalate kingade, kullatud-servaliste sandaalide või süsimustade imeõhukeste nahksukkadega, mis ulatusid niueteni.

Nii oli ta ilus, kui äkki mu ees põõsad kahele poole lükkas ja lagedale astus, riidetu ning sätendav. Või kui teda mööda mereranda nägin jooksmas, pea seljas, väljasirutatud käsivarsil sinised linnud avatud tiibadega.

Ma pole ühtki naist säärasena näinud. Ta oli kui jumalanna. Ta oli kui ilu ise. Kogu ta keha oli ilu. Võisin teda peaaegu ilma häbitundeta vaadelda.

Hoolimata suurusest näis kõik temas õrn: ruugete juustega piiratud nägu, roosad kõrvad ja naeratav, kuid harva avanev suu.

Imelikumad kui miski olid aga ta silmad: meeleolu peeglid, hingeallikad pikkade ripsmete raamis, kust otsekui mõtete oja sulises.

Kui ta õhtul oma armsamas asendis keset õue peatus, — käed kuni küünarpeadeni tasaloodis, siis aga püstjoones õhku tõstetud, — siis arvasin ta silmist tulejõge maailmade valguse poole voolavat.

Päev oli kulunud ta ilu imestluses. Ta mälestus viskas üle mu une kui sametise telgi.

6

Silmi avades nägin läbi ukse päikesevalget õue ja hiiglaneitsit tallekeste sööris.

Need olid kaunid, ärksad loomad, õrnad kui lapsed.

Nad jooksid siira-viira põigeldes kodade vahel nagu kerad.

Ja hiiglase tütar püüdis neid. Ta laotas käsi, ta laskus põlvili nende ette, pingutas kaenalde ja maa vahele loorid nagu võrgud, kuhu voonakesed uperpalli langesid, ning naeris kui laps.

Ta oli kaunis, kuid kaunimad kui miski muu olid ta liigutused.

Ta hüppas pikil sääril kui hirv suuri samme, pea seljas ja käed ees. Siis kummardus ta alla, käed üles heidetud. Ja siis langes ta äkki murule, vajus maa ligi, pea kätesse peidetud, neitsilik ning õrn.

Kuid uuesti, uuesti ärkas ta ilusatele vallatustele. Ta loorid lehvisid õhus nagu tiivad. Ta jalad paljastusid üle põlvede. Ta nägu hõõgus juuksekobarate keskel.

Siis istus ta väsinult murule, ja tallekesed kogunesid ta ümber. Nad heitsid ta sülle, ta jalgadele — tumedad laigud sinihallidel looridel.

Nii istus ta kaua, käed rüpes, vaade liikumatult lammaste kohal. Ta ilme muutus unistavaks ja ta silmist loitis nukrus.

Siis tõstis ta äkki palge ja nägi mind. Ta hüppas üles, naeratas vaevalt, raputas pead ja kadus puude varju. Tallekesed läksid kepseldes ta järel.

Hüppasin üles nagu tundmatu hääle hüüdest. Mu uni segunes tõelisusega. Ja tõelisus oli kaunis kui hommikukastene unistuste maa.

Ma kadusin metsa. Taevas sinas kui ülaste pärg. Kaugus kutsus ja meelitas.

Tundsin imelikku kergust. Kui võõrad käed oleksid mind läbi salude kandnud. Mida kiiremini läksin, seda kergem oli käia.

Lehed lõid mu palgesse, õied puutusid mu huuli. Joobusin õitest ja lindude kirendusest.

Õied rippusid alla vihkudena, kummisid väravaid üle mu tee. Linde tõusis igalt oksalt, nad lõid värvilisi vikerkaari üle latvade. Läbi puude lõikasid päikese mõõgad, heites tuliseid vööte üle linnuparvede ja lillekuhilate.

Oli kui suur pidupäev metsatemplites.

Üle niidu kerkis sinine põuaudu ja lillede uim. Siurude hännad sinasid alla üksikuilt puilt, jõhvlindude niidid punasid õhus.

Mu jalad uppusid rohus nagu lopsakas maavillas. Läbi haljuse tungisid kullerkupunööbid. Mina aga ruttasin üle rohu ja lillede kui tantsides.

Siis äkki nägin teisel niidu serval hiigelsarapiku all nagu viirastust: lehvisid hõbedased loorid ja kadusid. Ruttasin sinna, — nägin loore niisama kaugel. Mina lähenesin, — nemad kaugenesid.

Algas imelik põgenemine ja tagaajamine.

Ma ei näinud peaaegu midagi, ja ometi teadsin, et keegi mu ees ruttas. Ma ei teadnud, miks, kuid siiski tahtsin teda tabada.

Ruttasime läbi tihnikute, üle niitude, kaudu kaljulõhede.

Kui väsisin ja peatuda mõtlesin, nägin loore lähedal. Kui niidu servale jõudsin ega teadnud, kuhu pöörduda, hõljutas teispool niitu keegi nähtamatu puid. Ja kui tihnikusse olin eksimas, poetas keegi mu ette värskeid õisi.

Nõnda eksisin meeletu visaga kaua. Päike rändas kesklõunas. Mets vaikis, varjud olid lühikesed.

Jõudsin jälle keset saart sügavasse orgu. Olin surmani väsinud, langesin allika kaldale kummuli, kummardasin hõõguvad huuled joomiseks.

Kalda sinisavi-seinast tilkus hõbedane oja, klaasised kublad keerlesid üle vee pinna. Allika peeglis värisesid mõned kahvatud tähed.

Vaatlesin neid liikumata. Äkki nägin, et kaks nende hulgas kiiresti lähenesid ja suurenesid. See kestis vaid hetke, — ja juba vaatasid mu vastu allikast paar suuri sinisilmi.

Hüppasin hirmunult üles. Kuid mu selja taga polnud kedagi. Ainult lehed värisesid natukene.

Algas uuesti rutt läbi metsade.

Ma ei mõtelnud enam midagi, — ruttasin ainult. Mu põlved vabisesid, hingeldasin, — ruttasin ainult.

Päike alanes, varjud pikenesid.

Jõudsin vahel mere randa. Kuulsin kaljurünka tagant sandaalide rabinat sõmerikul, kuulsin lähkrikive merre veerevat.

Üle õilmes loidapuu keerlesid siuruparved sambana. Neid oleks nagu keegi minnes õhku heitnud. Lilled ja linnud juhtisid mu teed.

Päike punetas taevaserval. Meri oli purpurkatte all. Taevas tukkusid punased pilved kui hiiglakäed.

Olin eksinud võõrasse metsa, kus polnud varem käinud. Oli pimedaid samblasoid, — hüplesin mättalt mättale; tuli mäerinnakuid, — rändasin lambateid.

Ikka kõrgemale, kõrgemale tõusis mu tee. Aeg-ajalt pöördusin ja vaatasin taha: all sinas saare ladvastik, õhkus meri, roosatas taevas.

Tundsin ääretut väsimust. Tundsin nälga ja janu. Mu liikmed vabisesid.

Istusin kivile ja toetasin pea kätele. Öö lähenes. Suur kibedus täitis mu südame.

Siis äkki nägin otse enese vastu õitsvas põõsas nägu ja silmi. Need haletsesid, naersid ning kutsusid.

Hüppasin üles ja tormasin edasi. Kahmasin sülle ainult õisi ja lehti.

Hämaras vilkus mu ees mööda kaljuseina hõbedase loori kuldne palistus. Roomasin kiiresti selle järele, — haavates käsi, tabamata loori.

Olin kalju lael, ümber roheline taevas.

Väikeses lohus keset mäeharja mustas üksik koda.

Taevarannale kerkinud kuusirbi valgus paistis koja lävest sisse. Kuu hõbehelgis lamas padjul hiiglase tütar — kinnisilmi, avakäsi.

Langesin ta kõrvale põlvili.

Ta liigutas vaevalt end. Ta silmad laugude all hiilgasid. — Peitsin hõõguvaid huuli ta looridesse, ta juustesse, ta rinnale. — Ta huulte joon värises kui kauguses. — Peitsin hõõguvaid huuli ta huulile.

7

Algasid õnnelikud, joobnustavad päevad.

Kui uni on see mulle, kui olematuse riik, kuhu mind mu mõte tagasi kannab.

Vahel kaljumäe üksindases kojas, vahel kodu õues, vahel metsa haljastes telkides, — nõnda kulusid meie päevad. Meie armastuse palang ulatus ühest saare otsast teiseni. Mere, metsa, värvilise taeva, — kõik matsime selle lõõma.

Hommikupäikese teravad nooled äratasid meid pärast armastuse öid. Lamasime teineteise kõrval, teineteise kaela ümbert hoides, põsk põse vastu, ja vaatlesime hääletuit mäge, metsa ning merd.

Siis vaatasime teineteisele otsa, häbesime, hüppasime üles ja põgenesime välja.

Lilledesse, rohtu, lehtedesse peitsime oma armastust.

Mänglesime metsas, karglesime kanarbikus. Peitsime end kurekatla-väljal, mängisime petet puhmastes — ja see, keda leiti, pantis suudlustega.

Leidsime mättas kimalase pesa, — jõime mesimune. Leidsime puus kusala, — sõime mesikärgi. Mesiste huultega langesime teineteise kaenlasse — mesiste huulte, mesiste kätega.

Kummardusime üle allika, vaatlesime teineteise silmi, ulatasime huuled, et vees suudelda, — suudlesime kaldal, — suudlesid vastuhelgid vees.

Meid saatsid tallekesed mägedele. Ta ehtis neid paelte ja lilledega. Pärjapäistena hüppasid nad meie ümber.

Kuid keskpäevil, kui olime väsinud rõõmust ja armastusest, istusime puude alla, ja õrn kurbus võttis meie üle võimust.

Peitsin pea ta rinnale, sulgesin silmad, kuulasin — mida? — ei tea. Võib-olla iseenese, võib-olla tema, võib-olla kogu maailma südametukset. Kõik peitus selles: õnn, unustus, igavik. Ainult olla nii — igavesti.

Ma ei teadnud temast midagi. Ühtki sõna polnud me vahetanud. Ma ei teadnud isegi ta nime. Veel enam, ma ei teadnud sedagi, kas tal üldse nime oli.

Ja ometi, ma pole ühtki inimest nõnda tundnud kui teda. Kui ei olnud ühiseid mõtteid, siis olid ühised tundmused. Tundsin teda kogu oma olevusega. Mõistsin käte, rinna ja huultega.

Mida pimedam, vaiksem ja üksindasem oli, seda lähedam oli ta mulle. Tundsin, kuis suudluses me hinged vahetusid, kuis kaisutuses viimsed seinad me vahel murdusid.

Tema aga armastas mind vaadelda. Vaadelda tundide kaupa liikumata, mu pead oma süles hoides.

Ta silmist voolas kui kiirte vihk, loitis pehme tule

laine. See ümbritses mind nagu magus paitus. Ja ma ei tea tõesti, mis oli magusam: ta suudlused või ta silmade põhjatu sügavus.

Nagu luik ujusin ta silmade läikival pinnal, kui metspart süüvisin ta pilkude sügavusse.

Võib-olla rääkis ta mulle omal silmakeelel palju asju, kuid ma ei mõistnud selles muud kui ääretut hellust.

Neil hetkil ei mõtelnud ma midagi, ja kas tema mõtles — ei tea. Vist ei. Ta ei mõtelnud kunagi. Ta ainult naeratas.

Nägin ta silmis põhjatut sügavust, pööritavat, mõistust pimestavat. Tundsin ta vere lainetust, kuulsin ta südame värinat.

Ja ma uppusin, uppusin.

Kui enese tast vägisi vabastasin ja põgenesin, jäi ta roidunult lamama. Ta pool-kinni silmad läikisid pehmelt, ta pool-lahti huuled naeratasid raugelt. Nii lamas ta lilledes. Ta oli õnnelik.

Ja kuhu ma ka läksin, — leidsin ta uuesti eest. Ta oli kui loodus igal pool. Ta oli kui mäekünkad, kui puhmad, kui niidud mägede vahel.

Ta lamas nurmedel. Ta sirutas käed nagu oksad mulle vastu.

Ta silmad sinasid kui allikad küngaste vahel. Tuul tõstis ta juukseid kui pilvi.

Nägin ta rindu nagu mu kodu vaikseid künkaid. Ta jalad olid kui oru kaldad. Ta põsed õhkusid kui väljad päikese veerul.

Ja ma ruttasin ta poole. Kummardusin üle ta valge kaela. Langesin ta magusaile huulile. Kummusin palgega ta rinna küngastele.

Ah, kui mäletan kõike seda, kui kahju on mul temast! Kui hea oli ta siiski, hoolimata kõigest!

Iga kord oli ta uus ja ometi vana, nii vana, kui oleksin teda näinud ühes teises elus, ammu enne seda.

Nägin teda vahel sügavas metsas: heleroheline helerohelises, pärg peas kui metsapiigal.

Ta seisis liikumata puu all, ja must tall seisis niisama liikumata ta kõrval.

Ta silmaterad olid kõrvale pööratud, näol ilme nagu hirvel.

Siis taganes ta vaikselt metsa, mind nähes, ometi vaatamata, — et hetke pärast esile tormata ja mind ennast vastu tõmmata.

Või nägin teda mere rannal. Tuul ajas suuri siniseid laineid, valgeid pilvi tuli avarusest. Siis oli ta seal.

Ta tuli läbi vee. Nägin ta niudeid lainetes, ta rindu vahus.

Ta tuli suurte lindude salgas. Nende sinised tiivad lehvitasid ta kaela ümber. Nad nokkisid suuri helepunaseid marju, mis ta nagu helmeste rida huulte vahel hoidis.

Siis heitis ta linnud mõlema käega kui lillekimbud õhku ja ulatas oma huuled mulle. Meie ümber oli lindude-vikerkaare vihm.

Ta armastus muutus lõõmavaks kui keskpäev.

Ja ometi ei teinud ta tihti midagi, et mind sundida. Mida nõrgem ta oli, seda vägevam oli ta. Ta lamas ainult ja naeratas.

Ta oli kui laps. Ta lubas enesega teha, mis tahtsin. Ja mida rohkem talle paha tegin, seda tänulikum oli ta.

Ta sai mind uskuma, et olin temast suurem ja tugevam.

Näis, nagu oleksin mina tema liivale paisanud, ta juukseist murule tõmmanud, teda vägistanud. Ta käed olid jõuetult süles, mööda ta põski veeresid pisarad ja ta silmad särasid õnnest.

Neil ajul tundsin elu täiust, kuid ühtlasi hakkas minus mingi rahutus maad võtma.

Ma ei teadnud, kuis vana hiiglase vastu olla.

Mis arvab ta minust? mõtlesin endamisi. Ta peab ju teadma meie vahekorda? Mis kavatsus on tal minu suhtes? Mis mõtleb ta peale hakata?

Harva, väga harva nägin vanameest. Ehk ta kalastas kuskil teisel rannal. Ehk ta elas lambakarja läheduses tol pool saart. Aga vahest hoidus ta minu eest meelega kõrvale?

Vahel juhtus ta mulle metsatihnikus vastu. Kuid ta ei pannud mind tähelegi. Ta möödus minust oma musta lühikese mantli ja paljaste põlvekeermetega kui kõndiv kell.

Mulle tundus alati, et ta oli hajameelne ja mind ega midagi enese ümber ei märganud. Ta käis väga tasakesi oma teed ja oli ühteviisi tagasihoidlik ning vaikne, hoolimata suurusest.

Tegin kord katset temaga kõnelda. Rääkisin maakeeli, ja kui see ei mõjunud, siis läti keeli. Kuid ta ei pannud seda tähelegi. Tema jaoks ei näinud inimlikku kõnet olemas olevat.

Üldse näis ta leebe ja heatahtlik, kuid ometi oli tema see, kes iial ei lasknud mind mu elu õudust unustada. Nagu vari tuletas ta meelde seda kuristikku, mis mind tõelisest elust eraldas.

8

Keset ümbritsevat und tundsin tõelisena ainult hiiglaneitsi armastust. Tundsin ainult seda magusat tuld, mis ta kätest minusse voolas; seda pööritavat mürki, mis ta silmist hoovas.

Meie armastus muutus kohutavaks kui kesköine päike: meie ümber oli pime ja ometi silmipimestavalt hele.

Sagedaid tulekahjusid plahvatas meie veres, loetlematud lõkked voolasid läbi meie liikmete.

Me ei teinud enam vahet öö ega päeva vahel. Need kulusid ühesuguses joovastuses. Rippusime teineteises kinni, hetkekski nõrkemata. Olime kui kaksikud armastuse aias.

Oli öid, mida ei või värinata meelde tuletada.

Magasin ta süles. Ta käed palmitsesid mu piha ümber, peitsin pea ta lõhnavaisse juustesse, nägu surutud vastu ta kuumniisket rinda.

Olin ta kaisutuses kui laps.

Tundsin veres ainult ühte tungi: lähemale temale, lähemale! Ainult ühte suurt valu: sulada ühte, saada üheks, hukkuda ühes! Ei midagi muud.

Nõnda lamasime tundide kaupa liikumata pilkases kojas. Keegi maailmas ei teadnud meist midagi ja meie ei teadnud maailmast midagi.

Kuid kui päikese kiir hommikul meid äratas, tundsin imelikku väsimust. Lamasin ta käsivarrel roidunult, haige kirglikust ööst.

Tema aga vaatles mind naeratades. Ta suudles mu väsinud huuli, silmi, kõrvu, hambaid. Ta tikkis suudlusi mu kaela, kuklasse, õlgadele, rinnale, selga.

Siis sundis ta mind silmi avama, ja vaatles neid kaua.

Ta oli nõndaviisi ilus, armas ja kohutav: riidetu, patjades ja loorides, hommiku värisevas valguses, suured silmad mu üle kummardatud.

Ta ümarad rinnad õhkusid mu kohal, must juus oli segi paisatud, rippus raskelt alla, selle varjus värises ta huulte joon imelikuna ja kaugena.

Vahel ei näinud talle mu mõtted meeldivat. Ta sai kurvaks. Ma pidin kogu jõudu pingutama, et oma mõtteid muuta. Kuid ta sai sellestki aru ning naeratas veelgi kurvemalt, — kuni uus kiresööst meid ühendas.

Hakkasin armastama öid: siis ei mõistnud ta mu mõtteid, vaid tegusid.

Olin lakkamatus palavikus. Mu palged lõkendasid, silmad valutasid, süda lõi tormiselt. Ma ei suutnud end enam valitseda.

Põgenesin metsa, põgenesin öösse. Hiilisin läbi kuusikute, — oli kuum, läbi männikute, — hõõgusin.

Kuid ta oli seal, ta oli igal pool. Mustade tüvede vahel nägin teda loivivat, puhmastes ta silmi säravat, sammalpadjul ta keha valendavat.

Ta oli kõikjal, kuhu pöördusin: puis, järvis, niitudel. Taevas ja maa oli teda täis. Teda ei olnud üks, teda oli loetlematult palju, teda oli kõik.

Lopsakas rohi oli nagu tema juus, jäin udujoomedesse kui ta palmikusse, vabisesin öötsuvail soil nagu ta rinnal.

Öine pimedus oli tema kaisutus, pälkude välge ta verelöök, latvade kuulmatu kohin ta õrn ohkamine.

Ta saavutas mind kasesaludes, loidapuude, küüvitsate keskel, paelus mind silmiga, võrus kätega, laskus mu üle kummuli, imes tühjaks.

See oli hirmus. Naise kirg on hirmus.

Miski ei kaitsnud mind. Me kukkusime kummuli kojas, langesime õues lammaste keskel; jalgrajal, poolel teel kodu ja mere vahel, oli meie voodi.

Kuumal ööl, taevarannal kerkiva punase kuu valgel armastas ta mind segivisatud patjadel ning käristatud looridel.

Ta oli himune nagu loodus ja täitmatu nagu maa.

Tema kaisutused olid piinav-valusad, ta suudlused salvavad kui ussi omad.

Ta lõhnas kui põõsas. Ta kirg tõusis kui udu. Ta keha kuum niiskus põletas mu liikmeid.

Aga kuu nõrgal valgusel nägin ta nägu. Ta suu oli suur ja mustjaspunane kui veres. Ta silmad olid poolkinni kui kassil, nende säras oli lõkendavat verejanu.

Ja selle lõkendusega hukkas ta minu, hukkas iseenese.

Tegin meeletuid põgenemiskatseid.

Hiilisin metsa, ruttasin lammaste rada mööda kahe kaljuseina vahel. Olin teel kogu öö. Jõin allikaist, vaatlesin siravaid tähti kaljude kohal ja rõõmutsesin vabaduse üle.

Kuid siis oli ta jälle seal. Nägin teda äkki kalju najal seisvat, kahvatu nägu mu poole pöördud, silmis etteheide.

Leidsin siis neeme ninas vene, lükkasin lainetele ja katsusin põgeneda.

Kuid ta saavutas mu ujudes, lükkas ümber vene, haaras mu sülle, mängis minuga keset lainete lendu. Me mattusime vahu pilvedesse, ta juuksed ujusid vees kui meriheinad. Ja nagu part Ilmatari põlvel, nii puhkasin viimaks ta rinnal.

Ah, milliseid hetki elasin üle noil ajul!

Ärkasin vahel pärast suuri palanguid mere liivasel rannal lainete loksest või nõmmel kõrgete kadakate vahel kõledal päeval. Taevas oli tühi. Tühjem oli mu süda.

Ärkasin vahel õhtu veerul soo rannal samblas. Päike veretas madalas kidurate pedajate vahel, karusambla nupud punasid. Kurb õhtu! Veelgi kurvem mu süda!

Lamasin uimaselt kaua aega.

Siis nägin vana hiiglast puude vahel tasakesi minevat, enese ette vaadates, kuid näol pilkeline naeratus. Ja see, et tema naeris, täitis mu kohutava aimusega!

9

Tuikusin üksi vahusel rannal kõrgete kivide vahel. Valus õhtupäike veretas pilvis.

Kui palju päevi oli kulunud, ma ei tea. Tundsin ainult, kuis elujõud minus tilk tilga järel vähenes.

Mu pea oli tinaraske. Juuksed läksid halliks ja hakkasid langema. Iga pihutäiega võtsin neid kuklast kui harjaseid. Vaatlesin oma luisi käsi kui korjuse omi.

Ma ei mõtelnud enam midagi. Otsekui läbi udu kajastus mulle viimne mõttekuma:

Oled ainult inimene. Inimene võib armastada ainult inimest. Hiiglase armastus on inimese surm.

Kõik ümber aitas vaid tõsta mu rasket meeleolu: loksuv meri, madarpunased ja kinnaveri värvi kiviseinad ning must-lopsakad põõsakuhilad.

Siis järgnesid neljanurgelised kivitiigid, mille surnud vesi oli paaruse karva kui mürk. Mööda seina igritses laisalt imajas ojanire.

Mustad kivid ulatusid üle mu pea. Nende sakilised jooned muutusid salapärasteks ja kohutavateks. Pöördusin aralt ümber — ning kivinesin jahmatusest.

Otse mu ees, keset verisule värvi kõrrestikku seisis hiiglaneitsi.

Kuis oli ta nüüd teistsugune kui ikka!

Ta näonahk oli hall, laup kortsus, silmad külmad. Ta seisis liikumatult, pea taha painutatud ja pilk mu poole pööratud.

Ta kandis täna tumepunast loomanahka, mille pikast

karvast ta käsivarred ja reied heledalt esile tungisid. Ta juuksed voolasid kui õhetavad väädid igale poole. Ja tema sandaalininadel olid tundmatu kiskja küüned nagu õudse looma varbad.

Tundsin sõnul seletamatut hirmu ta ees.

Kuid siis nägin, kuis veri ta põsile hakkas valguma. Ta silmis süttisid kire tunglad. Ja ta huulenurgis tuksatasid tõmbed.

Ah, oleksin karjunud ta ees!

Ta lähenes mulle liigutustega, mis varjasid iha, häbelikkust ja vägivalda. Haarasin mõlema käega hiigellilledest kinni. Kuid ta tõstis mu õhku, lillesid juurtega ühes tõmmates.

Väänasin käsivarsi, visklesin kehaga, kuid ta ei päästnud.

Nõnda mind kuumas süles hoides hakkas ta jooksujalu mööda randa edasi ruttama. Ta sandaaliküüned rabisesid rihvakividest tuld lüües.

Maltsrand kord laienes, kord kitsenes. Kord tõusid me ümber ääretu kõrged punased sambad, siis jälle majakõrgused kivid, millel kasvasid hiigelpuud nagu hiied. Ning siis lähenes maa merele ja kaljumüür tõusis püstjoones lainetest.

Pilgukski peatumata astus hiiglaneitsi vette ja sammus läbi vahu ümber mustava müüri nurga.

Avanes maltsrand, mida piiras ühelt poolt laias kaares ülespäästamatu sein, teiselt vahutav meri. Kogu ala oli kaetud segipaisatud kaljurahnude, seinalt langenud tüvede ning taimestikuga.

Kuid see oli kohutav-õudne taimestik.

Maa pakatas, puserdas, läkastas enesest haljust. Rohu ja lillede lopsakus oli muinasjutuline. Mahlakusest murduvate sõnajalgade rägastikus hõõgusid hiigeltulikad ja võhumõõgad.

Kuid siis muutus vaatlus veelgi õudsemaks.

Ilmusid tülgastavad taimed.

Maas, murtud puudel ja kaljudel kasvasid läilakujulised taelad.

Terved alad olid kaetud lilledega, mille hiigelõiekarikad olid inimese naha värvi. Nad murdusid jala all ja paljastasid sisu, mis oli verine kui toores liha ning lõhnas raipe järgi. Nende räpakas-punased kausid piirasid meid kõikjalt.

Kuid hiiglaneitsi ruttas edasi, taimi metslooma küüntega veristades kui elavaid olendeid.

Ta lõõtsutas, ta käed värisesid ja silmad lõkendasid.

Kaljusein hargus sammaste reaks, mida katsid lopsakad väädid, ja nende taga avanes hiiglakoobas, mille kohal kõrgenes hall mägi põlismetsaga.

Laest rippusid rusked ja punased rahnud. Rohelised ja sinised sambad kandsid võlvi. Seinad keerlesid tuhandes käärus, hämarusse kadudes.

Kõige taga kõrgenes aga nelinurkne kaljusäng maani lokkavate sammalpatjadega.

Ning kõik see õhtuse mere virvendavas valguses: veripunane, lilla ja tumeroheline!

See oli iha kohutav tempel, naudingute hiiglavoodi veripunaste ning süsimustade vaipade all.

Nägin hiiglaneitsi silmi otse mu palge ees.

Neis polnud enam mingit armastust. Oli ainult emase armuheitmatus ja piinamishimu.

Ta suunurgad värisesid. Ta huuled täitusid hõõguva verega. Ta silmad olid süsimustad.

Nõnda võttis ta mu siin, valusalt ja halastamatult. Ma ei pannud enam vastu. Andusin lootuseta.

Ah, surra oleksin tahtnud ta armatsemises kui udusulis! Sulada temaga ühte, kaduda lõplikult, kustutada

viimses kaisutuses kõik kannatused, sulgeda viimsesse õhkesse kõik armastuse ning valu!

Sest armastasin teda ikkagi veel. Igatsesin ta järele, tundsin kustumatut kirge ta poole.

Ainult inimlikum, inimlikum oleks pidanud kõik olema!

Ta jäi lamama, pea taha vajunud, huuled lahti, silmad kinni. Ta rinnapead õhkusid ehas kuumalt ning valusalt.

Istusin ta aseme ees samblas hulga aega. Siis tuikusin läbi koobast täitva sõnajalastiku.

Mu meeleolu oli vaikne. Aeg kohiseb minust üle, mõtlesin, las ta kohiseb. Mina olen siin, mina kaon siin, pea pole mind enam.

Mu jalad olid väsinud. Tundus, nagu poleks mul kandu olemaski, nagu oleksin kõndinud ümarail keradel. Ühtesoodu langesin aga tahapoole, ikka tahapoole, kätega seintest kinni hoides.

Eha lõõmas kord külmemalt, kord kuumemalt. Koobas oli kaetud otsekui puna-lillade pidulooridega. Läbi võlvide, kaudu seinte ja maa voolasid alalõpmata õhkuvate viinade joobnustavad lained. Süngel ja kohutaval valguseallikal ei näinud algust ega lõppu.

Siis nägin ses helenduses äkki iseennast: lamasin sammalvoodis, pea vastu seina püsti, lõug rinnale vajutatud. Must liblik lendles mu hapra korjuse kohal edasi-tagasi. Mina aga lamasin, — lamasin, — hooramarjad sõrmi vahel, surmakollad kaenla all.

10

Päeval pärast seda põgenesin metsa.

Ruttasin kui tapja, üle õla piiludes. Läksin kaua sam-

maldunud kivide vahel, tõusin ühelt kaljuriiulilt teisele, kuni jälle avarale nõmmele jõudsin.

Kogu saar oli mu ees: ruske, lilla ja roheline. Rannad valendasid nagu angervaksa-väljad.

Seisin kaua seal.

Tuul ajas pilvi lõunasse, — pöörasin silmad lõuna poole, — ah, pilved ujusid eemale kui laevad pingul purjedes!

Pilvede varjud sõudsid üle õhtupunase mere. See lamas nagu klaasine tee taevarannast saare valge rannani.

All mäe külge mööda tõusid metsad. Nad ülenesid kui puude sõjaväed. Nad olid kui pead sulgedes, kui käed lillevihkudes.

Oi metsalatvade kurbust!

Istusin maha ja kummardasin pea kätele. Istusin nõnda kaua liikumata.

Siis kuulsin linnu laulu.

Laulis väikene lind lehestikus. Kust oli see lind, kes esimesena sel tummade saarel laulis? Oli ta niisama siia eksinud kui mina, ääretu pimeduse taha? Kuulasin teda hinge pidades.

Viis algas aralt keset hääletust, laulukeermed kerkisid, katkesid vaikuseks, algasid uuesti, — viis värises kui niit.

Peitsin pea kätesse ja nutsin.

Ah, see oli hääl mu kodurannalt! Sealt, kus neitsid lauldes üle kaste lähevad, kus õhtu ehas kostab poiste vilespill. Sealt, kus mehed rõõmsalt valgmale lasevad, kus pirruvalgel taat vestab endisist ajust.

Ah, ta tuletas mulle meelde kõik! Mu kodukoha, lapsepõlve, seltsimehed, mu kasuõe, kes valgmal seisis, pale linikusse peidetud.

Tardusin valusais mälestusis. Kui viimaks pea tõst-

sin, oli lind vaikinud, päike madalale vajunud ja värvid muutunud.

Vankusin minema kui unes.

Mälestused ja olevik segunesid mu mõttes. Iga samm mäelt alla lähendas mind jälle kohutavale tõele: hiiglaneitsile.

Nägin teda magamas mere rannal, murtud lilledes, õhetav ja õnnelik.

Ta juuksed olid taha heidetud kui hobuse lakk. Ta põu oli lahti ja rinnad liival nagu elavad talled. Lained puudutasid ta jalgu.

Siis mõistsin lõplikult: See on sinu surm. See on naine. See on meestesööjate maa. Tee midagi, või muidu sured sa siia!

Ja ma haarasin mõõga. Tõstsin selle kahe käega üles ja surusin hirmust suletud silmil kuni vanguni sinna kohta, kus ta süda tuksus, kus olin loetlematud korrad oma huuli hoidnud. Ma ei suutnud enam mõõka välja tõmmata.

Ta ärkas kiljatades. Ta tõusis põlvili, ta haaras kinni mõõgapärast, veri purskas ta käte alt.

Siis mõistis ta kõik.

Ta hakkas nutma valju häälega, ta pisarad segunesid verega. Ta langes kaeveldes kummuli, tõusis uuesti, katsus põlvili mu poole roomata, murdes käsi. Ta veri voolas lilledele, neid kaks korda punasemaks muutes.

See oli hirmus. Naise surm on hirmus.

Jooksin vene juurde, see libises lainetele, hüppasin venesse ja hakkasin kõigest jõust sõudma.

Nägin teda liival värisevat, kuulsin ta kaebusi. Ma usun, oleksin ümber pöördunud ja teda püüdnud veel aidata, kui mitte ööge poleks mu venet eemale kandnud.

Ta veri voolas liivale, voolas merre; nägin, kuis vesi punaseks muutus.

Mina aga sõudsin, sõudsin.

Päike vajus, meri oli vaikne, ainult kõrged hääletud ummikud käisid, tasa mu venet tõstes ja lastes. Saar kaugenes, ma ei näinud teda enam.

Kuid nägin veel hiiglaneitsi verd ning kuulsin ta nuttu.

Võis kesköö olla. Olin surmani väsinud, mu käed vajusid sülle ja silmad langesid kinni. Tundsin läbi suike, kuis vene hiigel-ummikuil tõusis ja langes.

Siis kuulsin, kuis õhku täitis vaikne häälitsus, kaebus, nagu oleks loodus ise kurtnud.

Haarasin uuesti mõlad ja sõudsin kui nõdrameelne. Ikka edasi, ainult edasi, ainult eemale saarest! —

Pean ma kõik jutustama, mis minuga hiljem juhtus?

Uitsin kaua võõrastel meredel. Kannatasin nälga, janu, tormi ja päikest. Leidsin palju säärast, mida olin tulles näinud, kuid ka palju uut.

Nägin vahel laevu, kuid laevnikud olid võõrad, õudsed, ei olnud inimesed. Leidsin saari, kuhu ei usaldanud minna, ja randu, kuhu ainult öösel lähenesin.

Merimadu ajas mind taga ja kolm päeva kandis mind merihobu, kes oli hänna jõhvidest mu venesangasse jäänud. Nägin vesihiiglaste võitlust ning kuulsin näkineitsite laulu.

Kuid miski ei pannud mind enam imestama.

Rändasin siis kaua võõrail mail, kuni koju jõudsin. Leidsin üles lapsepõlve nurmed ja salud.

Kuid keegi ei tundnud mind siin, ja mina ei tundnud enam kedagi. Samad inimesed, kuid kõik on mulle ometi võõrad. Näen ainult tühje nägusid, ainult varje veel.

Kas meie oleme inimesed? Ei, me oleme ainult lap-

sed, rumalad, pahurad lapsed. Tõelised inimesed elavad kuskil mujal, noil kaugeil saaril.

Mina olen neid näinud. Võib-olla olid nemadki veel kõige vähemad, teistest eemal, äärmisel saarel. Kuid juba nemad olid nii suured, et me neid ei talu.

Igavene igatsus jäi minu rinda. Mu süda oli kaheks kärisenud, ja miski ei teinud seda enam terveks. Teadsin, kui nõrk olin hiiglaste keskel; kuid miski ei lohutanud mind ka inimeste hulgas.

Inimlik, liiga inimlik oli kõik mu ümber! Liiga piiratud, liiga mõistuslik, liiga väike sellele, kes on elanud hiiglaste hulgas keset ääretust!

Ma ei võinud jääda oma koduküIla. Mul polnud enam kaasvanuseid, ei noormehi ega neide. Olin noor, kuid mu juuksed olid lumivalged ja mu samm raske kui tina.

Mis olid mulle veel inimese mõtted ja ettevõtted! Mis oli mulle veel inimtütre armastus!

Võtsin kätte rändamissaua. Palju aastaid on kulunud. Mul ei ole kodu.

Kuid suvisel õhtul, kui päike kaugel loodes laskub ja künkad punaga katab, peatun saua najal, ning ääretu igatsus täidab mu rinna.

Tahaksin heita kummuli maha, tahaksin palvetada päikese poole:

Oi maailmade valgus, võta mu valu oma kiiresse, vii mu igatsus merede taha!

Olen väike ja võimetu, kuid kui ma ei suuda seal elada, lase mul surra vähemalt seal!

Võta mu valu oma kiiresse, vii mu kurbus merele nimetule, nimetule saarele — kaugemale kui uni!

1915.

K U L D N E   R Õ N G A S

1

Jürgens astus surnuaia väravast välja. Ta peatus värava ees, nagu kaheldes, kuhu minna.

Õhtune tänav oli tühi. Kedagi ei liikunud. Kõik oli hääletu. Ainult vaevalt kuuldus peene vihma kahin kidura puiestee lehis. Oli läinud hämaraks.

Värava ees istus kaks santi: Ühel pool pime naine, suurrätt sidrunkollase näo ümber ning silme asemel sügavad lohud. Ja teisel pool täiesti jalutu vanamees mollitaolises madalas kastis, millel pisukesed puurattad all. Vanamehe maaniulatuvate käte otsas olid nahkpandlaga puusõõrid, mille abil ta end maad mööda pidi lükkama.

Jürgens pistis käe tasku, nagu oleks tahtnud santidele midagi anda. Kuid ta leidis taskust sõrmikud ja hakkas neid kätte tõmbama. Kindad olid niisked. Ta lähendas ühel ajal mõlemad käed näole: kinnastes tundus karbooli lõhna.

Igal pool tundus seda. Apteek oli ta läbi mürgitanud. Olnuks tal hing — seegi oleks rohulao järgi lõhnanud.

Suure vaevaga sai ta kõhnad sõrmed kinnastesse. Siis tõstis ta palitu kaeluse ja hakkas minema. Maa oli märg ja pehme. Vihma näis tihedamalt sihisevat kui enne.

Kahel pool puiesteed olid ühe- ja kahekordsed majad. Oli juba õieti hämar, kuid üheski aknas polnud veel tuld.

Siin-seal tuli mõni surnukirstu- või hauakiviäri. Akendel valendasid pisukesed lastekirstud, mõni hõbetups, traadist pärg või ingel palmioksaga.

Kaupluste uksed olid veel lahti, kuid neis oli pime ega näinud ühtki inimest.

Tänava käänakul vaatas Jürgens taha: mõlemad sandid istusid liikumata keset vihma. Vanamees oli veel enam kätele vajunud. Ta oli kui istuv koer.

Kõnniteed olid suurte ümarate kividega sillutatud, ja Jürgens komistas peaaegu igal sammul. See ainult tõstis ta pahurat tuju.

Temale tundus, nagu oleks talle ülekohut tehtud, teda täiesti asjata siia viletsasse soppi meelitades, kus tal enam midagi polnud peale hakata.

Muidugi, ema surm oli tedagi põrutanud. Ta oli küll kahekümne aasta eest kodust läinud, ja seitsme viimase aasta jooksul polnud ta ema enam näinud. Vähe oli tal mahti olnud temale mõeldagi. Kuid ometi oli see tema ema.

Nüüd oli seegi möödas. Nagu musta joone tõmbas surm üle mineviku.

Liiga hilja sai ta teate haigusest. Ta leidis eest õe lühikese kirja, tühja maja ja ema haua. Ta saatis õele postkaardi, ostis ema hauale pärja ning kavatses nii

kauaks siia jääda, kuni maja müüdud või vähemalt hästi üüritud.

See mõte sai ta tundmused jälle tasakaalu. Surm — see oli paratamatus, kuid ometi tegi see ta rahutuks. Ta polnud harjunud sääraste mõtetega ega tahtnudki harjuda. Elu oli ometi midagi hoopis muud.

Ta pöördus tänavale, mis viis alla linna. Väike must mees ristles ühelt kõnniteelt teisele ja süütas pika kepiga gaasilaternaid. Kaugelt kostis vankri põrinat. Ja see põrin äratas lõplikult Jürgensi.

Talle meenus ta enese ning õe saatus: üks kakskümmend aastat hommikust õhtuni apteegi leti taga või rohulao läpases õhus, ja teine niisama kaua sisemaa linnakeses joodiku mehe kõrval ühtesoodu kasvava lastekarja keskel, — niisugune oli nende elu.

Aastas kord või paar olid nad emale ja teineteisele kirjutanud. Tema teatas, et talle palka oli lisatud; õde, et tal jälle laps oli; ja ema, et kõik oli endistviisi.

Võib-olla olid neilgi kord teised lootused elu suhtes olnud. Kuid elu polnud hoolinud neist lootusist. Ja Jürgens oli lõpuks nõus eluga.

Oh ei, elu polnud mingi mänguasi. Ka tema oli rumalalt alganud. Oli tulnud suurlinna kui provintsiaal kunagi, oli rõõmutsenud ilusast ülikonnast, oli hullanud naistega.

Kuid tänu taevale, see oli varsti möödunud. Tal polnud üldse kirgi, vähemalt mitte pahede jaoks.

Naised — need nõudsid raha, tervist ja aega. Temal polnud midagi üleliiga.

Ta märkas varsti raha ja aja väärtust. Ja tema kollakas tiisikushaige nägu ei rääkinud igatahes naisteküti tervisest.

Siis mõistis ta, mis tema rahule tarvis läks. Inimesel

on kohustused ja kohustused toovad raha. Kõik, mis üle selle, on tuuletallus.

Ta mattus rohukaupluse tolmusse.

Iga kuu lõpul läks ta kord õhtul ühes teise selliga õllepoodi, tellis ühe pudeli ja kõneles asjust, mida kumbki tundis. Ning kord aastas sõitis ta patrooni perekonnaga pühapäeva õhtupoolikuks saartele.

Nad istusid siis restorani laua ümber, sõid võileibu ja rüüpasid õlut. Patroon armastas rääkida oma õpiaastaist. Ta naine tukkus kevadpäikese paistel.

Jürgens vaatles siis patrooni tütart. See oli kõhn ja kalkide näojoontega. Ta oli juba üle kolmekümne ning ilutu. Kuid Jürgensile oli see ükskõik.

Ta ise polnud ses suhtes parem. Ta nägu oli kollane, lühikeseks aetud juuksed meelekohal hallid ja käed luukõhnad. Kuid ta lootis, et see patrooni tütrele oli niisama ükskõik.

Sest mitte tundmustest polnud nende vahel kõnet. Ainult korraldada tahtsid nad oma elu, — see oli kõik, — iga päev ikka enam ja enam korraldada. Selles ongi inimese eesmärk.

Nüüd arvas Jürgens ühe sammu elu korraldusele jälle lähemal olevat.

Ta teadis: Amalie Karlovna ootas teda ja unistas ehk oma kuivi, kuid ometi nii häbelikke unistusi kitsas neitsikambris papagoi puuri ja kõhna fortepiaano vahel. Niisama teadis ta: äiapapa ootas teda arveraamatute, kümmelikarafi ning sõbralike nõuannetega.

Saatus oli ta eest hoolitsenud. Ta polnud tänamatu.

Ta astus üle puust silla. Üleval- ja allpool jõe rannal vilkusid mõned üksikud tulukesed. Teispool käsipuid mustas jõe voog. Eemalt aga kuuldus jonnakalt vankri põrin.

Selles põrinas tundis ta jälle oma kodulinna.

Jah, kõik oli siin endistviisi: seesama jõgi, needsamad tänavad ja kivimüürid aedade ümber ning pimedas mustavad puude ladvad üle müüride. Kõik oli endistviisi!

Laternad õhkusid sajus nagu ähmased valguskerad. Kaupluste akendes kumas tuli. Vesi tilkus kõhnu silte mööda. Mõni üksik käija ruttas riietesse mässitult tast mööda. Kuid miski ei seganud suurt elutust.

Nii olid nad siin kodus, mõtles Jürgens, üks maailmast maha jäänud, õnnetu ja mannetu rahvas. Raha, ainust tõelist väärtust — seda ei osatud siin teha.

Mis olid väärt kõik nende aated ja unistused ilma selleta! Mis oli kasu ühest või teisest rahvusest, kui rahvas on ometi rumal, räpane ja vaene!

Oh ei, teda ei võidud säärase lapsemänguga petta. Adolf Ivanovitš Jürgens teadis, mida tegi. Ta oli küllalt tark, et sest kaugemale näha.

Mis oli tal tegemist rahvustega! Venelasega oli ta venelane, juudiga juut, kodus aga rääkis saksa keelt. Sest patroon oli sakslane.

Kui ta midagi tundis, siis oli see haledus, et temagi oli siin sündinud. See oli talle elu algul nii palju takistusi teinud. See oli nagu tõbi, mis aastaid võttis, enne kui lahkus.

Kuid nüüd oli viimnegi side langenud. Nüüd tahtis ta oma asjad siin lõpetada, nii et neid ei tarvitse enam mälestadagi.

Mujal oli tema tee ja mitte neil mudaseil tänavail pehkivate plankude ääril, mille lõpus petrooleumilamp kurvalt tuikas.

Ta peatus kitsas põiktänavas ja astus läbi mustava jalgvärava õue. Vihma kahises ühtesoodu. Ta läks häältult üle rohtukasvanud kivide.

Õue lõpus mustas madal puumaja. Üheski aknas ei näinud tulekuma.

Maja otsas viirastas raagus puu. Pesunööril valendasid pimedas mõned palakad.

Siin oli Jürgens lapsepõlves mänginud: All õitsesid peenrad. Ülal laotusid lopsakad oksad. Kirju lind laulis lehe all.

Nüüd oli aed ammugi murtud, peenrad tallatud, puud raiutud. Vana õunapuu üksi veel laotas oma pehkinud õlgu. Kollane rohi ta ümber tõusis nagu räsitud harjas.

Jürgens seisis silmapilgu maja ees. Kuid siis kehitas ta pahaselt õlgu.

Ei olnud tema süda kinni neis kändudes ja kivides. Ka see puruhunnik oli ainult abinõu elu korraldamisel, mitte rohkem.

Ta astus lahtisest uksest sisse ja jõudis suurde, madalasse kööki. Tumedalt kostsid ta sammud telliskivipõrandal. Käsikaudu kobades katsus ta edasi minna.

Korraga kuulis ta pimedas peaaegu oma kõrva juures õudset pominat, ja keegi taotles ta käsi külmade sõrmedega.

Jürgens tardus hetke ehmatusest, ja juuksed liikusid ta peas. Kuid siis mõistis ta: see oli vana teenija Malle, kes oli juba ta sündimisel majas olnud. Nüüd püüdis ta teda oma hambutu mõmina ja luiste kätega lohutada.

Vastikusest vabisedes astus Jürgens teise tuppa.

Ta süütas küünla ja heitis märjad pealisrõivad. Tuba oli kütmata, nii et hingeauru nägi. Ta tõstis küünla üles. Kõik oli koristamata ja pehkinud.

Oli näha, vana Malle ei suutnud enam midagi teha. Nagu ritsikas truubis, nii elas ta veel tühja maja köögis!

Jürgens käis pahaselt paar korda risti üle põranda.

Ta vaatles seinu, mida katsid pleekinud tapeedid; mööbleid, mida koi oli puurinud; ta heitis pilgu mus-

tavasse söögituppa, kus ainult ümar laud nagu kilp valendas. Kõik see äratas temas võikaid tundmusi.

Siis võttis ta rõivad seljast.

Ta heitis voodisse ja sulges silmad. Ta sile pea lamas raskelt kui keegel padjas, kõhnad luised käed olid valgel linal välja sirutatud. Küünal põles vabinata.

Siis tundis Jürgens äkki voodipesu niiskust.

Ta avas silmad, tõusis istuli ja võttis kuue taskust märkmiku. Ta tuletas meelde päevaseid kulusid ja arvas kokku. Ta huuled liikusid, vahetevahel kirjutas ta küünarpeale toetudes mõne numbri.

Siis laskis ta käe raamatuga alla ja jäi mõttesse.

Ta oli liiga väsinud ja oleks pidanud õieti magama. Äkiline teade, sõit, siinsed hooled, — kõik see oli teda väsitanud. Kolmel ööl polnud ta maganud. Ta tundis liikmeis väsimuse palavikku. Ah, kui raske, kui raske oli ta pea!

Ta avas jälle silmad.

Ta poleks pidanud õieti siia sõitmagi, mõtles ta. Elu nõudis talt sel hetkel niikuinii palju. Liiatigi tuli ta liiga hilja ega võinud enam midagi parata.

Ta jäi vahel silmapilguks tukkuma, kuid võpatas kohe üles. Ta suutis koguni unesidki näha, kuid nii ebamääraseid, et ärgates midagi ei mäletanud.

Mõni asi meenus talle nii äkki, et ta otse ehmus. Kuid siis rahunes ta jälle: ta oli selle õiendanud.

Ta hakkas uuesti maja väärtust arvutama, ja ta palavik kasvas. Palju ei maksnud see puruhunnik, rohkem juba krunt. Ja ta tegi kavatsusi selle hinna kohta.

Siis meenus talle äkki, et ta kõiki tube polnud veel näinudki. Jah, siin oli söögisaal, elutuba ja köök. Kuid ta mäletas ju nii selgesti, et oli veel väike tuba, mille kaks kitsast akent ja pisuke uks viisid aeda. Selles toas oli ta lapsena elanud.

Ta tõusis voodis istuli ja vaatas vastupoolset seina. Seal oli uks olnud, ta mäletas seda. Kuid nüüd oli sein täitsa sile.

Ta hüppas kähku üles, haaras küünlajala ja jooksis seina juurde. Ta mõõtis põrandat sammudega ja katsus seina kätega ning mõistis: uks oli tapeediga üle kleebitud.

Nüüd meenus talle aastate tagant nagu läbi une: ema oli kirjutanud, kui raske on läbi saada; ta olevat nende lastetoa muust korterist eraldanud, et seda välja üürida; kuid keegi ei hoolivat sellest niiskuse pärast.

Veel täna tahtis ta seda tuba näha, — imelik palavik valdas Jürgensi, — otse praegu!

Ta rabeles nõutult siia-sinna, siis tuli Malle ta meelde. Ta astus köögi uksele ja nõudis võtit.

Mõni aeg kuuldus sealt arusaamatut mõminat. Siis pistis pimedast vabisev käsi esile. Kui Jürgens võtme võttis, püüdis jääkülm käsi jälle ta kätt paitada. Siis jäi ta tühja õhku rippuma.

Võti oli suur ja roostene.

Sõrmil kobades leidis Jürgens luku ja pistis võtme robinal läbi tapeedi. Lukk krigises, tapeet kärises pikkade lintidena ning uks avanes.

2

Imelikul kombel nägi Jürgens kohe tuppa astudes, et see oli valgustatud: hele päike paistis aknaist ja avatud uksest. Ta pani küünla tagakätt teise toa lauale ja vaatas ümber.

Tuba oli pikk ja kitsas. Seinu peitsid pleekunud tapeedid. Akendel rippusid vanad tüllid. Pisukeste valgete lapsevoodite kohal oli mõni pilt murenenud raamis.

Kuid silmipimestav päikese helendus, mis tungis läbi okste ja tüllisilmade kui sõelast, muutis kõik nooreks ning sätendavaks.

Õde Anna istus lävel, jalad aeda, nukk süles. Ta heledad juuksed olid seotud kahte õhukesse palmikusse ja nende otsa sõlmitud punased paelakesed.

Nad vaatasid hääletult nukku, mis lamas tütarlapse rüpes. Selle sinised silmad olid pärani ja roosad käed laiali.

Siis läksid nad aeda.

Õunapuu oli üleni õites. Sõstrapõõsad olid must-lopsakad. Kohedad peenrad aurasid hommikupäikese all. Siia-sinna sadas õunapuu õisi kui lund.

Nad istusid puu alla ja hakkasid mängima:

Nukk oli just praegu ärganud. Ta pesi palge, kammis juuksed ja võttis võõraid vastu. Esiti tuli sipelgas, siis lepatriinu, viimaks tigu.

Nukk istus võilill-sohval, jõi hommikukohvi õunapuuõilme-tassist ja ajas võõrastega juttu.

Siis läksid külalised koju: esiti jooksis sipelgas, siis lendas lepatriinu, viimaks roomas tigu, sarved püsti kui pisukesed rusikad.

Nad väsisid mängust ja istusid hääletult.

Mõni lind vaevalt vidistas lehe varjus. Muld lõhnas. Oli nii liikumatu, et isegi päikese kiired paistsid lehe vahelt, — nagu hõbedane ämblik kudus kuldniite.

Siis äkki kuulsid nad imelikku häält: tänavat mööda lähenes hele kõlin, nagu oleks rändav mängumees pilli löönud.

Nad kuulsid seda peaaegu ühel ajal, tõstsid pead ja kuulatasid. Hääl lähenes, vahel vaikis ta silmapilguks, kuid siis kostis jälle õrn tilin, lähemal ja selgemalt.

Ühel ajal hüppasid nad üles ja jooksid värava juurde, kuid kõlin oli neist juba mööda läinud. Nad jooksid

tänavale, kuid nägid veel, kuis miski hele päikese paistel välgatas: suur kuldne ratas, mis läks hüpeldes üle kivide. Siis kadus ta aia nurga taha.

Sõna lausumata hakkasid lapsed talle järele jooksma. Nad jooksid mööda vaikseid puiesteid suurte aedade vahel. Lõppesid rohtunud tänavad, algasid põllud, — lapsed aga jooksid.

Nad hoidsid teineteise käest kinni. Anna oli unustanud nuku enese kätte, selle juuksed hargusid lahti, nagu peotäis linu lehvisid nad ta taga.

Nad ruttasid kuldse rõnga hääle järele. Vahel kaotasid nad selle kõrvust, siis peatusid hetkeks ja kuulatasid lõõtsutades.

See kostis vahel kui moosekandi triangli hääl, mida see õuest õue käies teraskepiga tilistab, — ja nad ootasid, kus ta peatub ning laseb leierkasti serval punast ahvi tantsida.

Vahel jälle näis see nii, nagu oleks keegi sõitnud kaugel kuljustega, — ja nad ootasid, mil vankritäis laulvaid mehi nende kohale jõuab — kuljuste, lehvivate rätikute ning pilliga.

Mõnikord arvasid nad koguni õhetava palgega poisikest nägevat, kes hõbedase kepiga seda kuldrõngast ajas. Ta lehvivail juustel oli kullatud kübar ja jalgade küljes pisukesed tiivad, nii et ta nagu lennates läks.

Tee tegi käänakuid, tõusis mäkke ja laskus orgu. Nurmed rohetasid. Siin-seal sinas noor kaasik. Lumivalge pilv jooksis ühes nendega üle lillelise luha.

Siis jõudsid nad maanteel suurde rahvaparve. Tolm tõusis jalgade tüminast. Päike lõõmas punasena. Kõik kihutasid ühes nendega kuldse rõnga järel.

Nad püüdsid rahvamurrus teineteisest kinni hoida. Kuid lõõtsutavad inimesed tungisid nende vahele,

higised käed kiskusid nad lahku. Nad ei näinud enam teineteist, kuid jooksid vahetpidamata.

Mida kauem jooks kestis, seda vihasemalt pingutas igaüks jõudu. Nende visadus hakkas ühest teise, nad rususid peale, kukkusid kummuli ja tugevamad jooksid taha vaatamata edasi.

Tolmupilvis viirastus poisikesele rõnga välge ja läbi jalgade müdina selle kõlin. Talle näis, nagu oleks ta elu selle kaugel heliseva rõngaga ühes veerenud.

Ta eraldus mõnikord muist, lõikas risti üle niidu nurga, ronis äkilisi kallakuid mööda üles. Siis eksis ta metsa, kõik oli vait, kõlinat ei kuulnud, päike paistis läbi latvade.

Kuid siis kihutas ta jälle edasi.

Ta tallas üle lillepuhmaste, kuid tal polnud aega neid noppida. Ta hüppas janusena üle allikate, kuid tal polnud mahti juua.

Siin-seal viirastus ta lähedal kuldne rõngas. Ta kahmas seda põõsaist, kuid haavas käsi. Ta kuulis selle tilinat raiesmaa kännustikus, kuid ei näinud teda. Metsameeste tuleasemeil nägi ta tuhas selle jälgi, kuid ei tabanud.

Ta jättis jälle metsapimedikud, leidis teid ja inimesi. Tee tolmas kõrgel rannal. All sinas järv. Kolmenurgelised purjed valendasid päikesepaistel. Tema aga jooksis.

Vahel tuli tal veel nagu läbi une meelde kodu, ema ja õde. Talle näis, nagu oleks ta ääretu kaua teel olnud. Kui uneks näis muutuvat elu.

Kuid siis äratas teda jälle kuldse ratta kõlin. See näis talle lähenevat, ootavat teda esimese teekäänaku taga. See näis niisama väsivat ja puhkavat teeäärsel kivil nagu temagi. Ainult viimne pingutus, ja ta saavutab selle.

Ta jalad olid haavus, kuid ta ei hoolinud sellest. Ta oli nõrkemiseni väsinud, kuid jooksis!

Päev kulus alla. Ta oli teinud hiigelringe. Nurmed läksid sinisteks. Ta pöördus jälle linna poole. Selle aknad põlesid.

Ta kuulis veel vaevalt rõnga helinat kui läbi udu. Ta ümber polnud enam kedagi. Ta lonkis pool-joostes kõrgete puude all. Tänav oli täis nagu sinist udu. Kuskil lõi kell. Ta tundis suurt väsimust, otsekui oleks juba palju aastaid jooksnud.

Siis äkki tundis ta jälle tuttaval tänaval olevat. Jah, siin oli ta vanemate maja.

Ta jõudis värava kohale ja kuulatas: kuskil kaugel tilises veel rõngas, kuid see tilin jäi ikka nõrgemaks ja nõrgemaks, kostis otsekui ta pea kohal, värises ja kustus siis nagu õhku sulades.

Ta astus aeda.

Läbi teispool tänavat kasvava kõrge puurühma heitis madal päike laia valguslaine. Kogu aed oli täis seda kollast kuma.

Ta peatus keset aeda ja vaatas enese ümber.

Talle näis, nagu oleks siin päeva jooksul midagi muutunud:

Rohi oli pikaks kasvanud, maha pannud ja mädanes paiguti. Puud, mis hommikul õites, olid nüüd õunu täis, need langesid aeg-ajalt iseenesest, põrusid lõhki ja mädanesid lopsaks rohus. Kogu aeda täitis pehkinud puu ning kopitanud rohu lõhn.

Kõik oli nii imelik!

Toa uks oli endiselt pärani. Ta astus sisse. Tuba oli tühi. Kuid läbi eesriide pitside voolas siiagi kurb valguslaine. Kõik oli kollane, liiga kollane!

Ja ses kollases valguses tundus kõiges midagi kurba

ning mahajäetut. Lihtne mööbel oli iganud, näopildid seintel vanemaks läinud, otsekui elavad inimesed.

Ta peatus toas mõne silmapilgu. Kõik oli vait. Kõik oli nii võigas! Ja hirmunult paiskas ta teise toa ukse lahti ning hüppas sisse.

3

Tuba oli pilkaspime. Tundus jäist külmust nagu hauas. Jürgens jäi põrutatult seisma. Siis meenus talle: ta oli ju küünla lauale jätnud. Käsikaudu kobades leidis ta küünlajala, kuid küünal oli alla põlenud ja rasv ammugi hangunud.

Ta hüüdis Malle järele, kuid keegi ei vastanud. Ta hüüdis teine kord, kolmas kord, kuid kõik oli vait.

Pahaselt pomisedes hakkas ta siis köögi poole komberdama. Paar korda riivas ta nägu ämblikuvõrku, huupi kätega õhku vehkides katsus ta seda kõrvale heita.

Ta jõudis kööki, kuid ka siin oli külm, nagu poleks kaua aega enam lõukasse tuld süüdatud. Tundus jahtunud ahju savilõhna. Vaevalt õhkus pimedas madala akna kitsas nelinurk.

Jürgens kuulatas. Kõik oli vait.

Käsikaudu kobades lähenes ta voodile. Ta põlved põrkasid vastu lavitsat, ta sirutas käed ja kobas hunnikusse heidetud räbalaid.

Ta sõrmed puutusid inimese kaela, kuid see oli jääkülm. Ta tõstis riided üles ja pani pihu eide rinnale, kuid see ei liikunud.

Eit oli surnud. Tundus juba märgatavalt laiba lõhna.

Ilma et enam oleks peatunud või millelegi mõelnud, tuikus Jürgens tagasi oma tuppa.

Ainult mingi hämar mõtte vari liikus ta peas: alles mõne silmapilgu eest olin ma ju siin toas, eit andis mulle võtme, astusin hetkeks välja, — ja nüüd tagasi tulles on küünal lõpuni põlenud ning eit ammugi surnud —.

Kuid ta ei mõtelnud seda mõtet lõpuni, vaid istus voodi servale.

Ja jälle liikus mingi mõtte kuma ta ajudes: kus käisin ma hiljuti, — õunapuud olid õites, õde mängis, — kuldne rõngas tilises, maantee tolmas, päike leegitses, — õunad langesid puist ja lõhkesid, tuba oli täis kollast kuma, — kus käisin ma hiljuti —?

Kuid enne kui oleks sedagi mõtet lõpuni mõistnud, langes ta kummuli voodisse, pool-riides nagu oli.

Une hall loor vajus üle ta pea.

Kuid ta unigi oli nagu mingi viirastus, mis ta kohal hääletult huljus ja aeg-ajalt pelgus. Ähmast pimedust lõikasid hallid kiired, veeresid kaharad kerad, langesid kuulmatult kahused sulgpadjad. Ta mässis enese unne kui palakasse.

Kuid läbi selle unede loori valdas teda ääretu kurbus. Ta süda oli lõhkemas põhjatust valust. Ta peitis silmad kätesse, ja pisarad valgusid ta sõrmi vahelt.

Kidur päev koitis madalas aknas. See oli peaaegu niisama pime kui öö.

Pehkinud mööbel viirastus läbi hämara. Kõikjal oli riideid, oli seljast kistud ülikondi, lahtirullitud kangaid, voltipaisatud vaipu, — riided magasid kui kerratõmbunud õudolendid vahariidesel põrandal.

Jürgens istus riidehunnikul, pea käte najal.

Kõik kohad olid täis varje. Neid tuli ühtesoodu üle õue. Varjud liigutasid päid, viipasid kätega. Varje tuli alla kui redelit mööda taevast.

Jürgens kuulis nende kutset. Ta ajas palitu selga, tõmbas kaabu silmile ja läks välja.

Oli jälle õhtu. Vihma sadas.

Ta uitis siia-sinna mööda tänavaid. Ta eksis kaua keset puid ja maju, tulesid ning varje. Linn näis olevat tundmatu. Vahest unes oli ta kord näinud neid tänavaid ja aedu. Siis leidis ta enese jälle õues laastatud õunapuu all.

Ta seisis kaua mõttes.

Ta oli kõik unustanud. Oli unustanud suurlinna ja ootava mõrsja. Oli unustanud, miks oli siia tulnud. Oli unustanud, et pidi siit ära minema.

Midagi muud püüdis ta meenutada. Midagi, mis teda veel praegu oli ümbritsenud, mis oli kui lõhn, kui paljas hääl —. Nagu unenäos taotles ta teise unenäo uduseid ning kaugeid jooni.

Ei olnud enam vahet öö ega päeva vahel. Valgustus püsis ühesugusena, varjud ei muutunud, vihm vihises läbi hämara, — ka seda ilma oli ta ainult unes näinud. Kõik oli veel ainult unes. Midagi polnud enam tõelisuses. Tõelisus oli ammu üle elatud.

Elu võttis õudse, viirastusliku kuju.

Vahel hommikuti eksis Jürgens turule. Ta uitis ilma midagi nägemata inimeste ja loomade vahel. Äkki kuulis ta läbi rahva sumina kellukese häält ja ruttas selle poole. Kuid siis nägi ta kurinaid hobuse kaelas ning läks nukralt eemale.

Siis juhtus ta linnast välja. Kahel pool tee ääres olid lagedad nurmed. Vares istus rõugu harjal. Tuul lõõtsus õrnalt raagus puis nagu pill. Ta kuulatas.

Siis äkki nägi ta puude taga midagi vilkuvat. Ta hakkas jooksma, huupi üle nurme. Kõrrestik oli märg, ta jäi nätskesse maasse jalgupidi kinni.

Korraga seisis ta tuuliku ees. See pööras raskelt keset

sadu oma tiibu. Ta silmad saatsid mõne aja märgi purjesid. Siis läks ta jälle oma teed.

Ta eksis puiestikku. Selle raagus oksad olid täis imelikke ootamatusi. See oli üllatavate võimaluste mets. Ta kõndis varvastel ja kuulatas. Kuid ainult vihm rabises varisenud lehil.

Ta pöördus linna poole. Taha vaadates nägi ta, kuis läikiva kaelusega must koer ta jälgi mööda tuli. Ta jooksis koera poole, kuid see hüppas õhku ja kadus puulatvade taha.

Õhtupoolikul viis tee ta jõe kaldale. Juba kaugelt kuulis ta kõlinat ja ruttas jooksujalu. Kuid sadamasse jõudes nägi ta, kuis lodjamehed ketti vinnasid. Mastide odav värv jooksis vihma käes puud mööda alla.

Jõe ranna madalas linnajaos käis ta õuedes. Ühel trepil mängis kaks juudipoissi kuljusega. Neil olid käharad pead, mustad silmad ja tumepunased huuled.

Jürgens haaras kuljuse järele. Kuid siis heitis laps selle õhku ja hüppas ise järele. Teine poiss haaras õhus kellukese. Ja Jürgens nägi, kuis nad kuljust käest kätte heites üle maja katuse kadusid.

Ta ruttas teise õue, et neile vastu jõuda. Kuid võõrastades leidis ta siin keset õue laua ja laual verise sea. Selle kõrval seisis mees kääritud käistega, nuga pihus.

Kuid kõige rohkem üllatusi pakkus õhtu.

Jürgens vankus plankude ääril, oksad raputasid puiesteil vett ta kaela. Ta eksis majade rägastikku.

Kell lõi tornis, latern valgustas punast müüri, mööda silti jooksis vesi, apteegi aknal paistsid tuled läbi klaaskuulide punaste, siniste ja roheliste hiigelsilmadena.

Näokattes inimesi tuli vastu: pajats, arlekiin, kolombiin, moorlane, korstnapühkija ning leierkastimees.

Ta kuulis tamburiini häält ja läks sinnapoole.

Kuid põiktänavas tuli vastu hall vanamees ja viskas näkku konfetipuru. Siis jooksis ta suurt kotti raputades eemale. Vesi leotas konfetit. Jürgens seisis mõttes.

Mitte see! õhkas ta ja hakkas edasi minema. Mitte see!

Siis hakkasid varjud kasvama. Punaste mantlitega mehed mängisid jalgpalli. Mingid võrud jooksid läbi õhu. Jürgens rabeles nende järele, ja ta pea oli lõhkemas valust.

Milliseid asju nägi ta siis tänaval!

Tundmatu riigi sõjamehed marssisid voolavas vihmas. Vanker jooksis ühele ja hobune teisele poole. Inimesed kasvasid silmapilgu jooksul hiiglasteks ja vähenesid siis jälle pisukesteks kui putukad.

Palju varje oli neil ajul õhus. Kliima oli küllastatud viirastustega.

Vahel nägi ta väljudes, kuis kari lapsi hakkas ta järel käima. Nad osutasid ligaste kätega ta poole ja karjusid. Siis hakkasid nad teda kivide ja mudaga loopima. Ta pistis jooksu, lapsed järel.

Kuid sealsamas tundis ta, et tema ja lapsed paigal seisid, nende ümbrus aga jooksis mööda. Jooksid puud, majad, vankrid ja kirikud. Punane torn jooksis mööda ning hõljutas rohelist katust!

Ja ta hakkas naerma, naeris nii, et pisarad silmi tulid. Lapsed peatusid imestades ja läksid eemale. Ta jäi üksi keset tänavat.

Siis tundis ta äkki kurbust südames. Ta läks allakummardatud peaga ja nuttis. Ta süda oli lõhkemas valust.

Mitte see! pomises ta silmi pühkides. Mitte see!

Ta püüdis ärgata, kuid ei suutnud.

Hämaralt mäletas ta veel valgustatud lastetuba, mängu aias ja jooksu kuldse rõnga järel.

Sinna tuppa oleks ta tagasi tahtnud! Sinna õnnemaale! Sinna õitsva õunapuu alla!

Ta tegi katseid, kuid ei leidnud enam ust. Ta teadis, et see oli peidetud mööbli ja tapeedi taha. Sellepärast kangutas ta kapid ja voodi keset tuba, kuid ei leidnud ometi.

Siis hakkas ta tapeeti seintelt rebima. Siin-seal oli sein niiskuse söödud ja paber langes suurte lahmakatena. Kuid siis oli see jälle sitkelt seinas kinni, ja ta pidi väga peent ning hoolikat tööd tegema.

Kulus palju aega, enne kui seinad olid täiesti alasti. Ja ometi, uks ei tulnud nähtavale!

Ta vaatles uimaselt rüüstatud seinu. Mõnes kohas olid need hallitusest rohelised, mõnes koppest mustad. Mõnes kohas oli tapeedi alla krohvile vanu ajalehti kliisterdatud.

Need olid ajast kollased ja trükitud moest läinud kirjaga. Ta katsus neid endamisi veerida, küünalt kõrgel hoides, neid muistseid asju ja ammusi juhtumusi.

Siis hakkas ta käsi küünlaga värisema.

Ta nägi musta risti ja selle all enese nime. Ta oli surnud. Tundmatu leheneeger jutustas veeru serval väikese kirjaga ta elu.

Kui palju lootusi oli ta noorena andnud! Kuid need kaunid õied ei kandnud iialgi vilja. See oli ebaõnnestunud, tühjakulunud elu.

Ta oli enesele teised sihid ja teise ümbruse valinud, kui oli oodatud. Surnud oli ta kõigele loovale ja tegevale. Ta oli ainult enesele elanud, — ning see oli niisama palju, nagu poleks ta elanudki!

Ja kui kohutav oli ta elu lõpp olnud!

Ema surma järel oli ta jälle pika vaheaja pärast kodulinna tulnud. Üksi ja kõigile võõrana oli ta siis

elanud, kuni jäljetult kadus. Palju hiljem leiti ta laip linna taga turbahauast.

Rahu tema põrmule!

Jürgens istus põrandale ja pani küünla enese kõrvale. Ta vari langes suurena ja mustana seinale ning lakke. Nii istus ta kaua, nägu üles tõstetud.

Jah, võib-olla, mõtles ta. Võib-olla oli selle vana lehe sõnum õige ja tema oli ekslik. Seal oli tõde, tema oli paljas uni.

Kas peab und tingimata keegi nägema? Kas ei või uni iseenesest olemas olla, nagu on mõte raamatus olemas, kuna selle mõtleja juba ammu on põrmuks varisenud? Kas ei ela viirastused omaette elu, ilma et neid keegi näeks ja nende olemasolu aimaks?

Kõik sai talle äkki selgeks.

Paljas uni, paljas viirastus oli temagi!

Ta oli ainult veel enese mälestus, ainult mõte iseenesest. Ta oli hiljaksjäänud unistus, kuna unistaja juba ammu kadunud. Ta kannatus oli ainult õhkujäänud ohkus, nagu lehe värin, kui tuul juba ammu oli vaikinud.

Ta tundis enese õhukeseks muutuvat kui vari ja kergeks kui kuma. Tal polnud enam muud tarvis kui ainult tahta, et oma seisukohta ning kuju muuta. Ta oli ainult veel mingi aimus, mingi idee.

Sel ööl oli taevas imelikult valgustatud. Märjad pilved õhkusid kollakalt nagu mingi nähtamatu kuma paistel. Maa oli ähmase looriga kaetud.

Jürgens liikus hääletult mööda tänavaid. Ta läks jälle läbi linna, tuli alla jõe äärde, peatus sillal. Ta vaatles kaua voogu.

Järele jätmata vajus vesi hämaras. Nagu kõige liikuva ja kaduva võrdkuju oli see kujutu ollus seal all: veepiiskade müriaadid pilvede kollases valguses.

Miski tundmatu jõud kandis Jürgensi läbi pimedate tänavate. Ta leidis enese jälle ülal surnuaia juures.

Suured raudväravad olid kinni, kuid kaks santi istus värava ees: silmitu naine ja jalutu mees mollis. Nad istusid liikumata, pead alla kummardatud, nagu surnud.

Kuid kui Jürgens neist möödus, laskus jalutu kätele, kummardus pimeda kõrva juurde ja sosistas õudse häälega:

«Too mees on surnud!»

Tõesti, ta oli selle unustanud. Ta oli seda lugenud ja kõik muugi tunnistas selle poolt. Selles ei võinud enam mingit kahtlust olla, kui juba kõrvalisedki seda märkasid.

Ta läks ja püüdis oma elulugu meenutada. Võib-olla talle on liiga tehtud, ta elu sisemiselt ei võinud keegi kõrvaline mõista. Kuid selle välised sündmused olid igatahes õieti märgitud.

Nii elavalt mäletas ta veel oma surma:

Oli olnud nihke öö, kollased pilved rippusid madalas, lombid õhkusid kui fosforist.

Ta oli niisama nagu nüüdki imelikke meeleolusid üle elanud. Hulk sügavaid tõdesid oli talle äkki paljastunud. Ja ta oli niisama väsinud kui nüüdki.

Seda aega meenutades oli ta jõe äärde turbahaudade juurde jõudnud. Pilvede valgusel nägi ta siin-seal enese ümber suuri neljanurgelisi haudu mustavat. Nende vahel tõusid lõigatud turba mustad püramiidid.

Ta läks kahe haua vahel kitsast maariba mööda. See muutus ikka ahtamaks ja ahtamaks. See vabises ta all kui pinguletõmmatud nöör, nii et ta pidi kahele poole väljasirutatud kätega kõndima.

Ah, kõike seda mäletas ta veel nii hästi!

Ka tookord oli niisama. Niisama vabises maariba ja

niisama uimastavalt tundus soogaaside ning turba lõhn. Kuis kõik on korduv!

Äkki murdus maa ta jalge all.

Ta rabas kätega õhku, ta sõrmed said kinni järsust kaldast, kuid see pudenes käte vahel. Ta kahmas veel paar korda, kuid niisama õnnetult. Siis kadus ta pea vee alla. Kõhnad käsivarred rabelesid veel mõne hetke nagu puu raagus oksad, kuid siis kadusid needki.

Pilved lõid lahku. Üle kõleda maastiku kerkis helekollane täiskuu. Kuu valgel tõusis kaks hõbedast mulli tõrvmustale veepinnale.

1916.

KEISERLIK KOKK

1

Esimene suvistepüha — neid harvu päevi, mil restoran oli suletud ja Metslov täitsa vaba. Palju neid ju aastas polnudki — ainult kaks-kolm. Ja nagu muidu olid sunnitud pidevalt rakkes olema, nii säärasel erandpäeval puhkama. Ning mõlemad olukorrad koormasid õieti ühteviisi. Sest sellise sunnipärase puhkuse kasutamiseks polnud tal kujunenud mingeid harjumusi. Ega osanud tänastki päeva võtta nõnda, et oleks sellest tõelist rõõmu tundnud.

Ta magas küll keskhommikuni. Ja püüdis pärast seda ka oma perekonnale elada. Kuid poeg ja tütar olid juba hommikul kodunt kadunud ning naine oskas ainult toriseda. Korter tundus kuum ja haigutamapanevalt igav. Ning isegi kärbsed vaevasid erakordse õelusega, hoolimata varasest ajast.

Ja Metslovi haaras äkiline vihapuusk. See oli temas küdenud juba kaua aega. Seda põhjustasid ta keha-

line ja vaimne väsimus ning tüdimus kõigest. Nüüd kippus see pinnale prahvatama.

Ta ei vastanud naisele enam midagi, vaid otsis esile oma pühapäevaülikonna. Vähe oli tal mahti olnud seda kulutada, ja sellepärast oli vähe põhjust ka uut muretseda. Nagu see ei vastanud enam päevamoele, nii ka tema paisunud kehavormidele. Ümmarguse hännaga jeerok oli pingul kõhu ümber ja päratu kõrge püstkrae kägistas kurku. Ega olnud panama-kaabugi enam esmavärske. Ja ainult hõbenupuga kepp vastas veel kõigile aastaaegadele ning eluigadele.

Nii varustatuna lahkus ta sõnalausumata kodust.

Ta läks oma tänava lõpuni, läbis aeglaselt inimlageda pargi ja laskus mööda mäerinnakut alla kesklinna. See oli ta igahommikune ja hilisöine teekond, rutates ametisse või koju puhkama. Nüüd polnud kuhugi ruttu, nagu polnud sihtigi.

Ta tahtis pääseda ainult inimeste seltsi, kes ei meenutaks ta igapäevast ümbrust. Näha mingit liikumist, mis ei sarnaneks tammumisega köögilaua ja pliidi vahel. Lihtsalt unustada.

Päike kallas avarale raekojaväljakule keskpäeva valgust ja taevas katuseviilude kohal oli silmipimestavalt hele. Kuid tänavad olid tühjad, ärid suletud, kogu linn nagu surnud. Kõik, kes aga kaela kandsid, olid kadunud — jõele, linna ümbrusse või kaugemalegi maale. Vahest elati veel linna ääreaguleis, poristel õuedel, soistel kapsamaadel. Siin keskuses aga liikus ainult mõni üksik inimvari — ja seegi ikka eemale rutates.

Metslov polnud arvestanud tänase erandpäeva meeleolu. Ei aimanud, et see kehtis mitte üksnes tema, vaid kõigi teistegi kohta. Ja ta tundis äkki meeltmasendavat igavust.

Et peabki inimene nii üksik, nii mahajäetu, nii sugulaste-sõpradeta olema! Ei märka seda keset argipäeva rähklemist, küll aga säärasel vabal, ajarohkel erandpäeval. Siis ei tea, mis teha või peale hakata. Pole enam nii noorgi, et oleksid võinud lohutada linnataguseid lõbustuskohad või võõrad naistenäod. Ei, toda poolvintis lõbutsemist kuulis ta niikuinii iga päev. Ja naised — oh, nende aeg oli ammugi möödas. Oleks tahtnud kohata vaid inimest, sõpra, kaaskannatajat ses olemasolu igavuses. Kuid just selliseid polnud...

Ta tegi siiski jalutuskäigu piki jõeranda, ühest sillast teiseni. Jõge piirava betoonseina taga tõusid otse veest lopsakad paju- ja toomingapõõsad. Vastasrannalt paistis niisama lokkav haljusmüür. Ja selle roheluse raamis voolas aeglane jõgi heleda päikese all. Kuis oli siin kõik sellest peale kasvanud, kui Metslov seda viimast korda lähemalt nägi! Ja kui kaunis paistis hõbedaste lehtede värin tõmmult kiirgava veepinna kohal!

Kuid see ilu tegi ka miskipärast kurvaks ja sundis enese üksindust veel teravamini tundma.

Jõudnud uue sillani, pöördus Metslov juba mööda pargi siseteed tagasi. Kõrgete puude all ainult mõni üksik möödamineja: eit lapsevankriga, poisike õngevabega, tütarlaps kaubakspakutava kannikestekimbuga. Kuid kellele siin pakkuda? tundis Metslov talle kaasa. Ei olnud kedagi, kellele enesegi üksindust pakkuda. Või kui oligi, siis ei tahtnud seda enam teha.

Nii lähenes talle piki alleed pruunis ülikonnas mees, keerutades tüsedat keppi, kaabuserv silmil. Toda meest Metslov juba tundis: oli kriminaalpolitseinik ja külastas tihti nendegi lokaali. Ning nad kergitasid teineteisest möödudes kübarat.

Kuid ka see mees näis täna igavust tundvat. Ja Metslov imestles: kas peaks olema temalegi see päev

erandlik, tema seisukohast sisutu, olemisotstarbetu? Äkki on lakanud toimimast inimliku egoismi, pahe ja roimarlikkuse vaistud? See oleks aga niisama hea, kui lakkaksid universumis toimimast füüsika seadused...

Kord kuulis Metslov kokapoisse omavahel salapäratsevat: tol kriminaalil olevat ta kepis kaheteraga mõõk; häda korral tõmbab välja ning torkab! Nõnda siis peituks tolle õlgkaabu ja igavuse taga ometi midagi sügavamatki... Ja Metslov muigas sapiselt.

Mõne aja pärast möödus tast teinegi tuttav. See oli ajakirjanik, siitsamast lehetoimetusest. Ja kohe näha, et oli tal olnud ränk öö: käik ebakindel, silmad klaasised. Kes teab, millises urkas oli jälle öö veetnud. Ja nüüd sel erandpäeval, kus kõik lokaalid kinni, ei saa kuskilt peaparandust!

Metslov põlgas vaistlikult selliseid tüüpe. Seal's on nende haridus, poliitikatarkus ja kirjutamisoskus! Kõigi keerukate juhtkirjade taga vaid üks probleem: kuidas pead täis saada! Ning Metslov käänas näo kõrvale, et ajakirjanik teda ei märkaks ega tuleks vahest võlgu norima.

Aga veel kolmandatki tuttavat pidi ta kohtama. Selle räbaldunud kogu ristles ta ees ühe põõsarühma juurest teise juurde, kükitas nende alla, painutas oksi kõrvale, vahtis teraselt, ohkas ja siirdus edasi. Oh, seda mehikest tundis Metslov eriti hästi. Oli kord nende eneste lokaali kärumees, hakkas siis juurdlema elu keerdküsimuste kallal ja oli nüüd nii kaugele jõudnud. «Joonas, mis sa otsid?» päriti temalt. «Otsin iseennast,» vastas ta murelikult. «Ja ei leia?» — «Ei leia! Oli just siin, aga nüüd ei leia!»

Metslov väristas vastikusest õlgu. Ta oli jõudnud juba väljakule politsei- ja pangamaja vahele. Mis esitaks tugevamini — otse käsitsihaaravalt reaalsust kui

mitte need asutised. Aga vaat just nende seinte varjus käib inimene ringi ja otsib iseennast! ...

Metslov tundis jalutuskäigustki tüdimust. Selle kontrastpildid ärritasid ja väsitasid. Oleks tahtnud peita end selle erandpäeva meeleolude eest. Olla jälle tõeliselt üksi.

Ta oli jõudnud parajasti põiktänavasse oma lokaali ette ja peatus hetkeks. Tänavapoolne sissekäik oli suletud ja akendel luugid ees. Metslov astus aga väravast sisse ja ületas õue. Selle munakividest hõõgus isegi säärasel soojal päeval niisket jahedust. Kõrged seinad ümber olid määrdunud ja aknad tuhmilt elutud, nagu kaega kaetud. Ta läks õue sopini, avas oma võtmega köögiukse ja lukustas jälle enese taga.

2

Igal tööhommikul oleks tulnud siin sedamaid kokamüts pähe ja kittel selga tõmmata ning tegevusse asuda. Oleks kadunud varsti sellesse kärinasse ja särinasse, töötades ise ning kamandades teisi.

Nüüd valitses siingi erandpäeva vaikus. Ainult laest rippuval liimipaberil pirises kärbes ja kraanist tilkus pisarhaavu vett. Pliidid vaevu mäletasid vana sooja ning läägevõitu köögilõhnugi oli vähem.

Metslov kuulatas hetke toda kärbsepirinat ja veetilksumist. Siis viskas ta kaabu ja kepi lauale ning heitis nagu kedagi otsides pilgu teistesse ruumidesse.

Kohe vastas, üle koridori, eraldatud tolmuste portjääridega, oli suur söögisaal. Siit-sealt suletud luukide tagant ja luitunud eesriiete vahelt langes selle parketile võbisevaid valguskiiri. Toolid olid asetatud laudadele, jalad püsti. Ja kogu saal oma kassikullast seinte ning laega näis päratuna.

Kui ruttu võib ometi mõni ruum kaotada elulõhna! Alles eile oli siin pulbitsenud inimlik sõnaloba, edevus ja ülbus, rahajaht ning unustamishimu. Aga varsti võib siin näida nagu Tutanchamoni sajandeid suletud hauakambris . . .

Ühes saali otsas oli samuti portjääridega eraldatud hämar puhvetiruum oma kinniste kappide ja vitriinidega. Teises aga tõusis muusikapoodium vaevalt viirastuvate noodipultide ning seina vastu toetatud kontrabassi sargaga. Ja siis selle kitsa koridori ääres rida üksikkabinette — kõik täitsa pimedad.

Jah, see koridor — nagu kaevikujoon kahe rinde vahel. Ühel käel võltsluksuslik, kuid ikkagi esinduslik restoran, teisel aga omaette elav köögimaailm.

Neid võiks võrrelda näitelava ja teatrisaaliga, mõtles Metslov. Seal ühel pool loodi ja serveeriti suupäraseks, teisel nauditi ning seediti. Koridor nende vahel nagu rambisüvend.

Kumb on aga tõeliselt tähtsam? küsis ta. Oleneb sellest, kummalt poolt vaadata, vastas jällegi ise.

Küllap pidasid need saksad seal saalis end võrratult tähtsamaks. Nende pärast ja nende kulul see lokaal ju eksisteeriski. Need olid elu pärisperemehed, portjääritagused aga ainult nimetud heloodid, keda vaid käsutati. Nende isiku vastu polnud kellelgi huvi.

Kui aga vaadata köögi poolt, eks paistnud siis saali elanikkond vaid kergatsliku, poolpurjus veidrike-karjana. Kui nad köögipoolt ei tundnud, siis tunti neid seal enam kui hästi. Nende ees küürutati ja neid tüssati, kui aga vähegi mahti.

Metslov krimpsutas halvakspanevalt nägu. Kui oled juba osake sellisest masinavärgist, mis seal siis parata. Kuid vähemalt omaette võis seda arvustada ja hinnata. Ning hinnata mitte kõrgelt.

Ta tuli tagasi kööki, kiskus krae pahaselt kaelast ja laskus laua otsas olevasse tugitooli.

See oli terve inimpõlve uhkeldanud ühes kabinetis. Kui plüüš juba lootusetult ligastus ja teine käetugi murdus, jõudis ta lõpuks kööki. Ja temas tavatses Metslov puhata, kui hakkas juba liialt jalgu väsitama. Sealt nägi kogu kööki ja võis ka õuele pilku heita. Ja nii istus Metslov nüüdki.

Siin ümber oli tema riik: vastas pliitiderida kõigi katelde, pannide, röstimisriistade kahurväega; kahel pool kõrval serveerimislauad, nõuderiiulid ja loputamisastjad. Ning kuidas siin ka puhtust nõudsid, oli vaade küllaltki räpane, nagu ei pääsenud iiveldamapanevaist lõhnustki.

Siin sagisid harilikel päevil paar meesabilist ja paar köögieite ning ribeles jalus juhm kokapoiss. Siin vilksusid sisse ja välja frakisabu lehvitavad kelneridki oma kandmikega. Aga just neid Metslov eriti ei soosinud. Saali pool olid nad alandlikeks dresseeritud, siin aga sulitsevalt ülbed. Kuid, nõustus ta jälle, vajas ju lokaaliteater selliseidki lavajõude.

See erandpäeva vaikus mõjus raugestavalt, ja Metslov haigutas pikalt. Vesi tilkus ikka ühetooniliselt ja kärbes liimipaberil pirises endiselt. Metslov tõusis, tappis kärbse ja käänas kraani kõvemini kinni. Siis istus ta uuesti, laskus leentooli säilinud käetoele ning sulges silmad.

Kuid ta ei jäänud ometi magama, vaid siirdus ainult nagu teise valvelolekusse. Hetke köögireaalsuse asemele kerkis ta eluaegselt köögiga seotud olemasolu üldse.

Keegi oli äsja otsinud ennast. Seda narritempu polnud talle tarvis. Kuid see ei tähendanud, et ta oleks konkreetselt enesel käes olnud. Mõnd teist inimest

arvad kõrvalt vaadates päris selgesti nägevat, aga enesega pole asjad kaugeltki nii klaarid . . .

3

Metslovi elu ja vaade elule ei piirdunud ju ainult mingi kõrtsitaguse köögiurkaga. Ei, igasugust rahvarämpsu segis ta ümber, kuid tema oli elanud selle keskel siiski oma elu. Ta oli selle jooksul natuke rohkem näinud kui need inimesed siin ja omal kombel isegi maailma ajaloos kaasas olnud. Aga lõpuks see just rõhutaski ta üksindustunnet ja pessimismi-filosoofiat.

«Endine keiserlik kokk» — nõnda reklameeriti teda siin. Noh, olgu, polnud tal midagi selle vastu. Sel ettekäändel teda siin ju peetigi ja pisut rohkem palkagi maksti. See oli tema reklaamiline väärtus — kogu lokaali seisukohalt. Kuid nagu ta ise, nii teadis ka see irisev peremees — samasugune optant —, et see reklaam põhjenes pisut võltsalusel. Polnud Metslov kaugeltki just keisri enese kokk. Oleks võinud pigemini öelda: suurvürsti, või veelgi õigemini: suurvürsti armukese kokk. Sest seda oli ta tõeliselt olnud. Ja see armuke ei elanud muidugi keiserlikus lossis, vaid hoopis vähenõudlikumas erapalees. Aga kui neil seal suurtes lossides söödud-joodud igavaks läksid, siis kihutasid küll mõnel hullul ööl kõik tolle armukese poole. Mõnikord keiser isegi. Pistis pea kööki ja pilgutas silma: «Kuule, vennas, kui saaks õige tuhas küpsetatud kartuleid heeringaga? Ole meheks!»

Muidugi, seesuguseid asju ei maksa neile siin meenutada. Pigemini aja rind ette ja räägi hoopis teises toonis. Ning kahetse nagu möödaminnes, et suur aumärkide kogu, mis keiser ise pärast eriti õnnestunud gala-lõunaid oma käega ta rinda oli kinnitanud, kõik oli

pidanud s i n n a maha jääma. (Noh, mõni ripats oli tal ju olnudki!)

Ei, ta ei hinnanud noidki saksu üle nende väärtuse. Kuid keiser oli läinud, suurvürst oli läinud, tema armuke — samuti. Kõik juba kümne aasta eest. Ega olnud tema see, kes neile kiviga tagant järele viskaks. Oli vaid üks neid väheseid, kes ikka veel nende tähtsuse riismeist elasid.

Just praeguste sakste võrdlemine endistega osutaski talle ajaloos toimunud murrangu suurust kõige selgemini.

Need tõusikud siin olid kasvanud silgu, kama ja kisla peal. Ja oleks pidanud neile edasigi serveerima verivorsti ning klimbisuppi. Aga kus sa sellega! Oli tegemist ikkagi uue ülemkihiga. Peale tudengi- ja boheemirahva keerasid siia sisse ka ärituusad, parlamendiliikmed, juhtumisi mõni ministergi. Lokaal oli ju küll pisut kõrvalises kohas, kuid tal oli oma kuulsus. Ja ikkagi: keiserlik kokk! Selles peituski loo naeruväärseim pool.

Ta jälgis vahel koridori ukselt, kuidas nad oma daamidega juba sisse tulid, kuidas tellisid ja kuidas siis sõid. Oma teades nii tähtsad, puha raha- ja elumehed . . . Oleks visanud neile siis otse nimme ette ükskõik millise soperdise. Oleksid aga maigutanud ja kiitnud, kui on kord keiserliku koka valmistatud ja nimetus prantsuskeelne.

Kahte suunda kiskus nende maitse, nagu kogu mõttelaadki. Ühelt poolt kanged rahvuslased — ja siis tee neile muudkui rahvuslikke toite: Nuustaku šnitsel, Karksi-Nuia kotlet . . . Aga sealsamas paistab hoopis nooblim, kui mõnele sodile prantsuskeelse nime paned. Nime, millest ükski kurat jagu ei saa. Aga kohe tundub kõige vintskem tõprakorjus õrn nagu ingliliha . . .

Kuid temale olid kõik need piirid kitsad, nii rahvus-

likud kui ka muud. Tema unistused käisid kõrgemale. Temagi oli nimelt unistaja, luuletaja, poeet pliidi tagant. Ja seda kõige tõelisemas mõttes.

Kes nägi ta köögiõhust kahvatu-tursunud nägu ja east vatsakat kogu — mis teadsid need ta hingest? Selleks oleksid pidanud nad ise ta hingeni ulatuma.

Muusika — see oleks vahest ta lähim ala olnud. Kuid olenes juba tema elukutsest, et ta iial ei saanud kontsertidel käia. Kuula vaid restorani poolelt hilisööni orkestri inisevat meeleolutsemist... Aga mõnel õnnelikumal hommikul luges ta vaikselt omaette. Küll väga juhuslikult ja katkendlikult, kuid talle piisas sellestki enesevärskenduseks. Ta luges peamiselt luulet. Pika elu jooksul omal käel õppides oli ta kuidagi selleni jõudnud. Nimelt kõrgema luuleni, selle olemuse mõistmiseni. Tükike siit ja sealt, nagu kogemata, — kuid see valgustas tema panni-särisevat, katla-mulisevat maailma. Ning aitas teda enesegi mõistmisel.

Oleks tahtnud omagi elu kujutleda mingi luuleteosena — nimelt kokakunsti seisukohalt. Luua midagi ületamatut, midagi, mis jääks nagu igavesti püsima, olgugi et on ammu söödud. Põlistada oma nimi gastrosoofia alal nagu Brillat-Savarin, nagu Grimod de la Reynière, Dumas-vanem või lord Sandwich (oo, ta tundis neid!). Luua omast kohast ajalugu!

Kuid kellele? küsis ta jälle. Ei kõlvanud selleks nood seal, veel vähem need siin. See teadmine tõstatas vaid apaatiatunnet. Ja kes teab, vahest võrsus tolle ajakirjanikugi unustumistarve ikka samast tundest. Ta ei söanda ega suuda midagi muud ette võtta. Kuid kui see nii on, siis ei saagi teda eriti süüdistada.

Eks peitunud ka kokk Metsloviks kutsutud malaka sees oma terariist. Kuid keegi ei märganud seda ega märkagi vist kunagi...

Nõnda oma mõtetega heideldes oli aga Metslov äkki tundnud vanaduse lähenemist. Kuidagi salakavalalt oli see köögi künnisele hiilinud. Ei tea veel midagi, kuid tunned juba, et hakkad põhja põlema. Ikka rohkem ja rohkem. Ja lõpuks on sinust vaid pisut kõrbelõhna õhus. Ning su elu suur meistriteos jääbki luuletamata! . . .

Päike oli pöördunud juba köögi poole ja laskunud madalale. Ta kiired ulatusid õueväravа kohalt isegi aknast sisse paistma. Ruum virvendas kollasest valgusest.

Metslov istus ikka laua taga ja jälgis kiirtemängu suure vaskkatla küljel. Seal paisus nagu tulekahi: esiti süttis ainult väike punkt, siis laienes see tuliseks sõõriks, millest paiskusid laiali teravad, virvendavad kiired, sulades lõpuks üheksainsaks leekidelaamiks . . . kuni hakkas kõik jälle kahvatuma ning hämarusse vajuma . . .

Seegi erandpäev oli lõpule jõudmas.

1957.

V I I M N E T E R V I T U S

Simploni tunnelist leitud käsikiri

1

Me kirjutame ikka selleks, et keegi meid loeks, kas nüüd või vähemalt hiljemgi. Seda teeb ka merehädaline, kes oma pudeliposti vette viskab, teades, et ta ise varsti hukkub ja talle sest hädahüüdest enam mingit kasu pole. Kuid ta lohutub mõttega, et lained ta sõnumiku kuude või aastategi pärast kuhugi randa kannavad ja keegi vähemalt tema saatusestki midagi kuuleb.

Nii teen ka mina ses üleilmses merehädas. Ma ei oska küll aimatagi, kes võiks see lugeja olla ja milliseid kujutelmi mu lugu temas äratab. Võib-olla, ma kardan, see hukkub, nagu on hukkunud kõik muugi minu ümber. Või vahest ta säilibki ja satub ka mõne inimolendi kätte, kuid sel pole aimugi mu keelest ega ole ka võimeid seda etruski-kirja lahti šifreerida. Ja nii on hädahüüd ikkagi lootusetult õhku kajanud...

Kõik võib olla. Kuid need kahtlused ei takista mind ometi kirjutamast. Muud pole mul teha ja muud ma ei

saa teha. Kui oleksin kiviraiuja, siis põlistaksin oma loo kaljusse. Kuid olen inimene, kellel sõnu küllalt, aga kätejõud võrdlemisi väike. Ja sellepärast võin vaid nõnda enese ja oma kaasmaailma kannatused üles märkida.

See on mu viimne tervitus tundmatuile inimolendeile. Võib-olla on meid koguni rohkemgi, kes mõtleme ja tegutseme samal viisil. Siis oleme nagu vastastikuses kirjavahetuses, ilma et meie kirjad vaevalt kunagi üksteise kätte jõuaksid.

2

Ei ole mul iial olnud nii selget käsitust inimkätetöö armetusest, kui istudes nüüd siin San Elmo rinnakul ja heites pilgu üle avaneva pildi. Ma ju tunnen seda kohta, olen siin olnud juba aastakümnete eest. Oli see koht mulle kord südamegi lähedane. Kuid siis oli siin kõik teisiti, hoopis teisiti!

Ees laius siis linna tohutu tänavavõrgustik, kummalgi pool aga Sorrento ja Posilipo ranniku majaderead. Alt linnast kostis inimmassi lakkamatu koha, mööda kaldateid veeresid rongid, autod ja autobussid, sinisel lahel valendasid aga purjekad ning mustasid aurikud. Olin siin siis üksik indiviid keset samasuguseid indiviide-sipelgaid. Tüdinesin siis tihtigi sest igavesest saginast ja põgenesin siia, et üksinduses puhata.

Ja nüüd? Lähemal eraldan veel üksikuid müürijäänuseid ja tornitüükaid, kuid kaugemal valgub kõik üheks rusuhunnikuks. Värvuseltki ei eraldu linnade kohad sest tuhkjas-ruskest maastikust. Aina varemeteväli, nii kaugele kui silmad kannavad. Mõni Portici või Torre del Greco on paisatud mäeveerule nagu hunnik

punaseid potikilde. Ja kõige selle päratuse keskel ei näe ainustki elulist, peale mõne metsistunud eesli või koera.

Kord kirjutati siin kahe ja poole tuhande aastast asundusajalugu. Nüüd on inimlik ajalugu lõpule jõudnud ja võiks alata jälle vaid tühjade küngaste, merekäärude ning saarte kirjeldusega. Sest need on ikka endised. Ischia tõuseb rohe-ruskena vaevalt liikuvaist laineist ja üle merevälja terendab Capri. Ning roosakas maapaise Vesuuv sõõrutab endiselt peent suitsujuga tuuletu taeva poole. Jah, tema pole muutunud, nagu pole muutunud ka Pompeji ta rinnakul. Kasvab isegi see haraline piinia siinsamas San Elmo kõrgustikul, mis esines juba minu noorpõlves igal postkaardi pildil, tagapõhjal ikka seesama suitsev Vesuuv. Ja kasvab arvatavasti veel pärast mindki...

Ei ole ainult enam kedagi teist peale minu seda panoraami vaatamas. Ja minagi pole tulnud siia paljalt loodusilu imestlema. Oh ei, sellised ajad on ammu möödas. Nüüd tulen vahel siia vaid veelkordseks veendumiseks, et vähemalt ses ümbruses enam mingit inimlikku elu ei ole. Kes teab, vahest kuskil mujal, kuid igatahes mitte siin. Peale mu kõhetu kolde seal all ja Vesuuvi ei saada ükski korsten suitsuhõngu taeva poole. Nii rand kui meri on inimlage.

Mulle on aga juba ammu selgunud, et mu päevad siin lõpevadki. Ainult väga harva pööran silmad veel nagu mingi mälestuse lükkel põhja poole. Oleks ju imelik, mõtlen, kõike seda kord veel näha! Kuid ma ei suuda õieti enam kujutledagi neid kaugusi. Ei, rahustan end, minust pole enam kuhugi minejat. Liiatigi tean, et ma ses kliimas veel kuidagi suudan oma elu säilitada, aga seal pakase ja pimeduse maal, kus maapind on kolmveerand aastat viljatu, — seal ma ei suudaks. Ja

kõige lisaks arvan, et seal ei või isegi varemeid nii palju olla. Seal valitseb vist küll uus jääaeg...

Olen kaotanud võime veel midagi imestleda või oma saatusest mingit probleemi teha. Kuid ometi tärkab mõnikord peas veel küsimus: miks olen ma lõpuks just s i i a sattunud ja miks olen see just m i n a ega mõni teine, kellel leiduks kohasemaid eeldusi? Jah, ma ei tea, ainult nii see kord on. Kui kõik muu on läinud päris paratamatut käiku, siis on minu osa vist küll hoopis juhuslik. Kuid kes teab sedagi? Vahest paljas juhus, aga vahest ka saatus...

Juba mu noorpõlve kogemuseks oli, et ma mõnd oma elu episoodi alles siis täielikult mõistsin, kui olin selle samm-sammult üles märkinud. Selline aruandmisprotsess selgitas mulle enesele seda, mida oleksin pidanud küll juba algusest peale niisama hästi teadma. Ja vahest osutub see tähelepanek nüüdki tõeks.

Külm ja niiske talv on taas üle elatud. Ma tean, et mu elu nüüd jälle kuude kaupa aina hõlpsamaks läheb. Mu oa- ja kartulipõld Villa Nazionale pargis orastab. Olen oma krevetimõrrad Castello dell'Ovo rannas välja pannud. Ja mu kits Eulalia näksib praegu siinsamas varemete vahel rohtu. Mul pole mingit häda ega kuhugi ruttu. Aga kõigepealt — see õnnelik kirjutusmaterjali leid. Nii ma siis katsungi kord ühe, kord teise tükikese üles märkida. Ja kui see ka juba homme peaks pooleli jääma — kes sedagi kahetseb?

3

Pean algama kaugelt, juba oma lapsepõlvest peale.

Olin siis kümne-aastane, kui lõppes sõda, mida kutsuti tollal Maailmasõjaks. Ma mäletan seda küllaltki

hästi, kuid veel rohkem omandasin muidugi hiljem sest teadmisi. Siis näis rahvastele, et nad polnud varem midagi nii kohutavat läbi elanud, ja niisama uskusid nad, et midagi nii kohutavat ei või enam iial korduda. Veel rohkem, nad olid mõne aja koguni veendunud, et see on üldse v i i m n e s õ d a, mida inimesed peavad. Sõda on enese lõplikult diskrediteerinud! väitsid nad. Sellest ei saa lõpuks keegi kasu, võitja niisama vähe kui kaotajagi! Sõda pole inimväärne! Sõda on barbaarne! Inimkond peab oma tüliasju hoopis teisiti lahendama! See oli viimne sõda ning jääbki selleks! Ses suunas käisid rahu sõlmimise aja kõned ja juhtkirjad ning seda usutigi.

Ma ruttan küll ette, tõendades, et inimkond siis vähimalgi määral ennast ei tundnud, nagu pole ka kunagi muidu tundnud. Ta on olnud imeväärt lühikese mäluga ja toiminud otsekui kuutõbine. Tema tegusid on juhtinud valed ja sugestioonid ning kõige sügavamate kuristikkude ees on ta silmad just eriti kõvasti sulgenud.

Viimne sõda! Mis oleks tol hõiskamisajal öeldud, kui keegi oleks kinnitanud, et pärast seda alles need tõelised maailmasõjad algavad! Et möödunu oli naljaasi, lapsemäng, võrreldes järgnevatega? Ja et verine arveteõiendus on seni kuulunud üldse inimese ürgomadustesse, alates sellest mütoloogilisest hetkest, mil keegi Kaini-nimeline poiss teisele, Aabeli-nimelisele poisile tühise asja pärast kaikaga pähe virutas?

Viimne sõda! Ma ei usuks, et praegugi sõda mu ümber möödas on, kui ma ei teaks, et vähemalt ses maakohas olen mina ainsaks inimkonna esindajaks. Aga ma ei anna ka oma halli pead selle eest, et praegugi kuskil sõda ei käi. Kui mitte siin-, siis sealpool Alpe, kuskil Aasias, Ameerikas või mõnel üksikul meresaarel. Keegi peab vahest ikka veel vaimustatud sõjakõnesid ja

keegi ründab niisama vaimustatult, kuigi ta relvad pole vahest Kaini omadest enam paremad. Ikka nõuab kellegi «õigus ja au» sõda. Ning nõnda pärast kõike seda, mis inimkond on läbi elanud! Viimne sõda — oh!

Paljas mõtegi kõigele sellele ärritab mind nõnda, et mul raske on edasi kirjutada. Näib, et ma elu otsani ei või sest vihast vabaneda. Ja sellepärast jäägu vähemalt seekord. Päikegi on juba madalale vajunud ja mul tuleb jälle koju minna. (Imelik sõna! Ja alles siin olen pidanud ta leiutama!)

4

Ma pole siiski mingi Robinson täitsa tühjal saarel. Ma ei alga uue mandri koloniseerimisega, vaid elan ainult eelmise tsivilisatsooni jäänustest. Tõenäoliselt jõuamegi samal ajal lõpule, nii mina kui need jäänused. Ilma nendeta poleks mu elu siin mõeldav. Olen selleks ikkagi liiga vähe looduseinimene, et midagi hoopis tühjast alata.

Kui aga kord siia jõudsin, siis kujutlesin ometi rohkemat. Ma arvasin, et siin on veel midagi ühiskonnast säilinud ja et võin selle täisõiguslikuks liikmeks liituda. Kuid need vähesed inimesetaolised olendid, keda kohtasin, ei moodustanud enam mingit ühiskonda, nagu ei moodusta seda kari metsas. Ja mõne aja pärast olid nemadki kadunud — kes surnud, kes meeleheites või meeletuses laiali jooksnud...

Ja siis kujutlesin, et miks ei või ka üksainus intelligentne ja tahtevõimeline inimene ühe suurlinna ühiskonda moodustada. Olla üksi linnapeaks ja -kodanikuks, seaduseandjaks ja -täitjaks, ettevõtjaks ja tööli-

seks, vaimuväärtuste loojaks ning nende nautijaks. Liiatigi, et osa seniseist varandusist ja sisseseadeist on ometi alles ning ma saabun vaid olemasoleva jätkajaks. See paradoksaalne kujutelm lõbustas mind ja andis energiat. Tahtsin etendada kas või teatritki ainult iseenesele, sest huumorimeel ja olukordade koomilisuse tunne polnud minus veel täitsa surnud.

Kuid tulemusena on mu elukorteriks vaid urgas ja seltskonnaks kits, majanduslikeks saavutisiks korvitäis krevette ja kruus piima ning vaimseks loominguks vist ainult mu rahulolematuse urin enda ette habemesse... Seal su parlament, börs ja peakirik!

Tõepoolest, kas ei võinud ma valida enesele elukorteriks mõnd Palazzo Reale apartemangu või tubaderida Parco Grifeo luksushotellis? Keskküte ja -jahendus, televisioonisaalid, veinikeldrid ning võrratu valikuga universaalmagasinid — kõik, mis ühele härrasüürnikule tarvis... Selle juures veel mugavus, et kord ometi ei tunta huvi suursuguse turisti pangakonto vastu. Sest olen ise peremees ja külaline ühes isikus — piiramatu krediidiga.

No jah, mõte oli jällegi mõnus, kuid teostamatu. Ja kui see oleks teostatav olnud, küllap ma siis veel päris üksi polekski siia jäänud. Oleks siis kohal veel mõni endinegi peremees...

Ei olnud takistuseks ainult asjaolu, et Palazzo Realest või Parco Grifeo luksussuvilaist polnud enam jälgegi, nagu polnud terveist linnajagudest muud peale rusuhunnikute. Suuremaks takistuseks osutus see, et mida avaram ja toredam on välisraam, seda raskem on seda täita minutaolisel üksiklasel.

Siin leiduski ju veel täiesti terveid maju, uksed lukus ja aknarulood alla lastud. Rõõmutsesin: mis neis kõik võib peituda! Kuid kui esimesse sisse murdsin, siis

kohtasin seal nõdrameelset, kes ulgudes mu eest põgenes. Ja teises sattusin kahele pool aastat lamanud laibale. Mulle piisas sellest!

Ometi algasin ma sootuks kõrgemalt, kui olen praegu. Ma leidsin veel säilinud kodanliku korteri ja asusin sinna. Kuid tõsiasi on see, et veevärk, keskküte ja muud mugavused mahajäetud linnas ei toimi, kõnelemata juba veinikeldreist. Ja nii olin sunnitud kord-korralt oma nõudeid piirama. Lõpuks leidsin, et pean asuma võimalikult ranna lähedal, kus saan kalastada ja mu kits leiab toitu. See oli kõige tähtsam. Mitte mugavustest polnud siin küsimus, vaid äraelamisest.

Kiviaja inimene peab koopas elama. Ja nii elan minagi nüüd lõpuks vanalinna kõige süngemas osas, sadama lähedal, endise madrustekõrtsi tagaruumis. Poen siia nagu kilk prao vahele ja usun, et siit kokkuvajunud varemete keskelt isegi mu koldesuits kellegi silma ei puutu. Seda ettevaatust ja vähenõudlikkust on õpetanud mulle kogemused.

Siit teen ma oma avastusretki igasse suunda, ja varemed pakuvad veel küllatki palju. Mul on relvasid, rõivaid ja köögiriistu ning mul oleks ka kulda ja kalliskive, kui maksaks neile praegustes oludes tähtsust anda. Olen oma elu möödunud tsivilisatsiooni pärandiga nii mugavaks teinud, kui vähegi mõeldav. Kahjuks ei paku aga varemed just seda, mida kõige rohkem vajatakse — nimelt peatoidust. Ja sellepärast ongi see ühiskond laiali jooksnud.

Nii hiilin ma jälle kohta, mida pean oma koduks, võib-olla lõplikuks. Oi jah, ta ongi kodune. Ma lüpsan kitse, valmistan õhtueine ja söön. Ja siis istun ma veel hetkeks suure köögikolde ette ja põletan niisama rahulikult linnast kantud kuldmööbleid, nagu mu kits seal varjus näksib klassika väljaandeid. Öö saabub,

surnud linna öö. Väljast kostab rebaste niuksumist, keda ikka rohkem ja rohkem sigineb . . .

Selle kolde valgel ma praegu kirjutangi.

5

Minu kasvuaeg möödus nii, nagu möödus see üldse noorusel pärast toda niinimetatud Maailmasõda. See aeg kujundas mu selliseks, nagu ma nüüd juhtun olema. Midagi väga juhuslikku ja paradoksaalset, — nii arvan ma ise.

Vanad ja suured rahvad olid ennast mitme aasta jooksul äärmuseni pingutanud ja arvasid pärast pinge loidumist, et nüüd läheb kõik jälle niisama mugavalt nagu ennegi. Nii pimedad polnud üksnes võitjad, vaid ka kõrvaltvaatajad. Eks ta ikka kuidagi lähe, nii arvati. Kuid maailm polnud kaugeltki enam endine. Miski oli ta masinavärgis paratamatult rikki ja selle käigust kostis kurjaennustavat loginat ning raginat.

Õieti polnud pärast «igavese rahu» sõlmimist hetkegi rahu. Ikka miski kuskil rebenes ja põhjustas häireseisundi. Valitses üldine närvlikkuse ja ebakindluse tunne, nagu vahest Rooma riigi lagunemisel. Milleks aga tollal vajati paari sajandit, selleks piisas nüüd paarist kümnendistki. Sel määral oli tihenenud maailma rahvastik ja intensiivistunud reageerimisvahendid.

Kõigi pisihädade kõrval panid kaugemapilgulisi mõtlema kaks põhihäda. Kapitalistlik maailmakord oli enese nähtavasti lõpuni elanud ja vankus ühest kriisist teiseni. Alaline kõikumine kahe äärmuse vahel: tööpuudusest ületoodanguni ja ületoodangust tööpuuduseni. Mingi võim ei suutnud tootmist ja jaotamist korraldada. Selle häda vastu leidis küll suurim Euroopa riik ainupäästvad vahendid. Ja kapitalistlike maade heitle-

vale massile pakkus ta sotsiaalsete vastuolude lahendamise eeskuju. See eeskuju õhutas ülemaailmse sotsiaalse revolutsiooni mõtet. Ning millise tasakaalutuse tunde see neis kapitalistlikes maades lõi, on enesestki selge.

Kui kõige selle juurde lisada veel Maailmasõjas kaotanud rahvaste meelekibedus, senistegi elutraditsioonide purunemine ja kohutav majanduslik viletsus, — siis on kääriva kaose pilt täielik.

Selles lootusetuse ookeanis leidus aga ometi ka nagu lootuslikumaid saarekesi. Need olid väikerahvad, kes just selle sõja läbi riikliku iseseisvuse saavutasid. See oli olnud nende ajalooline unistus — ja nüüd see teostus! Nende rahvaste kodanlus oli alles noor, haritlaskonna ees avanesid puutumatud tööväljad ja laiadki massid unustasid rahvusliku uuestisünni meeleolus palju muud. Ununes seegi tõsiasi, et väikerahvaste iseseisvuse saavutamine oli vaid hoopis suuremate jõudude omavahelise heitluse tulemus. Pandi see enam-vähem omale arvele.

Minu noormeheks kujunemine langes just neisse väikerahvaste vabanemise aastaisse. Rahvusliku eneseväärtuse tunnetamine, kuid vahel ka haigluseni hüpertrofeerumine. Uute aineliste ja vaimsete väljavaadete avanemine, mida aga närvilise ajastu vastakate ideede ristlemine lakkamata segas. Läbi kõige tegevusrõõmu immitses maailma ummiku tunne, sest kriisilained tõmbasid suurte kõrval loomulikult ka väikesi ühes. Sellest sai toitu revolutsiooniline rahutus ja tung maailma ümberloomises kaasa lüüa. Segamini veel liberalistlikust minevikust päritud kujutelmad ja ikka rohkem maad vallutavad kollektiivsuse põhimõtted. Kõigi nende tunnete ja ideedega põlesin ma kaasa, nagu põletakse sellises eas. Tagantjärele vaadates: sääselend tormis!

Kõigele sellele lisaks tulid muidugi ka puberteediikka jõudva noorukese intiimsema elu nähtused. Luule ja esimene armumine, kevadõhtud, pateetilised värsid, rännurõõmud — kõik see, mida elatakse vaid kord ja millest arvatakse, et seda keegi pole varem elanud. Ei tule unustada isegi esimest tutvumist elu väikeste ja suurte pahedega, mida peetakse samuti ainulaadseiks. Naiivsed, ilusad, kuidagi kurvad ja igavesti kordumatud ajad...

Kui tagantjärele kõigele selle mõtlen, siis pean tahtmatagi küsima: kas pidin selleks saama humanitaarse hariduse, harrastama mõtteteadust ja muusikat ning unistama nii palju tähtedetaguseist asjust, et hiljem tegutseda elukutselise sõdurina, autojuhina, laevurina, rändkauplejana ja kümnel teisel alal ning lõpetada lombaka kitsekarjasena kuskil mahajäetud rannikul?! Kuid õiglane olles: kes oleksi võinud ette näha üheainsa inimese tulevikku, kui ei võidud aimata tervete riikide ja rahvaste saatust!

6

On kauneimad hiliskevade päevad. Juba hakkab ilmuma pleekunud toone, kuid ka värske haljus pole veel kadunud, nii palju kui seda siin üldse kunagi leidub. Sest enamasti valitsevad ikka terrakotta, kollase tufi ja halli tuha varjundid. Nüüd aga tulevad hulka veel suured laava-alad ja gaasidest põletatud laigud, mis võtavad miskipärast lillaka tooni. Kõik üldiselt pisut ähmane, isegi kevadel. Ainult taevas ja meri on endiselt värskelt-sinised...

Kõike seda vaadates ei tunne ma ometi seda rõõmu, mis kord. Paistab, nagu oleksid mu meeledki tömpunud.

Imelik, kogu varasema ea olin arvamusel, et loodust ikka vaid üksi võin nautida ja et teised mind selle juures ainult segavad. Aga niipea, kui need «teised» kadusid, poleks ka nagu loodustki olemas. Ma olin vaid neid ühiskonnas, kes loodust imestlevad ja tajuvad, kuid ikkagi ühiskonna jaoks. Nüüd ma ei näe, ei taipa ega hooli millestki peale oma argiaskelduste. Näib, nagu poleks ilma ühiskonnata loodustki.

7

Kavatsesin kirjeldada oma elu ühtlaselt ja järjekindlalt, kuid kaldun nüüd sest kavast lakkamata kõrvale. Mind segab ikka teadmine, et mu lugu keegi teine vahest kunagi ei loe. Aga jutustada ainult enesele seda, mida isegi tean, see näib nii mõttetuna. Peaaegu nagu valju hääli enese ette rääkimine. Seevastu on küll huvitav arendada oma mõttekäikusid, mis enne nende paberile kinnistamist pole veel eneselegi selged. Ja nii kaldun ma ajalooliste episoodide kirjeldamise juurest ikka jälle mõlgutuste ning targutuste teele. Kuid olgu mulle vähemalt seegi lõbu lubatud!

Liiatigi eraldavad mu üksikuid kirjutamisjärkusid teistest pikad vaikimisajad. Nädalate kaupa ei saa ma oma kaustikut kättegi võtta. Vahel on peatoiduse mured, vahel aga tuju selline, et millestki peale kõige hädavajalikuma teadagi ei taha. Ja siis nagu kaoks ka jutustamislõng.

Nüüd on jälle mitu nädalat vahet olnud. Ja selle jooksul on ühte ning teist juhtunud, mis erineb mu harilikust elukäigust.

Kõigepealt pean märkima, et mu majapidamine on tervenisti ühe looma võrra rikastunud. Erilist vajadust

mul tema järele küll polnud, aga et ta just ise mu seltsi kippus, siis olgu. See on nimelt eesel. Mitmesuguseid loomi on siin küll liikvel, kuid nad on sedavõrd metsikud, et alati eemale põgenevad. Nüüd aga kohtasin erandi. Kord jälle üleval Via Roma lõpus oma avastusreisil liikudes kuulsin juba kaugelt kedagi koleda häälega karjuvat: «Eijaa! Eijaa!» Ettevaatlikult lähenedes leidsin, et eesel oli pealt lahtisse keldrisse kukkunud. Kes teab, kui kaua ta seal juba nälja ning janu käes oli piinelnud. Noh, ma lohistasin naabervaremeist vana ukse, lükkasin selle poolviltu keldrisse ja aitasin looma välja. Kuid putkupanemise asemel jäi ta abitu näoga mu ette seisma. Mõistsin, et see elatanud loom oli juba varem inimesega läbikäimises olnud. Jootsin teda siis vana basseini vihmavee-loigul ja viisin parki sööma. Ja pärast seda me ei lahkunudki. Ta on praegugi siinsamas eesruumis ühes mu kitsega, kellele ei näi aga meeldivat.

Eijaa — nii tutvustas ta end ise. Ja paremat nime ei oska minagi talle anda. Sest see viitab hästi tema nii eitavatele kui jaatavatele omadustele. Pärast keldriäpardust on ta kosunud ja enese jälle täielikult leidnud. Pisut jonnakas, kuid tark ja kaval loom. Raske on temaga sõbrustada, kuid ta on siiski avaramate huvidega kui Eulalia. Otse mingit huumorit vilksatab vahel ta juhmivõitu näost. Ja mõnikord näib ta oma lollakust ainult teesklevat.

Võib-olla andiski Eijaa ilmumine mulle mõtte pikema rännaku sooritamiseks. Kaalutlesin seda ja valmistusin selle vastu paar päeva. Oleks ju tahtnud sisemaast mingit selgust saada, kuid see näis ikkagi hädaohtlikuna. Siis valisin Sorrento ranniku, mis pakub igatahes loomadele toitu ja mulle enesele kalastamisvõimalusi. Ning varemeid ööbimiseks või enesevarjamiseks —

neid paistis seal juba eemalt vaadates enam kui küllalt olevat. Liiatigi oli tegemist väga ja väga vanade mälestuste elustamisega...

Koormasin siis Eijaa mõnede tagavarade ja tarberiistadega, võtsin Eulalia chelikkupidi taha ning algasin teekonda. Ilmad olid küll juba väga soojad, kuid ikkagi mitte nii, et vähemalt põhjamaalane neid ei taluks. Need olid vaid siinsed päriselanikud, kes vähimagi kuuma või külma puhul kohe oma urkaisse pugesid!

See rannik oli juba vanasti nõnda täis asundusi, et näis peaaegu üheainsa linnana. Nüüd pääses hädavaevu läbi kivi- ja rauarämpsu, millele tulid lisaks veel Vesuuvi viimase purskamise laavajoad ning tuhaväljad. Paiguti oli laavajõgi voolanud üle maantee ja purustatud ning roostetanud raudteerööbaste kuni mereni. Eriti huvitas mind tuhakord, — selles polnud igatahes ühtki värsket inimjälge.

Me rändasime mugavalt ja kiirustamata nagu mustlased. Liikusime ainult linna või paari vahe päeva jooksul. Peatusime siis ööseks mõnes enam-vähem säilinud majas, mille lähedal leidus ka vett ja toitu loomadele. Nii olid La Favorita ja Portici endise kuningalossi pargid meie peatuskohtadeks. Minu nooruses mattis Resinas vastik nahavabrikute lehk hingamise, nüüd on aga kogu linn lammutatud, et pääseda muistse Herculaneumi manu ta all. Seal see nüüd laiub päikese helenduses — pisut vanemad ja huvitavamad varemed kui tema ümber. Ja Vesuuvi kohal ripub endiselt piiniakujuline suitsusammas...

Teekond kestis lõpp-peatuseni nädalapäevad. Leidsin Torre del Greco, Torre Annunziata ja Castellammare aedades rohkesti metsikult kasvavaid aedvilju, ning sellist kalarikkust pole vist iial neil rannikuil nähtud

kui nüüd. Aga Sorrentole lähenedes kiirustasin ma oma samme juba kauatundmatu ärevuse tõukel.

Jah, ilma pikema otsimiseta leidsin mäeveerult taas sellesama Giardinetto-suvila ja leidsin peaaegu tervena. Vabisevail põlvil tõusin teisele korrale ja avasin ukse tuppa, mille valgust varjutasid metsikult üle akende kasvanud väädid. Mingi kuum hoovus, surisev laine läbistas minu. Jah, olin siis kaugelt enam kui kaks korda noorem, oma elujõulisemas ja õnnelikumas eas, mis sattus ühte ka rahulikuma ajaga kogu mu elu jooksul. Kuu aega nendesamade roosakate seinte vahel... Leidsin aknapiidalt üles isegi südamejoonise, mille olin sinna juuksenõelaga kraapinud, juba siis oma sentimentaalsuse üle naerdes. Aga see liigutas meid. Enam kui kolmkümmend aastat tagasi, — kus on nüüd temagi? Aga kus on kõik, kes elasid tollal? Ainult enesest tean, et olen siin, ja pole põhjust sellegi üle rõõmutseda.

Nende mälestuste mõjul oli mul hetkeks kiusatus jäädagi sinna püsivalt elama. Kuid siis mõtlesin kodus olevatele tarvilikele esemetele, mida oleks võimatu seal hankida. Ja siis avastasin ka, et seal oli vee saamine väga raske. Kuid kolm päeva veetsin ometi Giardinettos ja algasin alles siis tagasiteekonda. See läks tunduvalt rutemini, sest polnud enam midagi uut tee ääres ja kodu tõmbas jälle oma poole.

Ja siin ma nüüd olengi, nagu kaugelt välismaareisilt saabunud. Olla vaid omaette ja puhata! Ning sedasama näib tundvat ka Eijaa oma sõime juures, kuna Eulaliale vist kogu see teekond on käsitamatuks jäänud. Ta annab selle väsimuse peale vaid vähem piima.

Ah jaa, veel midagi. Mulle paistis paar korda üle väina, nagu oleksin ma Capri kohal näinud suitsujuga

tõusmas. Mingit vulkaani seal ju ometi polnud (või mine praegu tea!). Nii peaks seal keegi elama, mõni minutaoline erak. Aga ma võisin ka eksida.

8

Arvasin, et Sorrento retk mind mu üksinduses virgutab ja ergutab. Ta on ka seda teinud, kuid vist üleliigagi. Olen muutunud kärsituks ja närviliseks. Tahaksin nagu välja oma koorest, kuid minna pole ometi kuhugi. See katse tõi vaid lähemale vastuolu endise ja praeguse vahel. Ja olukorra jubedus paljastus veelgi järsemalt.

Liiga palju nägin ma uusi varemeid! Nendega siin olen harjunud ega oska linna enam teisiti kujutledagi. Kuid ikka püsis illusioon, et mujal võib olla teisiti, kuigi teadsin, et ei ole. Nüüd aga näen kogu maailma üheainsa varemeteväljana. Kõikjal — ükskõik kuhu aga lähed!

Ses meeleolus hakkan juba uskuma Atlantis-mandri legendi. Kui selline häving võis nüüd juhtuda, miks siis mitte ka varem, ja mitte ainult kord, vaid mitugi korda. Ikka ühe tsivilisatsiooni kõrgtasemele tõusmine ja siis äkiline varisemine. Ja kaasaeglastele paistis see ikka maailma lõpuna, nagu pidi Pliniuste perekonnale paistma sellisena paljalt üksainus Vesuuvi purskamine.

Ja kujutlegemgi inimkultuuri pidevat edasiarengut... Kuid selle vastu räägivad meie maakera enese väljavaated. Teame, tema kaaslased universumis kohanevad kultuurivõimelisteks, elavad siis oma õitsengu läbi ja surevad, et kord vahest mõõtmatus ajakauguses uuesti heleneda ning eluvõimaldajaiks saada. Nii on avaruses küllalt neid Atlantis-maailmu, ja miks peaksime omagi kitsa kodu saatust teisiti kujutlema? Kuid

siis on ka meie Sisyphose-pingutused igal juhul täitsa asjatud. Ainult meie oma sipelga-perspektiivist ei näe ega taju seda. Mis on «igavesed saavutised, igavene au, igavene mälestus . . .»? Pärige surnud planeedilt!

Hävingu saadus näib olevat koguni midagi vastupidavamat kui eluline toiming. Nii on varemedki saavutanud mingi püsivama täielikkuse kui kasutamiskõlbulikud ehitised. Millises majas oleks elatud kahe-kolme tuhande aasta jooksul? Aga kui palju on ometi nii vanu varemeid, mille eriline vareme-väärtus ja ülesanne on säilinud selle aja läbi! Nii ringleb ka avaruses tohutul määral elu varemeid või kaugeid võimalusi uueks eluks, kuid elu ennast jätkub väga üürikeseks. — —

Ooh — ma püüan vaid leevendada oma kärsitust selliste paradoksidega. Tõeliselt ei sobi nad vähimalgi määral mu tegeliku eluga. Mis ma räägin igavikust, kui mõtlen ainult tänasele ja homsele päevale! Argimuredele on määratud kõik mu ponnistused.

Nii on kõikjale pesitsenud lindusid ja mingid harkjalad kõnnivad Villa Nazionales ringi. Pean oma põldusid kaitsema ümberliikuvate tiivuliste ja neljajalgsete vastu. Seal palmi- ja monumendi-tüügaste vahel pean ma nendele malakaga jahti, hambad risti. Ja kui saan mõne jalust maha lüüa, siis rõõmutsen nagu metsmees. Seal on su igaviku unelmad!

Ja ilmadki ei soodusta närvide rahunemist. On olnud sagedasti äikest ja praegugi põristab nii, et kõrvakuulmed lukus. Varemete vahel voolavad kõntsaojad. Kuid tolmu, tuhka, kõrbemisjäänuseid on siin nii palju, et isegi veeuputus ei suudaks seda ära uhta. Vahemerigi muutub sellest sogaseks!

9

Leidsin paki vanu ajalehti, Teise ja Kolmanda maailmasõja päevilt. Haa, see on mulle alles lõbustav lugemine! Hullumaja häälekandjad, Paabelitorni bülletäänid!

Kõik see voolab jälle mu peale, see rumaluse, praalimise ja võltsingute valang, nii et mul igasugune meelemalt kaob rahulikult rääkida. See on vaid rabe, koltunud, kuskil keldriurkas säilinud pahalõhnaline paber. Kuid ometi oli kord temagi relv, seda kardetavam, et tema tarvitajat ei saanud kunagi tabada. Nagu džunglist liigeldi-loogeldi lendav bumerang. Milline mustanahaline selle põõsa varjust lennutas? Kes vastutas tagajärgede eest? Ei, röökimine kostis üle maailma ja kostab veel praegugi sellest makulatuurist. Aga vastutajat polnud siis, veel vähem leidub nüüd. Ainult mina olen siin, kõigi oma eluhädadega, millesse nad mind ühes miljonite samasugustega lükkasid!

Kuid seda vastutajate puudumist tuli imestleda ka muidu juba nonde sündmuste eneste ajal. Esimese sõja korral tunti igat valitsejat ja väepealikut ning teisegi taga olid veel mõned tõeliselt suured nimed. Aga kolmandast peale kadusid kõik peale Hastingsi (kuid olgu neetud see nimi!). Kadusid, vähemalt jäid imeväikseiks inimesed-isikud ega saanud ükski neist meie teadvuses välja areneda. Vaevalt oli laine nad oma harjale tõstnud, kui samuti alla pühkis. Neil polnud mahti mingit suuruse traditsiooni kasvatada. Kõik möödus üheainsa virvarrina. Kostis vaid traktorite ja tankide mürinat, lennukite põrinat ja siis põgenejate jalamüdinat. Ning ajaloo looris surmav gaasipilv.

Kui kolmandas sõjas Ameerika, Austraalia ning pool Aasiat mobiliseeriti Euroopa vastu, siis kostis Hastingsi

hääl nagu sõjaelevandi norskamine (olgu neetud ta mälestuski!). Aga Ko-Ling vaevalt vist sisistaski mingis käsitamatus aasia keeles. Ei, küllap ta ainult viipas käega, kollane nägu ilma inimliku ilmeta, ja rahvamiljonid lõid lainetama. Maailm oli nagu nõu, mida loksutab tundmatu jõud. Ja varsti polnud enam keegi seal, kus oli ta senine koht. Kõik löödi segamini. Sellest tuli mingi rahvuste kokteil, sogane ja mõru, vaevalt kuradilegi kõrikohane.

Mida taotles see salapärane mees? Seda ei tea tõeliselt keegi, sest tema juba ei hoolinud propagandast, ei rääkinud raadios ega andnud usutlusi. Ta ei vajanud seda, ulatudes niikuinii kõigist üle. Ta vaid ründas ja tegi puhta töö. Ning tagantjärele talt küsida ka enam ei saa. Sest lõpuks läks temagi sedasama teed.

Vahel on aga tunne, et teda tõeliselt polnudki, et see oli ainult mingi fiktsioon, mille meeletud inimesed enesele loonud, paljas hävingu ja hukatuse personifikatsioon. Ja sellisena ei saa teda isegi mitte vihata. Selles mõistes olid koos Džengis-khan ja Timurlenk kümnekordsel kujul. Selle taga oli inimkonna kogu senine tehniline tarkus ja hävitamisoskus. Ning tulemused olid ka sellekohased.

Kui ruttu läks ses neljandas sõjas maailma ühiskonna lagunemine! Katastroofiliselt äkki lõppesid toorained sõjaks ja elamiseks. Naftaallikad osutusid olevat tühjaks pumbatud, ja tankid jäid seisma. Kellel veel riismeid oli, see kaitses neid meeleheitlikumalt kui oma leivakotti. Kuid siis lõppes tal enesel kontaktide plaatina, ning tema lennukid surid. Asjata lõugas Hastings veel varustamise tähtsusest (olgu ta neetud igavesest ajast igavesti!). Ainult Ko-Ling vaikis ja kasutas oma imeväärset varustist. Kuid siis lõppes temalgi midagi, mida aga keegi teada ei saanud. Ja teda lihtsalt ei olnud

enam. Nagu polnud õieti ka enam organiseeritud inimkonda. Jäid üle kogu maailma võitlema üksnes eraldatud partisanisalgad. Ja vahest nad võitlevad veel praegugi!

Kuid kogu loo lõpp möödus juba ilma minu nägemata-kuulmata. Mul möödus see aeg Afganistani sõjavanglas, Madagaskari malaariapalavikus, põgenemises Senegambia metsades. Olen ujunud surmaohus läbi jäätunud jõgede, söönud ühes sigadega, peitnud ennast päevade kaupa kaelani rabas ja lamanud meelemärkusetult koos katkusurnutega samas hauas. Nii rida aastaid, vähemalt juba 1960. aastast peale. Ja tagajärjed? Helikopteri kukkumisel Pekingis vigastatud puus valutab vahel ning Genfis saadud gaasimürgitus annab mõnikord veel tunda.

Tahan kogu seda inimkonna ja enese kannatuslugu edaspidi üksikasjalikult kirjeldada. Aga see ajalehtede loba meenutas jälle kõike ootamatu värskusega. Ma ei saa rahu, — ja praegu tahaksin ometi vaid puhata — puhata — —

10

Olin kaua haige, ja osalt haigena kirjutasin eelmised leheküljedki. Üleinimliku pingutusega pidin vahel enese üles ajama, et hoolitseda enda ja oma loomade eest. Mõnigi päev möödus nagu unes. Ma ei mäleta, kus käisin ja mis tegin. Palavik raputas mind ning minnes oma põllule hoidsin mõlema käega eesli kaela ümbert kinni, et jalul püsida. Kuid loomad nagu mõistsid mind ja mu häda. Muidu nii jonnakad, ei läinud nad nüüd omapead kuhugi. Ja kui lamasin poolenisti meelemärkuseta vaevalt küdeva lõkke juures, tulid nad mõle-

mad lävele ning vahtisid mind kaua aega silmi pööramata.

Talutasin nad paar korda läbi varisenud õuede ühte metsistunud aeda sööma. Ja varsti oskasid nad seda omapead teha ning ka ise tagasi tulla. Paistis, nagu oleksid nad isegi teineteise vastu sallivamaks muutunud. Kuid ühel päeval polnud neid tagasi tulles enam kaks, vaid kolm: Eulalia taga kõndis noor tallekene. See oli hirmunud ja pisut haavatudki. Kas oli ta ise perekonnast eemale eksinud või see tervena ümberhulkuvate metsikute koerte saagiks langenud ja tema üksi juhuslikult pääsenud? Nii või teisiti, kuid ta jäi nüüd meie juurde ja kodunes varsti. Ma ristisin ta lihtsalt Amicaks. Ta kepsutab ringi ja toob elu majja nagu väike laps. Just praegugi topib ta vallatledes oma õrna koonu mu kuuehõlma alla ja Eulalia jälgib teda armukadedana eemalt. Mina aga toon väljas käies talle kõige õrnemaid salatilehti kaasa.

On juba sügis, ja sellest peale, kui vähegi toibusin, hakkasin ka oma talvemoona eest hoolitsema. Mis see talv siin küll on, kuid sügis on ikkagi viljarikkam. Sain oma põllult rohkesti kartuleid, ube ja herneid ning oleksin veel rohkemgi saanud, kui poleksin sügissuvel haige olnud. Õnneks olid mu istanduse rüüstajaist vähesed taimetoitlased, kuid põldusid hävitasid nad igatahes. Puuvilja leidsin metsistunud aedadest ja omajagu saaki andis isegi botaaniline katseaed. Ning mereloomastik kipub otse ise mu mõrdadesse. On näha, et teda enam kaua pole kiusanud inimesetaoline kaval kütt. Ja kui palju kasu on mul nüüd Eijaast saagi koju kandjana!

On tähelepandav, kuidas inimese huvi kõige välise vastu loidub, niipea kui tema enese olemasolu küsitavaks muutub. Nii ka minuga mu haiguse ajal. Uunesid

sõdade mälestused ja ma ei märganud isegi varemeid enese ümber. See kõik paistis loomulikuna, nagu oleks pidanudki nii olema. Kui ainult mina saaksin liikuda ja oma põldu näha! Ja kui viimane õnnestus, siis olin peaaegu kogu maailmaga rahul. Ning tagantjärelegi, toibumisajast siiamaale, tunnen vaid elutahte kasvamist. Kas võib tõesti u n u s t a d a ja viimaks kõigega leppida?

11

Mõtisklesin jälle: imelik, et needki, kellel peaks olema ometi tõelist käsitust ajas ja ruumis esinevate nähtuste relatiivsusest, võivad rõõmustuda ja vihastuda nii tühiste asjade pärast! Ääretu avaruse tajumine peaks inimest õilistama ja osutama tema egoismi, auahnuse või omakasupüüde naeruväärsust. Sa pole ühes kõigi oma kirgedega universumis isegi mitte nagu pisilane veetilgas! Kui mõelda, et valgus liigub sekundis 300 000 kilomeetrit, aga juba nüüd tunneme linnutee-udusid, mis on meist kaks miljardit valgusaastat eemal. On gaastähti, mille läbimõõt suurem kui meie ja päikese vahemaa, ning päikesi, mis on meie omast 900 miljonit korda heledamad! Ja kõige selle tunnetamisest hoolimata korraldada kurbmänge ahnuse või armukadeduse pärast! Sellest hoolimata sõdida, ahnitseda võõrast vara või kirjutada ajalehte! Vihastuda naeruväärse asja pärast lubivalgeks! Kui tülgastavalt mõttetu!

(Ma ise sain küll täna hommikul tulivihaseks, kui Eulalia piimakruusi jalaga ümber lõi. Kuid mulle peaks see siiski lubatud olema!)

12

Algan juba teist talve siin. Kõik on mulle nüüd tuttav ja ma tean, mille all toona kannatasin ning mida tundsin puudu olevat. Olen varustatud nüüd palju paremini.

Nähes mu tagavarasid võiks küsida: miks pole siia siiski kedagi teist jäänud peale minu? Peavarju ja toitu oleks nähtavasti ometi leidunud. Vähemalt mõnekümnele, vahest -sajalegi. Ja kohalikud inimesed oleksid kindlasti pareminigi hakkama saanud kui mina. Ning kõige lisaks, elas ju siin ennegi inimesi, kelle elujärg oli minu praegusest palju madalam. Igiaegadest tuntud mozzonaride ja lazzaronide linn! Aga nad kadusid siiski, kuigi elu nende seisukohast pidi isegi mugavamaks muutuma?

Nii võiks küsida, kui ei tunneks linna hävimislugu. Tõeliselt ei tabanud teda mingi äkiline katastroof. Selle miljonilinna agoonia kestis kümme aastat. Ja lõpu eel oli ta midagi muud kui alguses.

Kolm-neli vallutust mõne aasta jooksul — üks purustav laine teise järel. Ja mida sõda ning rüüstamised veel ei hävitanud, seda tegi maaväring. Oli tõesti üks lõplikult neetud linn!

Siin polnudki enam kuigi palju põliseid pärisela-nikke. Siit oli juba mitu elanikkonda läbi voorinud nagu mingist ajutisest laagrist. Ja lõpuks oli selle massi rahvuski küllalt tume. Need polnud enam linna kodanikud ega moodustanud mingit ühiskonda. See oli linna vallutanud barbaritekari, nagu oli juhtunud mõnikord muistegi. Üksi võib ju siin kalastada või põldu harida, kuid koos tolle karjaga mitte. Nad poleks seda oma terrori, vägivalla ja alaliste paanikahoogudega lasknud. Hõlpsam on elada väljaspool ühiskonda kui

sellises anarhilises ühiskonnas. Nüüd võib siin jälle süüa saada, aga siis surdi nälga. Ja kes ei surnud, see põgenes.

Ning lõpuks läksid nende jäänused siit koguni korraga. See on üks tumedamaid psühhoosi-episoode nii paljude hulgas nonde sõdade kestel. Võiks rääkida niisama hästi usuhullustusest kui vaimuhaigusest. Neid tabas äkki mingi varemete hirm, *horror ruinarum*. See psühhoos nakkus kohutava kiirusega ja tõmbas kõiki kaasa. Kes teab, millised muistsed mälestused neis ärkasid, millised hirmud peavarjuta jäänud penaatide kättemaksu eest. Ja varsti ilmusid muidugi ka prohvetid, kes kisendasid: Ära siit! Ära siit! On veel maid ja mandreid ilma varemeteta! Ja nii nad tormasidki teele — näljase, räbalais, hullumeelse karjana. Nad tegid suuri ringe linnade ümber, et pääseda varemete nägemisest. Ja nii rüüstasid nad veel needki kõrvalised kohad, mis olid säästunud seniseist hävitusist. Nägin nende salkasid mööduvat, piileskledes ise Messina lahe ääres. Nad otsisid nähtavasti põlismetsi või tühje langedikke. Kuhu nad jõudsid? Ei tea. Igatahes jõudis üks osa Sitsiiliasse just parasjagu suure maaväringu ajaks. Need vähesed aga, keda siia jõudes veel eest leidsin, olid juba lausa hullumeelsuse astmel. Nad peitsid end säilinud majadesse ja surid lõpuks nälga, usaldamata enam välja tulla.

Pean ütlema, see võigas psüühiline pärand tegi minugi siinoleku esiotsa raskeks. Oli vaja tahtepinget, et ka ise mitte selle sugestiooni alla sattuda. Ja ma oleksingi edasi rännanud, kui oleksin suutnud. Õnneks olin raskema kriisi ometi juba Avellinos läbi põdenud ja jõudsin siia enam-vähem tervena. Ajapikka harjusin. Ja siin ma nüüd olen ja siia jäängi, kõigi märatsevate varemehaldjate kiuste!

Väike Amica püüab selle kirjutamise ajal oma noorte hammastega mu habet nagu kuluheina näksida. Eks ole, Amica, meie ei karda varemeid, meie jääme siia, tulgu mis tuleb?

13

Möödunud kevadtalvel, tuhnides ühe härrasmaja varemeis Spirito Santo lähedal, sattusin huvitavale leiule. See oli suur eraraamatukogu. Maja oli muidu täitsa rusudes, kuid just biblioteegi ruum säilinud. Kaks kõrget betoonseina olid ta kohal vastakuti langenud ja nõnda nagu telgi moodustanud. Ning hiljem polnud keegi rüüstaja selle alla vist vaadanudki.

Võiks arvata, haruldaselt õnnelik leid minu olukorras. Kuid olen õieti juba võõrdunud lugemislõbust. Mu muhklikud ja rakkus käedki, mis käsitsenud nii palju tooreid esemeid, ei oska neid peeni köiteid hoida. Kuid ka muidu ei veetle mind raamatud enam eriti. Ma armastan küll mõtiskleda, kuid teha seda raamatute mõjul — see nõuab kannatust ja aega. Minu mõtetes tärkab kõik juhuslikult, sisemisel tõukel, nagu kogemata. Raamatuis on aga nii palju ettekavatsetut, meelega-mõeldut ja ebasiirast. Näed kohe, et mõtlemine ongi autorite ainsaks ülesandeks elus. Nad ei kajasta elumõtet, vaid mõtteelu. Ja see on väga ühekülgne eksistents.

Ometi käin aeg-ajalt seal raamatukogus tuhnimas ja kannan koju, mis juhtub huvitama. Sellest peale, kui mul on Eijaa, olen vedanud tervete koormate kaupa — kas lugemiseks või tuletegemiseks. Ja eriti praegusel ajal, mil peab palju kodus istuma ning kõle niiskus siiagi järele tungib, on kirjandus teretulnud nii üheks kui teiseks otstarbeks.

Veerin jälle ladina autoreid, meenutades unarusse jäänud teadmisi, loen hädavaevu itaallasi ja hispaanlasi ning teisi, kelle keeli tunnen paremini.

Kuid peamiseks põhjuseks, miks mulle lugemine just täit mõnu ei paku, on lugemismaterjal ise. Ikka rohkem ja rohkem selgub mulle selle varanduse endise omaniku vaimne profiil. See on mingi *fin de siècle*'i mees, kelle elu aga kaugele sellesse sajandisse ulatunud. Ta valikus peegeldub äärmiselt peenutsev maitse, mis ülimal määral ajast ja arust. Need on nagu hääled Siiriuselt — nii võhivõõrad sellele maailmale, milles elan nüüd. Või mõjuks minusse nõnda üldse igasugune kirjandus?

Kuid veel midagi — juba isiklikumat. Selle raamatusõbra valikus ja tema tehtud ääremärkustes kajastub otse haiglane hirm tulemasolnud katastroofi ees. Nagu Rooma langusaja ülimus, nii otsib ja leiab temagi maailma mandumise endeid. Erakordselt palju igasuguseid psühhoose käsitlevat kirjandust. Nagu valutaks tal enesel midagi järelejätmata. Ja vaat see just ärritabki ning vihastabki mind tema juures. Ta meenutab kuidagi mind ennast, kuid ometi arvan enese vaimselt täitsa tasakaalus olevat. Või kas peaksid tema teisedki ekstreemsused kuidagi minus peituma? See oleks jube — oma sisimat mitte ainult mõne kirjaniku, vaid koguni tema lugeja abil avastada!

Et vabaneda neist närveldavaist meeleoludest, selleks loen midagi tüsedamat, kui leian. Otse rõõmu tegi mulle vana Erasmuse *Encomium moriae*. Jah, ta ei elanud ju päris targal ja rahulikul ajal, kuid ikkagi targemal ning rahulikumal, kui on meie oma. Ja ülistada oma ajastu rumalust nagu elu ainust rõõmustajat ja värskendajat — see poleks ka otseses mõttes sugugi halvasti mõeldud. Sest terve ja tüse rumalus on igatahes

rahustavam kui igavene enesepuurimine. Aga seda pole kerge saavutada, — isegi vist Eijaal mitte, kes ohkab seal trükipaberist valmistatud asemel.

14

Tänavune talv on tuuline ja pahur. Ma võin liikuda ainult oma abruzzi-karjase lambanahkses kasukas. Maru käib kohinal Via Partenope rannikul, ja San Vicenzo muuli ümber keeb lainetemöll valges vahus. Ning siis rabab veel vihmaiiling üle palmitüügaste!

Hämardub juba. Randa paisatud suurt krabi saagina õlal kandes, nii lähenen ma kodule. Näen ees oma linnaosa nagu kivimurdu mustavat. Kõrged müürid seisavad nii ligistikku ja tänavad on nii kitsad, et varemeil poleks nagu võimalustki ümber kukkuda. Ja kes siin jagu saab, millised majad on varemeis, millised oma endisel kujul, — ühteviisi sünged olid nad nii enne kui praegu.

Ma pöördun sellesse labürinti, loovin kahe müüri vahel igasuguse koli keskel (kuskil haiseb jäledalt nagu laip!) ja kaon siis oma urgu. Kõrtsituba on pime, aga ma kuulen oma loomade sealolu. Köögi koldes hõõgub väike lõke. Ma süütan selle juures Museo Nazionalest leitud Pompeji savilambi ja sooritan oma õhtused toimingud. Kuid õhtu on pikk ja seda pole kerge täita. Ma katsun lugeda, siis tule valgel lamada, vahtides mustavaid seinu, ja lõpuks pimedas. Kuskil kriiksub tuules tükk lahtist katusekarda. Ja uni ei tule ega tule.

See aastaaeg siin oma päikesepuuduse ja süngusega meenutab kauge kodumaa sügist. Mida lühemaks ja pimedamaiks muutusid seal päevad, seda lähemale ko-

dule tõmbusid inimesed. See oli koht, mis neid liitis ja lohutas sel karmil ajal. Kuid minu mõtted peavad siingi ainult mu lohutamatu üksinduse ümber keerlema.

Nüüd mõistan, mis on mind pidevalt vaevanud. See on igatsus inimese järele. Ma tean küll, et niipea kui kuuleksin väljas sammuhääli, oleks mu esimeseks liigutuseks raudahing pihku haarata ja ukse varju karata (ning sedasama teeks vist temagi mind märgates!). Sest oleme harjunud nüüd ainult inimese-kiskjaga, inimese-saatanaga. See on vist ka tõeliste kiskelajate esimene impulss üksteist metsas kohates. Kuid igatsen sellest hoolimata inimest!

Ta oli ju kord olemas ja peaks veel nüüdki kuskil olema. Mäletan teda oma noorpõlvest, ja kirjandus on temast veel hiljemgi kõnelnud. Luule, muusika, ohvrimeelsus, mõni inimlikum usundki — nad olid ju olemas ja nad ei võinud olla ilma inimeseta. Ning nad olid olemas ainult inimeste omavahelise suhtlemise tõttu. Ilma inimeste koosviibimiseta oleks vaevalt vestetud muinasjutte, korraldatud kontserte, armutudki vahest nõnda ilusalt. Üksnes loom vaid elab ega vaja midagi rohkemat. Miks olen mina pidanud sattuma sellesse julma, loomalikku, inimvaesesse ajastusse!

Kui mõelda, et ma polegi kes teab kui vana. Isegi mu isa võiks veel elada. Oma noorpõlves nägin minu praeguses eas olevaid mehi alles täies elujõus töötavat ja mõnikord — miks mitte — ka veel perekondi asutavat. Milline veider mõte! Aga nii nagu ma nüüd siin ihuüksi olen, oma masendavalt pikana paistva minevikuga ja ilma mingi tulevikuta, tundun eneselegi ainult hallpäise, lombaka raugana. Ega ole kedagi teist, kes sellele kas või viisakuse pärastki vastu vaidleks. Viisakus — jah, iseenese vastu võib üksnes narr viisakas olla! Minu eesel ja kitsed ei vaja aga viisakusi, veel

vähem võiksid nad neid mulle öelda. Sest on ju vana tõde, et inimene ka selle poolest loomadest erineb, et üksnes tema valetamisega hakkama saab.

Aga kas näen ma enam kunagi toda omataolist olendit — valelikku ja siirast, halastamatut ja ohvrimeelset, metsikult purustavat, kuid ka ikka jälle uuele ehitamisele pürgivat?

15

Kurtsin alles hiljuti üksinduse pärast ja igatsesin inimese järele. Nüüd üllatasid mind mõned asjaolud, mis on mu rahu põhjalikult häirinud.

Leidsin paari päeva eest üleval Capodimontel värskeid apelsinikoori, kuid sellistena, nagu võib neid ainult inimene järele jätta. Olid rebitud meridionaalsete ribadena, alt veel kokku jäetud, ja nõnda torgatud lossi raudaia roostetanud piigi otsa. Ma arvan: ei sünni selliseid asju looduses ega iseenesest . . .

Ja täna, kui tuhnisin jälle Museo Nazionale varemeis, kuulsin äkki nagu hobusekapjade kopsimist. Sain enese veel rutuga müüri varju tõmmata. Ja sealt ma siis nägin: üksik mees sõitis pikkamisi mööda tänavat, peatus aeg-ajalt ning vaatas ringi. Ta oli noor ja toreda rühiga, kuigi muidu metsiku välimusega. Igast ettevaatusest hoolimata oleksin välja tulnud ja enesest elumärki andnud, — nõnda igatsesin inimseltsi, — kui ma poleks äkki märganud ratsaniku ees hobusel kinniseotud kätega alaealist tütarlast, kelle ahastavat nägu mööda jooksis verenire. Ja nii nad kadusidki varsti mu silmist varemete taha . . .

Kõik see on mind nõnda põrutanud, et mul raske on isegi oma mõtteid koguda.

16

Eelmise märkuse kirjutamisest on möödunud kümmekond päeva. Esiotsa elasin pideva hädaohu tunde all ja toibusin sellest alles pikkamööda. Olin muutunud nagu põlismetsa elanikuks, kes aimab luuret ja lõksusid kõikjal ning peab olema valmis igaks ootamatuks rünnakuks. Siin oli liikvel inimesi — kuid kes ja kus? Ainult kahte olen tõeliselt näinud, aga piisas mulle neistki! Ma uurisin jälgi tänavate tuhalaikudel ja teritasin kõrvu iga vähimagi hääle suunas. Ma piilusin müüride vahelt ja ronisin varemete varjus. Ma ei usaldanud enam oma loomi välja viia ja nad pidid poolnäljas elama. Siis aga algas eesel jälle oma igavest «Eijaa! Eijaa!» hädakisa, ning ma olin sunnitud ta suuvärgi kinni siduma.

Kõige selle närvelduse keskel ma ei märganudki, kuna kõledad talvetuuled olid lakanud, taevas taas heledaks löönud ja künkad uuesti endale helerohelise rüü võtnud. Ma ei tea küll ammu enam midagi kuupäevadest, kuid seda näen selgesti, et uus kevad on jälle saabumas.

Alles pikkamööda laskus mu ärevus, nii et võisin asuda jälle oma argiaskelduste juurde. Olen teinud oma väikest põllutööd ja hoolitsenud kalastamise eest. Kuid kogu aeg vaevab mind ometi tunne nagu inimest pimedas ruumis: ma pole siin üksi, — kes on siin veel peale minu? Ja see on nii vastik tundmus, et seda on ajapikka raske taluda.

Nõnda lõppes minu igatsus inimseltskonna järele!

Jah, ta oli täielik metslane — see mees, keda hiljuti nägin. Kogu tema hoiakus ja olemuses oli midagi, mis põhjalikult võõras seniseile inimolendeile. Selliseid pilke ei heida enam Celebesi inimsööjategi järglased. Ja seda sellest hoolimata, et temaga olid seotud ometi veel mõned senise tsivilisatsiooni jäänused — taltsutatud hobune ning midagi rõivastusestki. Kuid need kuluvad ja kaovad ruttu. Tema lapsed ei tunne neid enam. Tüki aja jooksul algab iga põlv ikka pisut madalamalt, sest üldine elutase laskub. Nad ei vaja palju aega unustamiseks, küll aga uuteks avastusteks. Ja varsti viirastub nende esiisade aeg neile pärimuste põhjal ainult veel mingi kuldse ajana...

Kas peab siis tõesti jälle otsast peale algama? Elama koopais, katma end loomanahkadega ja kasutama eelmiselt tsivilisatsioonilt päritud metall- ning muid varasid kiviaja inimese oskusega, enam aimamatagi nende esialgset otstarvet? Rookima siis jälle maad puurondiga, külvama kamalutäie ube ja hirssi ning karjatama paari kitse? Ja vastama vaimseltki vaid sellele kõige algelisemale naturaalmajapidamise tasemele?

Milleks oli siis vahepealne tehnika kõrge tase, mootorid ja keemia, raadio ja filosoofia, kunstid ning lennukid? Kaks põlve hiljem ei tea kõigest sest enam keegi midagi. Kõik need oskused ja teadmised kajastuvad varsti ainult veel mütoloogias. Need on uued Prometheused ja Daidalosed, kellest vestavad siis karjased tule ääres. Kolme põlve järel ei ela inimene enam säärastes oludes, et ükski raamat võiks säilida. Ja millekski, kui neid keegi lugeda ei oska ega nende ülesannetki ei tea!

Üldse ei tule kuigi kõrgelt hinnata säilivate aineliste

eeskujude tähtsust. Rooma surnud linnad Põhja-Aafrikas pole hiljem saabunud nomaadidesse mingit arendavat mõju avaldanud. Nad ei kasutanud neid isegi kivimurdudeks, kuna elasid telkides ega ehitanud maju. Nad lihtsalt möödusid neist, vaevalt nägidki. Nii pole kõrgemal kultuuril madalamasse mõju, kui puudub sotsiaalne vastavus.

Kuid inimkond selle paremas tähenduses pole ju ometi täielikult hukkunud? Küllap on säilinud veel teisigi minutaolisi, üks siin, teine seal — ja meie anname oma teadmised ja oskused edasi, meie päästame tsivilisatsiooni! See on meie viimsete mohikaanlaste missioon, meie pärandus tulevasele ühiskonnale!

Jah, see ep see on, ühiskond... Aga kui ühiskond enam ei vaja seda pärandit, kui tema tase on juba nii madal, et ta ei saa seda kasutada? Kui tal, sotsiaalselt asetatuna nii algelistesse tingimustesse, kõik abivahendid puuduvad meie tehniliste saavutiste kasutamiseks? Mis on tollele ühiskonnale sellest kasu, et meie keemikud keset sõjamöllusid viimaks praktiliseltki lahendasid elementide transmutatsiooni probleemi ja esimesed terad kunstlikku, kuid ühtlasi täisehtsat kulda valmistasid? Kust võtaks too uus ühiskond need tohutult keerukad sisseseaded, mida vajatakse selliseks protsessiks? See kõik oli võimalik meie senise tsivilisatsiooni äärmise tiheduse ja intensiivsuse juures. Too tuleviku hõre ja pikatoimeline ühiskond harrastab vaid ekstensiivset majapidamist. Talle oleks valkude tootmine õhust liiga kulukas, sünteetilised aseained asjatuks luksuseks. Kuid kui ta meie õpetusi ei vaja, siis ei pea ta neid ka meeles. Parimalgi puhul säiliksime järelpõlvede mälus veel ainult jumalusmüütide algkujudena, kes on elanud kauges minevikus ja teostanud imeväärseid asju.

Ning lõpuks — need «meie»... Mida siis suudab õieti meieaegne haritlane ja ühekülgne spets üksikuna, omaette jäetuna? See pole esimest korda, mil ma sellele mõtlen. Juba ammu olen asetanud enesele tasahilju küsimuse: kui jääksin äkki üksinda algelisel arenemisastmel oleva mandri elanike keskele, — mida siis suudaksin neile meie praegusaja tsivilisatsioonist edasi anda? Ma ju tean ühte ja teist, vähemalt põhimõtteliselt, kuid ma ei suudaks iial kirjeldada mõnd vedurit, mootorit või raadioaparaati nõnda, et keegi võiks neid selle põhjal konstrueerida. Ma ei tunneks materjale, masinaid ega muid vahendeid, mida selleks vajatakse. Kuid samuti oleksin täitsa abitu, püüdes edasi anda senise inimkonna tohutut humanitaarset pärandit, kuigi pidin seda kord paremini tundma. Ma võiksin uuesti kinnistada vaevalt mikroskoopilise osa filosoofia, ajaloo ja teiste teadusdistsipliinide, kirjanduse ning kunstide saavutistest. Kultuur aga ei koosne mingeist «omade sõnadega» ümberjutustatud katkendeist. Sellesse sisalduvad tervikuna nii need saavutised ise kui ka nende orgaanilise tekkimise lugu. Juhuslik katkend mõne kultuuriharu sisust pole üldse säilimisvõimeline keset hoopis teisetasemelist kultuuriajastut. Kultuuri peab läbi elama, selleni tõusma järk-järgult. Kust jätkuks mul elupäevigi kõige selle edasiandmiseks, kõnelemata juba teadmistest!

Ma näen juba nüüd ette oma missiooni tulemust, kui püüaksingi seda täita. Ma oleksin ainult nagu too nägija Wellsi novellis «Pimedate maal», keda ähvardati ta enesegi nägemisvõime kõrvaldamisega, sest et see pimedate ühiskonna üldist meeltearvu ületas.

Ei, inimkond peab oma senised arenemisjärgud uuesti jälle läbi tegema. Ta ei suuda neist üle hüpata, vaid peab minema aste-astmelt oma vaevarikast rada. Ta ei

pääse seniseist katsetusist, kobamisist ega eksitusist. Jah, just niisama, nagu mina alles pikkamööda hakkan taipama, kuidas pean harima oma väikest põldu.

18

Ma pole enam kümmekonna päeva jooksul kodus olnud. Olen üritanud jälle pikemat rännakut, nagu möödunud suvelgi. Siis enam-vähem juhuslikult, nüüd kindla kava kohaselt. Siis ainult äkilise tuju tõttu, nüüd aga püüdest kas või ajutisekski närvidele käivast linnast pääseda. Ei juhtunud ju küll enam midagi kahtlemapanevat, kuid kahtlust oli õhk ise täis. Kui saaks vaid eemale siit, — mõtlesin, — kuhugi hoopis kõrvalisse kohta, mis varem kedagi juurde ei meelitanud, veel vähem nüüd. Ning siis just meenuski Cuma madalik, mida tundsin samuti juba noist endisist, igimuistseist aegadest.

Nii koormasin ühel varasel hommikul jälle Eijaa ning võtsin Eulalia ohelikkupidi käekõrvale, kuna Amica omapead meie ümber kepsles. Hiilisime linnast välja, läbisime muistse tunneli tufimäes ning jätkasime teed mööda Posilipo rannikut.

Minu eesmärgiks oli küll just vaikse maakoha otsimine, kuid selleks tulid kõigepealt läbida ikkagi sellised asundusalad nagu Bagnoli, Pozzuoli või Baja. Kord õitsvate linnakeste ja luksussuvilate rannik, nüüd aga ainult varemed ja varemed. Ei ole seal palju säilinud pärast kaugleegiheitjaid, maaväringuid ning rüüstajaid. Kõikjal sõidukite ja sõjamasinate jäänuseid. Tihti roostetanud raudteerööpaid ja rohtukasvanud autoteid, mitte kellelegi enam vajalikke. Ainult parkide ja aedade lopsakus vohab otse üle äärte. Näha, et loodus

on saavutanud jälle oma õigused ega ole enam inimest teda painutamas ja pügamas. Ning sedamööda on ka metsikut loomastikku siginenud ennenähtamatus paljuses. Isegi paari ahvi nägin Posilipo endises keiserlikus iluaias hüplevat — küllap vist mõnest loomaaiast pääsnute järglased. Ning Eijaa otse jahmus, nähes sugulast-sebrat puude all rohtu puremas.

Aeg-ajalt paistsid jälle ka selle imekauni maastiku avaramad vaated: ühel pool türkoossinine meri oma saartega, teisel aga vulkaanilised künkad kraaterjärvedega. Nõlvakud olid kaetud nagu helerohelise plüüšiga. Keset seda idülli ajas Solfatara kraater peent suitsulinti taevasse. Ma tean küll, et ta geoloogide otsust mööda ei tohi seda teha. Kuid et geolooge nüüd enam pole, siis on temagi oma tegevuses vaba.

Paar päeva peatusime Bajas. Millise minevikuga koht! Horatius, Martialis ja Propertius on teda maailma lõbusama paigana ülistanud: lakkamatud lõbusõidud lahel, muusika ja laul ning armuseiklused. Aga niisama sattusid alles hiljuti mu pihku vana Seneca hädaldused oma Baja-kogemuste puhul. Noh, ta oli saabunud siia maailmalaste paabelisse nagu urisev ja torisev moralist kunagi. Oli oma õnnetuseks võtnud toa just võõrastemajas, mille alumisel korral anti supelsakstele ka vanne. Seal räuskasid pallimängijad, käratsesid ujujad basseinis, saalisid masseerijad ja kribukrabu müüjad ning aeti rõivastevargaid suure kisaga taga. Seneca ütleb, et ta kahte päevagi ei suuda seda mürglit taluda.

Tuleks nüüd praegust vaikust nautima! Oli Baja enne meieaegsetki katastroofi juba võrdlemisi vaikne suvituskoht, kuid nüüd ehmatas mind seal varemete vahel ainult veel mingi hüääni ja inglise tõukoera ristsugutis . . .

Siis aga ületasime poolsaare ja laskusime Cuma lagendikule. Juba eemalt nägin auväärt akropoli-küngast mere lähedal madalikul. See on muistne vallutajate, maa- ja meriröövlite pesa keset põldusid ja luhtasid — vanema ajalooga kui isegi too varemeteväli seal San Elmo rinnakul.

Ma ruttasin hingeldades üles mäetippu, läbi mustunud müürijäänuste, põõsaste ja väätkasvude. Vaade ülevalt seletab, miks see koht kord merel luusivale kreeklaste kambale nõnda meeldis, et nad siin esimestena oma kanna Itaalia mandrile kinnitasid. Ühel pool avar meri, teisel mägede ringiga piiratud lagendik, — seda kotkapesa ei üllata ootamatult ükski võõras!

Oleme siin nüüd juba kolmandat päeva. Ma leidsin enesele ja kitsedele ulualuse vahimajakeses, aga eeslile Sibülli koopas akropoli all. Suure osa ajast veedame linnamäe ümber ja mere ääres liikudes. See on idülline puhkus meile kõigile pärast talve ängistust. Vaja vaid näha Amica hullamist metsikult lokkavas rohus! Ja ajuti mõtlen jälle, kui mõnus oleks siia jäädavalt asudagi. Eemale ärritavast minevikust, nende vanade varemete juurde, mille iga tundub juba igavikuna!

Mõned tunnid päevas veedan aga akropoli tipul. Hunnitu väljavaate kõrval paelub mind siin ka mõlgutlemine kaugeist sündmusist sel kohal. Veel nagu praegugi näeksin noid omaaegseid seiklejaid — ranniku asustajaid mereseljal liikuvat ja maabumispaika otsivat. Kõik oli neis lärmakas ja kärsitu, kuid nende kärsituses peitusidki meie kultuuri idud. Eks olnud nemad — just needsamad cumalased — vist isegi meie tähestiku algatajad. Ja nende mälestuseks olen ka need read just Cuma akropoli künkal üles märkinud.

19

Olen taas kodus, rutem kui võisin aimatagi. Põgenesin öö varjus oma karjaga, hing kurgus. Ja ma ei oska mõeldagi, mis nüüd järgneb...

Too viimane päev seal Cumas oli erakordselt kaunis. Juba vabadusega harjunud loomad karjatusid all linnamäe jalal, mina aga lamasin üleval, nautides rahu. Oli õhtupoolik, päike õhetas pilvetus taevas, merelt aga kandus pehmet jahedust. Võib-olla ma suigatasingi hetkeks. Nägin veel nagu läbi silmalaugude punast liblikat viinapuuväädil kiikuvat ja kuulsin kimalast rohus sumisevat. Siis pisut pimedat tühjust. Kui aga silmad uuesti avasin, üllatas mind äkki mingi hädaohu tunne. Tõusin rohus istuli ja heitsin pilgu enese ümber, — mäed sinasid kauguse udus ning meri õhkus opaalsena. Miski ei liikunud, ja ma imestasin oma rahutust. Siis aga vajus mu pilk otse alla, akropoli ette — ning ma peaaegu kivinesin ehmatusest.

Seal — jah, seal läheneb sadakonna mõlatõmbe kaugusel midagi laevataolist. Räbaldunud puri rippus tuuletus õhus ja kümmekond mõla tõusis laeva kummalgi pool. Nii paistis ta siit ülevalt nagu aeglaselt lähenev paljujalgne mardikas.

Olin hetke segane, kuid siis tajusin: nad tüürivad ju otse randa! Ma roomasin ruttu põõsaste taha ja hakkasin nende varjus tulise kiiruga alla laskuma. Põõsad rebisid mu käsi, ma kukkusin, kruus ja peened kivid veeresid rabinal must mööda. Leidsin oma loomad endiselt rahus rohtu puremas. Hiilisin linnamäe nurgani ja nägin, kuis mustav meestesalk parajasti venet randa vedas. Nad sekeldasid seal, osutasid kätega, ja siis hakkas osa neist otse minu poole sammuma.

Ma heitsin pilgu mõlemale teele, mis siit sisemaale

viisid, — kumbki neist pidi tulijaile nähtav olema. Kuid kui ma ikka veel kõhklesin, hakkas eemalt isegi hääli kostma. Siis kogusin ma loomad ja kihutasin Sibülli koopasse. Seal ajasin ma nad tahapoole ja asetusin ise koopasuhu vahti pidama. Lopsakad väädid langesid üle koopa avause, ning ma piilusin lehtede vahelt.

Tükil ajal ei näinud ma midagi, sest võõrad liikusid linnamäe teisel küljel. Siis äkki ilmusid nad vaateväljale. Neid oli kümmekond meest, päikesest põlenud, habemeis, räbalais, mõnel seljas veel mingeid mundrijäänuseid. Nad olid kõik nii üksteise sarnased, et ma ühtki ei suutnud ses ähmis eraldada. Nad liikusid ettevaatlikult ja rääkisid tasase häälega, ikka aeg-ajalt üles akropolile osutades. Nii lootsingi neid oma ringiga minust mööduvat.

Kuid siis juhtus midagi ootamatut. Äkki nägin midagi valkjat oma vaateveerul vilksatavat — ja Amica lidus kepseldes lagedale. Ta oli ilma mu märkamata koopast välja lipsanud! Ja, lapsikult usaldav, nagu oli, tormas ta otse võõraste poole. Need peatusid jahmudes, kuid pistsid siis häälekalt kisama, unustades kogu ettevaatuse. Nad rabasid Amicat kätega, ise toorelt naerda rõkates, lendasid pikali ja kargasid jälle püsti. Kuid Amica põikles mängeldes kõrvale, aimamata, millest oli õieti küsimus. Siis langes ta, viskerelvast tabatuna. Ta ajas enese küll veel üles, haledalt häälitsedes, kuid siis jõudis üks jõugust järele ja murdis tema kaela.

Kas olen ma elu jooksul vähe tapmisi näinud! Olen neist asjaolude sunnil küllalt isegi osa võtnud. Ja ometi — selle abitu looma surmamine pani mu vabisema. Ning ühtlasi — ma ei võinud midagi parata. Olin üksi, olin vana ega olnud võimeline isegi ruttu põge-

nema. Pidin püsima paigal ja mõtlema ainult enese julgeolekule.

Tapja haaras Amica jalgadest kinni ja lohistas ta pisut eemale. Seal asetusid nad puhkusele, tegid tule ja küpsetasid looma. Nende sööming oli metsik. Nad ahmisid rasvast tilkuvat liha ja urisesid heameelest. Siis jätkasid nad jälle linnamäe uurimist, tõusid mööda jalgrada üles ja kadusid mõneks ajaks mu silmist.

Mis pidin ma tegema? Oli ühteviisi võimatu siia jääda kui põgenedagi. Need mehed käänavad mu kaela niisama hästi kui Amica omagi. Veel enam, nende kommetele ei tarvitse isegi orjapidamine võõras olla...

Nii möödus mitu tundi. Ajuti kuulsin võõraid üleval akropolil kisavat, siis valtas jälle vaikus. Ja siis möödus kolm neist uuesti koopasuust, kuid palju lähemalt kui enne. Nad uurisid tähelepanelikult mäekülge, sest Amica äkiline ilmumine näis olevat neis kahtlust äratanud. Nad ajasid oma säbrus habemekontsud püsti, vehkisid kätega ja vaidlesid kurguhäälel. Mis rahvusest nad olid? Ma ei tundnud seda keelt ega inimtüüpi. Kuid nad meenutasid mõne aja eest linnas nähtud ratsanikku ja nende silmad olid metsikud nagu kiskjail. Mu süda vasardas sees, kui nad nõnda otse mu lähedalt möödusid. Ja ma hoidsin kätega Eijaa lõugu kinni, et ta ei saaks kisendada.

Päike laskus madalale, linnamäe vari venis pikaks ja õhtu saabus. Kuid võõrad ei lahkunud. Ma hiilisin põõsaste varjust välja ning nägin, et üks osa metslasi oli jäänud endiselt randa laeva juurde, teised aga asetunud akropoli laele laagrisse. Nad ei mõelnud üldse mitte lahkuda!

Siis ootasin ma ööd. Pimenes ruttu, kuid ühtlasi pidin ka mina ruttama, sest taevarand lõi kuu tõusu ennustades õhetama. Ma haarasin Eijaa ning Eulalia ohelikku-

pidi järele ja sikutasin nad liikvele. Ma kiirustasin, nagu jõud jaksas, ega peatunud enne kui alles Averno järve lähedal mägedes. Siin veetsime kuidagi ülejäänud osa ööst, sest pimeduse pärast ei saanud enam liikuda. Kuid täna õhtupoolikul olime juba kodus.

Mis pean ma tegema, kui sedalaadi rahvas siia püsivalt elama asub? Kas pole siis mu seniselgi rahupõlvel lõpp — nii hea või kuri, kui see oli?

20

Nädalapäevad on möödunud, ja ma olen oma seisukorra ohtlikkusest ainult lisatõendeid saanud.

Kõigepealt, kui olin küllalt puhanud ja üleelatust toibunud, siis otsustasin luurekäigule minna. Ma panin oma loomadele toitu ette, võtsin eneselegi moona kaasa, sulgesin uksed ja asusin teele. Ma lahkusin jälle linnast, kuid nüüd juba otsemat teed, ega peatunud enne, kui Grillo mäelt Cuma paistma hakkas. Seal hiilisin juba akropolile nii lähedale, kui vähegi võimalik. Ning see vaatlus, mida nüüd nägin, ei lohutanud mind vähimalgi määral.

Nüüd oli võõraste arv mitmekordselt kasvanud. Mere ääres mustas juba kolm laeva ja inimesi liikus mitmes kohas rannal ning lagendikul. Näis, nagu oleksid mõned kalastanud, teised jahti pidanud, kolmandad aga akropolil midagi ehitanud. Jah, taevas õhetas linnamäe taga, ja sellel lõõmaval tagapõhjal nägin ma musti mehi kive kangutavat ning palke veeretavat. Mööda mäekülge tõusid naised, savikruusid pea peal, ja nende ümber kirmasid alasti lapsed. Oli selge: see hõim oli otsustanud siia asudagi ning kindlustas nüüd muistsel akropolil oma uut kodu!

Ma vaatlesin kuni õhtuni oma varjupaigast nende metslaste toimingut. Pikad pilvelindid laotusid punaste kangastena üle taeva ja nende poole tõusis tuleleek akropoli tipult. See seal oli nagu uue ühiskonna esimene ohvrialtar. Nad kisasid ja ulgusid selle ümber. Siis pöördusin ma oma pimedale tagasiteele . . .

Aga sellest, kui need ohtlikud võõrad sinna Cumasse jääksid, siit paarikümne kilomeetri kaugusele, poleks ju veel eriti suurt häda. Ehk sünniksime veel kuidagi ära elama, sest ruumi siin on, nii mulle kui neile. Kes teab, võiks ajapikka koguni mingeid sõbralikumaid suhteid luua ja ära harjuda?

Kuid selles see lugu ongi, et nad ei kavatse ainult sinna jääda!

See oli alles täna hommikul, kui sellele veendumusele jõudsin. Töötasin jälle oma põllul, kui silmi üles lüües äkki nende laeva nägin. Hädavaevalt sain veel akvaariumi vareme varju tõmbuda, nii et neist märkamata jäin. Nad liikusid otse ranna lähedal, ainult mõnekümne mõlatõmbe kaugusel. Nende nägusid ei võinud hästi näha, ometi paistis vene päras istuv mees olevat vanem ja soliidsem, just nagu nende pealik. Ja nad olid ilmselt maakuulamiskäigul, sest sõudsid ümber iga muuli ja esile ulatuva kaldanuki, liikudes ühtlasi väga aeglaselt ning vahtides kõike hoolega. Nii kadusid nad Castello dell'Ovo müüride taha, ja ma lootsin, et neid enam ei näegi. Kuid siis ilmusid nad uuesti ja randusid ootamatult Via Partenope käänaku kohal. Nähtavasti pakkus neile nende suurte majade juures miski erilist huvi. Ja varsti kuulsingi ma sealt raiumist ning raginat.

Mis aga kõige pahem, neil oli kaks suurt verekoerataolist elukat kaasas. Ja sellepärast hiilisin ma kohe kauges ringis läbi linna koju, sest kaldatee oli mulle juba suletud.

Jah, nüüd võivad seesugused siin küll ainult rüüstata. Aga võib-olla poole tuhande aasta pärast kaevavad nende järglased neis varemeis juba arheoloogiliste huvidega. Nii ruttu arvan nende arengu siiski minevat, tänu just meie pärandile. Kuid seni —!

21

Kui olin poisikene, siis armastasin minagi lugeda hädaohtlikest rännakuist ja seiklusist. Eriti suutsin süveneda kõigest kultuurinimkonnast eemaloleku ahistavasse tundmusse. Kuskil põlismetsa päratuses, Gobi kõrbes, üksikul ookeanisaarel — tuhandeid ja tuhandeid kilomeetreid kaugel. Ümber vaid vaenulik maailm ja sina ihuüksi selle vastu. Sa läheksid-põgeneksid jälle omataoliste juurde, kuid vahemaa on nii suur, et sellest vaevalt mõtegi suudab üle lennata. Ja keegi, mitte keegi ei aima sinu seisundit!

Mehe-ikka jõudes kogesin küll, et uueaegse tsivilisatsiooni levimine üle maakera oli sellised hädaohud üldiselt kõrvaldanud. Ei olnud enam inimesesööjaid ja kiskjadki olid vähesteks jäänud. Põlismetsadesse olid sihid raiutud ja turistimajad rajatud, kõrbeid läbisid raud- ja autoteed, kõnelemata juba kõikjale-pääsevaist lennukeist ning kõikjale-kuuldavast raadiost. Ängistav kaugeloleku ja üksinduse tunne oli muutumas vaid kirjanduslikuks meeleoluks.

Noil ajul ei võinud aimatagi, et see tsiviliseeritud julgeolekutunne varsti jälle illusoorseks osutub. Veel enam, — et seni kõige haritumagi maailmajao läbimine võib jälle aastaid võtta ja olla seotud ennekuulmatute ohtudega. Ning veelgi enam, — et ma kõike seda ise pean oma naha peal põhjalikult tunda saama. Rida vii-

maseid aastaid on mind selle tõe tundmisele järk-järgult lähemale toonud. Nüüd tajun seda peaaegu nagu midagi esemelist, käega kombatavat.

Täitsa kaitsetuna kauguse ja üksinduse vastu, eemal kõigist omataolisist, ihuüksi enese hoolde jäetuna, — see tundmus masendab, pigistab südant, ahistab hinge!

Kui mõeldagi, et mul pole otse surma-ohtu oma uuelt ümbruselt, et sellega isegi sõbralikumaid suhteid võiksin sõlmida, — kuid ahistavasse üksindusse jääksin ma ikkagi. See poleks mulle ometi mitte kaasaegne seltskond, vaid mingi koletiste maailm. Oleksin elu lõpuni määratud jääma ainsa valgena nende tsivilisatsioonilt mustanahaliste hulka, kes liiguvad hoopis teisel arenemisorbiidil kui mina. See on noor, jõuline, robustne tõug, kuid ühtlasi ka kuidagi vana ning arg. Teda valitsevad kohutavad eelarvamused, usukujutelmad ja sundnormid, millest meie juba sajandite jooksul oleme vabanenud. Ei, mina seda uuesti kaasa elada ei taha!

Kuid omapead nad mind ka sellisena, nagu olen, siin elada ei lase. Selleks on algeline ühiskond liiga umbusklik ja egoistlik. Ta võib ainult omataolist taluda. Ta ei tunne ega tunnusta veel inimest-isikut. Ja kas selleks olen ma oma olemasolu seni kramplikult kaitsenud! Ei, ma ei või enam siia jääda. Ma pean minema, enne kui on hilja!

Ikka püsib minus torkavalt-valus tõmme põhja poole, s i n n a poole. Olen enesele küll kümnekordselt selgitanud, kui nõrk oleksin sealseis oludes üksi eksisteerima, kuid see tõmme ei kao sellest hoolimata. Ja lisaks tärkab ikka jälle kujutelm, et seal kaugel ei tarvitse ometi kõik olla nii läinud nagu siin. Seal ei elanud inimesed ennegi nõnda hunnikus koos ega võinud sellepärast ka nii summaarselt alluda psühhoosidele ning

muile hädaohtudele. Tsivilisatsiooni närvisõlmed polnud seal nii kaitsmatud kui siin.

Kui mõtlen paljalt sealsele loodusele gi! Kuuse sümmeetria ja igavene haljus on juba ise nagu mõistuspärasuse, järjekindluse ning vankumatu tõsiduse allegooria. See rahustab ja annab julgust. Kuskil sealsete metsade vahel peaks leiduma veel minutaolisi, — ainult paremini säilinud kujul kui mina, kes olen vaid vintsutatud, lõpuni kulutatud, meeleheitele viidud inimvari!

Ja sellepärast ma tahangi minna ja õnne katsuda. Tahan koormata oma eesli ja võtta kitse ohelikkupidi järele ning minna. Kui kaua see kestab või kui kaugele ma jõuan, seda ma ei tea. Kuid mul ei jää muud üle.

Ma tean küll kõiki teel ootavaid takistusi ja ohtusid. Purustatud, rohtukasvanud, sildadeta teed; purustatud, kuid vahest veel mingi anarhilise eluga ja seda ohtlikumad linnad nende teede ääres; nälg, üle jõu käiv väsimus, võimalikud haigestumised — see kõik on nii. Kuid ka kavatsuse õnnestumise võimalused!

22

Jõudsin oma ettevalmistustega paari päeva jooksul lõpule. Kuid siis tundus kõik äkki tühjana ja igavana, nagu ikka lahkumise eel. Et ülejäänud aega täita, võtsin ette veel viimse jalutuskäigu läbi linna, nagu jumalagajätu-visiite tehes.

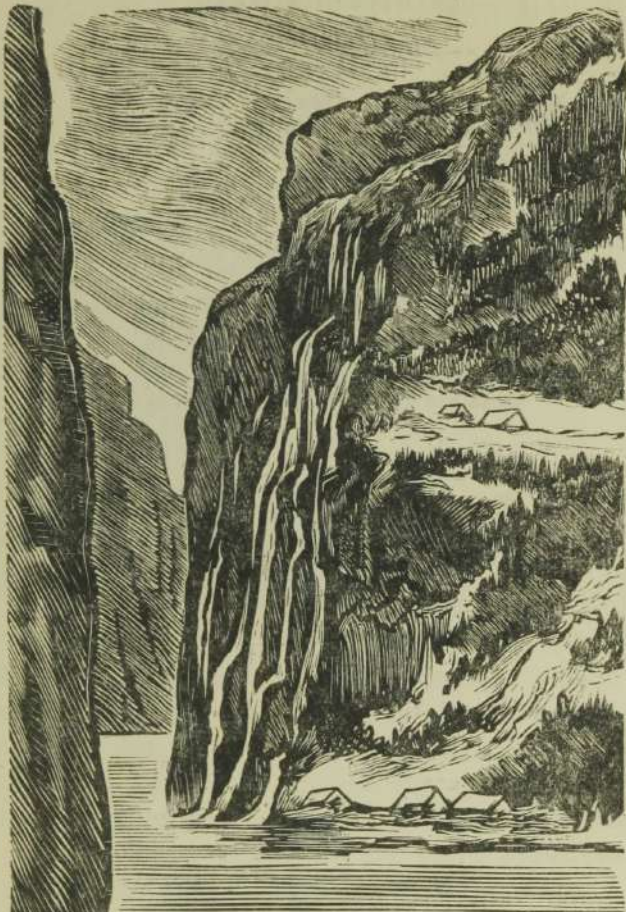
Kõigepealt käisin oma põldudel, peatudes iga peenra juures ja uurides, kui kaugele üksikud viljad on jõudnud. Siis aga leidsin enese jälle oataimi muldamas ja umbrohtu nende vahelt kitkumas. Ei, milleks seda enam! See jääb ju nüüd siia metsistuma, nagu on metsistunud kõik muugi. Ei nad kasva enam minule. Ja ma pöörasin näo kõrvale . . .

Siis külastasin tuttavaid kohti linnas, istusin puiestikes lamavail monumentidel ja meenutasin üksikute ehitiste ees, mida on see või teine neist mulle andnud. Olin tänulik ja koguni liigutatud, ning mul oli lõpuks isegi kahju kõigest sest lahkuda, mille ainsaks peremeheks olen olnud vähemalt aasta jooksul.

Ma ei kavatsenudki õieti nii kauaks jääda, kuid istudes jälle San Elmo rinnakul märkasin, kuis öö äkki langes. See mere, varemete ja lõpuks mäekontuuride pimedusse vajumine oli nii kaunis, et jäin tahtmatagi seda jälgima. Kõik kattus nagu pehme, sooja looriga, millest ainult kitsas kuusirp ja siis üksikud tähed hakkasid läbi paistma. Pöörasin näo põhja poole ja vaatlesin kaua neid tuleкübemeid. Siis peatusid mu silmad taevarannal vilkuval Põhjanaelal. Ta otsekui paelus mu endasse, ja varsti näis ta kõigist teistest avaruse tuledest erinevat. Ta kiired moondusid külm-kiirgavaiks, nagu läbi jääkristalli tulles, nad laiusid sädepärjana ta ümber ja ma peaaegu kuulsin nende hõbedast kõlinat. Sealt lainetas nagu mingi karge, igatsev, südanthaarav ja kaasakiskuv lauluviis. Ja kõik see oli nii imekaunis, et ma unustasin aja, koha ning iseenese — — —

Veedan veel viimse öö mu senise kodu seinte vahel. Homme päikese tõusul algan oma teekonda.

November 1941.

ÜHE NORRA REISI KROONIKA

Esiktrüki tiitel:

ÜHE NORRA REISI KROONIKA

kus sees on lugeda selle maa rahvast, linnadest ja mägedest ning muist imeväärseist asjadest, mis selle reisi peal nähtud ja kuuldud

Kirja pannud

ANONYMUS

ja

hulga piltidega ära seletanud

JOHANI ANDRUS

Trükitud Noor-Eesti kulu ja kirjadega Tartu linnas aastal 1939

ÜKSEESKÕNE

Inimese teadmised ep ole äkki tulnud, vaid tema on neid kogunud üksteisega läbikäimises ja vastamisi õppust võttes. Ja kui ka maailmas, jumal paraku, on palju rumalat rahvast, siis on minu arvamise järgi targemaid ometi rohkem. Ning seepärast on ka hea, et inimene aeg-ajalt üle koduläve vaatab ja tähele paneb, mis mujal sünnib ning mis teised rahvad teevad. Liiatigi, et see ühele kristlikule inimesele ka kõlvulist meelelahutust pakub.

On küll ööldud, et veereva kivi peale ei kasva sammal. Aga mina küsin: kas siis peabki tema peale sammal kasvama? See on niisama hea, kui üks inimene üleni habemesse läheb ega sealt läbi enam midagi ei näe. Ja nendasama on ööldud: võõras maa mustikas, oma maa maasikas. Aga mina küsin jälle: kust sina siis tead, et su maa paremb on, kui sina teisi ep ole ealeski näinud?

Keige seepärast olen ka mina, sellesinase kroonika kirjutaja, juba noorest east peale püüdnud võõraid maid ja rahvaid näha, nii palju kui seda minu kõhn kukkur on lubanud. Aga minu uudishimu ep ole sellest veel täis saanud, ja mina arvan, et ma ka siis veel reisimise peale mõtlen, kui minu teine jalg juba hauas on. (Missuguse patu eest hoidku issand, kes küll ka selle ahvatleva maailma on loonud!)

Nenda põles minu meel juba pitkemat aega ka Skandinaaviamaad, mis on meist vassakut kätt üle mere, jälle näha saada. Sest kuigi mina seal olen varem käinud, aga mina ei teadnud enam, mis nemad vaheajal on teinud ja ette võtnud. Ning seepärast rõõmustasin mina üpris, kui seesinane ihkamine tänavu teoks sai, kuigi ta esiotsa hoopis ilmvõimata paistis.

Aga mina ei teinud seekord oma teekonda üksi, vaid meid oli tervenisti neli reisimeest, üks neist koguni naisterahvas. Ja sedagi pean mina ütlema, et see polnud meil ülepea esimene reis üheskoos teha, vaid meie olime juba varem ära proovinud, kui kaua igaüks meie hulgas teist välja kannatab ja kunas tema reisi väsimusest vihaseks läheb. Ning see ep ole ühe hea reisi kordaminekuks mitte tühipaljas asi.

Et mina nüüd ses kroonikas tihtipeale pean oma reisikaaslastest rääkima, siis tahan mina ka kohe alguses ära öölda, mis mehed nemad on ja kuidas neid kutsuda. Ometi tuleks veel enne kõike selle imeliku asja peale tähelepanemist juhtida, et kuigi meie ses ajalikus elus üht ja sama ammetit ei pea, meil keigil siiski raamatutega tegemist on. Kuid mina usun ka, et meie mitte nii palju oma ilmaliku tarkuse kui alandliku meelega rahul oleme.

Keigepealt ei või mina proua Kunigundest palju öölda, sest et mina teda oma kaaslaste hulgas keige

vähem tunnen. Aga seda tean mina küll, et temagi oma igapäevases elus raamatuid tähtsaks peab, olgu need siis koka- või majapidamise raamatud või ka hoopis ilmalikud, mida romaanideks kutsutakse. Tõsisel inimesel ep ole neist küll kasu, aga eks see ole igaühe oma asi.

Järgmisena tahan mina nimetada meie armast venda Hannibali, kes küll väevõimuga ei mõtle Rooma linna ära võita, aga roomlaste keelt oskab ja ka üle Alpeni mägede nende maal on käinud. Muidu teeb tema raamatuid ja õpetab teisi nende järgi. See on üks auväärt ammet, kui see kristlikus vaimus ja õige sanakuulmisega sünnib. Aga see on tema oma asi.

Ja teiseks olgu nimetud veel armas vend Truuvor, kelle nime kohta mina midagi ei taha öölda, aga kes raamatuid müüb ja jälle asemele ostab, nii et mina mitte aru ei saa, miks tema nendega ei lepi, mis temal juba riiulite peal on. Ja abikaasat ep ole temal ka mitte. Kuid eks ole seegi tema oma asi.

Mis aga puutub minusse endasse, siis ei taha mina ennast küll kiita (kuigi selleks põhjust oleks), vaid ainult nii palju öölda, et mina üks tõsine ning tõtt armastaja inimene olen. Ja seda on minule õpetanud juba minu kroonikakirjutaja ammet, mida mina olen pidanud kogu oma eluaja.

Nenda olen mina ka nüüd püüdnud seda reisilugu tõetruult ja kaksipidi mõtlemata kirja panna. Mina olen seda ajaraamatut pidanud peaaegu igapäev, nii palju kui minu nõrk jõud ja kitsik aeg seda lubas. Ning kohe algusest peale andsin mina tõotuse, et ma ainult seda üles märgin, mida oma ihusilmaga näen.

Seepärast ei mõtlegi mina sellest kõnelda, mis aastal mõni võõramaa linn on asutatud või kui palju oli temal elanikke enne või pärast asutamist. Sest mina ep ole

seal juures olnud ega neid mitte lugenud. Nendasama ei taha mina jutustada võõraste riikide historiat ega öölda, kas seal kuningad rahvast või rahvad kuningaid valitsevad. Sest keik seesugune on nüüdsel ajal üks raske asi, mis võib kergesti komistamist tuua.

Aga mis mina olen öölnud, selle eest tahan mina ka seista!

Ja nüüd, oh armas lugeja, annan mina sellesinase kroonika sinu kätte. Olgu tema sulle õpetuseks, kosutuseks ja ajaviiteks selle maailma tormiste lainete keskel, iseäranis praegusel tõsisel ajal. Ja kui mõni ometi peaks sulle kahtlust avaldama selle üriku õigusepüüdmises, siis ära võta seda kuulda. Sest maailma tahtmist ei või keegi täita, aga tõearmastus käib üle keige. Sela!

Tallinnas, sel 20. jaanikuu pääval 1939.

Siin mina nüüd istun, sellesinase kauni kohvimaja akna juures, ja tunnen rõõmu loodud asjust, mis on minu ees laua peal ning liigub väljas akna taga.

Ikka üks inimeste edasi-tagasi käimine, meeste äriasjade ajamine ja naispoolte keelevadin, millega nemad oma aega täidavad. Aga seda südamerõõmu, mis minul, ep ole neil mitte. Sest mina tunnen enesel ükspäinis siis hea olevat, kui mina tean, et ma sest maakohast, kus olen, iga silmapilk võin ära minna, kui aga tahan. Ja praegu mina tahan ning võin. Sest minu reisipaberid on korda seatud ja minu reisipungas on võõra riigi raha. Ning minu süda otse jubileerib keigele sellele mõeldes.

Istudes nenda viskan ma oma mõtteid sinna ja tänna ning minu heameel ainult kasvab. Keik inimesed paistavad äkki minu vennad olevat, olgu nemad siis valged, kollased või vasekarva, nagu nüüd suisel ajal pahatihti ette tuleb. Ja siis tahaksin mina, et nemad keik koos võiksid ühes minuga ära sõita. Mina tean küll, et kui see nenda äkki sünniks, siis maa sellest

tühjaks ja meri kitsaks läheks. Aga siis mõtlen mina jälle, et meid võiks jaokaupa vedada, ja need, kes on kodus, täidaksid äraolijate aset. Olgu aga keigil kord üks hea põli! Nii leplik on täna minu süda.

Ja nenda mina siis vaatangi Eesti vabatriiki enese ümber, ja need inimesed paistavad mulle head ning see maa kaunis olevat. Aga oma südame põhjas tean mina ka, et nemad mulle veel hoopiski paremad paistavad, kui mina neist eemal olen.

Kuid nenda mõteldes näen mina, kuidas proua Kunigunde ja armad sõbrad Hannibal ja Truuvor igaüks omaette üle sellesama valgustud turu tulevad. Ja juba nende väljanägemisestki paistab, et nemadki niisama selle sõidu üle rõõmutsevad.

Nenda siis algab see kaunis jällenägemine, mis peab kestma järestikku mitu nädalat!

Sealsamas ja sama pääva õhtul.

Päevlik on looja läinud, ja mina laman oma ajutises kambrikeses ning linn puhkab oma väsimusest. Aga mina ei saa mitte puhata, sest sellesinase päeva kuumus vaevab mind veel üpris ja minu peatsi on täis rahutumaid mõtteid.

Nenda kaovad minu elupäevad, pean mina õhkama, nii et mina ikka kuhugi püüan ega ometi rahu ei leia!

Ja mina mõtlen selle valju talve peale, mis ep olnud joht nii halv, aga mille jooksul mina ükspäinis suve ühes tema päikesega ootasin. Kuid kui see suvi on kätte jõudnud, siis ep ole mina jälle temaga rahul ja muudkui igatsen jahedamat ilma, nii et mina enesel hea tunneksin olevat.

See keik on üks melanholii ehk meelenukrus, mis

mulle vaeva teeb. Ja mina pöörlen esimese külje pealt teise peale ega saa und. Ning mõned ütlevad, et seda ka reisipalavikuks kutsutakse.

Soome lahel, kuigi rand veel paistab; sel 21. jaanikuu pääval.

Seda olen mina ikka imestanud, et inimene ise käies veel kuidagi püsti püsib, aga nii pea kui teine teda veab, tema kohe maha istub või isegi pikali heidab, kui aga vähegi saab. Nii vintske on temas see laiskuse juuretis.

Ega ole mina isegi parem, olgugi et mind ometi püsimatu uudishimu reisile ajab. Aga oma vabanduseks mõtlen mina seda, et kõnni sa või mitte, mis on sest kasu, laev jõuab ikka omal ajal pärale.

Ja nenda laman ma praegugi keige kõrgemal laevalael ja vaatlen seda maakaardi muutumist enese ümber. Nendaks, nendaks! See seal on siis Tallinn, mis jääb ikka väiksemaks ja väiksemaks ning viimaks oma tossu sisse kaob. See seal on Pirita, see Viimsi ja see Naissaar, kus küll vist iseäranis palju naisi ei ole, nagu Heademeestelgi just häid mehi. Aga seesugused on nende nimed.

Ja keik aeg venib vassakut kätt meie kalli Eesti vabatriigi rand oma metsade ja põldude ning inimeste eluasemetega. Oh, et sinul hästi läheks! nenda pean ma ikkes mõtlema. Ja siis tuleb Pakerort ja Paldiski ning keik need teised paigad. Oh, et teilgi hästi läheks, kuigi olete nii pisukesed!

Aga päevlik on madalas, taevas selge ja meri vaikne ning minu hingel üpris rahulik olla. Laeva piletiraha on makstud küll nii hea kui halva ilma eest, aga kui tema juhtub hea olema, siis oled ta otsekui pealekauba saa-

nud. Ja mina olen nii muretu ja õnnelik, et mina igavesti tahaksin nenda jääda ning ainult neid kajakalindusid vahtida, kes otsekui reisimeeste lustiks on seie taeva alla pandud. (Aga parem siiski, kui nemad otse sinu pea kohal ei lenda!)

Kongsvingeri linnas Norramaal, sel 22. jaanikuu päääval.

Vahepeal on poolteist päeva kulunud ja meie oleme juba kolmandas kuningriigis, kui nimelt osa Läänemerd ka veel Eestimaaks pidada. Eks seal siis ühte ja teist näe, iseäranis kuival maal, aga keike seda seie üles märkida ep ole mul võimalik olnud. Alles siin, ses ajutises rahusadamas, võin mina oma täidetud hanesule välja otsida.

Noh, ega sest merereisist ole ometi muud öelda, kui et tema on märg ja enamasti tasane, kui just väga suuri laineid ei käi. Kui tema tasane on, siis meeldib see keigile, aga lainete asjus lähevad arvamised lahku. Sest see ripub igaühe konstitutsioonist elik põhiseadusest, kuidas tema ennast siis tunneb.

Minule on see küll üks hirmus asi, kui vihane maru käib ja öö merd ning laeva katab ega ole ühtki randa käepärast, kuhu võiks varjule minna. Aga meri otsekui teaks seda ja ajab ennast ikka kõrgemale ning möirgab nagu maruhärg. Siis keerlevad mastid taeva all, laev ragiseb igast õmblusest ja rüüpab kord ühe, kord teise pardaga üheksandat lainet oma hukatuseks. Aga tema sisikonnast kostab peekonikastide ja võitünnide raksuv veeremine otsekui Joonase kisa valaskala kõhust. Ning ainult su vaimusilm võib ette kujutada, mis sünnib säärasel pilkaspimedal ööl veel süsimustas söepunkris!

Kuigi mina olen oma lapsepõlvest peale merd imestlenud ja temale kiitust laulnud, aga kui tema vihane on, siis ei taha mina temaga mitte lähemalt tegemist teha.

Tänu Seebaotile, meiega ei juhtunudki nüüd midagi seesugust. Aga kui õhtu jõuab ja päike veereb, eks siis ka tuuluke oma harjunud kombe järgi tõuse ning üle mere lageda enesele teed otsi. Ja ega siis inimenegi muud mõtle, kuidas aga oma peale öö ning tuule eest varju leida. Nii puhkasin ka mina oma asemel ja tundsin läbi unesuikme, kuidas seesinane pähklakoor, mis on meie elu võrdkuju, üles ja alla käis, just nagu inimene isegi keigi oma rõõmude ning muredega. Ja veel hiljem kuulsin mina, kuidas tuul meie aurulaeva purjedes undas, ning veelgi hiljem, nagu oleks üks hulkuv koer pimedal merel meie laeva ümber tiirelnud ja õudselt ulgunud... Aga siis mina juba magasin, mis ongi keige paremb, kui ep ole muud teha.

Kuid vara hommikul ajas laev enese jälle õieli ja inimesed tõusid uuesti jalule, ning mina ei puudunud oma uudishimu tõttu mitte nende hulgast. Ja siis nägin mina ses kahvatus valguses, et mere viha juba Rootsi ranna saarte ümber kees. Noh, neid saari ööldakse olevat terveni neli tuhat, aga et mina kunagi ep ole suutnud neid ära lugeda, siis ei taha mina ka oma pead selle eest anda. Kuid rohkesti neid igatahes on, nii et tuhat ees või taga palju ei tähenda. Ning peab otse imestama, et nemad ise omavahel segi ei lähe ja rahulikult paigal püsivad.

Küll siis meie laev ikka siit ja sealt teed kobas, aga keeruline see sõit oli, ning mina arvan, et meie lõpuks hoopis juhtumise kombel Stokholmi linna üles leidsime, nii et laev võis viimaks oma ankru tema uhke värava ees välja heita.

Aga nüüd oli meie sõiduplaan nenda tehtud, et meie mitte ei pidanud Stokholmi linnas ega Rootsimaalgi kauem peatama, kui see just hädapärast vaja. Ja nenda jäigi proua Kunigunde, kes oli siin esimest korda, arvamisele, et see Stokholmi linn pole muud midagi kui üksainus uulits, mille üks ots algab sadamas ja teine lõpeb raudteevaksali ees. Peale selle arvas tema veel märganud olevat, et kahel pool selle uulitsa ääres olid mõned majad ja nende vahel nagu mõned inimesedki liikusid. Aga mis värvi nemad olid ja kas nemad muude inimeste komebl just tagumistel jalgadel käisid, selles ep olnud tema enam kindel.

Kuid ega meie teisedki suutnud täpsemalt tähele panna, missugune oli Rootsimaa meie ümber. Sest me kihutasime muudkui lääne poole, nagu oleks gootide, vendide jne. kuningriigi pind isegi läbi vaguni põranda meie jalataldasid põletanud. Ja kui me viimaks Norramaa piirile jõudsime, siis selgus, et selles riigis nii vähe rahvast on, et neist isegi meie reisipasside järelevaatajaiks ei jätkunud. Seal ep olnud kedagi peale riigivapi karu oma kirvega, aga temagi ei elanud. Ja nenda saime meie ilma miski tülinata seie maale. Ja päike läks looja ning õhtu jõudis.

Aga nüüd oleme meie Norramaa esimeses linnas, kutsutud Kongsvingeriks, ja ühtlasi on ka meie nii ihulik kui vaimulik jõud läbi, nii et me otsustasime sellesinase öö siin mööda saata. Me leidsime enestele sissesõidu hoovi ühes vanas lossitornis, mida kutsutakse miskipärast Grand Hotelliks. Ja selle vaikus on meile pärast tänaseid vaevasid kosutav nagu kaste langemine pärast kõrvetavat päeva. Andku seesinane öö rahulikku hingamist, nii meile kui igale linnupojukesele tema oksa all!

P. S. Aga nenda kui meie olemegi väsinud, meeldib

meile Kongsvingeri nimi ometi väga ja meie otsustasime ta uuesti maakeelde tagasi võtta. Sest ep ole kahtlustki, et ta on meie keelest pärit, kuigi võõramaalaste keele järgi ära väänatud.

Oslos, sel 25. jaanikuu pääval.

Iga uus päev on ikka targem kui eelmine, ja ep ole muud soovida, kui et meie ühes temaga targemaks läheksime!

Vahepeal on paargi päeva kulunud, aga et meie ka paar korda targemaks oleksime saanud, seda, jumal paraku, ei või küll kuidagi öölda. Ometi oleme ühte ja teist näinud ning tallele pannud, nii palju kui inimese tuim meel suudab vastu võtta.

Mis puutub meie siiasõidusse, siis ep ole sellest midagi iseäralist öölda. Mägesid oli meie ümber küll rohkesti, aga sel aastaajal ep ole nemad iseäranis kõrged. Ja üks Glommeniks kutsutud jõgi ei tahtnud meist kuidagi maha jääda, vaid jooksis kogu aeg kaasa, otsekui oleks temalgi pealinna poole asja. Aga meie mõtlesime: las jookseb pealegi, ei see meisse puutu!

Ja nüüd oleme meie juba kolmandat pääva Norramaa pealinnas, nende kuninga ning teiste suurte meeste pesapaigas. Mina ep ole siin küll esimest korda, aga ega teda nüüdki või pahaks kiita. Sest see linn pole sugugi pisem kui keik teised temasuurused linnad. Nii et temaga võib rahule jääda, kui paremat ei taha.

Esimesel pääval sõitsime meie üle merelahe välja ühte kohta, mida kutsutakse vabaõhu muuseumiks. Seal siis näeb, kuidas Norra mees on ennevanast elanud ja oma majapidamist pidanud. Isegi oma kiriku on ta otsast otsani puust teinud, sest puud ja aega oli temal

palju, aga keike muud vähe. Ka oma vana riigivolikogu elik parlamendi saali on nemad siin uuesti üles teinud, kus nemad kord on suud pruukinud ja suuri asju korda saatnud. Noh, nüüdses maailmas on küll keik vastupidi: parlamendi majad on palju uhkemad, aga inimesed nendes paistavad hoopis väiksemad ja nende suupruukimisedki sedamööda. Aga mis mulle siin isepäinis meeldis, oli see, et nemad niisama on hanesulge tarvitanud nagu minagi. Ja see on ka arusaadav, sest meie teeme ühteviisi sündinud asjade ajalugu.

Et aga inimene ka nüüdsel ajal suurte ettevõtmistega hakkama saab, seda nägime õhtul, kui jälle linna tagasi tulime. Seal on üks päratu kõrge ehitus, üleni klaasist, rauast ja betongkivist, nii et tema täitsa läbi paistaks, kui seal mitte seda rauda ning betongi poleks. Sellesinase Paabeli torni on selle maa teorahvas enesele ehitanud, nii et nemad mitte kehvad ei pea olema, olgugi et oma päävapalgast elavad. Ja selle torni otsa meie siis ronisime, et lasta oma pilgul ringi käia. Oli juba pime öö, ja siit ning sealt üle kogu taevaranna paistis imepärast õhetust ja nagu märguandmise tulukeste õhku heitmist, nii et meie küsima pidime: mis peaks see küll tähendama? Aga siis algatas jälle meie meelde, et täna pidi ju jaaniõhtu olema ja et Norra rahvas seal oma paganlikke tempusid tegid, kummardades Balderjani, Fenrist ning muid aariatõu ebajumalaid. Nii et see meie kohta ei käinud.

Aga järgmisel hommikul sõitsime meie jälle linnast välja ühe kõrge mäe peale, kutsutud Holmenkolleniks, ja ronisime seal veel ühe päratu pika torni otsa. Ja kui meie sealt poole versta kõrguselt oma pilgu keigisse taevakaartesse heitsime, siis nägime küll mitmesugust korrapäratust mäekühmude ülalpidamises ene-

sele kohaotsimisel, kuid ka seda ilu, mis just säärasest korralagedusest sünnib. Nii et mina ikka jälle pean mõtlema, et kord ep ole alati see keige tähtsam asi maailmas, vaid tähtsam on loodud asjade vaba ülevalpidamine. Sellepärast ära sina püga keiki puid ja põõsaid ning ära paiguta alati mägesid oma äranägemist mööda, vaid lase ka loodusel kasvada, nagu tema ise leiab kohase olevat! Sest vastasel korral ei sünni ealeski seesugust ilusat maapaika, nagu on seda Norramaa pealinn ühes tema mere ja saarte ning mägedega.

Täna aga tahtsimegi just seda linna ennast ja mis tema rahvas teinud lähemalt näha saada. Nii kõndisime meie palju tema uulitsaid mööda ja käisime ka majades, kutsutud muuseumideks, kus silm võib näha keiksugu imeasju, mis inimene on oma ligimese õpetuseks ja ajaviiteks välja mõtelnud, olgu siis tänapääval või ka historias. Ja ega seda hulga peale vähe ole!

Nii nägime meie ühte suurt hoonet, otsast otsani täis igasuguseid pilte inimestest, maakohtadest ja ajaluolistest asjadest, mis kuulsad maalermeistrid on teinud. Nende vaatamine on kosutav, olgugi et sina igakord ei tea, kas see tõsi on või mitte. Isepäinis imestlesime meie seda, mis üks kuntsimees, nimega Munch, on välja mõtelnud ja mitmesuguste värvidega üles maalinud. No ega midagi öölda, kange mees!

Teises kohas näidati meile jälle neid laevasid, millega ennevanast mereröövlid, kutsutud viikingiteks, on mere peal oma paha tööd teinud. Kui nemad veel parhellis nendega ringi sõidaksid ja sedasama teeksid, siis ei kiidaks neid küll mitte keegi. Aga et nemad juba ammu on surnud, siis ollakse nüüd nende peale väga uhked. Nenda on lugu selle maailma auga, et sina mitte ei tea, mida tagantjärele heaks või halvaks peetakse! Aga mis puutub nende laevadesse, siis on need uhked

küll. Ainus häda, et seesugust laeva tuli ise sõuda, ja see on röövlilegi tülikas töö. Aurulaeva vastu tema igatahes ei saa ja söepunkrit ep ole temal ka mitte.

Kolmandas kohas aga nägime meie jälle seda, mis ühe säärase laevaga kaasas on olnud. Neil viikingeil oli nimelt seesugune komme, et kui nemad pärast oma patust elu ära surid, siis nemad ühe laeva sisse pandi, ühes keige sellega, mida nemad elus tarvitasid, ja siis koos maha maeti. Seal on siis küll sõja- ja ehteasju, küll regesid ja rattaid ning isegi köögiriistu. Ja üpris peenelt on need asjad tehtud, nii et neid päris hale pidi olema maha matta. Ning keike seda vaadates mõtlesin mina, et ka meil surnud ühe iseäralise vankriga matmisele viiakse, aga et see vanker ühes hooste ja keige muuga hauda läheks, seda ep ole mitte. Nii kitsiks on läinud inimesesugu nüüdsel ajal!

Kui meie aga nenda mööda linna liikusime, siis juhtusime ka kõrgekooli peasaali, kus parajasti üks suur koosolek elik kongress käimas oli. Ja et meie kord kohal olime, siis võtsime ka sellest osa. Mis mehed need teised seal olid või mis siht ja päävakord oli sellel kongressil, see keik jäi meile küll tumedaks, aga otsuste vastuvõtmisel jäime meie põhjusmõtteliselt isearvamisele. Seda nõudis meie rahva iseloom, et meie norralastest mitte maha ei jääks.

Aga õhtul istusime meie ühes suures kohvimajas, nimetud Grand Café'ks. See on seesama, kus kord ka nende kuulus kommetikirjutaja Ibsberg on oma aega viitnud, nagu näha juba seina peale maalitud pildistki, kus tema oma torukübaraga on sisse astumas. Ja ega või midagi öölda, kohv on siin tõesti hea, nii et temal põhjust oli siin käia. Aga muidu paistab, nagu oleks Norra mees väiksemaks jäänud ja oleksid mõttedki, mis tema nüüd mõtleb, ning asjad, mida ajab, pisemad.

Kuid kes teab, paistab see nenda jälle sellepärast, et meie ülepea seda suurt ei näe, mis meie silma all sünnib, vaid ainult tagantjärele targad oleme. Ning seepärast ei taha ka mina maailma üle kohut mõista!

Bergeni linnas, 28. jaanikuu pääva hommikul.

Aga üleeile hommikul algasime jälle oma kauaoodatud teekonda metsiku loodusega läände. Ja seda loodust kestis kuni õhtuni, ilma et kuskil nimetamisväärset tühja kohta oleks vahele jäänud. See tõendab veel kord, et loodus tühjust ei salli, vaid tingimata tahab igale poole jätkuda. Isepäinis märkasime seda näljatundest, mis tahtis vahel meeskonnas otse mässu välja kutsuda ja mida mina siis selle pääva peremehena pidin järsult maha suruma, tellides söögivagunis vasikapraadi.

Aga seda peab küll Norra looduse kohta ütlema: kui tema mujal on harilikult pikali mööda maad, siis kipub ta Norras ilmtingimata üles taeva poole. Ja see näeb väga ilus välja, nii et me ühtesoodu pidime kahetsema, et seda kommet ka meie maa loomisel ep ole silmas peetud. See on ju küll tõsi, et säärasel maal reisides palju rohkem raudteeroopaid ja jalanõusid tarvis läheb, kuid teiselt poolt toob see maale ka palju sisse. Sest keik tahavad seda viltukasvanud loodust näha, ja ega nemad ilma raske rahata ei tule!

Nenda siis jätkus meie sõit Oslost Bergeni, ja mina pean ütlema, et ma teist seesugust sõitu veel ep ole näinud, kuigi olen mõnelgi pool maailmas ringi käinud.

Pahatihti oli maa peal mägesid nenda palju, et rongile ülepea ruumi ei jäänud. Ja mina mõtlesin juba, et

mis tema oma kitsikuses küll peale hakkab? Aga vaata: vedurijuht tüüris rongi lihtsalt maa alla! See oli temast targalt ja osavalt tehtud. Ja kui mõelda, et isegi meil rongid vahel ruumipuudusel kokku põrkavad, aga vedurijuhid sedasama lihtsat abinõu ei tea. Sellest näeb, kui palju oleks meil veel võõrastest maadest õppida!

Siis aga tõusime igavese lume ja jää piirkonda, kus keset keige ilusamat suveaega on päris rahuloldav talv sisse seatud. Ja jälle pean mina ütlema, et see on hea mõte, sest nenda saavad reisijad jäätist üsna ilma muidu. Ning jällegi on siit õppust võtta!

Talv muudkui kasvas, esiti oli november, siis detsember, aga varsti juba kolmekuningapäev. Järvede jää raksus, tuisk keerutas ja hanged tõusid. Aga lume vastu on nemad siin väga võidelnud, kord raudtee äärde kõrgeid kaitseaedu tehes, kord palkidest tunneleid ehitades, nii et rong nagu puutoru mööda liigub. Kuid mina arvan, et see keik on ilmaaegu ja nemad hoopis odavamini läbi saaksid, kui aga vagunitele rataste asemele suusad alla seoksid. Ega oleks siis roopaid ega veduritki vaja, vaid rong läheks nagu luisates pärimäge alla Bergenisse.

Nüüd aga jõudsime sinna õhtu eeli, pärast paariteistkümne-tunnilist küll maapealset, küll maa-alust sõitu. Igatahes suutis vedurijuht rongi jälle õigel ajal maa peale tüürida, nii et me kogemata mööda ei sõitnud.

Ja nüüd, oh lugeja, ei suuda ma sulle Bergeni ilu mitte üles rääkida. Ainult seda peab arvama, et see koht juba maailma loomise ajal selle linna jaoks ette määrati: nenda ilus ja paslik on ta.

Mina omalt poolt pean iseäranis veel selle üle rõõmustama, et võisin viimaks ometi Hannibalile Bergeni ilu näidata. Sest ainult lahkarvamine ses asjas on meie

sõbralikku vahekorda aastate jooksul seganud. Tema on oma umbusklikus meeles sedasinast linna otsekui kiusuks alahinnanud ja nii mõnegi seljanka-õhtu oma kaksipidi mõtlemisega ära rikkunud. Aga nüüd pidi temagi nagu usutunnistaja hüüdma, seistes keset Bergeni kalaturgu: «Ilusad on teie kojad, oh Hansa kaubasaksad! Ilus on linn, mille olete asutanud!» Ja magus oli minul tema sanasid kuulda, sest meeleparandamine on üks kallis asi, tulgu ta nii hilja kui tahes.

Selles maguses tõetundmises kulutasime meie Bergenis kaks ööd ja ühe päeva, mis oli paigutatud nende ööde vahele, nagu on see viisiks isegi palju halvemais kohtades, kui on seda Bergen.

Ja meie hulkusime väsimatult mööda tänavaid, vahtides maju ja laevu, võõraid inimesi ning imetabaseid kalu turul, mis olid küll enamasti surnud, nii et ainult mõned üksikud veel häälitsesid. Meie käisime ka nende Hansa kaubasakste korteris ja imetlesime nende viinapudelite paljust, mis olid nüüd kahjuks küll tühjad (sest palju teisi külastajaid oli seal juba enne meid olnud). Ja siis tõusime meie ühe püstraudteega kõrgele mäele, kust paistis kätte kogu selle maakoha toredus, ühes tema mägede, saarte ning merega. Keik oli siin kaunis ja kõrge, isegi lõunaroa hind, mis meie seal üleval oma kosutuseks võtsime.

Kuid hilja õhtul läksime meie veel hoonesse, kutsutud Haakonshalliks, kus kuningad on oma pulmi pidanud. Et aga meie nii hilja pärale jõudsime, siis oli juba keik saaja lust ja trall lõppenud ning meie võisime seda ainult veel piltide peal seintel näha. Hinge see ju kosutas, aga keha teps mitte. Ja et vaheajal oli juba päris pimedaks läinud ning seesinane saajaloss kinni pandi, siis saatis meid Norra sõjamees välja. Olgugi et tema oli nende viikingite järeletulija ja püssi kandis,

aga karta temast ep olnud midagi. Tema lausus vaid: «Good night!», mis ei tähenda vist midagi halba.

Mina olen küll kuulnud ööldavat, et Bergeni rahvas juba ühes vihmavarjuga seie maailma sünnib, nenda palju pidavat siin sadama. Aga mina ütlen jälle, et siingi kahe vihmahoo vahel ei saja, ja meie saime isegi päikest oma vähenõudlikku tarvidust mööda näha.

Gudvangenis, Vikingvangi hotellis, sel 28. jaanikuu pääval.

Täna hommikul varakult algasime jälle sõitu selle maa sisikonda, missugune sõit peab kestma nädalapäevad, küll vett, küll maad mööda. See on kahe linna — Bergeni ja Trondheimi — vahe, mere äärest mere äärde, aga vahepeal on need fjordid ja mäed, millest meie kordamööda peame üle minema, et edasi saada.

Keigepealt sõitsime raudteega tagasi Vossi jaama ja alles sealt autobussvankriga Stalheimi, kus oma keha kinnitasime, ning sealt veelgi edasi Gudvangenisse, kus oleme parhellis oma telgid üles löönud.

Mis pean mina keige selle kohta ütlema, mis meie silmad sellesinase pääva jooksul on näinud?

Mägedest on teada, et nemad on harilikult alt laiemad, aga üleval ikka kitsamaks lähevad, kuni lõpuks hoopis ära lõpevad. Aga seda peab Norra mägedest küll ütlema, et nende lõppemist väga kaua tuleb oodata. Ja mõnel neist enestestki on pea sest pitkast ootamisest kas halliks või hoopis valgeks läinud. Ja veel tuleb tähele panna vee ülevalpidamist neis mägedes: see, mis on temas kergemat, see tõuseb õhku uduna, mida kutsutakse pilvedeks; aga keik paksem ja sagedam tuleb muudkui ülevalt alla, hoolimata sellest, mis temast vii-

maks saab. Noh, ja ega temast siingi muud saa kui ikka sedasama, mis tal mujalgi kombeks, kui teda rohkem koos: — jõed ja järved.

Nii meie siis sõitsime kogu selle pääva nende mägede ja vete vahel. Ning peab üpris kahetsema, et inimese pea ep ole seatud keerlema laagrite peal, nenda et tema oma nägu võiks silmapilk sinna pöörata, kuhu aga tahab. Tema lihalik kael ei kanna aga Norramaa ilu välja ja jääb varsti üpris kangeks, otsekui seatõbisel.

Isepäinis ilus on sõit Stalheimist Gudvangenisse, kus tee kümnes keerus alla orgu konksvingerdab, nenda et testamendi tegemise mõte ep ole kellestki väga kaugel. Aga olgu kiidetud Seebaot! — viimaks ometi oleme all ega tarvitse muu varajagamise kui ainult autojuhile jootraha andmise peale mõtelda.

Nüüd aga, oh lugeja, olen mina oma jutustamises jälle käesoleva stunnini jõudnud. Ja see stund on üpris vaikne ning rahulik. Ma istun oma veikese toakese akna juures ja vaatan välja maailma, mis on nii kitsas. Otse hotelli ees on fjordi algus, aga kahel pool hotelli seisavad mäed, mille tippusid ei seleta silmad. Sealt kõrgusest langeb kolm koske püstloodis otse hotelli peale, nii et selle uksehoidja peab ööd-pääva lahtise vihmavarjuga väljas seisma ja hotelli kaitsema. See on küll üks raske ammet, kuid peab ka raha tooma.

See keik on nenda kaunis, et isegi minu fantasii ehk mõttekujutus mängima hakkaks, kui mina loomu poolest ometi nenda tõearmastaja ep oleks.

Balholmis, sel 29. jaanikuu pääval.

Ka seda olen mina ikka imestanud, kuidas inimesed mitme nädala peale võivad omale reisikavasid ette teha, nenda et nemad otsekui kellavärgi järgi käivad.

Kust nemad ometi teavad, mil ajal ja stunnil üks või teine rong, laev või autobuss tulevikus ühte või teise kohta jõuab?! Inimlik mõistus ei või seda mitte ära seletada.

Aga imeväärsel kombel on neil ennustajail ometi õigus: nagu jõuad randa, ootabki seal laev juba ees. Ja ta läheb ka ses sihis, mis on ette kuulutatud, olgugi et vett on igal pool palju ning laevale ep ole mingeid roopaid ette seatud. Nii pean ma ikka rohkem jumalikku ettenägemisse uskuma hakkama. Olgugi, et ma seejuures ka aurujõudu ei unusta.

Mis aga puutub neisse märgadesse kohtadesse, mida kutsutakse fjordideks, siis on nemad küll üpris imeväärsed. Nad näitavad, mis võib norralane palja kivi ja veega peale hakata. Ta teeb neist ühed äraarvamata kõrgete kallastega veekogud, kus kardad iga sammu peal peaga vastu müüri põrkavat, aga tõeliselt võid seal päävade kaupa ringi sõita, nagu ep oleks neil otsa olemaski. Seda keik võib norralane paljast kivist ja veest teha. Aga anna needsamad elemendid meie maa mehe kätte — ja tema ei saa vahest muu kui Kärevere sillaga hakkama!

Nenda sõidad ühtesoodu nende peadpööritavate müüride vahel mööda siledat vett ja imestled maailma paikade ilu. Ep ole sõnu selle kirjeldamiseks! Aga üle keige käivad need kaunid veelaskmised, mis tulevad ülevalt müüride servalt ja langevad siis kohistades ja vahustades mööda seinu alla. Mina ei usu küll, et Norra rahval seda prii vett nii palju tagavaraks oleks, et need joad ka öösel, kui keegi ei näe, joosta võiksid, vaid ma arvan, et need ainult siis käima pannakse, kui mõni võõramaalane sealt mööda sõidab. Aga imetabane ja üpris kaunis on see sisseseade igatahes.

Nii sõitsime siis Simlenesi kaudu Balholmi, just nagu

kava tegijad olid ette näinud. Isepäinis ilus oli, kui kolm laeva Simlenesi lagedal kohal kokku said, enne üksteist umbušklikult silmitsesid, siis nagu nuusutades ja külgedelt vett lastes lähenesid, varsti aga sõbralikult tüüridega liputades külg külje kõrvale asusid, et nõu pidada, mis ette võtta ja kuhu poole minna. Meie omalt poolt arvasime, et küllap see keskmine, kes näis nagu peamees olevat, ikka see keige targemgi on, ja kolisime tema peale üle. Ja üsna õige: tema just tõigi meid Balholmi, mida aga teistest oleks vaevalt võinud loota.

Meie aeg laevadel kulus mitmesugustes meelelahutustes ja õpetlikkudes jutuvestmistes. Sest seda on ikka nähtud, et võõrad maad ja rahvad inimese silmaringi laiendavad ning teda veel targemaid asju välja mõtlema ahvatlevad.

Nenda arvasime ka meie, et norralased need fjordid on küll väga hästi välja mõtelnud, aga veelgi parem oleks, kui nad need ka keskküttega täiendaksid. Sest ep ole mitte hea, kui üks külaline siin sõites mitte ainult vaimustusest, vaid ka külmast värisema peab, nagu tegime seda meie. Ja veel arvasime kasulikuks norralastele nou anda, et nemad oma fjordidesse ka tulepurtskavad mäed sisse seaksid. Neid ep oleks vaja palju, vaid ainult paar tükki, kui juba kogu maailm sellest kisa täis oleks ja veel rohkem inimesi siia kokku jookseks. Selleks tuleks kõrgemate mägede sisse ülevalt kuni alla suur auk puurida ja seda kaudu tuld, suitsu ning muud tossu välja lasta. Öösel võiks veel mõned raketid ja muud mürtsud taeva poole saata ning hirmsat õhetust teha. See keik ei maksa jumal teab kui palju, iseäranis kui see fjordide keskküttega ühendada. Aga tulu sellest oleks tuhandekordne.

Need oleksid ettepanekud, mis tahaksime Norra rah-

vale teha. Enese kasuks ja vaimuharjutuseks lahendasime küsimust, kas on söögilaud kajutis kinnitatud laeva külge või jälle laev sellesinase laua külge. Aga seesuguse põhjusmõttelise küsimuse otsustamine käis üle meie jõu.

Ja nüüd oleme Balholmis ja õhtu on kaunis ning meie meeleolu hea. See on üpris suur sissesõidu hoov elik hotell keiksugu maailma rahvaga, aga üle keige käib engelsmann, nagu igal pool, kus aga vett lähedal on. Sest see rahvas näib passivat iga märja koha peale, kuigi ta ise oma meelelaadilt on kuiv. Aga see on tema enese asi, mille vahele meie japaanerite kombel segada ei taha.

Gloppenfjordil, Sandanest lahkumisel, sel 1. heinakuu pääval.

Jälle on üks päev mööda läinud, mille jooksul minul ep ole mahti olnud oma tähelepanekuid sellesinase kroonika lehekülgedele märkida. Ja missugune päev on see olnud! Nii tõotusrikas hommikul ja nii täitumisrikas õhtul — sana keige otsemas mõttes.

Juba hommikul Balholmi üpris suure Kvikne hotelli kaunis kambrikeses ärgates panin mina tähele imeväärset asja: minu mõlemad eelmise päeva vihmast märjad kingad olid voodi eest kadunud; ja kui mina oma pilgu otsides lasksin üle toa rännata, siis nägin mina, et mu kingad olid lahtise rõdu ukse ette kõndinud. Ja seal nemad soojendasid end kahekesi kõrvuti nagu pisukesed kutsikad päikese käes, ninad heameelest püsti. Nenda mõjub maailma soojendav valguseallikas isegi eluta asjadesse, et nemad oma vaikses igatsemises tema poole püüavad.

Need alandlikud olevused, kes nii harva saavad

omapead, ilma minu tahtmiseta kõndida, juhtisid ka minu tähelepanemise selle kauni hommikustunni peale.

Ja meie keik tegime mitme versta pikkuse jalutuskäigu mööda imekaunist Balestrandi randa. Päike valas oma valgust üle fjordi, kauniste majakeste mäekülgedel ja mitmet seltsi võõramaa puude, mis norralastele on vist küll nende omamaa puud. Ning meie kiitsime issanda imeväärset loomistööd, isepäinis engelsmannide kiriku kohal, mille nemad on ehitanud seie rannale oma vesise jumalaga läbikäimiseks.

Ja mõned meie hulgast, kes on kaugemal käinud ja rohkem näinud, ütlesid, et see rand mõnes kohas otse Itaaliamaa randa meelde tuletab. Ainult selle vahega, et siin mitte itaallased, vaid norralased elavad, kes ainuüksi jootraha peale ei mõtle.

Aga kui meie ennast ühe raske söömaajaga olime koormanud, siis algasime jälle laevasõitu mööda suurt Sognefjordi. Ja mis oleks sellest veel öölda? Eks seda, et norralastel on keigil pool vett ja kivi palju tagavaraks, nii et selle lõppemist ep ole kaua aega karta. Ja ikka on harilikult nenda, et keige all on vesi, siis tuleb kivi ja lõpuks lumi, aga mõnes kohas on need elemendid hoopis segi läinud, ja see on iseäranis meeltülendav pealt vaadata.

Aga kuidas norralane ise saab siin elada, seda ei või mina mitte ära mõista. Kuid ta on sinna kaljuseinale vahel otsekui riiuli teinud, ja seal on tal ka väike maja ning lapp heinamaad. Aga päike ei paista iial tema peale ega saa tema ka kunagi ühes oma lehmaga üles ega alla ning isegi rohi tema onni ümber on kahvatu nagu sammal. See keik on küll õpetlik vaadata, aga elada mina siin ei tahaks.

Kui meie nenda seal ühel lagedamal kohal liikusime, kus oli palju tuult ja pilvi, siis tõstis proua Kunigunde

üles küsimuse, miks norralased ometi oma pilvede väljavedu ei korralda? Ja see mõte näis meist keigist üpris asja- ning ajakohane olevat. Tõepoolest: pilvi valmistavad nad oma mägede ja koskedega üle igasuguse koduse tarviduse ega oska ülejäägiga midagi peale hakata. Pilved logelevad muudkui siinsamas ringi, asja ees, teist taga, ja hakkavad lausa igavusest meile kaela tilkuma. Aga meie maal on vahel säärane põud, et naised enneaega närtsivad, kuid pilvi ep ole kuskilt võtta! Muidugi tooks ju pilvede tollimine ja koha peale toimetamine meie võimudele uusi ülesandeid, aga üks Pilvetalitus vastava ametkonnaga Tallinnas saaks sellega kindlasti hakkama. Kuid keigepealt tuleks meie alandlikku arvamist mööda väljamaale pilveasjanduse eritundjaid komandeerida. Samuti tahame loota, et meie hiljuti nimetud tseitungi-atašeele Stokholmis ka õhulosside ja pilvelinnade küsimusega tutvumine ülesandeks tehtaks.

Kui meie aga nenda oma kodumaa eest hoolitsemise plaanidega ammetis olime, vaata, siis juhtus meie kalli kaaslase Hannibaliga üks lugu, mille kohta meie veel seiemaale ei tea, kas seda tuleb õnnetuseks või äparduseks pidada. Kui tema seal laevalael vaimustuses kätega vehkis, siis tuli äkki üks vali puhang, ka tuulispasaks kutsutud, ja haaras tema peakatte ning kandis taevaalustesse avarustesse. Esialgu ei näinud meie muud, kui et nagu miski kohutavalt lai hall vari oleks meie kohal taevas keerelnud — keerelnud ja tiirelnud — ning ennast siis meie laeva keige kõrgema masti otsa lasknud. Kui meie aga oma pilkusid pingutasime, käsi päikese varjuks silmade kohal hoides, siis mõistsime viimaks, et see ep olnud muud kui just meie kalli seltsimehe ihulik peakate. Ja oma jahmatuses ei osanud meie muud ette võtta, kui ainult ahastada ning

käsi ringutada. Aga Hannibal, kes pole küll tuntud ronijana nüüdsel turnimiskunsti nõudval ajal, sai kohe jagu oma kohmetusest, haaras mastist kinni ja hakkas üles ronima. Mida kõrgemale tema jõudis, seda väiksemaks tema meie silmis muutus, nenda et me teda viimaks justkui kärbest nägime mööda mastipuud minemas. Ja ega ta olnudki enam kaugel oma ideaalist ja juba ta sirutaski oma januneva käe selle järele, aga vaata, siis juhtus temaga tõeline äpardus. Äkki pööras ennast laev ja korstna kohutav suitsupilv mattis mastitipu ühes Hannibaliga oma veelgi kohutavamasse hõlma. Ja sinna ta jäigi, kuna laev lähenes juba Vadheimi sadamasillale. Meie seal all tundsime küll oma kaastundmist ja ahastasime oma ahastamist, aga keigel inimlikul on lõpuks piirid, liiatigi et Vadheimi restorani ahvatlevad lõhnad juba meie ninasõõrmetesse ulatusid.

Nenda randuski Hannibal ühes oma kaabuga masti otsast ja jõudis alles siis meie seltsi, kui meie juba lõunasöögiga olime lõpule jõudnud ning ainult magusroog oli veel järele jäänud. Aga sellele ei heitnudki ta halastust ega armu, nagu üks inimene, kes on kaua kõrgustes paastunud ja palvetanud! Ning meie arvates ei tarvitsenudki ta enam mingit lihatoitu, lõhnates ise värske suitsusingi järgi.

Aga kui meie nenda olime oma keha mitmesuguste ihulikkude toitudega kinnitanud, siis algasime taas 123-kilomeetrilist autosõitu Vadheimist Sandanesse. Ja peab ütlema, et kui norralased oma veeteed imeväärselt on sisse seadnud, siis ei saa ka nende kuiviteid kuidagi laita. Kuid nendegi ääres on mäed üpris tihedalt püsti pandud ja järved peaaegu üksteise peale laotud, nii et meie keige suurema vaevaga enesele pisukese teeraja leidsime. Ikka üles ja alla, paremale ja

vassakule, kord mööda pimedat oru põhja või sakilist mäeharja nagu saetera, nenda et autogi lõpuks ärevusest luksuma hakkas! Ei, keike seda maapaikade ilu ei suuda minu täidetud hanesulg üles rääkida!

Aga kui meie viimaks õhtu eel Sandanesse jõudsime, siis alles saime näha selle rahva külalislahkust. Võõrastemaja pidaja Sivertsen oli lasknud meie auks auvärava üles seada ja võttis meid ühes oma perekonnaga värava all seistes ning soolaleiba pakkudes vastu. Ja tema õhtusöömaaja ning hotelli ülistamiseks ep ole mulle sõnu antud! See oli igapidi üks üpris kaunis öö, mis meie tema sõbraliku katuse all oma ajalikust biograafiast mööda saatsime. Ainult liiga täis kõhu tundmuse all pidime meie kannatama, aga see ep olnud tema, vaid meie eneste süü.

Kui meie aga hommikul taas lahkusime, siis pakkus sõbralik majaisa meile keigile veel nädala moonakotti pealekauba, aga Truuvorile, kes on ainus vallaline meesterahvas meie hulgas, oma ainust tütart ja pärijat, tuntud Sandane iluduskuninganna nime all, pruudiks. Ometi keeldusime meie, mõeldes sellele kõhuvalule, mis me siin niikuinii olime juba saanud. Aga mis teeb Truuvor, seda ei tea meie mitte, sest tema on ülepea üks kinnine ja omaette mõtteid mõlgutav mees. Igatahes pani ta keige suurema isikliku huviga tähele siinseid pulmakombeid, missugust pulma meie möödasõidul ühel rannal nägime.

Nüüd olen mina selle paari päeva kroonikat juba seitsme stunni jooksul kirjutanud, ikka seda mööda, kuidas looduse ilu imestlemise, söömise ja minu kaaslaste jumalavallatute jutuajamiste vahel mahti olen saanud. Vaheajal on Gloppenfjord ammu Nordfjordiks muutunud, norralased meile jälle päratu palju vett ja kaljusid näidanud ning Olden on ühes uue söömaajaga

lähenemas. Antagu siis ka minule pisut hingamist mu krooniku raskel kohusetäitmisel!

Oldenis, sel 2. heinakuu pääval, lõunasööki oodates.

Siin me nüüd siis istume, väljas sajab vihma ja kosed kohisevad kahekordse ägedusega. Meil ep oleks midagi selle vastu, kui norralased ise tahavad alati märjad olla, kuid oma külaliste jaoks võiksid nad siiski mõne kuiva maakoha tagavaraks hoida. Aga nenda liguneme meie ühes nendega ja saavad märjaks ka need kaunid paberirahad, mis me neile souvenirideks ehk määlestusteks jätame.

Ja teiselt poolt, ons see siis miski ime, et Oldenis nenda sajab, kui siin pilvesid mitte ainult mägedes, vaid otse siinsamas meie ümber tehakse! Terve seesinane org on tossu täis, nenda et kosedki ei näe enam otse joosta, vaid pimedas kobades märatsema hakkavad. Keik see näitab, et kuigi norralased on üks korraarmastaja rahvas, aga pilveasjandus on neil täitsa korraldamata.

Sealsamas, sel 3. heinakuu pääval, kell 9 hommikul.

Nüüd oleme siis sellesinase maakohaga oma arvepidamised jälle lõpetanud. Ja tema ep ole ennast meile selle tutvuse jooksul mitte keige paremast küljest näidanud. Sest nagu ta vihma kallamisega algas, nenda ka lõpetas. Ja tema vihm on niisama märg nagu igas teises kohas, nii et selle nägemiseks ep ole tarvis Norra maale sõita.

Nenda kulutasime meie eilse päeva peamiselt isiklik-

kude asjade ajamiseks, s. o. magamiseks ja söömiseks. (Välja arvatud üks pikem jalutuskäik, mille jooksul püüdsime ümber ühe kaljunurga minna, aga seda mitte ei suutnud, sest kaljunurgal ep olnud lõppu, just nendasama nagu vihma sadamiselgi.)

Mis aga puutub söömisse, siis olen mina oma pika elu jooksul tähele pannud, et seda mitte iga kord maja väljanägemise järgi öölda ei või, kuidas seal sees süüa saab. Ega isegi mitte söögilaua järgi, enne kui oled söönud. Nii oli Sivertseni maja Sandanes väliselt väiksem ja tema söögilaudki lühem kui siin, aga seesugust ülesöömise kõhuvalu kui seal ei saanud meie Yri kojas mitte. See olgu öölduud õpetuseks ja hoiatuseks neile, kes veel tulevikuski mõtlevad meie jälgedes sel võõral maal rännata.

Sedasama peab ütlema ka magamise kohta. Uni on küll igaühel omast käest võtta ega tarvitse seda kalli raha eest võõrastemaja pidajalt tellida, aga mingisugust rahu peab magamiseks ikkagi olema. Ses kojas siin olid aga meie naabrid engelsmannid üks rahutu rahvas, kes pääval enesest suuremat elumärki ei andnud, aga nii pea kui nägematu päike meie silmist mägede taha kadus, algasid nemad sedamaid suurt veevalamist ja jalgadega trampimist. Püüdsime siis ka meie omalt poolt vett valada ja jalgadega trampida, aga et meid vähem oli, siis jäime alla. Ja sellepärast leidsime kasulikuma olevat oma unenägemised päeva ajal näha, nii et engelsmannid ei saaks nende vahele segada.

Nenda oli lugu meie kolmega, aga Truuvori asjad olid hoopis halvemad. Sest tema ei võinud mitte pääval magada, vaid pidi oma tulevase elamise ja olemise peale mõtlema. Nagu olen juba ses kroonikas üles märkinud, avanesid temale küll juba Sandanes head väljavaatamised oma perekonnaseisu korraldamiseks. Aga

siin Oldenis oleks temal võimalik otsemaid ühe hotelli majapidamist üle võtta, ennast pühade abielusidemetega sidudes. Ja nenda nagu tema on üks ettevaatlik ja keike järelekaaluja mees, siis tõi see uus pakkumine talle üpris suurt kaksipidi mõtlemist ning südamevaeva. Ja nii käis tema kogu päeva siin ringi, vaatas majapidamist üle ning võrdles neid pakkumisi omavahel. Ja mis tema lõplikult on otsustanud, seda ei tea meie praegugi. Ainult nii palju võib öölda, et tema väljanägemine on üpris murelik ja süda truud armastust täis.

Nüüd aga on ka meie olemine siin täis saanud, mootor auto ette rakendatud ja raske lahkumise silmapilk käes. Ela hästi, ela hästi, Yri hotell! Suitsegu su kõhetud kaminad edasi ja soojendagu ka edaspidi engelsmannide kõhetuid tagatisi! Meile pole seda enam antud, sest inimene on üks igavene rändaja selsinasel maakeral.

Videsaeteris, kell veerand 3.

Ja olgugi, et meie oma Oldenis olemise ajal üpris sealse kliima üle kaebasime, siis peame tõele au andes ometi tunnistama, et otse sel hetkel, kui meie autosõidukisse istusime, ka pilved taevakummil laiali aeti ja päike keiges tema aus ja uhkuses nähtavale toodi. Ning see oli hästi tehtud, sest ligi üheksa-tunnilist teekonda lahtises vankris vihmase ilmaga ette võtta ep ole kuigi meelepärane asi. Aga nüüd kallas maailmade valgus jälle oma soojust ühteviisi nii heade kui kurjade peale alla.

Mis aga puutub meie sõidusse, siis läks see alguses veel loomulikul viisil, kuid kui tõeline tõus algas, siis pidime ainuüksi auto peale lootma ega võinud teda omalt poolt enam kuidagi aidata. Ja tema tegi ka, mis

vähegi võimalik! Küll tema siis ähkis ja ohkis, vigises ja kägises, ajas otsast sinist vahtu ning kisendas: umbluu, umbluu! Aga üles tema läks. Ja need kahele poole kõrvale ning ette vaatamised, mis meie silmadele avanesid, olid oma metsikus ilus otse imeväärsed.

Ometi äratas keige muu imestlemise kõrval tähelepanemist ka see, et Truuvor varsti pärast Oldenist lahkumist kohe järgimööda kahe võõra preiliga oma põlvevaipa jagas, nenda oma truudust kahe senise mõrsja vastu murdes. Mis peab nenda tema iseloomust ja meelekindlusest arvama, olgugi et tema nimi on Truuvor?! Mina, kes ma ikka keike püüan hea poole pöörata, arvan, et tema seda ainult meelesegaduses tegi nende suurte kõrguste pärast. Ja et tema senised armusidemed jälle juuri võtavad, nii pea kui ta madalamasse kohta jõuab, kus nende jaoks mulda leidub.

Nüüd oleme küll alles enam kui poole versta kõrgusel, ja meie ei tea mitte, kuidas lõunapalukeste neelamine nii hõredas õhus korda läheb.

Geirangeris, kell 10 õhtul.

Kui oli imeväärne teekond kuni Videsaeterini, mis siis veel öölda edaspidisest sõidust ligikaudu Geirangerini! Sest seal tõuseb seesinane maantee kaugele üle lumepiirkonna, kus ei kasva enam midagi peale kivide, külmanud järvede ja vikerkaarte, mis lamavad otse maa peal, nii et neid mööda võib kõndida. Nenda ligidal on seal taevas maale, et vikerkaarel ep ole enam ruumi nende vahel, vaid tema peab enese pikali heitma. Ühes kohas tõuseb see tee ligi tuhat kakssada meetrit üle mere pinna, aga ülepea on temale tuhat meetrit üsna tühine asi. Ja nenda jätkub tema tundide kaupa, ilma et tal muud seltsi oleks peale märgade soode,

lumehangede, jäise vihma ning tuule, kes puhub, kust tema ise tahab. Mis puutub aga kliimasse, siis peab ütlema, et seda seal peaaegu ei olegi: nenda tühi ja päratu on see paik. Ja muid loomi meie seal ei näinud kui ainult autosid ja üht Lapimaa meest oma põdra ning naisega. Aga tema oligi enese näitamise peal väljas ja toitis oma halli pead sellega, et laskis oma perekonnast möödasõitjail pilte teha. Pildi võtmine tema põdrast maksis 30, naisest aga ainult 10 ööri. See näitab jälle, missugused on taevaalused turuhinnad ja et neid ei pea mitte harilikkude maapealsete hindadega võrdlema.

Kui meie aga juba küllalt olime seal hõredas õhus ringi sõitnud ja oma meelt mööda külmetanud, siis tahtsime jälle tagasi alla. Kuid kilomeeter on küllaltki pikk maa, iseäranis kui ta püsti ajada, ja tema otsast ei saa nii kergesti maha. No see sõit oli küll hoopis teistsugune kui Stalheimist Gudvangenisse, olgugi et ka see oli juba imeväärne. Oh, inimese keel, ei leidu sinus sõnu nende keerdude ja konksude kirjeldamiseks, mille kaudu me lõpuks alla jõudsime! Ega usuks meie seda isegi, kui me parhellis ometi mitte Geirangeris hotelli rõdul ei istuks, keik kohad meie ümber täis engelsmanne ning koskede kohinat.

Nenda võtab inimene päeva jooksul palju asju ette, näeb igasuguseid imesid ja mõtleb mitmesuguseid mõtteid, aga lõpuks ei taha tema muud kui magada.

Aandalsnesis, 4. heinakuu pääva õhtul.

Kui me täna vara hommikul Geirangerist jälle teele asusime, siis näitas nenda, nagu oleks Norramaa meile öölda tahtnud: vaata, mina tahan täna heaks teha keik üleastumised, mis ma vahest kogemata teie vastu olen

teinud. Ja selle märgiks lõpetas ta keigepealt igasuguse vihma sadamise kogu päevaks ning pani ka päris korraliku päikese taevas paistma. Ja seesuguse Norramaa lahkuse saatel algasimegi meie oma teekonda.

See oli sedapuhku viimast korda, mil meie neidsinaseid fjorde mööda sõitsime. Ja sellepärast lasksime neil iseäranis aeglaselt oma silmade eest mööda libiseda, nii et ma kardan, et me neile mõnes kohas isegi liiga tegime. Kui seesinane üks ja sama veetee nüüdsest peale kord põhja, kord lõunasse, kord itta või läände viib ja isegi kolme eri nime kannab — Geirangerfjord, Sunelvsfjord ja Storfjord —, siis peab ikka meeles pidama, et meie ta oma uudishimulikkude pilkudega oleme nenda välja venitanud. Iseäranis tuleb Geirangerfjordi tema vägevate müüridega võrrelda Naeröfjordiga, mida meie sel märjal teekonnal esimesena nägime. Neis kohtades võib päikesetõusust ja loojaminekust küll ainult kalendri järgi kuulda, nenda sügavad ning varjatud on nemad.

Geirangerfjordis on ühes kohas ka terveni seitse väga kõrget koske ligistikku, millest kolm suvel ära kuivab. Ja rahvas ütleb, et need on seitse õde, kellest kolm on läinud pulmareisile. Aga mina arvan jälle, et kui kolm on läinud küll oma seaduslikule pulmareisile, siis on neli kojujäänut hoopis lõtvade elukommetega, sest nemad langevad keik alla.

Kuid niisama õpetlik oli meie sedapuhku viimne autosõit — Valldalist Aandalsnesi. Kui meie eelnimetud kohast ühe klaasist autobussvankriga lahkusime, siis veeti meid kaua aega ühte imeilusat orgu mööda, täis keiksugu puid, vett ja suuri kive segamini. Päike paistis üpris soojalt ja meie keik olime väga rõõmsad, olgugi et istusime engelsmannide keskel, mis ep ole ühele loomulikule inimesele kuigi hea koht.

Aga ilma, et meie oleksime omalt poolt kuidagi kaasa aidanud või seda isegi tähele pannud, hakkas autobuss ennast ikka kõrgemale ja kõrgemale kruvima. Ja vaata, siis ep olnud meie ümber äkki jälle midagi muud kui vanadusest hallid mäetipud ning jäine tuul, meie all aga väga mitu sada meetrit selget kaljut kuni fjordi pinnani. See oli üks üpris kõle ja päratu paik, kus inimene tunneb enese olevat lausa kutsumata külaline. Aga tema tuleb siiski, vaatab ringi ja teeb oma imestlemise häält. Sest ümber on nii vanad mäed, nagu oleksid nemad juba ammu enne maailma loomist tehtud. Mida mina küll ei taha hästi uskuda.

Iseäranis nende mäetippude kohta peab ütlema, et selle maa rahvas suuremaile nende hulgast on nimed andnud, nenda et neid tarviduse korral võib nimepidi kutsuda. Nii seisavad üksteise kõrval Kuningas, Kuninganna ja Piiskop, aga viimasel ep ole mingit emandat, olgugi et nende usk seda ei keela, nagu pannise paapsti usk. Nii et abikaasa võiks tal olla ja mitte olla, aga kui tema vallalisena läbi saab, siis seda parem temale. Liiatigi, et tema on kivist.

Seal nende kõrgete tippude vahel tegime meie ka lumesõda, olgugi et oli 4. heinakuu päev. See ep oleks meie maal kuidagi võimalik olnud, nii kuidas sina ka kakelda tahaksid. Ja see näitab ka, kuidas võõral maal ometi mõneski asjas paremad võimalused on.

Aga vaata, kui meie nenda seal kõrgel kohal olime, siis viidi meid ühele avarale väljavaatamise kohale ja näidati nagu templi harjalt, mis meid ees ootab. Seal oli nagu maailma lõpp, mille külge olid kinnitatud ainult mõned kitsad lavitsad meie allaminemiseks. Ja sealt lavitsa äärelt langes veel üks päratu pikk veekukkumine, kutsutud Stigfossiks, nendasama nagu seda teed ennast kutsutakse Trollstigveieniks, mis ei tähenda

muud kui üht kurjavaimude teed. Kuidas need pahad vaimud siin ennevanast oma üles-alla käimist on toimetanud, seda meie ei tea, ega tea meie ka hästi, kuidas ise siit alla saime. Aga kui me viimaks ometi all olime, siis leiti keik enam-vähem alles ja igaüks eraldi ühes tükis olevat. Ning me pidime inimese vaimu kiitma, kes isegi maailma lõpust jagu saab!

Nüüd aga oleme meie ses vaikses ja tasases Aandalsnesis, fjordi ning raudtee ääres. Ja kuna Hannibal ning Truuvor ikka on aurujõudu imestanud, siis rõõmustasid nemad üpris selle jällenägemise üle. Nemad ei tahtnud raudteeroopast, mida nad juba nii kaua ep olnud näinud, enam lahti lastagi, vaid öögi seal veeta, pea roopale nagu sulgpadjale pandud.

Siin selgus ka, kui olime ennast ühel pundaril ära kaalunud, et meie keik olime oma raskuses juurde võtnud, hoolimata reisivaevadest. Ja see oli ootamata, sest kuigi inimene peab ennast ühel väljamaa reisil täiendama, siis ep ole see mõeldud ihulikus, vaid vaimulikus mõttes. Ainult Truuvor on püsinud oma endise kaalu juures, sest tema südamemured on ta keha priskust tagasi hoidnud.

Sealsamas, öösel 4. ja 5. heinakuu pääva vahel.

Olgugi et seesinane siin on linn ja teda ootavat ees suur tulevik, aga olevikus on tema veel üsna vaikne, iseäranis öisel ajal. Mina kuulen ainult, kuidas lahtiste akende taga vihm sabiseb ja linn magab, nagu poleks teda olemaski.

Nüüd, kus see fjordide-sõit on sedapuhku läbi, ei saa mina rahu neist fjordidest ja mägedest ning muist loodusenähtustest Norramaal.

Kas see keik oli tõeline, küsin mina eneselt, ega mitte üks vaata-morgaana ehk silmalummutus? Ja mina ei saa selle peale hästi kosta, kuigi mina imesid ei usu ja arvan päris kahe jalaga selle maakera peal seisvat.

Esimestel fjordi-sõitudel paistis minule ikka, nagu oleksid need päratu kõrged kivimüürid meie ümber ainult üks silmapettus, otsekui teatrimajas, kus tahetakse võõramaa losse ja muid imeväärseid ehitusi näidata. Nemad näitavad küll ja ilus see ka on, mõtlesin mina, aga ega ma sellepärast ometi usu! Nemad võivad need uuesti lahti võtta ja teises kohas jälle üles seada, liiatigi et neil on küllalt merd senna alla panemiseks. Eks seal taga ole tühi ja need mäed on hoopis õõnsad, arvasin mina.

Ja igas kohas, kus aga võimalik, koputasin mina salaja vastu neid seinu. Seal olid nemad küll ikka minu imestuseks päris tõelisest kivist. Aga paljukese siis seda oli, mida mina sain ära proovida!

Kui aga meie üle mäeselgade ühest fjordist teise sõitma hakkasime, siis hakkas ka minu kahklus Norra rahva aususes kahanema. Sest mina nägin, et need seinad tõesti ka pealt kinni olid, et nemad üleval veel hoopis kõrgemale tõusid ja sealgi veel nii meie autosid kui ka võõrastemajasid ning muud elamist kandsid. Jah, mina proovisin isegi nende lume ära, et see oli külm ja märg ega mitte poomvillast!

Aga kui see nenda on, siis peab Norramaa tõesti üks imepärane maa olema! Ja mina ei suuda tema ilu ealeski küllalt kiita!

Keike seda kahklemist olen mina enesele pidanud ega isegi oma reisikaaslastele sellest märku andnud. Aga kui mina nüüd kuulen, kuidas Hannibalgi teisel pool seina unetult liigub, siis arvan ma, et temagi nendesamade kahkluste käes vaevleb. Ja see on üks

raske asi, kui sina tõtt mitte kätte ei saa, isegi siis, kui teda käega katsud!

Trondheimis, 5. heinakuu pääva õhtul.

Tänane päev on hommikust õhtuni olnud üksainus raudteesõit. Ja need raudteed, mida mööda oleme sõitnud, ei jää kuidagi maha Bergeni omast, vaid löövad selle mõnes tükis veel ülegi. Nenda et Norramaa ilu ep ole kaugeltki otsas, vaid temal leidub seda veel küllalt tagavaraks!

Raudteed Aandalsnesist kuni Dombaasini kutsutakse Rauma teeks, ja seda võib pidada Norra rahva kiusuajamiseks oma mägedega. Paistab nenda, nagu oleksid nemad öelnud: raske see ju on, aga ega me tegemata jäta! Ja nemad näitavadki seal, kuidas raudtee lühikese maa peal oskab tõusta kaugelt üle poole versta kõrgemale, ja häda ep ole tal seejuures ühtigi. Aga sellepärast tuleb tema Verma juures ka kolm korda samale kohale tagasi, igakord ainult hoopis kõrgemas paigas. Ja kui sina siis seal ülemisel teel sõidad ja sedasama teed veel kahes keerus enese all näed, siis imestad ainult seda, et sa veel ennastki seal all sõitmas ei näe! Sest keik paistab selle keerutamise juures sassi minevat, liiatigi et raudtee mõned oma hullemad tembud maa all teeb, nii et sina ise lõpuks enam midagi ei taipa, vaid keige peale valmis oled.

Aga siis tuli meil mõned tunnid Dombaasis uut rongi oodata. Ja see on üks üpris avar ning meelepärane koht mägede vahel, iseäranis kui päike täies teras paistab, nagu täna. Ainult sellest ei saa mina aru, miks nemad ühele tähtsale mehele, kes on terve Norra riigi telegrahvi-asjandusele aluse pannud, just selle küla karja-

maale pidid mälestussamba asetama. Aga ehk oli just siin keige raskem telegrahvi teha, ja sellepärast ütlesid nemad ka, et olgu sulle mälestussammaski siin! Ning olgu minugi poolest, sest telegrahv on üks tähtis asi.

Aga raudteed, mis siit edasi Trondheimi poole viib, kutsutakse Dovre teeks. Mina ep olnud täna neil kõrgustikel küll esimest korda, sest juba mõne hea aasta eest eksisin ma hoopis teise seltskonnaga siin ringi, otsides teed Gudbrandsdali orgu. Oli hea, et selleks otsijaks oli nüüd vedurijuht ja temalgi veel raudteeroopad sihiks ees. Sest Dovre väljad on juba muistsest ajast oma nõidade ja nende tempude poolest kuulsad, nii et pole hea siin omapead liikuda.

Tee aga tõusis ja tõusis, ning nüüd oli tema kõrgus juba kaugelt üle kilomeetri. Ja ümber olid jälle päratud sood ning tühjad lumeväljad, taevarannal aga tõusid juba ligi kahe ja poole kilomeetrised mäed. See on üks issandast ja inimestest äraunustatud paik! Ja mina kujutlesin juba enesele, kuidas siin inimene ennemuiste pidi rändama, kui temal ep olnud veel autovankrit ega raudteerongi, vaid ta pidi ainult oma jalgadega läbi ajama. Kümned ja kümned verstad ümberringi mitte ihu ega hinge, ees aga vahest ainult jalgrada märjas samblas. Pääval oli veel päevlik taevas seltsiks, aga kui tema öösel puhkamiseks maha heitis, siis valitses vaid see surmariik keigi tema nõidade ning trollidega. Eks jutusta sellest juba kuulus kommetikirjutaja, kuidas üks Peer Gyntiks kutsutud poiss siin nende käes püsti hädas olnud!

Aga meie sõitsime siit rahuliku meelega läbi, kindlas teadmises, et nende hammas aurujõu peale enam ei hakka.

Sealsamas, sel 6. heinakuu pääval.

Mina tean küll, et selle koha nimi on täna Trondheim. Nendasama tean mina, et teda varem on kutsutud kord Trondhjemiks, kord Throndhjemiks, kolmas kord ka Drontheimiks, aga aeg-ajalt sekka ikka jälle Nidaroseks. Kuid et selle paiga rahval on viisiks iga päev oma linna ümber ristida, siis ei tea mina kuidagi, kuidas teda homme kutsutakse. Aga et meie ka ise juba homme siit ära sõidame, siis ei tee see mulle mingit muret.

Kui meie eile hilja õhtul seie jõudsime, siis oli meil palju häda enesele peavarju leidmisega. Ja kuigi selle koha kliima on imeväärselt soe, siis ei tahtnud meie seda kummatigi lageda taeva all ära proovida. Ning seepärast olime päris rõõmsad, kui viimaks ühes Phoenix-nimelises majapaigas enesele ulualuse saime. Aga see Phoenix pidavat üks seesugune lind olema, kes aeg-ajalt ikka jälle ära põleb, siis aga uuesti oma tuhast üles tõuseb. (Olgu nenda, kuigi mina seda ei usu!) Ja nii on tema ka heaks võrdkujuks terve selle linna kohta. Sest temagi on aeg-ajalt maani maha põlenud, aga siis enese jälle oma tuhast üles soputanud. Nenda on see linna koht küll väga vana, aga temast enesest ei või seda mitte öelda. Kuid ikka veel armastab ta puust olla, et kergem oleks põleda.

Ometi on siin üks hoone, mis keik need suured tulekahjud on kaasa teinud, aga siiski püsti püsib. See on nimelt Trondheimi peakirik. Aga temal on jälle see häda, et ta kunagi valmis ei saa. Sest kui teda ühest otsast ehitatakse, siis kulub ta teisest otsast jälle ära, nii et tuleb uuesti alata. Nenda on teda juba 700 ajastaega ehitatud ja ehitatakse vähemalt veel teine nii palju aega. Aga mis temast igakord juhtub valmis

olema, see on küll väärt vaadata. Mina olen palju jumalakodasid maailmas näinud, aga seda võin mina küll öölda, et tervel Põhjamaal ep ole ühtki teist seesugust, kui on Trondheimi peakirik. Noh, väljastpoolt tema ennast iseäranis ei laiuta, vist küll selle igavese tulehirmu pärast. Aga seestpoolt on tema täis keige imeväärsemaid kujusid, sambaid ja värvilisi aknaid, mida keik üheskoos kutsutakse gootikaks. Ja meie kõndisime kaua seal ringi ja imestlesime neid tonte, kratte ja muud põrguvärki, mida nenda palju on seal seintele ning sammastele nikerdatud. See keik näitab, et Dovre ep ole siit mitte väga kaugel.

Aga kuningaski elab Trondheimis puulossis, kuid et tema harilikult siin ei ela, siis pole sellest häda ühti. Ja meie käisime ka seda lossi nii seest- kui väljastpidi vaatamas. Proua Kunigunde leidis, et köögiriistad on hästi läikima hõõrutud, aga et mõned põrandad on värvimata, sellega ep olnud tema rahul. Noh, meiesugusele see korter ikkagi läheks, kuid kuningaga võib ju teine lugu olla. Aga norralased ise hooplevad jälle, et see olevat vähemalt keige suurem puuloss maailmas, ja selle vastu ei või enam midagi öölda.

Kui meie küllalt olime mööda Trondheimi tänavaid kõndinud, tema majasid ja sadamaid vahtinud, siis tuli meil isu ka linnast välja minna. Ning meie sõitsimegi ühele väikesele saarele, kutsutud Munkholmeniks. Seal on ennemuiste olnud klooster ja kindlus ning üks kuulus mees on seal kaua aega vangis istunud. (Seda mina ikka imestan, et alati neid kohti näidatakse, kus keegi on kinni olnud, aga mitte kunagi neid, kus mõni vaba mees on liikunud!) Kuid nüüd ep ole siin muud tähtsamat näha, kui mõned päikese paistel peesitavad värvitud näoga näitsikud ning roostetanud suurtükid.

Seal siis istusime meiegi sirelite all, jõime kohvi ja vaatasime üle merekääru Trondheimi poole, mis õhtupäikeses meie ees lamas. Me teadsime, et see oli sedapuhku meie reisi keige kaugem punkt ja et meie teekond siit juba homme tagasi pöörab. Ning seesugune mõte teeb inimese ikka pisut kurvaks.

Storlienis, mis on üks piiripunkt Norra ja Rootsi riigi vahel; sel 7. heinakuu pääval kell 11.

Nenda siis jätame jumalaga Norramaaga, ja meil pole temast midagi halba öölda, küll aga mõndagi head. See on simpatii ehk sisemine poolehoid, mis tema meis äratab.

Inimesed on siin samasuguse väljanägemisega kui mujalgi maailmas, aga üpris pikad on nemad küll ja nende hulgas on rohkem näo poolest ilusaid kui vahest mujal. Nemad ep ole ka nii paksud nagu mõnel muul maal, aga seda vist mitte oma kehvuse, vaid tagasihoidlikkuse pärast. Väga paljud naistest kannavad meeste pükse, aga kuidas see nende sanakuulmise peale mõjub, seda ei tea meie mitte. Lehmad on enamasti ilma sarvedeta, aga kui neil sarved ka on, siis on neile nende otsa vasknupud kruvitud. Mis on nende otstarb või on nemad ainult ilu pärast, seda ei saanud meie järele pärida. Hobused aga elavad siin enamasti maal ja linnas ep ole neid palju näha. Muidu paistavad nad oma elujärjega rahul olevat. Mis aga puutub sipelgasse elik kusirautsikusse, siis on tema siin palju suurem kui meil. Kuid et proua Kunigunde ühtki nende pesadest ei näinud, siis arvas tema, et nemad igaüks eraldi oma majapidamist peavad. Orav aga hüppab siingi puu otsast puu otsa.

Ja sülitamise peale on keik norralased meistrid. Nii kaugele ep ole mina oma pika elu sees näinud kedagi sülitavat kui nemad. Ja see on ka arusaadav ühest mererahvast, kes peab tihtipeale vastu tuult sülitama ning nenda oma oskamise välja koolitama.

Norra rahvast ööldakse olevat kaks ja pool miljonit. Neid keiki me küll ei näinud, sest mitu neist elab põhja pool või metsas. Aga meie oleme rahul nendega, keda oleme näinud.

Nüüd hakkas seesinane rong liikuma ja mina ei saa enam edasi kirjutada. Aga mina olen ka õieti juba keik öölnud, mis mul Norra maast ning rahvast öölda on.

Stokholmis, sel 11. heinakuu pääval.

Kui me maakaardi peale vaatame, siis näeme ikka, et põhi on üleval ja lõuna all. Ja sellepärast on ka arusaadav, et ülevalt põhjast alla lõunasse sõites hoopis libedamini läheb. Seda panime ka meie Trondheimist Stokholmi sõites tähele, aga kaks pääva võttis see sõit meilt ometi.

Selle kahe pääva jooksul vahtisime meie Rootsi riiki enese ümber, just samuti kui me nüüd kolm pääva tema pealinna oleme vahtinud.

Noh, keigest sellest ei taha mina enam lähemalt pajatada. Sest Rootsimaa on ju tuntud juba meie esivanemaist saadik, kui nemad seda Sigtuna linna käisid ära hävitamas. (Missugune töö ep ole kristlikust seisukohast küll kiita, aga ilmalikust ikkagi üks kange tegu.) Ja pärast seda on veel paljud meie maa mehed seal käinud, nagu oleme seda isegi mitu korda teinud. (Õnneks on rootslased tolle Sigtuna-loo juba unustanud, nii et meile sellest enam mingit pahandust ei tulnud.)

Ning keige selle pärast ei taha ka mina Rootsist ja tema rahvast enam pitkemalt rääkida.

Ometi olgu siin nii palju ööldud, et see on üks jõukas ja nõukas rahvas keigis oma ettevõtmistes. Tema on välja mõtelnud rootsi tikud, rootsi riide, rootsi kindad, rootsi terase ja rootsi gümnastika elik turnimise. Ja kuigi tema on välja mõtelnud ka rootsi söömalaua, siis on ta napsi andmises selle juurde väga kitsi, mille üle paljud nurisevad. (Aga kui lähemalt vaadata, siis on seegi üks tark tegu, hoolimata meie isiklikest tundmustest.) Rootsi mees harib oma põldu, leikab metsa ja sulatab rauda ning on uhke keige selle peale. Nemad ep ole kaua kellegagi sõdinud ega tahagi seda teha. Nende kuningas on vana, aga sellest hoolimata armastab tema veel kurni mängida. Nenda et sest rahvast võib ainult head öölda, ega taha mina kuidagi oma arvamistega mingit poliitikat ehk tüli teha.

Aga sedasama head peab ütlema ka nende pealinnast Tukholmist (kutsutud ka Stokholmiks). See on üks uhke ja rikas linn, ainult see teeb tülinat, et nemad talle kuivemat kohta ei leidnud, vaid kuhu sa ka ealeski astud, ikka on varsti vesi ees. Muidu on aga tema täis uhkeid ehitusi, parke ja iluaedu, nii et neid üles lugedagi ei suuda. Ning kus aga vaba ruumi on jäänud, senna on nad ka mõne oma kuninga, kuulsa kroonikakirjutaja või muidu tähtsa mehe kuju püsti pannud. Ja mina vaatan igakord Kaarel XII sammast tema väljasirutatud käega ning mõtlen, et tema on ka meie maa kuningas olnud.

Keike seda olen mina mõtelnud, hulkudes neil päevil üksi või oma reisikaaslastega seda linna mööda. Et meie jälle ka tema muuseumides ja kirjakogudes oleme käinud, seda ei tarvitse mina enam öölda. Nendasama on seal üks Skanseniks kutsutud väga õpetlik ja lõbus

koht. Kuid kui sinna mõni mees üksi maha jääb, siis ei tea enam, kumba tema just taga ajab.

Aga keigel on kord lõpp, ja nenda ka meie reisil. Just parhellis tulime meie koos proua Kunigundega sadamast, kus meie oma armad sõbrad Hannibali ja Truuvori juba ära saatsime. Miks nemad otsemat teed Tallinna poole ei usaldanud sõita või just Soomemaa kaudu peavad minema, seda meie ei tea. Aga kui meie neid nägime nende laevukese kui pähklakoorega merelainetesse ja vihmapilvedesse kaduvat, siis pidin mina õhkamisega mõtlema: Mis ütlevad teile veel Tukholmi, Ahvenamaa ja Turu saared pärast Norra fjorde? Eks see ole sedama, mis on üks lahja kali pärast kallist joomaaega!

Aga nendasama peame ka meie ise homme sellelt maalt ja pinnalt lahkuma. Sest inimene igatseb jälle oma kalli kodumaa poole, iseäranis kui tema reisiraha on otsa lõppenud.

Läänemerel, sel 12. heinakuu pääval. Üks mõtlemine vee kasulikkusest.

See, kes lahtiste silmadega enese ümber vaatab, see näeb, et maailmas on väga palju vett. Mõned on välja arvanud, et seda koguni rohkem on kui kuiva.

Ja mina arvan, et vesi läbikäimises on väga tähtis, olgugi et tema on märg. Sest kuidas saaksime näiteks meie maalt Rootsimaale sõita, kui siin vahel ep oleks merd? Et siin kuiva maad ei ole, seda me teame, ja kui siin merdki ep oleks, siis oleks lugu juba väga halb. Nüüd saab siit vähemalt laevagagi läbi, aga päris tühja mööda oleks see ilmvõimata.

Tartu linnas, sel 21. leikusekuu pääval.

Ükski maadeuurimine elik ekspeditsioon ei lõpe ilma selleta, et temast osavõtnud lõpuks veel kokku ei tuleks ja ühiselt aru ei annaks, mis nemad näinud ja tähele pannud ning mis sellest keigest arvata.

Nenda tulime ka meie selsinasel soojal leikusekuu õhtul jälle oma kodulinnas kokku, et veel kord seda reisilugu läbi võtta. Ja meie ees laual oli seesinane kroonika, mõnda söömapoolist ning muid puuviljasid. Ja meie olime üpris rõõmsas tujus, mis ühtesoodu ainult tõusis, mõeldes keigi reisiohtude lõpule jõudmisele.

Keigepealt esitasin mina oma kaaslastele sellesinase kroonika peajooned ja põhipunktid, ning need äratasid mitmesuguseid mõttevahetusi, nagu ikka, kui mitu inimest on ühes asjas kaasas olnud, aga üksainus selle üles märkinud.

Nii arvas Hannibal, et lugu tema peakatte püüdmisest ep olnud just nenda, ja Truuvor omalt poolt, et ka tema armuasjad ep ole täitsa selgesti ette kantud. Ning üheskous ütlesid nemad, et mõni teinegi asi on nagu kõverate prillide läbi kõõrdi nähtud. Kuid selle peale vastasin mina, et ärgu nemad minu ausaid prille ülepea mitte trotsigu! Ja siis seletasin ma, et mina need loud ju otse nende sündimise järel kirja panin, nemad aga tagantjärele on asja ära unustanud. Siis jäid ka nemad üpris mõttesse ja arvasid viimaks, et küllap see siis nenda on. Liiatigi, et seda küllalt tähele pandud, kuidas igaüks ajalugu omal viisil näeb.

Proua Kunigundel oli eraldi veel selle märkuse kohta ütlemist, et mina teda vähe tundvat. Aga selle puhul pidin mina tähendama, et nenda, jumal paraku, on küll meie keigiga lugu ses maailmas ja et mina siis tulevi-

kus püüan teda lähemalt tundma õppida. Ning ka selle peale leppisime meie kokku, et mina seda uut kübarat, mis tema Stokholmi linnas pidi saama ja kummatigi ei saanud, ses kroonikas ülepea ei maini.

Kui meie aga nenda keik punkt-punktilt olime läbi võtnud, siis hindasid mu kaaslased minu tõepüüdmist üpris kõrgelt ja olid valmis seda kogu maailmale teatavaks tegema. Aga et mina ka üpris tagasihoidlik olen, siis lepin ma selle ülesmärkimisega ainult siin, ilma oma teisi voorusi rõhutamata. Sest ilusam kui keik ilmalik au on inimese alandlik meel ja piskuga leppimine!

Meie teiseks päävakorra küsimuseks oli see, millal me oma järgmise Norramaa reisi teeme ja kas meie pikem peatus on siis Sandanes või Oldenis. Aga nagu meie armas sõber Truuvor on ülepea üks kinnine mees, nagu olen juba varem selles kroonikas ära märkinud, nii oli tema ka nüüd. Ja sellepärast ei saanudki meie lõplikku selgust, kummasse neist kohtadest tema meid saajavõõrasteks kutsub. Ainult seda oleme küll tähele pannud, et tema juba ennegi suur kirjavahetus on veelgi suuremaks paisunud ja et postivedu Eesti ning Norra riigi vahel on üpris kasvanud. Ja seepärast ei taha meie ka veel rohkem isiklikuks minna ning anname oma üldõnnistuse, ükskõik kus kohas tema siis ise heaks arvab seda ära kasutada!

Aga kolmandaks päävakorra punktiks oli veel küsimus, kuidas meie keeles kirjutada: kas k o n g s v i n g e r või k o n k s v i n g e r? Ja pärast pitkemat asjaarutamist jõudsime meie üksmeelsele otsusele, et ainult viimast sanakuju tuleb õigeks pidada. Sest ep ole kahtlustki, et esimene kuju on tarvitusele võetud õndsa dr. Karl August Hermanni ajal, kes nendasama nõudis, et tuleb kirjutada l a b s ega mitte l a p s. Aga praegu-

sel, dr. Johannes Voldemar Veski ajajärgul oleks seesugune kirjameeste vabadus keele tervikluse seisukohalt täitsa lubamatu. Ja seepärast jäetagu tulevikus igasugused konksvingerdamised selle nii tarviliku sana kirjutamises kõrvale!

Aga muid selle õhtu mõttevahetusi ei taha ega jõua mina enam sellesse kroonikasse üles märkida. Sest inimene mõtleb ja räägib palju, aga ajalugu, mis jääb aasta-aastalt ikka kitsamaks, nagu näha meie kooliraamatuistki, ei suuda enam keike vastu võtta. Ainult seda tahan mina veel tähendada, et need mõttevahetused nenda kaua kestsid, et mina enam ei tea, kas praegu on veel täna või juba ammugi homme.

Ja nüüd olen mina lõpule jõudnud. Ja minul ep ole enam muud soovida, kui et lugeja seda ajaraamatut sellesama tõsise meelega loeks, millega mina tema kirjutanud olen. Sest ep ole midagi pahemat, kui sealt naljaheitmise otsimine, kus ainult õpetlikku hingekosutust on taga aetud. Igasugune kaksipidi mõtlemine on seal kurjast ja Peltsebulist. Sela!

1939.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

Felix Ormusson.

Peatükid 77—85 ilmusid esmakordselt Noor-Eesti IV albumis 1912, pealkirjaga «Üks kurblik lahkumine».
Romaani eritrükid: I 1915, II 1920 ja III 1937.

Jumala saar.

Noor-Eesti II album 1907. [Autorinimeks Fr. Mihkelson.]
Liivakell II. 1920.
Jumala saar. 1920. Kirjastus «Odamees». Tartu.
Kuldne rõngas. 1936.
Kogutud novellid I. 1939.
Valitud novellid. 1942. Eesti Kirjastus. Tallinn.

Poeet ja idioot.

Ilo 1920 nr. 7. [Esimene peatükk.]
Poeet ja idioot. 1924.
Hingede rändamine. 1925.
Kogutud novellid III. 1940.

Õhk täis on kirge.

Ilo 1920 nr. 6.
Hingede rändamine. 1925.
Kuldne rõngas. 1936.
Kogutud novellid III. 1940.

Maailma lõpus.

Vaba Sõna 1915 nr. 10/11. [pt. 2—4]; 1916 nr. 1/2 [pt. 7—8].
Saatus. 1917. Kirjastus-ühisus «Maa». Tallinn.
Maailma lõpus. 1920. Kirjastus «Odamees». Tartu.
Saatus. 1921.
Kuldne rõngas. 1936.
Kogutud novellid II. 1939.
Valitud novellid. 1942. Eesti Kirjastus. Tallinn.

Kuldne rõngas.

Päevaleht 1916 nr. 31—33.
Saatus. 1917. Kirjastus-ühisus «Maa». Tallinn.
Saatus. 1921.
Kuldne rõngas. 1936.
Kogutud novellid II. 1939.
Valitud novellid. 1942. Eesti Kirjastus. Tallinn.

Keiserlik kokk.

Looming 1957 nr. 3.

Viimne tervitus.

[Ilmub esimest korda.]

Ühe Norra reisi kroonika.

Ühe Norra reisi kroonika. 1939. [Autorinimeks Anonymus.]
Ühe Norra reisi kroonika. 1957. «Loomingu» raamatukogu nr. 3. Tallinn.

Kõik raamatud, mille kirjastajat pole eraldi märgitud, on ilmunud Noor-Eesti Kirjastuse väljaandel Tartus.

SISUKORD

Туглас Фридеберт Юрьевич
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
Том II
Оформление М. Лаармана
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство.
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

•

Toimetaja E. Hiedel
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Ruutsoo
Korrektorid
E. Toots ja H. Viljamaa

Ladumisele antud 29. XII 1956. Trükkimisele antud 25. IV 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 29,5 + 1 lisa. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 24.24. Arvutuspoognaid 20.09. Trükiarv 21 000. MB-03153. Tellimise nr. 18. Trükikoda «Ühiselu». Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 9.15.

7—3

Rbl. 9.15